

Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi

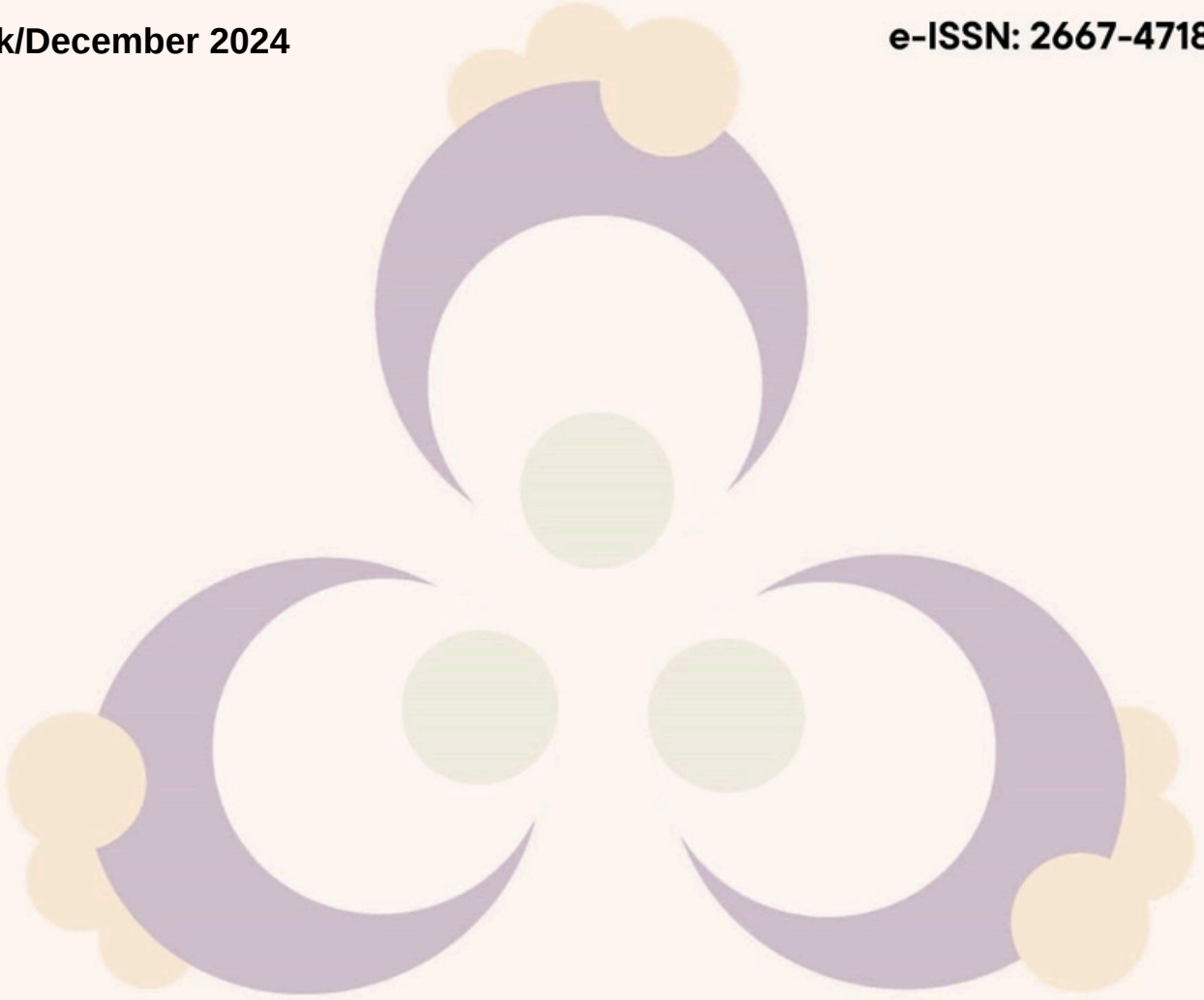
The Journal of Social and Culturel Studies

Cilt/Volume: 10 Sayı/Issue: 21

Journal of
Social and Cultural Research

Aralık/December 2024

e-ISSN: 2667-4718

CİLT/VOLUME: 10 SAYI/ISSUE: 21
E-ISSN 2667-4718

ARALIK/DECEMBER 2024
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/skad>

SOSYAL VE KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL AND CULTURAL RESEARCH

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Owner on Behalf of Sakarya University
Sakarya Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya-Türkiye

Editor in Chief / Baş Editör

Vildan Coşkun
Ottoman Literature, Turkish-Islamic Literature
Sakarya University, Sakarya-Türkiye
vcoskun@sakarya.edu.tr
skad@sakarya.edu.tr

Assistant Editor/ Editör Yardımcısı

Gülistan Keikha Shahinpour
History
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
gulistanunal@sakarya.edu.tr

Assistant Editor/ Edebi İncelemeler Kurulu

Yılmaz Daşcıoğlu
Türkiye Field New Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Field Editors / Alan Editörleri

Social Work/ Sosyal Hizmet

Yusuf Genç
Communication and Media Studies, Politics and Management, Social Services, Sociology
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Turkish Language and Literature Türk Dili ve Edebiyatı

Yılmaz Daşcıoğlu
Türkiye Field New Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Muhammed Hüküm
Field of Language Studies
New Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Ayşe Aydın
Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Dialect Studies
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Translation Studies/ Çeviribilim

Şaban Köktürk
Translation Studies
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Özden Şahin Er
Translation and Interpretation Studies
Translation Studies
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

History of Science/ Bilim Tarihi

Mükerrem Bedizel Aydın
Philosophy Department
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Educational Sciences/ Eğitim Bilimleri

Fevzi Karademir
Linguistics, Turkish Language and Literature
Düzce University
Düzce-Türkiye

German Language and Literature Alman Dili ve Edebiyatı

M. Sami Türk
German Language, Literature and Culture
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Psychology / Psikoloji

Sümeyye Derin
Guidance And Psychological Counseling, Educational Psychology
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Art History/ Sanat Tarihi

Erkan Atak
History of Architecture, History of Art, Turkish Islamic Arts
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

International Relations/ Uluslararası İlişkiler

Ayşe Sosar
Language Studies, Persian Language, Literature and Culture, Contemporary Iranian History
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Foreign Language Editor/ Yabancı Dil Editörü

Özden Şahin Er
Translation Studies
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Editorial Board / Editör Kurulu

Yılmaz Daşcıoğlu
New Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yimazd@sakarya.edu.tr

Bayram Ali Kaya
Department of Turkish Language and Literature
İstanbul Sabahattin Zaim University
İstanbul-Türkiye
bkaya@sakarya.edu.tr

Ayşe Ayçiçeği Dinn
Cognitive Psychology
Istanbul Atlas University
İstanbul-Türkiye
ayse.dinn@atlas.edu.tr

Victoria R. Holbrook
Ottoman Literature, Comparative Literature
Istanbul Bilgi University
İstanbul-Türkiye
victoria.holbrook@bilgi.edu.tr

Seyfi Kenan
Sociology of Education, Social and Human Sciences
Marmara University
İstanbul-Türkiye
seyfi.kenan@marmara.edu.tr

Fahri Çakı
Sociology, General Sociology and Methodology
Balıkesir University
Balıkesir-Türkiye
cakifahri@balikesir.edu.tr

Yusuf Genç
Social Work, Social Development and Social Policy
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
ygenç@sakarya.edu.tr

Zeynep Tarım
Social Sciences and Humanities, History
Istanbul University
İstanbul-Türkiye
zeynep.ertug@istanbul.edu.tr

Melinda Botalic
Translation Studies
University of Tuzla
Bosnia and Herzegovina
kenan.cagan@samsun.edu.tr

Irfan A. Omar
Social Sciences and Humanities, History
Marquette University
United States of America
irfan.omar@marquette.edu

Hatice Uğur
African History
Marmara University
İstanbul-Türkiye
haticeugur@gmail.com

Rabbaa Rababa
Turkish Language and Literature, Classical Turkish
Literature
Yarmouk University
Jordan
rabba.h@yu.edu.jo

Melike Günyüz
Children's Literature , Young Adult Literature
Ibn Haldun University
Istanbul-Türkiye
melike.gunyuz@ihu.edu.tr

Turkish Language Editor/ Türkçe Dil Editörü

Muhammed Hüküm
Turkish Language and Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Secretariat/ Sekretarya

Şeyma Erol
Turkish Language and Literature
Sakarya University
Sakarya-Türkiye

Layout Editor / Mizanpaj Editörü

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Indexing

Contents

Research Article

- 1 Türk Edebiyatında Habîb-i Neccâr
Habib-i Neccâr in Turkish Literature
Aysun Doğutaş 149-174
- 2 Revânî Dîvânında Âh Kavramı
The Concept of “Âh” in Divan of Revânî
Metin Aydın, Adnan Gül 175-188
- 3 Hikâye ve Romanlarda İstanbul Distopyası
Istanbul Dystopia in Stories and Novel
M. Halil Sağlam 189-207
- 4 Instrumental Competence Development of Internship Students in English Translation and Interpreting Department
Hüsna Ekşioğlu 208-220
- 5 Lâle Devri'ne Tarihi Kaynaklar ve Literatür Üzerinden Eleştirel Bir Bakış
A Critical Overview of the Tulip Period through Historical Sources and Literature
Rumeysa Dobra, Nihat Efe Dokumacı, Yunus Kemal Aydoğan 221-239
- 6 Diyarbakır İli Merkez İlçeleri Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on Neighbourhoods, Boulevards, Avenues and Street Names in the Central Districts of Diyarbakır Province
Mehmet Emin Tuğluk, Semih Arcan 240-259
- 7 The City in Words across Time: A Corpus-Based Literary Approach Using Istanbul as a Case Study
Asmaa Ramil 260-279

Book Review

- 8 Şiddetin Topolojisi
The Topology of Violence
Fatma Yavuz 280-284
- 9 Sağlık Çalışanlarında Mutsuzluk Negatif Örgütsel Davranışlar)
Unhappiness and Negative Organizational Behaviors in Healthcare Workers
Oguz Cam 285-290

Türk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Habib-i Neccâr in Turkish Literature

Ayşe Merve Yazıcı

İstanbul Üniversitesi, İslam Tarihi ve
Snatları Bölümü, İstanbul, Türkiye,
yaziciaysemerve@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 04.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 22.06.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
01.11.2024

Öz: Türk İslam edebiyatına kaynaklık eden unsurların başında Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen kıssalar gelmektedir. Yâsîn Sûresi'nde yer alan Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karyenin konu edildiği kıssa bu örneklerden biridir. Halk edebiyatında, uğradığı zulüm neticesinde şehit edilip başının kesilmesi sebebiyle kesik baş efsanelerinde adına rastlanılan Habîb-i Neccâr ile ilgili şöhrat bulmuş başka efsanevî hikâyeler ve bir dolabnâme örneği mevcuttur. Klasik Türk edebiyatında ise manzum ve mensur Yâsîn Sûresi tefsirlerinde ilgili ayete atıfla adından söz edilen Habîb-i Neccâr'ın sınırlı sayıda olmakla birlikte mesnevilerde de anıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ilgili ayetlerin meali zikredilip kıssa hakkında bilgi verildikten sonra gerek Halk edebiyatında gerekse Klasik Türk edebiyatında Habîb-i Neccâr'a nasıl yer verildiği ele alınmıştır. Hem Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde kaleme alınan manzum ve mensur eserler hem de Halk edebiyatına ait hikâye ve menkıbeler taranıp ilgili bölümler tespit edilerek mahiyetleri izah edilmeye çalışılmıştır. Halk edebiyatı ve Klasik Türk edebiyatı sahasında yer alan eserlerin yanı sıra günümüz edebiyatında bu şahsın nasıl bir yere sahip olduğu, antolojilerde yer alan şiirlerle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Kıssa, Antakya, Ashâbu'l-karye, Habîb-i Neccâr

Abstract: At the beginning of the elements that are the source of Turkish Islamic literature are the stories mentioned in the Qur'an. One of these examples is the story about Habîb-i Neccâr and ashâbu'l-karye in the Yâsîn Surah. In Folk literature Habîb-i Neccâr who is mentioned in the legends of the severed head takes place in other epic stories and a dolabname. In the Classical Turkish literature, it is seen that Habîb-i Neccâr who located in the poetical and prose tafsir of Surah Yasin is mentioned on it in the masnavis. In this study, after mentioning the meaning of the relevant verses and giving information about the story, it is discussed how Habîb-i Neccâr is included in both Folk literature and Classical Turkish literature. Both the poetical and prose works written within the framework of Classical Turkish literature and the stories and legends of Folk literature were scanned and the relevant sections were determined, and their natures were tried to be explained. In addition to these, it has been tried to determine what kind of place this person has in today's literature, with the poems in the anthologies.

Keywords: Turkish Literature, Story, Antakya, Ashâbu'l-karye, Habîb-i Neccâr

Extended Abstract

The stories that we encounter as concrete examples of the basic message intended to be given in the Quran are the subject of many sources with religious references and have also found a place within the framework of Islamic literature. While people, people who lived in a period of history, and events are told through these Stories, the truth that is intended to be expressed becomes more permanent in the minds.

One of the stories of the Qur'an that can be evaluated in this context is the story of the city people and Habîb-i Neccâr mentioned in the Surah Yasin. Various sources provide similar information about this person and the people reported to have lived in the city he lived in during the time of Jesus. In the Quran, the main message is emphasized without including any details about the short message.

According to the information in the sources, the people of the city that are the subject of the story are the people of Antakya. Habîb-i Neccâr is a person who lives in this city and is engaged in carpentry. This person who believed in Jesus through his apostles, tried to protect the apostles by confessing his faith

at a time when the people wanted to kill them, and he was killed by his people for this attempt. The mosque, located within the borders of Antakya and where Habîb-i Neccâr is believed to be buried attracts attention as an important visiting place for the city.

When looked at within the framework of Islamic literature, it is seen that Habîb-i Neccâr is discussed with his martyrdom as a monotheistic believer and his stance against his people. It is seen that Habîb, whose name is mentioned in narratives in the spiritual style, especially in the stories of kesikbaş in folk literature, has found a place for himself in Classical Turkish literature with the aspect emphasized in the Qur'an and his persistence.

In folk literature, while Habîb-i Neccâr's name is mentioned in the legends of the severed head due to his martyrdom and beheading, it is seen that he also takes part in many legendary stories that have found fame. Apart from these stories, there is also an example of a cabinet in which Habîb's name is mentioned. In classical Turkish literature, on the other hand, in the commentaries of Surah Yâsîn in verse and prose, the name of Habîb-i Neccâr, whose name is mentioned while exegesis of the relevant verse, is also mentioned in the masnavi, although in limited numbers. Apart from these, Habîb-i Neccâr is also mentioned in prose works with various content, which can be evaluated within the framework of Classical Turkish literature.

In this study, after narrating the translation of the relevant verses and giving information about the story, it is discussed how Habîb-i Neccâr and his story are included in both Folk literature and Classical Turkish literature. Both the verse and prose works written within the framework of Classical Turkish literature and the stories and stories and stories belonging to the folk literature were scanned and the relevant sections were determined and their nature was tried to be explained. In addition to the works in the field of folk literature and classical Turkish literature, the place of this person in today's literature has been tried to be determined with the poems in the anthologies.

1. Giriş

Kur'an-ı Kerim'in muhtevası içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan kıssaların, genel çerçevede, *Kur'an'ın* kendisini açıklamak ve yorumlamak ya da hayata geçirecek biçimde somutlaştırmak için bir vasıta olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Hz. Âdem'den günümüze, bizlere doğruları ve yanlışları algılama imkânı vermektedir. Kıssalar inananları müjdeleme, inkârcıları uyarma, terbiye etme, haber verme, güzel ahlâkı tanıma, akide ve ibadetlerin esasını bilme açısından önem arz etmektedir. Kıssalarda söylenenler ve kıssalarla söylenenler, bir amaçtan ziyade, hedefe götürmede vasıta kabul edilmektedir (Kaya, 2002: 32).

Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye ile alakalı Yâsîn Sûresi'nde zikredilen kıssa da yukarıda sıralanan maksatlara işaret eden muhtevası ile karşımıza çıkmaktadır. Yâsîn Sûresi'nin 13 ile 29. ayetleri arasında bulunan kıssada "karye" halkını hak dine davet etmek maksadıyla bir şehre gelen iki elçinin, daha sonra onlara destek olması için üçüncüsünün gönderildiği, halkın bu elçilere karşı çıktığı, sadece şehrin öbür ucundan gelen ve bu elçilere iman etmiş bir şahsın onlara destek verdiği, bu kişinin -ismi açıkça ifade edilmemekle beraber ayetin bağlamından anlaşıldığına göre- karye halkı tarafından öldürüldüğü, imanı vesilesiyle cennete girdiği, onu zulmederek öldüren eden şehir halkının ise büyük bir gürültü ile helâk edildiği anlatılmaktadır (Kur'ân-ı Kerîm, 36:13-29).

Ashâbü'l-karye'nin kimler olduğu, nerede meskûn bulunduğu, kendilerine gelen elçilere ve elçilere iman eden şahsa dair *Kur'an'da* sarıh hiçbir bilgi yoktur (Aydemir,1991: 468-469.). Bu bilgiler daha ziyade tefsir kaynaklarından elde edilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz: el-Kurtûbî, 1427/2006: 17/432; et-Taberî, 1422/2001: 19/419-421; ez-Zemahşerî, 1418/1998: 5/171).

Çalışmaya konu olan ve Yâsîn Sûresi'nde "şehirin öbür ucundan gelen adam" olarak tavsif edilen Habîb-i Neccâr, *Kur'an-ı Kerim'de* ismi açıkça belirtilmeyen, kaynaklardan Antakya olduğu öğrenilen şehre

gelen elçilerin tebliğini kabul eden mümin kişidir. Adının Habîb b. Mûsa, Habîb b. İsrail veya Habîb b. Mer'î olduğu zikredilmektedir. Tefsir kitaplarında Habîb'in, neccar (dülger), ipekçi, kassar (bez ağartan) veya ayakkabıcı olduğundan, gündelik kazancının bir kısmını ailesine ayırıp kalanını tasadduk ettiğinden söz edilmektedir. Cüzzam hastalığına yakalanması sebebiyle yaşadığı şehirden uzakta bir yerde oturduğu ve vaktini ibadetle geçirdiği, imanını izhar edip halkını da iman etmeye davet ettiğinde ise-farklı rivayetlerde ifade edilen şekliyle- taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü nakledilmektedir (Ateş, 1996: 373).

Antakya'da, Habîb-i Neccâr Dağı'nın eteklerinde, Roma döneminde bir tapınak olarak inşa edilip Bizans döneminde kiliseye, İslâmî dönemde ise camiye çevrilen ve kendi adını taşıyan yapının altında yer alan üç mezardan birinde medfûn olduğu ileri sürülmektedir (Ateş, 1996: 374).

Ashâbu'l-karye ve Habîb-i Neccâr kıssası Yâsîn Sûresi 13-29. ayetler arasında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Onlara mâlûm şehir halkını örnek göster. Oraya elçiler gelmişti. Biz kendilerine iki kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine bir üçüncüyle destekledik. Onlar ‘Biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler. Diğerleri ise şöyle karşılık verdiler: ‘Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız. Hem Rahmân herhangi bir şey indirmiş değil; siz sadece yalan söylüyorsunuz!’ ‘Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz. Bize düşen, açıkça tebliğ etmekten ibarettir.’ dediler. (İnkârcılar) şu karşılığı verdiler: ‘Doğrusu sizin yüzünüzden üzerimize uğursuzluk geldi. Eğer vazgeçmezseniz, biliniz ki sizi taşılayacağız ve tarafımızdan size acı veren bir işkence yapılacaktır.’ Onlar da dediler ki: ‘Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildi diye öyle mi? Hayır! Siz sınırı aşmış bir topluluksunuz.’ O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden bir ücret istemeyen o kimselere tâbi olun; onlar doğru yoldadırlar. Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah’a kulluk etmeyeyim ki? Hiç O’ndan başka mâbudlar edinir miyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar. İşte o takdirde (başka bir tanrı edinirsem) ben apaçık bir sapkınlık içine düşmüş olurum. İşte ben rabbinize iman etmiş bulunuyorum; bana kulak verin.’ Ona, ‘Cennete gir’ denildi. ‘Rabbimin beni bağışladığını ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi!’ dedi. Ondan sonra kavmi üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirmeyiz de. Cezaları korkunç bir sestten ibaretti; sönüverdiler” (Kur’ân-ı Kerîm, 36:13-29).

Müstakil kaynaklarda ise kıssa şu şekilde nakledilir:

Habîb-i Neccâr Antakya şehrinde hem Musevilerin hem de putperestlerin bulunduğu bir dönemde yaşamıştır. Şehirde birçok puthâne mevcuttur ve Roma dönemindeki tüm ahlâkî çöküntü Antakya’ya da yansımıştır. Bu nedenle Hz. İsa, şehir halkına Allah’ın varlığını ve birliğini hatırlatmak, onları uyararak doğru ve güzel olana yönlendirmek için elçilerini göndermiştir. Kudüs’ten Antakya’ya gönderilen iki elçinin şehre gelişleriyle birlikte kıssaya konu olan hadise vuku bulmuştur. Tevhid inancının temsilcisi ve hakikatin tebliğcisi olan bu iki elçi, İslâmî kaynaklarda isimlerinin Yahya ve Yunus olarak anıldığı, Hz. İsa’nın iki havarîsidir. Bunların Antakya’ya gelişlerinin ardından tanışıp görüştükleri ilk kişi ise Habîb-i Neccâr’dır (Silay, 1989: 18).

Habîb-i Neccâr, onlara ne amaçla geldiklerini sorar. Elçiler de insanların dünyaya ait basit ve bayağı zevklerden uzaklaşması, putlara tapınmayı bırakması, ibadet edilmesi gereken merciin Allah olduğunu hatırlatmak amacıyla geldiklerini söylerler. Sonrasında Habîb-i Neccâr elçilere ilahî elçi olduklarını ispat edecek bir delillerinin olup olmadığını sorar. Elçiler: “Biz Allah’ın izniyle hastaları iyileştirir, körlerin gözünü açar ve ölüyü diriltebiliriz” derler. Habîb-i Neccâr, elçilerin bu sözü üzerine iki yıldan beri hasta olan oğlunu onlara göstererek onu iyileştirip iyileştiremeyeceklerini sorar. Elçiler yatalak çocuğu iyileştirirler. Habîb bu durum karşısında büyük bir sevinç duyar ve heyecana kapılarak: “Yaptıklarınıza gözlerimle şahit oldum. Yemin ederim ki sizler doğru söyleyenlersiniz. Ben, bunun üzerine bir olan

Allah'a sığındım. Sizlere ve sizleri şehrimize gönderen peygambere inandım" diyerek secdeye varır. Böylece Habîb-i Neccâr Allah'a inanan ilk Antakyalı mümin olur (Sılay, 1989: 19).

Habîb, mümin olduktan sonra puta tapmayı bırakır. Şehrin dışındaki evinde, bazen de bir mağarada Allah'a tövbe edip ibadetle meşgul olur. Bu arada Yahya ve Yunus adındaki iki elçinin Antakya'ya geldiği ve halka tebliğde bulunduğu haberi şehrin her tarafında konuşulmaya başlar. Kısa bir süre sonra Kral Antioch bu söylentilerden haberdar olur ve elçileri huzuruna çağırır. Ne maksatla geldiklerini öğrendiğinde ise onları zindana attırır. Yahya ve Yunus dönmeyince Hz. İsa üçüncü elçi olarak Şem'un-üs Safa'yı Antakya'ya gönderir. Şem'un halkla iyi ilişkiler kurar ve kendini halka sevdirebilir. Bir süre inancını izhar etmez. İyi ahlâkı ve güzel davranışlarıyla herkes tarafından tanınır ve halk arasında şöhret bulunca kral, Şem'un ile görüşmek ister. Kısa sürede kral ile yakınlık kurar ve kralın danışıp güvendiği biri olur. Bir gün söz arasında Şem'un mevzunun açılması üzerine, kraldan iki mahkûmu (Yahya ve Yunus) huzuruna çağırıp bir kez daha dinlemesi için ricada bulunur. Kral, elçileri huzura getirtir ve davalarının ispatı için bir hafta önce ölen şehrin önde gelenlerinden İbni Dekka'nın oğlunu diriltmelerini ister. Yahya ve Yunus bunun üzerine dua etmeye başlar. Onların dualarının ardından ölen genç dirilip ayağa kalkarak orada bulunan cemaate karşı: "Ben bir hafta önce ölmüştüm. Putperest olarak ebedi aleme göçtüğümde ateş dolu bir vadiye atıldım. Bana yedi semanın kapıları açıldığında İsa'nın şu üç kişiye şefaatt ettiğini gördüm." diyerek iki elçiyle birlikte Şem'un'u da işaret eder. Cemaat, gözleri önünde gerçekleşen hadiseye rağmen elçilere inanmaz ve onları öldürme kararı alınır (Sılay, 1989: 19).

Bu durumu duyan Habîb-i Neccâr koşarak gelir ve öfkeli halka nasihatte bulunarak elçileri korumaya çalışır. Habîb'in uyarılarını hiçbir şekilde dinlemeyen inkârcı kalabalık onu öldürmek için kılıç, mızrak ve taşlarla saldırırken Habîb-i Neccâr'ın ağzından şu son cümleler dökülür: "Ey Mürselîn, ben sizin Rabbinize cidden iman ettim. Beni işiten ve yaratan Allah'ın huzurunda bana şahit olun." (Sılay, 1989: 19-20).

Şimdiki adı Habîb-i Neccâr olan dağda kızgın kalabalık Habîb-i Neccâr'a saldırır. Vücudu kalabalığın ayakları altında çiğnenen Habîb'in cesedi de darağacına asılır. Kafası bedeninden ayrılıp dağın eteklerinden şehre kadar yuvarlanır. Bedeni dağda kalırken, kafası ise şu anda Habîb-i Neccâr Camisi'nin bulunduğu yere düşer. İnanışa göre gördüğü işkence, Allah'ın ihsanıyla ona hiç hissettirilmemiştir (Tekin, 2006: 32-35). Habîb-i Neccâr'ın şehit edilmesinin ardından Allah katında gördüğü mükâfatı ve hüsn-ü kabûlü *Yasîn Sûresi*'nin 26. ve 27. ayetlerinden öğrenilmektedir. Ashâbu'l-karyenin akıbeti ise elçilere yapılan zulüm neticesinde bir sayha ile helak edilmek olmuştur (Kur'an-ı Kerîm, 36:29).

Yüzyıllar boyunca Habîb-i Neccâr'ın makamı çok sayıda Müslüman ve Hristiyan'ın ziyaret mekânı olmuştur. Hac yolunun değiştiği dönemlerde bile sırf onun hatırı için hacılar yolu uzatarak buraya uğramışlardır. Konya'da Mevlâna Türbesi ne ifade ediyorsa, Antakya için Habîb-i Neccâr Camii ve türbesi de aynı kıymeti taşımaktadır (Tekin, 2006: 6).

Halkın Habîb-i Neccâr'a yüz yıllardır gösterdiği ihtiram bugün de devam etmekte, medfun olduğu rivayet edilen türbesi gerek şehir halkı gerekse dışarıdan gelen çok sayıda ziyaretçi tarafından rağbet görmektedir. Habîb-i Neccâr Türbesi insanların her türlü derdine derman bulmak için ziyaret ettiği bir yer olmakla birlikte, daha çok çocuk sahibi olamayan kadınlar ve iyileşemeyen hastaların uğrak mekânı olmuştur. Gelenler burada *Kur'an* okuyup, ibadet etmekte ve adaklar adamaktadır. Dileği gerçekleştirenler cami ve türbeyi tekrar ziyaret etmekte ve burada mevlit törenleri düzenlemektedir (İnce, 2009: 43).

Habîb-i Neccâr ile ilgili Sünnîler tarafından sahip olunan inançlar ve yerine getirilen bazı ritüeller olduğu gibi Nusayrîlerde de benzer uygulamalar görülmektedir. Nusayrîlere ait yedi enbiya ve dokuz enbiya türbelerinde tarihî ve dinî kişilikleriyle ön plana çıkan şahıslar için yapılan makamlardan biri de Habîb-i Neccâr'a ayrılmıştır. En önemli bayramları olan Gadir bayramında Nusayrîler topluca Habîb-i Neccâr dağına çıkarak orada Habîb-i Neccâr'ın mağara türbesinde bahur yakmaktadırlar. Habîb-i Neccâr'ın gizlice ibadet ederken yaktığı bahurun bugüne kadar bu mağarada hiç sönmediğine inanılmaktadır.

Daha ziyade Nusayrîler tarafından ziyaret edilen mağarada mum yakmak, bahur yakmak, türbede yatmak, taş yapıştırmak gibi bazı uygulamalara rastlanılmaktadır (Türk, 2016: 195).

Habîb-i Neccâr'ın inanan zümrenin temsilcisi olarak halk nezdinde itibar gördüğü, özellikle bölge halkının -gerek Müslüman olsun gerek Hristiyan olsun- nesilden nesile aktardığı menkıbevî hikâyelerle kültürel mirasın oldukça önemli bir unsuru hâline geldiği açıkça görülmektedir. Bugün altında medfun olduğu ileri sürülen camii, inanç turizmi açısından şehirde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada bir Kur'an kıssasına konu olması hasebiyle Habîb-i Neccâr'a Türk edebiyatında nasıl yer verildiği hem Halk edebiyatı hem Klasik Türk edebiyatı hem de günümüz edebiyatı çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

2. Halk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Halk edebiyatında Habîb-i Neccâr'a daha ziyade menkıbevî tarzdaki halk hikâyelerinde rastlanmaktadır. Özellikle kesik baş hikâyelerinin farklı varyasyonlarında ismi zikredilen Habîb hakkında şöhret bulan hikâyeler, mesleği olan marangozluk ve başı kesilerek şehit edildiği yönündeki rivayetler çevresinde şekillenmiştir.

Hem Hristiyan hem de Müslüman kültürde önemli bir yere sahip olan, Habîb-i Neccâr hakkında rivayet edilen hikâyelerin birçoğu kesik baş motiflidir. Tarihte pek çok şehirde baş kesilme olayı çevresinde şekillenmiş kesik baş hikâyesi mevcuttur. Habîb-i Neccâr ile ilgili anlatılan hikâyeyi diğerlerinden ayıran yönü, hikâyede başla gövdeyi birleştirme imkânı varken, başın bedenden ayrı bırakılmasıdır. Böylece adeta şehrin kendilerine tebliğ edilen inanca karşı direnişi ile maddenin ruhtan ayrı kalışı sembolize edilmek istenmiştir (Tekin, 2006:6).

Habîb-i Neccâr ile ilgili anlatılan hikâyelerin ilki şu şekildedir:

Edip Kızıldağlı'nın *Antakya Kapılarında* adlı eserinde naklettiği bu rivayet, Tedmür devletinin hükümdarı Kraliçe Zenobia'nın -Arap kaynaklarındaki ismiyle Zebba'nın (Zeynep)- Roma İmparatorluğu ile girdiği savaşta aldığı ağır yenilgi sonrası İran'a kaçarken yakalanarak Roma'ya getirildiği ve halkın önünde esir olarak teşhir edildiği tarihî sahne ile başlamaktadır (Kraliçe Zenobia ve Roma yenilgisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Peköz, 2018, (Erişim 4 Aralık 2021. <http://www.siyerarastirmalari.com/zenubiya.html>). Roma halkının büyük bir coşkuyla kutladığı bu zafere iştirak etmeyen biri vardır. Elinden keserini bırakmayan bu şahıs şehirde ilk su dolabını yapan, halkın çok sevdiği bir dülgerdir.

Tam da Roma'nın büyük zaferini kutladığı bu günlerde şehre üç havarî gelir. Havarîlerin şehirde karşılaştığı ilk kişi ise bu dülgerdir. Havarîler dülgerin dağda eliyle yaptığı evine misafir olurlar ve aylarca ona İsa'nın dinini anlatırlar. Dülger aradığını bulmuş gibi sevinir. Elçiler aralarında yaptıkları toplantılarında halka bu hakikatleri açmanın zamanının geldiğine kanaat getirirler. Yeni dinin halka duyurulmaya başlaması ile elçilerin dinleyenleri her gün biraz daha çoğalmaktadır. Kral şehre gelen bu yabancıların yeni bir dini halk arasında yaymaya başladığını, Habîb-i Neccâr adını taşıyan dülgerin de onlara iman ettiğini ve destek olduğunu duyunca Habîb-i Neccâr'ın evi kralın askerleri tarafından sarılır. Çarpışmalar olur. Sabaha karşı Neccâr'ın başını keserler. Kafası dağdan yuvarlanarak kralın tahtı önünde dile gelir: "Seni doğru yola davet ederim, yoksa felaket yakındır" der. Kral, kafanın hemen gömülmesini emreder. Bu olayın ardından Cebrail (a.s.) şimdi Habîb-i Neccâr'ın adıyla anılan dağa iner. Evvela bir kükrer, sonra kanadıyla şehrin altını üstüne getirir (Kızıldağlı, 1943:6-8).

Nakledilen ikinci rivayette de yine Habîb-i Neccâr'ı havarîleri koruyucuyu kimliği ile görmekteyiz:

"Binlerce yıl önce Antakya yöresinde yaşayanlar putlara tapmaktadır. Tanrı da onlara Yahya, Yunus ve Şem'un'u gönderir. Elçiler vaazlarıyla halkı uyarır, tanrı yoluna çağırır. O dönemde put

yapımıyla geçinen Habîb Neccar adlı bir kişi, dinlediklerinden etkilenir, putlara tapmaktan vazgeçer. Halk da vaazları engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Bir gün, vaaz dinleyenler öfkelenir ve elçileri öldürmeye kalkışırlar. Tam bu sırada yetişen Habîb-i Neccâr, halkı uyarmaya çalışır. İyice çılgına dönen bazı kişiler Habîb-i Neccâr'ın boynunu keser. Habîb, başını koltuğunun altına alarak şimdiki Habîb-i Neccâr Cami'nin olduğu yere kadar gelir, burada düşer. Kimilerine göre de tepeden yuvarlanan baş, caminin yerinde durur.” (Anadolu Yayıncılık, 1982: 3475).

Üçüncü rivayette de yaygın anlatıda olduğu üzere havarîlerin gelişi, Habîb-i Neccâr'ın iman edişi ve havarîlerle birlikte şehit edilişi anlatılmıştır. Diğer rivayetlerden farklı olarak bu rivayette havarîlerin insanlara putlara tapınmayı terk edip tek olan Allah'a ibadet etmelerini hatırlatmak vazifeleri yanında, gelecek son peygamberi müjdelemek görevini de yüklediği görülmektedir (İnce, 2009: 107).

Nusayrîler için ayrı bir öneme sahip olan ve Habîb-i Neccâr'ın ibadet ettiğine inanılan mağaranın mekân olarak zikredildiği bir başka rivayette ise Habîb-i Neccâr'ın, dönemin hükümdarı tarafından öldürülmek istenince kaçıp bu mağaraya sığındığı, mağaradan bir daha çıkmayıp sır olduğu anlatılmaktadır (Durdu, 2010: 262).

İslamî motifler taşıyan başka bir rivayette ise şehit edilmesinin ardından Habîb'in kesilmiş başını sol eliyle kaldırıp sağ eline alarak, başı ile bağıra bağıra *Kur'ân-ı Kerîm*'den ayetler okuyarak üç gün üç gece şehrin içinde garip bir şekilde dolaştığı anlatılmaktadır (MEB Basımevi, 1987: 10).

Arap kaynaklarında yer alan efsanede ise Habîb-i Neccâr'ı bu kez Ebu Ubeyde bin Cerrah kumandasındaki İslam ordusunun Antakya'yı fethi esnasında görmekteyiz. Rivayet şöyledir: Hz. Ömer zamanında Ebu Ubeyde bin Cerrah komutasındaki ordu Anadolu'ya gazaya çıkmış ve Antakya önlerine kadar gelmiştir. İslam ordusunun bayraktarlığını Habîb-i Neccâr yapmaktadır. Kahraman bir cengâver olan bu zat, surların önündeki çarpışmalarda pek çok Müslüman askerin imdadına yetişir. Savaşın kızıştığı bir ara Ebu Ubeyde'nin “Yetiş ya Habîb!” dediğini duyar ve hemen yardıma koşar. Savaşın ishakbaşını kılıçla kesip bir mızrağa saplayarak burçlardan birine yerleştirirler. Şehrin fethi uzar ve savaş kızışır. Askerlerin takatten düştüğü sırada, burçtaki mızrak üzerinde dikili olan Habîb-i Neccâr'ın kesik başından Müslümanları coşturan naralar ve teşvikkâr sözler işitilir. Habîb'in sözleriyle şevke gelen mücahitler tüm güçleriyle hücum ederek nihayet şehri fethi muvaffak olurlar. Ebu Ubeyde, Habîb-i Neccâr'ın kesik başını defnedip üzerine bir türbe, yanına da bir cami yaptırır. Gövdesi ise Nur dağlarında bir yere gömülür (Önder, 1972: 424, 425).

Başı kesilerek şehit edilmesi sebebiyle kesik baş hikâyelerine konu olan Habîb-i Neccâr hakkında mesleği ile ilgili hikayeler de anlatılmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: Rivayete göre, Habîb-i Neccâr para kazanmış, elbisesinin ceplerine doldurmuş vaziyette evine dönerken karşısına Hızır (a.s.) çıkar. Hızır, “Ne o cebindeki?” diye sorar. Habîb-i Neccâr da “Yonga.” diye cevap verir. Hızır da “Yongana bereket.” der ve gider. O zamandan beri tahtacıların yongasına bereket düştüğüne inanılır. Yine marangozların piri olarak kabul edilen Habîb-i Neccâr'ın baltayla ormana girip odun kestiği, sırtında taşıdığı odunları yontarak köylülerin ihtiyacını karşıladığı rivayet edilir. Bu rivayete istinaden Mersin Kızılkaya Köyü'nde yaşayan tahtacılar, ormana kesime gitmeden önce kaza belaya mâni olması niyetiyle kurban kesip aralarında bölüşmektedirler. Onların inancına göre Antakya'da türbesi bulunan Habîb-i Neccâr'ın yaşadığı dönemden beri bu usûl devam etmektedir (Tekin, 2006: 51).

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'de Habîb-i Neccâr ile ilgili meşhur anlatıyı naklettikten sonra onun, Antakya Kalesi'ni ve halkının bahçelerini sulayan ilk su dolabını yaptığı için “marangozların ve mimarların piri” olduğunu söyler (Evliya Çelebi, 1999: 37/2). Yine aynı eserde Tasavvufî Türk edebiyatı türlerinden biri olan dolabnâmeyle ilham veren Hama'daki Dolab-ı Muhammedî'nin yapılışı ile Asi Nehri'nin ortaya çıkışının ilişkilendirildiği menkıbevî bir rivayet nakledilir. Evliya Çelebi'nin naklettiği rivayet genel hatlarıyla şu şekildedir: Peygamberimiz (s.a.v) zamanında susuz bir şehir olan Hama'ya Yahudi olan İzâ'il adlı sihirbaz, bir su dolabı yapar. Ancak bu dolabı işlettiği herhangi bir su kaynağı Hama'da

yoktur. Dolabı nasıl döndüreceğini soranlara “Nil’i çöller içinden akıtacağım ve Hama’ya getirdiğim Nil suyu üzerine su dolabını kuracağım” diyen Yahudi bir gün yollara düşer. Mısır’a varıp Mansure şehrinin kıyısındaki Nil’den dört şişe su alarak bir efsun okur ve Hama’ya geri döner. Bunun ardından Nil Nehri’nin bir kısmı, İzâil’in peşinden yerin altından Yafa şehrine kadar gelir. Sonra Askalan’dan kendine yol bularak, Arz-ı Hasan, Arış, Taberistan, Filistin, Kefirnâhûn ve derken Kıbrıs’a kadar akar. Suyun bu hareketi sırasında Minye Gölü oluşur. Yahudi’nin peşi sıra akan Nil suyu en son Gülbin Dağı altında durur.

Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye “Yetiş ey Ali! Sihirle Nil Nehri’ni Arz-ı Mukaddes’ten dışarı çıkarıp Rum diyarını harap etmek istiyorlar” diye emredince Hz. Ali derhal Düldül’e biner ve Yahudi’yi Gülbin Dağı eteğinde öldürür. Sihirbazın koynundaki dördüncü şişe Gülbin Dağı’nda kırılır, Allah’ın emriyle şişeden yere dökülen Nil suyu, Gülbin kayasından “Yâ Allah!” sadasıyla batıya doğru akmaya başlar. Hz. Ali: “Ey Âsi, her nehir Hakk’a yönelip kibleye doğru akarken sen niçin batıya doğru akarsın? Geri dön, âsi oldun.” der. O vakit, nehir dile gelip “Ey Ali! Allah’ın emriyle bu mahalle gelmişken Humus, Hama ve nice şehri sulayıp Antakya’da Habib-i Neccâr’ı ziyaret edip oradan yine kibleye doğru akayım.” der. Hazreti Ali: “Dön, yoksa seni keskin Zülfikâr’ımla iki parça ederim.” deyince nehir: “Ey Ali, eğer vurursan bir parçamı kan, bir parçamı irin akıtırım. Kıyamete dek Allah’ın kulları benden faydalanamaz.” der. Bunun üzerine Hazreti Ali: “Senin adın Âsi olsun, insanoğlu senden yarar görsün, suyunu içen hayat bulsun.” der. Daha sonra Gülbin Dağı eteğinde bu sudan içip abdest alıp Düldül’ü bu suyla sıvayan Hz. Ali burada namaz kılar (Evlîya Çelebi, 1999: 36/2, 37/1.). Dolab-ı Muhammedî’nin yapımı ve Asi nehrinin ortaya çıkışı ile ilgili nakledilen bu menkıbeden anlaşıldığına göre Asi Nehri’nin Antakya’dan geçmesi Habîb-i Neccâr’ın hürmetindedir.

Habîb-i Neccar ile su dolabı arasında kurulan ilintinin başka bir örneği de Hatay (Antakya) yöresine ait, tarlada çalışan kızların karşılıklı söylediği bir türküde görülmektedir. Dolabnâme örneği olan türküde Habîb-i Neccârın marangozluğundan ve yaptığı su dolabından bahsedilmiştir (Kızıldağı, 1943: 7):

Dolap:

Ben bir ulu ağaç idim

Ne tatlıydım ne acıydım

Ben Allah’a duacıydım

Huu Huu Mevlam Huu!

Kızlar hep beraber:

Yalvar ol Hâlik’a yalvar

Yalvar ol Sultan’a yalvar

Dolap:

Habib Neccar beni kesti

Her dalım bir yere astı

Yüreğime mıhlar bastı

Huu huu Mevlam huu!

Bu defa kızlar sorar:

Dolap niçin inilersin

Eski derdi yenilersin

Murada ermek dilersin

Huu huu Mevlam huu!

Kızlar coşar:

İbrik susuz olur mu ya dolabım?

Dibi kumsuz olur mu aman aman

Ben hekime danıştım ya dolabım,

Kızlar yârsız olur mu halim yaman

Bu türkü ile ilgili değerlendirme yapan Türkan Alvan, örneğin ezber bozar nitelikte olduğunu naklederek dolabnâme türünün sadece “dinî-tasavvufî / tekke edebiyatı” içinde değerlendirilemeyeceğini, “anonim halk edebiyatı” ve “âşık edebiyatı” içinde de görülebileceğini gösteren bir örnek olduğunu söylemektedir (Alvan, 2020: 459).

Habîb-i Neccâr gerek hakkında rivayet edilen kesik baş motifli hikâyelerde gerekse mesleği ile ilgili anlatılan menkıbevî hikâyelerde bir eren modeli olarak kendini göstermektedir. Rivayetler içinde kesilen başının kendini öldürten kralla konuşması, kesik başı ile Antakya sokaklarında *Kur’an* okuması, İslam ordusunda Antakya’nın fethinde şehit edilmesinin ardından yine kesilen başıyla zafere vesile olması gibi unsurlar Habîb-i Neccâr’ın halk edebiyatında menkıbeleriyle anılagelen bir eren imajıyla yer edindiğine işaret eder niteliktedir.

3. Klasik Türk Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Çalışmanın bu kısmında Habîb-i Neccâr’ın Klasik Türk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.¹ Yapılan araştırmalar neticesinde taranan divanlarda Habîb-i Neccâr ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmazken mesneviler içinde yalnızca Vücutî (ö.1021/1612) ve Erzurumlu Mülhimî’nin (ö. 1065/1650) eserlerinde birer beyitle isminin anıldığı tespit edilmiştir. Manzum Yâsîn Sûresi tefsiri olarak Livâyî’nin (ö.?) manzum Yâsîn Sûresi tefsiri ile Şehsüvaroğlu Ali’nin (ö.?) *Riyâzu’l-Gufrân* adlı eserinden istifade edilmiştir. Mensur Yâsîn Sûresi tefsiri olarak ise Mustafa bin Muhammed Ankaravî’ye (ö.?) nispet edilmekle birlikte Muslihuddin Mustafa bin Muhammed’e (ö.?) ait olduğu tespit edilen mensur tefsirden, Sinekzâde İbrahîm b. Ahmed’in(ö.1690) *Yasin-i Şerîf Tefsiri*’nden, Şeyhülislam Muhammed Esa’ad’ın (ö. 1166/1753) *Hulâsatü’t-Tebyîn fî Tefsîr-i Sûreti Yâsîn* adlı eserinden, Molla Kırımî’nin (ö. 879/ 1474) *Tefsîru Sûreti’l-Yasin* adlı eseri ile Haşim Velî’nin (ö.?) bir satır altı Kur’an tercümesi örneği olan *Tercümeli Yasin-i Şerif*’inden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra mensur eser örnekleri olarak Hocazâde Muhammed Rasim’in (ö. 1316/1899) *Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî’si*, Fevzî-i Kefevî’nin (ö. 1023/1614) *Rûhu’n-Nüfûs* adlı eseri ve Uşak’ta bulunan bir ahi şecerenamesinden ilgili yerler tespit edilip çalışmaya dâhil edilmiştir.

Livâyî’nin manzum tefsirinde Habîb-i Neccâr’ın konu edildiği bölüm iki yüz bir beyittir. 21-222. beyitler arasında yer alan bu bölümde önce ayet-i kerîmenin Arapça aslı verilmiş sonrasında içerisinde ayetin anlamını da ihtiva eden beyitler yazılmıştır.

Eserde Habîb-i Neccâr kıssası ile ilgili bölüm *Yâsîn Sûresi*’nin on üçüncü ayetinin tefsirinin yapıldığı yirmi birinci beyitle başlamakta yirmi beşinci beyitten itibaren kıssa anlatılmaya devam etmektedir. Hz. İsa’nın iki havarîsini dine davet maksatlı Antakya’ya göndermesi, havarîlerin Habîb-i Neccâr ile

¹ Bu çerçevede doksan divan, altmış mesnevi taranmış, iki manzum, dört mensur *Yâsîn Sûresi* tefsiri ve bir *Yâsîn Sûresi* mealı ile Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirebileceğimiz müstakil eserler incelenmiştir.

karşılaşmaları ve onu hakka davetleri, Habîb-i Neccâr'ın hasta oğlunu iyileştirmelerinin ardından iman edişi her beyitte ayrı ayrı işlenmiştir. Kissanın insicamı içerisinde elçilerin davetinin halk ve dönemin hükümdarı tarafından duyulması, elçilerin hapsedilmesi, Hz. İsa'nın Şem'un'u Antakya'ya göndermesi, elçilerin Şem'un'un isteği üzerine yeniden yargılanması, halkın elçilere muamelesi ve Habîb-i Neccâr'ın onları koruma adına giriştiği teşebbüs anlatılır. Sonrasında hem elçilerin hem de Habîb-i Neccâr'ın şehit edilmeleri, Habîb-i Neccâr'ın Allah katında gördüğü mükâfat ve nihayet ashâbu'l-karyenin bir sayha ile helak edilişi ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Livâyî'nin kıssaya geniş bir yer ayırması hasebiyle çalışmada yalnızca Habîb-i Neccâr ile ilgili olan ayetlerin tefsir edildiği beyitler seçilmiş ve eserin şekil özelliklerine bağlı kalınarak beyitler ilgili ayetleriyle birlikte verilmiştir. Çalışmanın kapsamını aşması ihtimaliyle beyitlerin izahlarına girilmemiştir.

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى

قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

162-Ki ol merd-i Habîb adıyla Neccâr

Segirtedi geldi şehre köyden ol yâr

163-Didi iy kavm oluñ bunlara tâbi'

Ki bunlar istemez sizden menafi'

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

165-Dağı dir anlara Neccâr-ı şâdık

Çü halk itdi beni hallâk-ı hâlık

166-Ne oldı baña kılmayam 'ibâdet

Aña eyler rucû'ı cümle millet

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِهَا إِلَهًا إِنَّ يُرَدَّنَ الرَّحْمَنُ بِضُرِّ

لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْفَعُونَ

169-Ki ya'nî Tañrınıñ gayrı bütâna

'İbâdet mi kılayın ol mekâna

173-Girü gel dînüñe dön yoğsa zinhâr

Seni de eylerüz anlarla ber-dâr

174-Didi Neccâr-ı şâdık anda ol dem

Bu âyet ma'nîsin bî-bâk u bî-ğam

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

175-Dönersem ger sizüh ben dinühüze

Sizüh iy kavm-i şüm āyīnühüze

176-Ben azmışlardan olurun haqikāt

Size de dīnühüze dahı la'net

إِنِّي أَمُنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونَّ

178-Ki siz tanıklık idüh baña rüsen

İnandum birliğine Tañrınıñ ben

179-Ki cān u dilden oldum ben müselmān

Benümçün diyesiz siz ehl-i imān

190-Hudā eydürdi aña inne enne

Hiṭāb-ı 'irci'ī iy muṭma'inne

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

191-Didi gel gir cināna çık buradan

Ki kırtul cümle derd ile belādan

192-Ki kırtul gel bu dūnyā zaḥmetinden

Alabildükçe al Haq rahmetinden

قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

195-Baña kavmüm bileydi n'oldı ihsān

Ki anlar da olalardı müselmān

210-İlāhī sen bu kavme it hidāyet

Dir idi bunı ol kān-ı şefā'at

211-Bular bileydi itmezdi cefālar

Baña eylerler idi çok vefālar

Çalışmada incelenen ikinci manzum tefsir örneği olan Şehsüvaroğlu Ali'nin *Riyâzu'l-Gufrân* adlı eserinde de Livâyî'nin tefsirinde takip edilen metodun izlendiği, ayetler zikredildikten sonra onları izah eden beyitlere yer verildiği görülmektedir. Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye kıssası yine oldukça geniş işlenmiştir. Eserin 202-432. beyitlerinde konu edilen kıssa, iki yüz otuz beyitte tüm ayrıntılarıyla anlatılmış, havarîlerin Antakya'ya gelişinden şehit edilişlerine kadarki sergüzeşt, Habîb-i Neccâr'ın gelişi, şehit edilişi ve Allah katındaki mükâfatı, ilgili ayetlerin altında sıralanan beyitlerle ele alınmıştır. Kıssa ile ilgili yekûnun geniş yer tutması hasebiyle bir önceki manzum tefsirde izlenen yol takip edilerek yalnızca Habîb-i Neccâr'ın konu edildiği beyitlere yer verilmiş, izaha girilmemiştir.

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى

قَالَ يَا قَوْمِ انَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

انَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

364-Şehr ucundan çıkageldi bir yâr

Dirler adına Habîbü'n-Neccâr

366-Didi ey kavm idiñüz tebei'(y)yet

Şunlara kim dilemezler ücret

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

370-Beni yokdan ol idüpdür mevcüd

Vâcib oldur kim idem aña sücüd

372-Bu sözi anlara ta'rîz itdi

Kendi hod 'âbid idi mü'min idi

ءَاتَّخِذْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ

لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً وَلَا يُفِيدُونَ

374-Tañrı'dan gayrı olan eşyâyâ

Cümleten bâtıl olan ednâya

375- Anlara mı kılayım ça'âtı

Unudup Hâlik-i mevcüdâtı

إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

383-Yine ben dîniñüze girsem eger

Girdigüm rāh-ı dalâlet aẓher

إِنِّي أَمِنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ

386-Ey resülü baña tanık olıñuz

Ki ben imāna gelüpven biliñüz

397-Aşdılar şehr kapusunda ānı

Haqq'a 'azm eyledi ol dem cānı

399-Şol kadar depdiler anı küffār

Çıkdı bağırsağı daşra ne ki var

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

بِمَا عَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

405-Gir bu cennetlere ey nefis-i nefis

Olasıñ tā ki civārımla enīs

408-Beni yarlıgaduğını ol İlāh

Baña ne virdüğünü ol Allāh

409-Beni itdüğünü ehlü'l-ikrām

Qavmime nice ideydim i'lām

Mensur tefsir örneği olarak çalışmaya dâhil ettiğimiz ilk eser Mustafa bin Muhammed'e aittir. Bu tefsir iki lisansüstü çalışmaya konu olmuş, ancak her iki çalışmada da isim benzerliğinden dolayı müellif yanlış tespit edilmiştir. Bursalı Mehmet Tahir bu tefsirin müellifini başka bir müellif ile karıştırarak Muhammed bin Mustafa Ankaravî (ö.?) olarak tanıtmıştır.² Müellifin şahsı hakkındaki bu karışıklık yapılan lisansüstü çalışmalara da yansımıştır.³

Muhammed bin Mustafa'ya ait olan Yâsîn Sûresi tefsirini şekil özellikleri bakımından incelediğimizde müellifin ayetleri açıklarken sistematik bir usul belirlememiş olduğunu, metin içinde ayetleri parça parça zikrederek açıklama yoluna gittiğini görmekteyiz. 7b sayfasından başlayan ashâbu'l-karye ve Habîb-i Neccâr kıssası 12a sayfasının baş tarafına kadar devam etmektedir. Kıssa daha önce bahsi geçen manzum tefsirlerdeki sıralama ve rivayet zinciri ile nakledilmiştir. Habîb-i Neccâr'ın elçileri kurtarmak amacıyla gelişi ve takiben halkla olan konuşmaları ile şehit edilip Allah katındaki mükafatının konu edildiği bölümler ise 10a sayfasında başlamakta 11b sayfasına kadar devam etmektedir (Sezgin, 1997: 26-47).

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Öztürk, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri". Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Eğirdir / I. Eğirdir Sempozyumu Bildirileri (Eğirdir / Isparta, 31 Ağustos - 01 Eylül 2001), 731.

³ Müellif tespiti noktasındaki hata için bkz: Funda Sezgin, "14. Yüzyıla Ait Bir Yâsîn Sûresi Tefsiri Üzerinde Sentaks Çalışması" (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, YL Tezi, 1997); Nadide Gürbüz, "Mustafa ibni Muhammed Ankaravî Yâsîn Sûresi Tefsiri" (Ankara: Gazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, YL Tezi, 1986).

Zikredeceğimiz ikinci mensur tefsir örneği Sinekzâde İbrahim'e aittir. Ayetlerin *Kur'an-ı Kerim*'deki sıralamasına sadık kalınarak önce ayet-i kerîmenin Arapça ibaresinin veriliş ardından tercüme ve açıklamasının yapıldığı tefsirde Habîb-i Neccar ve kavmi ile arasında geçen hadise, eserin 9b ile 11b sayfaları arasında yer almaktadır. Habîb-i Neccar'ın şehrin diğer ucundan gelişinin anlatılması ile başlayan ayetin tefsirinde Sinekzâde ilk olarak Habîb-i Neccâr'ı tanıtmıştır. Hz. Peygamber'e iman edenler zümresinden olduğu nakledilen Habîb'in bir marangoz olduğu ve evinin şehre uzak bir mahalde bulunduğundan söz edilir. Mümin ve muvahhid olan bu zat, kazancının yarısını ailesinin giderlerine sarfederken kalan kısmını sadaka olarak dağıtmakta, geçimini sağladığı mesleğinin dışında kalan zamanlarında bir mağarada Allah'a ibadetle meşgul olmaktadır (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (9b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Habîb-i Neccâr'ı tanıttıktan sonra müellif, ilgili ayetin bağlamına uygun olarak Habîb'in, elçilerin durumu ile ilgili haber kendisine ulaşır ulaşmaz süratle onların yanına gelişinden ve onlara açık destek verdiğinden söz etmektedir. Elçilerin hiçbir ücret beklemeden yalnızca nasihat ve tebliğ gayesiyle hareket ettiklerini ifade eden Habîb-i Neccâr'a halkı, resullerin onu tesirleri altına aldığı ve kendi halkının dininden yüz çevirerek hata yaptığı yönündeki sözlerine karşılık o, tek olan Allah'a imanını tekrar ikrar ederek, tapılmaya layık tek iradenin Allah olduğunu söylemiştir. Halkı da eğer gittiği bu yoldan yüz çevirmezse onu öldüreceğini söylemiş, nitekim Habîb'in kararlı duruşunu gördükleri zaman dediklerini yapmış ve onu öldürmüşlerdir (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (10a-10b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Takip eden ayetin tefsirinde Habîb-i Neccâr'ın Allah katında gördüğü mükâfat ve Rabbinin ona ihsan ettiği cennet lütfundan bahsedilirken, Habîb'in gördüğü bu lütuftan halkının da haberdar olması noktasındaki serzenişi ve temennisine yer verilmiştir. Müteakip ayette ise Allah'a inanmayı reddeden ve Habîb-i Neccâr'ı katleden bu kavmin uğradığı akıbetten söz edilmiştir. Bedir ve Uhud'da rahmet orduları ile müminleri destekleyen Cenâb-ı Hakk'ın inkârcı kavimler için de azap ordularını göndererek kimi kavmi taşlanarak, kimini bir tufan ile kimini ise bir rüzgârla helak ettiğini nakleden müellif, ayetteki beyandan yola çıkarak ashâb-ı karyenin bir gazap ordusuna bile ihtiyaç duyulmadan sayha ile helak edildiğini ifade etmiştir (Sinekzâde, 1093. *Yasin-i Şerif Tefsiri*: (10b-11b). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>).

Üçüncü olarak zikredeceğimiz mensur tefsir örneği Şeyhülislam Muhammed Es'ad Efendi'ye ait olan *Hulâsatü't-Tebyin*'dir. Rivâyet ve dirâyet üslûbunun mezcedilerek kaleme alındığı eserde (Alpaydın, 2017: 370), âyetler lûgat, irâb, beyân ve tefsîr olmak üzere dört başlık altında tahlil edilmiştir. Lûgat başlığı altında ilgili ayette geçen kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiş, irâb başlığı altında lafızların Arapça gramer kuralları çerçevesinde cümle içerisindeki konumları ifade edilmiştir. Beyân başlığı altında ise müellifin ilgili ayet ile alakalı yaptığı ayrıntılı değerlendirmeler yer almaktadır. Tefsîr başlığına gelindiğinde ayetlere topluca mana verildiği görülmektedir.

Muhteva açısından oldukça zengin olan eserde, Habîb-i Neccâr'ın kıssası lûgavî değerlendirmelerin ve gramatik tahlillerin de genişçe yer verildiği on altı sayfa içerisinde zikredilmiştir. Kıssa ile ilgili malumat eserin 52b-68a sayfaları içerisinde yer almaktadır. Kıssa ile ilgili ilk ayetin tefsiri yapılırken lûgat ve îrab başlıkları altındaki açıklamaların ardından müellif beyan bölümünde ayet-i kerimede geçen "racûl" kelimesi üzerinde durmaktadır. Allah katında maruf olan bu zattan nekrâ olarak bahsedilmesini iki şekilde değerlendiren müellif "racûliyyet" ile kastedilen ilk mananın "kâmil ve mükemmel kimse" olduğunu ve bu hikmete binaen Habîb-i Neccâr'ın şanını yüceltmek maksadı ile bu şekilde kullanıldığını ifade eder. Akla gelen ikinci manada ise bahsi geçen bu zatın resullerin bilgisi dışında iman ettiği ve imanını bahsi geçen olay esnasında ikrar etmesiyle imanının zahir olduğu, resuller ve halkı tarafından mümin olduğu bilinmemesi hasebiyle ayette geçen ibarenin nekrâ kullanılmış olabileceği şeklinde bir çıkarımda bulunmuştur (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54a). <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Tefsir bölümünde ise Habîb-i Neccâr'ın halkın elçiler etrafında toplandığı mahalle gelişi, kavmi ile gerçekleştirdiği irşad maksatlı konuşma yer almaktadır (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Bir sonraki ayetin açıklanması kısmına geldiğimizde lügat ve îrab bölümlerinin ardından beyan bölümünde müellif Habîb'in halkına yönelttiği "Bana ne oluyor ki Rabbime ibadet etmeyeyim!" sözü ile muradının "Size ne oluyor ki Rabbinize ibadet etmiyorsunuz!" olduğunu ifade eder (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (54b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>). Tefsir bölümünde ilgili ayette geçen Habîb-i Neccâr'ın uyarı ve nasihat kabilindeki sözlerinin tercümesine yer verilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (56a-57b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Müteakip ayetlerde müellif aynı yöntem üzere, Habîb'in kavmine karşı sarfettiği tevhidin temellerini beyan eden irşadî sözlerini izah etmiş, dilbilimsel açıdan ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmuştur (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (57b-59a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Habîb-i Neccâr'ın halkı tarafından şehit edilmesinin ardından Allah katında cennet ile mükâfatlandırıldığı ifade edildiği ilgili surenin 26. ve 27. ayetlerinin tefsirine gelindiğinde, yine lügat ve îrab bölümlerinde gerekli izâhatlara girilmiş, ardından beyan bölümünde ayetlerin çağrıştırdığı manalar üzerinden açıklamalara yer verilmiştir. Müellif bu iki ayette gazap ve rahmetin bir arada olduğu bir terbiye usulüne işaret edildiğini ifade etmektedir. Habîb-i Neccâr'ın Rabbi katında gördüğü mükâfatın ardından kendisine türlü zulmü reva görseler de kavminin Allah katındaki hüsn-ü kabûlüne şahit olması ve imanları karşılığında onların da aynı mükâfatı görebileceklerini bilmeleri yönündeki temennisi, evliya ve enbiyanın terbiye usulü olarak değerlendirilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (61b-62a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Tefsir bölümünde ise bu kıssa üzerinden Hz. Peygamber'e Cenab-ı Hakk'ın ilettiği mesajdan bahsedilmiş, öncesinde parça parça nakledilen kıssada geçen hadiseler bir bütün halinde yeniden nakledilmiştir (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (63a-65a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Ashâbu'l-karyenin akıbetinin anlatıldığı 28. ve 29. ayetlerin tefsirine gelindiğinde, lügat ve îrab bölümlerinin ardından beyan ve tefsir bölümlerinde Cenab-ı Hakk'ın bu kavmi Cebrail'in (a.s.) sayhası ile helak ettiği, onları helak etmek için büyük gazap ordularına ihtiyaç duymadığı, üzerlerine gazap orduları göndermeye dahî tenezzül etmediği ifade edilmiştir. Ashâbu'l-karyenin akıbeti, uğradıkları gazap sebebiyle sönüp gitmek olmuştur. (Şeyhülislam Ebû İshakzâde, *Hulâsatü't-Tebyîn fi Tefsîri Sûreti Yâsîn*: (65a-66b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>).

Dördüncü olarak adından söz edeceğimiz eser Haşim Velî'nin *Tercümeli Yasin-i Şerif* adlı eseridir. Bir tefsir örneği olmaktan ziyade satır altı Kur'an tercümesi olarak değerlendirilebilecek olan eserde, surede geçen her Arapça ibarenin altına Türkçe karşılığı verilmiş, daha sonra ayetin tamamı ayet numarası verilerek sayfa yanında toplu olarak tercüme edilmiştir. Sayfa numaralandırılması yazma eserlerde olduğu gibi varak numaraları ile belirlenmeyip günümüz matbu eserlerinde yaprak denilen önlü arkalı sayfaların numaralarının birbirini takip ettiği şekilde düzenlenen eser, kapak sayfası ve sonda bulunan müellifin ifade-i meram kabilinde yazdığı sayfa dışında toplam yirmi üç sayfadan müteşekkildir.

Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karye ile ilgili bölüm eserin altı ile sekizinci sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif ayetlerle ilgili herhangi bir izahata girmeden doğrudan lafzî tercüme yapmış, şahısların ve olayların tafsilatına dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır (Haşim Veli. 1343. *Tercümeli Yasin-i Şerif*: [6-8].) <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/288943>).

Çalışmanın kapsamı bağlamında ele alacağımız son mensur tefsir örneği Molla Kırımı'ye aittir. *Tefsîr-i Sûreti'l-Yasîn* ismini taşıyan eserde Habîb-i Neccâr ile ilgili bölüm 216 ile 218. varaklar arasında yer almaktadır. Genel hatlarıyla ayet-i kerîmenin Arapça ibaresinin ardından mealen tercümesinin yapıldığı eserde müellif, ilgili bölüme Habîb-i Neccâr'ın telaşla elçilerin yanına geldiği ve kavmine onlara gösterdikleri kötü muameleden dolayı uyarıda bulunduğu kısım ile başlamaktadır. Eserde Habîb'in kavmi ile olan uyarı ve nasihat eksenli konuşmasının yer verildiği ayetlerin ardından Habîb-i Neccâr'ın şahsından bahsedilmektedir. Elçilerin Habîb'in hasta olan oğluna dua etmelerinden sonra oğlunun iyileşmesi, bunun üzerine onun elçilere iman etmesi, kavminin onları öldürmeye kastettiği haberini aldığı zaman koşarak onlara yardıma gitmesi, halkının resulleri korumak maksadı ile sarfettiği sözlerin karşılığında ona reva gördüğü kötü muamele ve eziyetler ile nihayetinde feci şekilde şehit edilişi kıssanın insicamı çerçevesinde anlatılmıştır (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (216a-217a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>.)

Kavminin Habîb-i Neccâr'ı şehit edip Cenâb-ı Hakk'ın cennette ona lütfettiği ihsanın anlatıldığı bölümde, Habîb'in ölürken bile kavminin hidayeti için dua etmesini, onun yaşarken de ölürken de davet ve nasihat vazifesine olan sadakati olarak değerlendiren müellif, bu ayet-i kerimeyi tefsir ederken Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi'nin değerlendirmesine benzer mahiyette bir açıklamaya yer vermiştir. Habîb'in sergilediği bu tavrın evliyâullaha has olduğunu, Hz. Peygamber'in de Uhud Savaşı'nda başı yaralanıp dışı kırıldığı halde kavminin hidayetine duacı olup onların yaptıkları bu işin bilmemelerinden kaynaklandığını ifade etmesi ile aynı olduğunu söylemektedir (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (217a-217b).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>).

Bir sonraki ayetin tefsirinde Cenab-ı Hakk'ın bir azap ordusu gönderme ihtiyacında dahî bulunmadığı Antakya halkının Cebraîl (a.s.)'in sayhası ile helak oluşu ve yeryüzünden silinişi anlatılmıştır (Mollâ Kırîmî. *Tefsîru Sûreti'l-Yâsin*: (217b-218a).<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>).

Mensur tefsirlerin ardından Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulan eserler incelendiğinde mesneviler içerisinde Habîb-i Neccâr'ın adına rastladığımız mesnevilerden ilki Erzurumlu Mülhimî'ye aittir. Mülhimî'nin *Şehen-şeh-nâme-i Murâdî* mesnevisinde Habîb-i Neccâr'ın adına tek bir beyitte yer verilmiş, ismi Şem'un ile zikredilmiştir. Eserde söz konusu iki isim de Sultan IV. Murad'ın Haleb'e geçmeden önce Antakya'da mezarlarını ziyaret etmesi vesilesiyle anılmıştır (Alper, 2012: 62). Şairin beyitte, yapılan ince bir istifle bir taraftan şehit edilen Şem'un ve Habîb-i Neccâr'ın IV. Murad'ın kendilerini ziyaretiyle memnuniyetlerini kastederken bir taraftan da IV. Murad'ın bu zatlara ziyaretle duyduğu memnuniyeti ifade eden tevriyeli bir anlatım üslubunun olduğu görülmektedir.

Habîb ile Şem'un mezâr oldılar

Ziyâretleriyle şafâ buldılar [b 3134]

Çalışma kapsamında ele alacağımız ikinci mesnevi ise Vücûdî'ye aittir. *Hayal u Yar* ismini taşıyan bu mesnevide de Mülhimî'nin mesnevisinde olduğu üzere Habîb-i Neccâr'ın adına tek bir yerde rastlanmaktadır. Mesnevide Şöhret şehrinin sıfatlarının sıralandığı bölümde Habîb-i Neccâr'ın ismi bir mukayese unsuru olarak zikredilmektedir. Şöhret şehrinin gençlerinin marifetlerinden söz edilirken her birinin bir mühendis ve mimar gibi mahir oldukları, bu şehrin marangozlarının elindeki testereyi görüp marifetlerine şahit olsa marangozların pîri olan Habîb-i Neccâr'ın bile şaşır kalacağı dile getirilmiştir:

Her cevân[ı] mühendis ü mi'mâr

Yapmağa dil evini Sinimmâr [b 1525]

Görse neccâr elinde minşârı

Hayret alur Habîb-i Neccârı [b 1526]

Habîb-i Neccâr'ın ismine rastladığımız eserlerden biri de Uşak'ta bulunan bir ahi şecerenâmesidir. Ahilik adabının, erkân ve kurallarının anlatıldığı eserde ahi mahfilinde sağ ve sol tarafta oturacak esnaflar ve bu meslek erbabının pîrlerinin kimler olduğunun sayıldığı bölümde “pîr-i neccârî” olarak Habîb-i Neccâr'ın ismine yer verildiği görülmektedir (Öntüç, 2018: 845-860).

Mensur eser örneği olarak zikredeceğimiz Fevzî-i Kefevî'ye ait *Rûhu'n-Nüfûs* isimli çalışmada ise Habîb-i Neccâr'ın adına, müellifin dünyanın ömründen ve her asırda yaşayan enbiyanın adlarından bahsettiği bölümde rastlanmaktadır. Dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu ifade eden müellif altıncı binde Hz. İsa ve Halid bin Sinan'ın isimlerini zikrettikten sonra Habîb-i Neccâr ve Cercîs kıssalarının da bu asra ait olduğunu ifade etmektedir (Karaman, 2019: 102).

Klasik Türk edebiyatı çerçevesinde ele alınacak son eser ise Hocaşâde Muhammed Rasim'in (ö. 1316/1899) Mevlana'nın *Mesnevî*'sinden seçtiği 187 beytin tercüme ve şerhini yaptığı *Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî*'dir (bkz: Eser, 2019). Seçme beyitlerin verilip altında beytin tercüme ve şerhinin yapıldığı eserde Habîb-i Neccâr kıssasına *Mesnevî*'nin birinci ve on beşinci beyitlerinin şerhi yapılırken yer verilmektedir:

Bi'şnev ez-ney çun şikâyet mî-kuned

Ez-cudâyihâ şikâyet mî-kuned [b 1]

“Dinle, bu ney neler hikâyet eder / ayrılıklardan nasıl şikâyet eder.” (Savran, 2009: 391).

Birinci beytin şerhine “bişnev” hitabı üzerinden yapılan izahatla başlanmış, “ب” harfinin besmeleye işaret olduğu ve Tevrat, Zebur, İncil'de olan her şeyin bu “ب” harfinde mevcut olduğu ifade edilmiştir. Elest Bezmi'ndeki ahitleşmenin kabulü olan “belâ” sözünün yine bu harfte gizli olduğu ve Hz. Âdem'in evvela bu harfle konuştuğu dile getirilmiştir. Bunların yanı sıra “ب” harfinin hadîs-i kutsîde geçen “kalemî'l-a'lâ” ya işaret olduğu söylendikten sonra “elif” ve “ba” harfleri üzerinden iki nükteden bahsedilmiştir.

Beyitte geçen “ney” ile ilgili yapılan açıklamada “ney”in Hz. Muhammed olduğu, ebced hesabıyla altmış sayısına karşılık geldiği, bu sayının da Yâsîn'deki “س” harfine mukabil olduğu söylenmiş ve Hz. Peygamber'e işaret ettiği ifade edilmiştir. “Ney”in Hz. Muhammed'e işaret olduğu gibi insan-ı kâmil olarak da kabul edilebileceği kanaati üzerinden beytin tercümesi yapılmıştır. *“El mülûku izâ dehalu karyeten efsedühâ”* (Kur'an-ı Kerîm, 27:34) ayeti tasavvufî açıdan incelenmiş ve bu münasebetle “insan-ı kâmil”in özellikleri üzerinde durulmuştur.

Şârih, beyitteki “dinle” ifadesinden hareketle “ney” cansız olduğu halde nasıl ondan dinlenir, sorusuna cevap vermiş ve buna örnek olarak da Hz. Peygamberin üzerinde hutbe okuduğu kütüğü örnek göstermiştir. Sonrasında “lisân-ı hâl” kavramı üzerinde durmuş, “sûfi” ve değirmen arasında benzerlik kurarak “lisan-ı hal” kavramını Farsça bir hikâye ve açıklaması ile ele almıştır.

Şerhin ilerleyen bölümünde kâmilânın vuslat makamında olduğu halde ayrılıktan şikâyet etmelerinin ne manası olduğu hem vuslat makamında olup hem ayrılıktan şikâyet etmenin ne demek olduğu yönündeki sorular çeşitli örneklerle açıklanmıştır. Şerhte Habîb-i Neccâr'ın ismine ilk rastladığımız yer bu bölümdür. Şârih bu sorunun cevabını verirken insan-ı kâmilin vuslat makamına ulaşsa da vücudu dünya yüzünde kaldıkça tam bir visâlin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Erbâb-ı visâlin ayrılıktan şikâyetlerinin sebebi budur veya bu şikâyet hali visalden önce çektikleri sebebiyledir. Şârihin bu konuyla alakalı başka bir değerlendirmesi de insân-ı kâmilin bu şikâyet ve hicranını hikâye etmesi halinin kendisi ile alakalı olmadığı, erbâb-ı gaflete tenbih ve ashâb-ı hicâba teşvik için olduğu yönündedir. Bu sebeple Hz. Peygamber veya kâmilân, şikâyet kabilinden sarf edilen bu sözleri kendilerine mal ederek söylemişlerdir. Şikâyet ve hicranın hikâye edilmesi üzerine yaptığı bir başka

yorumunda ise şârih, hikâyet ve şikâyetin önceki âşıkların sergüzeşlerini beyan maksadıyla olduğunu, mâşuk için aşığın kendi uğrunda çektiği ızdıraptan ve âh u enîninden daha kıymetli hiçbir şeyin olmadığını dile getirmiştir. Akabinde örnek verilen beyitte gülün bülbülün âh u figânından aldığı zevk bu kabilden değerlendirilmiştir.

Şârih insan-ı kâmilin şikâyetinin sebepleri arasında daha önce zikrettiği, nasihat maksadıyla bu hali kendisine mal eder gibi ifade etmesini Habîb-i Neccâr kıssası üzerinden örneklemiştir. Kıssa içerisinde zikredilen Antakya halkı ile Habîb-i Neccâr arasındaki muhaverede *Yâsîn Sûresi*'nin yirmi ikinci ayetinde geçen "Hem ne diye beni yaratan ve sizin de dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmeyeyim ki?" mealindeki manaya işaretle insan-ı kâmil konumundaki Habîb-i Neccâr'ın sarf ettiği sözleri şahsı üzerinden dile getirirse de zımnın karye halkına: "Size ne oluyor ki sizi yaratan ve dönüp kendisine varacağınız Allah'a kulluk etmiyorsunuz?" mesajı verdiğini ifade etmektedir. Akabinde de Habîb-i Neccâr ve ashâbü'l-karye ile ilgili kıssayı nakletmektedir (Eser, 2019'dan naklen: 2a- 7a).

Şerh metni içerisinde anlatılan kıssada genel anlatıdan farklı olarak Habîb-i Neccâr'ın bir marangoz değil bir çoban olduğu; elçilerin dönemin kralı huzurunda yeniden yargılandığı bölümde, gösterdikleri kerametler karşısında kralın, devlet ricâlinin ve halkın bir kısmının iman ettiği ifade edilmiştir (Eser, 2019'dan naklen: 5b- 7a):

Der-ğam-ı mâ rûzhâ bî-gâh şud

Rûzhâ bâ-sûzhâ hem-râh şud [b 15]

"Bizim gamımızdan günler vakitsiz bir hale geldi/ günler yanlışlarla yoldaş oldu." (Savran, 2009: 400)

On beşinci beytin şerhinde ise Habîb-i Neccâr, birinci beyitte olduğu gibi kavmine söylediği cümlelerle anılmış, aynı anlam bütünlüğü içerisinde kavmini irşad etmek maksadıyla sarf ettiği cümleleri şahsı üzerinden ifade etmesi, ehl-i kemâlin nasihat usulü çerçevesinde değerlendirilmiştir (Eser, 2019'dan naklen: 50a-50b).

4. Günümüz Edebiyatında Habîb-i Neccâr

Günümüz edebiyatında Habîb-i Neccâr'ın yerininin tespit edilmeye çalışıldığı bu bölümde ise Habîb-i Neccâr'ı konu alan şiirler çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır. Şiirlerin tespiti için elektronik antolojiler taranmış, yapılan tarama neticesinde otuz üç şiir tespit edilmiştir.⁴ Bu şiirlerin sekiz tanesi bizzat Habîb-i Neccâr adına yazılmışken diğer şiirlerde Habîb-i Neccâr'ın ismi ya benzetme unsuru olarak kullanılmış veya Antakya hakkında yazılan şiirlerde yerel kültürün bir parçası olarak anılmıştır.⁵

⁴Antoloji.com, erişim: 11.06.2021, <https://www.antoloji.com/arama-detay/sayfa-1/?yer=3&arama=neccar>

⁵ Antolojilerde yer alan şairleri ile birlikte zikredeceğimiz şiirler şunlardır: *İl İl Türkiye'm* /Salih Kozan; *Habibi Neccar* /Hasan Konç; *Antakyalım* /Ahmet Mansuroğlu; *İnanç Aşkı Antakya* / Tarık Torun; Nasibin Çizdiği Yol Aşk - Garib Çoban /Engin Demirci; *Hatay'ıma* /Hasan Yarıcı; *Antakya şehrinin en büyük Allah dostu Habib-i Neccar'dır* /Yusuf Tuna; *Esmer Çocuk* /Özdemir Aydın; *Canım Antakyam* /Mehmet Kaynak; *Antakyalıyım Ben* /Demet Akkoyun; *Hatay'ımıza Dair* /Selahaddin Çekmegil; *Selam sana habibin neccar* /Hasan Yarıcı; *Habib'i Neccar İmanı* /İhsan Hasan Kaya; *Habib-i Neccar Olmak* /İhsan Hasan Kaya; *Gab Turu* /Recep Uslu; *Hatay Şiirleri - Beyazıt Üniversite, Ptt...Reyhanlı* / Nevzat Bilgiç; *Antakya'da Bir Allah Dostu* /Muhittin Alaca; *Senin yolundan ayrılmam* /Hadi Çağlar; *Antakya Geceleri* /Muhittin Alaca; *Naat* /Gülten Ertürk; *Hatay* / Besir Demir; *Hatay 23 Temmuz* /Hayreddin Abravcı; *Antakyam Uzat Ellerini* /Hatice Elveren Peköz; *Ol Demek* /Abdulkadir Çelik; *Antakya'da Faslı Bahar* /Ahmet Kara; *Yine Garip Dallı Hoca* /Mustafa Suna; *Sahib-i Zaman* /Yusuf Mansız; *Üzümleri Kovsak Ülkemizden* /Burhan Gündoğan; *Yalnız Adam* /Mevlüt Yiğit; *Seyahat* /Şeb Efruz; *Türk Marşı* /Taha Kaan Alay; *Antakya Ziyareti* /Musa Uzunkaya; *Ashabü'l Karye* /Hasan Hüseyin Arslan. (Şiir isimlerinde ve şiirlerin imlasında yazımlara müdahalede bulunulmamış, şairin tasarrufuna sadık kalınmıştır.)

Şiirlerin bütününe yer vermek çalışmanın maksadını aşacağı için bu şiirlerden sadece Habîb-i Neccâr hakkında yazılanlardan, Habîb-i Neccâr'ın benzetme unsuru olarak anıldığı şiirlerden ve Antakya konulu şiirlerin yerel unsurlarından biri olarak verilen örnekler içinde zikredildiği şiirlerden birer örnek verilecektir.

Bizzat Habîb-i Neccâr'ın şahsı adına yazılan şiirlere vereceğimiz örnek, *Habib-i Neccar Olmak* adını taşımaktadır ve İhsan Hasan Kaya'ya aittir. Şair kıssayı anlattığı dizelerinin ardından bugün Habîb'in makamının düştüğü vaziyetten duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir:

...

Putperestlik hâkimdir Antakya'nın her yanında,
Bu şehre imanı anlatacak birileri gelmeli anında.

Yasin Sûresi 13-32 ayetleri arasında anlatılır olay,
Elçilerin yaptığı iş tebliğdir, halkın yaptığı ise alay.

Hazreti İsa (as) iki havarisini Antakya'ya gönderir,
Hak dine ve rabbe inanmayı, iman etmeyi bildirir.

Üçüncü elçiye de iki elçiye destek olarak git der,
Elçiler hak dini anlattıkça imansızlığı fark eder.

Antakya şehir halkı asla inanmaz gelen elçilere,
Rabbimize iman edin bunu duyuruyoruz sizlere.

...

Turistik amaçlarla gelen insanlarla dolu oluyor avlun,
Habîb-i Neccar'a yakışıyor mu biraz düşünüp durun.

Cami avlusundaki kabrin gelip geçenleri seyre durur,
Biz kulların halin düşünüp niçin bunlar ahreti unuttur...

İşte bundan dolayı Habîb-i Neccar cami oldukça üzgün,
Gençlerin camiye gelmediğini görünce ağlıyor her gün...

(Kaya, 2018. (Erişim: 11. 06.2021), <https://www.antoloji.com/habib-i-neccar-olmak-siiri/>)

Habîb-i Neccâr'ın isminin benzetme unsuru olarak anıldığı şiirlere vereceğimiz örnek *Nasibin Çizdiği Yol Aşk - Garib Çoban* adını taşımaktadır ve Engin Demirci'ye aittir. Şair gönlüne hitaben aşkı Habîb-i Neccâr gibi hal dili ile anlatmasını söylemekte, kıssaya atıfla onun şehadeti ile âşıklığını ispat ettiğini dile getirmektedir.

Güzel ahlak durağında bekleyen sevgi dolu birleşmiş gönlün varacağı yerdir aşk.

Kapalı olan senin gözündür, kapı değil.

Ben d/okunamıyorum o sevgiliye, yazdıklarım d/okunsun bir mültecinin gözyaşlarında.

Zaten bizde çok akli başında insanlar değildik.

Sen beni sustu say gönül, Vekil olarak Allah'a sığınıyorum, seninle O konuşacak.

Şems vakti uzaktan sev(e)mediyseniz birini, teheccüt vakti hiç

sevdim demeyin özlemlerinize.

Nefsine ziyan verenin kime faydası olur?..

Bazen duymaya ihtiyaç duyduğumuz sözleri gökler söyler, damla sel olup.

Bazen hayatlarını zehir ettiğimiz hayvanlar, çiçekler söyler.

Habibi Neccar gibi hâl dilleri ile anlatanlardan ol aşkı gönül.

Ya da bir yabancı, bir şiir ya da güfte sebep oluyor duymamıza kendimizi.

Kâinatın kendisi bir risaledir temaşa edebilene.

Sen sana rastlarsan ne mutlu, onda rastgelişler y/oktur.

Nefsine ziyan verenin kime faydası olur?..

(Demirci, 2020. (Erişim: 11.06.2021, <https://www.antoloji.com/nasibin-cizdigi-yol-ask-garib-coban-siiri/>)

Antakya konulu şiirlerde Habîb-i Neccâr'ın ismine zikredeceğimiz şiir örneği ise *İnanç Aşkı Antakya* ismini taşımaktadır ve Tarık Torun'a aittir. Habîb-i Neccâr'ın ismi bu şiirde, Antakya konulu şiirlerin genelinde gördüğümüz üzere, adını taşıyan türbesi ile anılmış; Antakya'nın gezilip görülmesi gereken yerleri içerisinde zikredilmiştir.

I

Antakya semaları gece ayın halesi,

Dağların gözyaşları Harbiye Şelalesi,

Dağları delen kuvvet inancın meşalesi,

İlk Hristiyan mabet St. Pierre kilisesi,

Evrensel değerlerin yaşayan en gözdesi

Bulut bulut enginlik Habib Neccar Türbesi

İnanç aşkı Antakya ezan, çan, hazan sesi,

II

Antakya'yı yaşamak bitmez şarkı her demi,

Barış, kültür, hoşgörü insanlığın erdemi

İskenderun körfezi sevda yüklü her gemi,

Akdeniz'in dalgası Samandağ'a busemi
Palmiyeler altında gümüş gerdan gölgemi
Yanık sesli Asi'nin sevdası seherde mi?
İnanç aşkı Antakya vuslatın seferde mi?

III

Zeytin gözlü güzeller Altınözü destesi,
Uzaklardan çağıldar, Asi'nin yanık sesi,
Dörtyol'un dört bir yanı narenciye bahçesi,
Hızır-Musa sevdası dualarda nefesi,
Dinlerin diyalogu yaşamının bestesi,
Dağların Reyhanlı'sı, burcu burcu defnesi,
İnanç aşkı Antakya lezzeti künefesi,

IV

Enginlere açılan mümbit Amik ovası,
Tatlı tatlı öperken Akdeniz'in havası,
Amanos etekleri floranın en hası,
Beyazıt-ı Bestami Kırıkhan'ın sevdası,
Havariler diyarı evliyalar yuvası
Beysun köyü yakını güneyin uç noktası,
İnanç aşkı Antakya yurdun en has parçası,

V

Her daim sıcak Erzin Kaplıcalar diyarı,
Zaman içinde zaman tarihin yadigârı,
Tarih, coğrafya, kültür medar-ı iftihar
Limon bahçelerinde bir seyretsen baharı,
Arsuz kıyılarında ılgıt ılgıt rüzgârı,
Hassa tütünleriyle duman duman efkârı,
İnanç aşkı Antakya Güney'in şehriyarı

VI

Tarihin altın gözü Issos'un Harabesi,
Zamana ferman okur Sokullu Külliyesi
Hayret ibret makamı Titus Tünel su sesi

Gökten kartal bakışlı Antakya'nın kalesi,
Tarihe bir yolculuk arkeoloji müzesi,
Arzın şifa kaynağı ab-ı hayat içmesi,
İnanç aşkı Antakya aşk iksiri çeşmesi,

VII

Altın kumlu sahiller mekân içinde zaman
Demirin kalbi Payas, Belen geçidi duman,
Engin ufuk ötesi Kumlu ovası yaman,
Yayladağ etekleri güneye sınır koyan,
Bir Akdeniz sabahı aşk ve güneşle uyan
Cilvegözü Kapısı vuslatı hasret duran,

İnanç aşkı Antakya tarihe damga vuran (Torun, 2012. (Erişim: 12.06.2024),
<https://www.edebiyatdefteri.com/siir/596144/inanc-aski-antakya.html>)

Türk edebiyatındaki yeri yukarıda çizdiğimiz çerçevede şekillenen, gerek müstakil olarak isminden bahsedilen çalışmalara gerekse kıssasının anlatıldığı Yâsîn Sûresi ile ilgili çalışmalara konu olan Habîb-i Neccâr hakkında yapılan çalışmalar şu şekildedir:

1-Müstakil Eserler

- 1-Mehmet Tekin, (1993). *Antakyalı Din Şehidi Habib Neccar*, Kültür Ofset Yayıncılık
- 2-Mehmet Sılay, (2002). *Hatay Evliyalari*, Keşif Yayınları
- 3-Muammer Türk, (2012). *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'in (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset Matbaacılık
- 4-Yâsîn Yılmaz, (2013). *İslam Kaynaklarına Göre Ashâb-ı Karye ve Habib-i Neccar*, Semih Ofset
- 5- Muammer Türk, (2012). *Havariler ve Habibi Neccar*, Color Ofset Matbaacılık
- 6-Zafer Sarı, (2008). *Habib Neccar (Sahib-i Yasin)*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları
- 7- Mehmet Tekin, (2006). *Habib Neccar ve Antakya*, Mehmet Tekin Yayınları
- 8- Kızıldağlı, Edip (1943), *Antakya Kapılarında*, Başarı Matbaası

2-Roman, Piyas, Senaryo

- 1-Nizamettin Duran, (2012), *Mesih İsa'nın Sevdalısı Havarilerin Fedaisi Habib Neccar*, Color Ofset, İskenderun
- 2-Yıldırım, Halit; Doğan Mustafa (2020). *Asi'nin Çiğliği: Bir Habib-i Neccar Romanı*, Sebe Yayınları
- 3- Nizamettin Duran, (2020). *Koşarak Gelen Adam Habib Neccar*, SR Yayınevi
- 4- Mehmet Sılay, (2006). *Antakya'lı Habib- Habibi Neccar* (Biyografi, Piyas, Senaryo), Demircioğlu Matbaacılık
- 5- Necmettin Çalışkan'ın *Kur'ân'ı Kerîm'e Göre Ashâbül-Karye ve Habîb en-Neccâr* isimli makalesinde verdiği bilgiye göre Habîb-i Neccâr ile ilgili çekilecek olan filmin metni hazırlanmış ancak senaryo

aşamasında iken yönetmen Yücel Çakmaklı'nın ölümü üzerine çalışma yarıda kalmıştır (Çalışkan, 2015: 109).

3- Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

- 1- Abdullah Aydemir, (1991). "*Ashâbü'l-Karye*", DİA, III, s. 468-469
- 2- Süleyman Ateş, (1996). "*Habib en-Neccâr*", DİA, XIV, 373-374
- 3- Yazar Belirtilmemiş, (2001). "*Hâbîbünneccâr*", MEB İA. V/1, s. 9-10
- 4- Nurettin Turgay, (2003), "*Kur'an'da 'Ashabü'l-karye' kıssası ve düşündürdükleri*". İslâmî Araştırmalar, cilt: XVI, sayı: 3, s. 462-469
- 5- Abdurrahman Kasapoğlu, (2008). "*İletişimde ben-dili-'Ashâbu'l-karye' kıssasından bir kesit*". Hikmet Yurdu, cilt: I, sayı: 2, s. 57-70.
- 6- Gürhan Bahadır, (2013). "*Hristiyanlığın Antakya'da şekillenmesi ve Habib-i Neccar*" MKÜSBE Dergisi, cilt: 10, Sayı: 23, s. 207-214
- 7- Necmettin Çalışkan, (2015). "*Kur'ân-ı Kerîm'e göre Ashâbü'l-karye ve Habîb en-Neccâr*", MKÜSBE Dergisi, cilt: 12, Sayı: 32, s. 108-122
- 8- Hüseyin Türk, (2016). "*Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği*", Folklor/Edebiyat=Folklore/Literature, cilt: XXII, sayı: 87, s. 181-198
- 9- Ahmet Sait Sıcak. (2017). "*Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi*", MKÜSBE Dergisi, cilt: 14, Sayı: 40, s. 445-460

4-Sempozyum Bildirileri

4.1. Her yönüyle Habib-i Neccar Hazretleri Sempozyumu, Antakya, (24-26 Mayıs 2014)

- 1- Ali Akpınar, "*Habîbü'n-Neccar Şahsında Hakikat ve Cennet Çağrısı*"
- 2- Vahit Göktaş, "*Habib-i Neccar'da Tebliğ ve Cennete Davet*"

4.2. Hatay İnanç Turizmi Sempozyumu-I, Antakya (17-19 Aralık 2015)

- 1- Muhittin Akgül, "*Habib-i Neccar Özelinde Hak Taraftarlığı*"
- 2- Faruk Tuncer, "*Kuran-ı Kerim'de Anlatılan Habib-i Neccar ve Hızır Kıssalarının Benzer Yanları ve Düşündürdükleri*"
- 3- Ahmet Abay, "*Tefsirlerde Antakya ve Habib En-Neccar*"
- 4- Ahmet Sait Sıcak, "*Kur'an Yorum Geleneğinde Habib-i Neccar*"
- 5- Ali Kozan, Mehmet Yusuf Çelik, "*İslamî Dönem Türk Kültüründe Kesikbaş Figürü Habîb-i Neccar Örneği*"
- 6- Gürhan Bahadır, "*Habib-i Neccar'ın Şehri Antakya'da Tevhid İnancı ve İslam Hâkimiyeti*"
- 7- Mustafa Hopaç, "*Güvenilir Mekân Olarak Antakya ve Ümmetin Emini*" (Sıcak, 2017: 449-450).

Yukarıda sıraladığımız eserlerin ve akademik çalışmaların yanı sıra yerel kültürde canlı bir unsur olarak varlığını devam ettirmesi hasebiyle Habîb-i Neccâr adına çeşitli kurum ve kuruluşlarca şiir yarışmaları

da düzenlenmiştir.⁶ Habîb-i Neccâr hakkında zikredilen bu yayınlarla birlikte Yâsîn Sûresi'nin tefsiri çerçevesinde kaleme alınan müstakil eserler ve akademik çalışmalardan da bilgi almak mümkündür.

5. Sonuç

Türk İslam edebiyatının içinde doğup geliştiği kültür ve inanç sistemi çerçevesinde beslendiği kaynaklardan biri de *Kur'an* kıssalarıdır. Yâsîn Sûresi'nde Habîb-i Neccâr ve ashâbu'l-karyenin anlatıldığı kıssa da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Yerel kültür içerisinde kendisine oldukça önemli bir misyon yüklenen Habîb-i Neccâr'ın İslâmî Türk edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek eserlere de konu edildiği görülmektedir.

Habîb-i Neccâr, *Yâsîn Sûresi*'nde bahsi geçen hikâyesi ve Allah katında gördüğü karşılığa yer verilmesi hasebiyle tefsir sahasında yapılan akademik çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alınırken, bölgenin inanç alt yapısının şekillenmesinde ana karakterlerden biri olarak görülmesi dolayısıyla dinler tarihi sahasında değerlendirilebilecek veya folklorik içeriğe sahip çalışmalarda kendisine yüklenen misyon çerçevesinde incelenmiştir. Bunların yanı sıra, Habîb-i Neccâr'ın yine akademik hüviyete sahip makalelerde, kıssada yer alan, karye halkına yaptığı konuşmasındaki üslubu ile iletişimde kullanılan ben-dili ve muhatap kitle üzerinde etkileri bağlamında psikoloji sahasındaki çalışmalara da konu edildiği görülmektedir. Tefsir, psikoloji, folklor ve dinler tarihi sahasında farklı yönleri ile incelenen kişiliği hakkında yazılan müstakil eserler ise daha ziyade halk anlatıları üzerinden şekillenmiştir.

Bu çalışmada Habîb-i Neccâr'ın adından söz edilen eserler tespit edilerek dağınık halde bulunan müktesebat bir araya getirilmiş ve edebî çerçevede değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hem Halk edebiyatı hem de Klasik Türk edebiyatı sahasında Habîb-i Neccâr'ın nasıl bir yere sahip olduğu, halk hikâyeleri ve bir dolapnâme örneği ile Halk edebiyatı; manzum ve mensur Yâsîn Sûresi tefsirleri, mesneviler ve Klasik Türk edebiyatı sahasında değerlendirilebilecek mensur eserler ile Klasik Türk Edebiyatı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Günümüz şiir geleneği içerisinde zikredilen eserler ise elektronik antolojilerin taranması suretiyle tespit edilerek incelenmiştir. Muhtevaları incelenen çalışmalardan elde edilen müktesebatın değerlendirilmesi sonucu hasil olan genel kanaat, Habîb-i Neccâr'ın Klasik Türk edebiyatından ve günümüz şiir geleneğinden ziyade Halk edebiyatında geniş bir yer edindiği yönündedir. Taranan doksan divanda ismine hiç rastlanmaması, altmış mesnevi içerisinde ise sadece iki mesnevide birer beyitte rastlanması, antolojilerde yer alan şiirlerde ise şairlerin büyük çoğunluğunun Antakyalı olması ve şiirlerin lokal bir alana hitap etmesi bu kanaatin oluşmasına sebep olmuştur.

⁶ 2018 yılında Habib-i Neccar Derneği tarafından düzenlenen "Habib-i Neccar ve Antakya" konulu şiir yarışmasında "Ey Şehir Anlat Bana" isimli şiiriyle İbrahim Şaşma birinci; "Bir Şehrin Kapıları" isimli şiiriyle Celalettin Kurt ikinci; "Taşların Gözyaşı Neccar" isimli şiiriyle Mustafa Doğan üçüncü olmuştur. Mansiyon ödüllerinde ise Antakya'dan "Kıyama Koşan Adam" isimli eseriyle Hüseyin Üzel birinci, "Bir Adam" isimli eserle Mukades Bilgili ikinci olurken "Habibi Neccar Menkıbesi" isimli eserle Erdal Erçin üçüncü olmuş; jüri özel ödülünü ise Âşık Feymani almıştır (Hatay Mahalli Haber, "Ödüller Mayıs ayında verilecek" (Erişim: 11.06.2021) <http://www.hataymahallihaber.com/haberler/oduller-mayis-ayinda-verilecek-haberi/1656233>).

2019 yılında Altınözü Belediyesi tarafından düzenlenen "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması"nda ise birinciliği, "Yeniden Doğuş" adlı eseri ile Mukadder Bilgili, ikinciliği "Aziz Pierre ve Habib-i Neccar" isimli eseri ile Aynil Yavuz, üçüncülüğü ise "Bir Avuç Zeytin Çekirdeği" adlı eseri ile Mehmet Nuri Öncüler kazanmıştır (T.C. Altınözü Kaymakamlığı, "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması Ödül Töreni Düzenlendi" (Erişim: 11.06.2021) <http://www.altinozu.gov.tr/altinozu-stpierre-ve-habib-i-neccar-uluslararasi-oyku-yarismasi-odul-toreni-duzenlendi>).

Kaynakça

- Alper, K. (2012). *Erzurumlu Mülhimî ve Şehen-şeh-nâme-i Murâdî Mesnevisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi.]
- Alpaydın, M. A. (2017). Şeyhülislâm Mehmed Es'Ad Efendi ve Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn İsimli Eseri. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (8), 357-394. <https://doi.org/10.18498/amauiid.325842>.
- Alvan, T. (2020). Klasik Türk Şiirinde Dolab-nâme Hakkında Mülâhazalar. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 60(2), 443-476. <https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0031>
- Anadolu Yayıncılık, (1982). "Hatay". Yurt Ansiklopedisi, (C: V, s:3475).
- Ateş, S. (1996). "Habîn en-Neccâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14, (373-374).
- Aydemir, A. (1991). "Ashâbü'l-karye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3, (468-469).
- Aydemir, Y. (2017). *Vücutî-Hayâl u Yâr*. E-kitap: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56189,vucudi-hayal-u-yarpdf.pdf?0>.
- Çalışkan, N. (2015). Kur'ân-I Kerîm'e Göre Ashâbü'l-Karye ve Habîb En-Neccâr / Ashaabe Karia and Habib Al-Najjâr in Accordance with the Qur'an. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 108-122.
- Durdu, A. (2010). Hatay Nusayrîlerinde Eren İnancı ve İnanc Merkezleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 255-266.
- Evliya Ç. (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. S. A. Kahraman & Y. Dağlı (Haz.). YKY Yayınları.
- Eser, İ. (2019). *Hoca-zâde Muhammed Râsim Şerh-i Müntehabât-ı Mesnevî (İnceleme-Metin-Dizin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi, Dicle Üniversitesi.]
- Hakkı, İ. (2024). *Haşim V. Tercümeli Yasin-i Şerif*. Süleymaniye Kütüphanesi, 2-23. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/288943>.
- İnce, G. (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi.]
- Karaman, H. (2019). *Feyzî-i Kefevî'nin Rûhu'n-Nüfûs adlı eseri (İnceleme-metin)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.]
- Kaya, R. (2002). Kur'an-ı Kerim kıssaları ve düşündürdükleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 31-58.
- Kızıldağlı, E. (1943). *Antakya Kapılarında*. Başarı Matbaası.
- Köse, B. (2005). *Şeyhî Ali Şehsüvaroğlu (Şeyhî Efendi) ve Riyâzü'l-Gufrân (Tefsir- Yâsîn-i Şerîf) Adlı Manzum Eserin Tenkitli Metni*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.]
- Kurtûbî. (1427/2006). *el-Câmi'u'l-Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- MEB Basımevi, (1987). "Habîbünnecâr". MEB İslam Ansiklopedisi, [5(1), s: 9-10].
- Mollâ Kırımî. Tefsîru Sûreti'l-Yasin. Kastamonu: Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK, 1226/04. 1b-347a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/455128>. (Erişim: 01.04.2024).

- Önder, M. (1972). *Efsaneleri, Destanları, Hikâyeleriyle Şehirden Şehire Anadolu*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öntuğ, M. M. (2018). Yeni Bulunan Ahi Şecerenâmesi, XVIII. *Türk Tarih Kongresi*, 845-860.
- Öztürk, A. (2001). Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi Muslihuddin Mustafa Bin Muhammed ve Eserleri. *Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Eğirdir / I. Eğirdir Sempozyumu Bildirileri*, 1, 729-740.
- Savran, Ö. (2009). Mehmed Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı, *Turkish Studies*, 4(6), 387-406.
- Sevgi, A. (2015). Livayî'nin Manzûm Yasin Tefsiri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 1-86.
- Sezgin, F. (1997). *14. Yüzyıla Ait Bir Yâsin Sûresi Tefsîri Üzerinde Sentaks Çalışması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi.]
- Sıcak, A. S. (2017). Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb En-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(40), 445-460.
- Sılay, M. (1989). *Hatay Evliyalari*. Hatay Yayınları.
- Sinezkâde İbrahîm b. Ahmed b. Seyyid Ali el-Hüseynî el-Bursevî. Yasin-i Şerif Tefsiri. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 00063. 1a-31b. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/269138>. (Erişim: 01.04.2024).
- Şeyhülislam Ebû İshakzâde, İshak b. İsmâ'il b. İbrahîm el-İstanbulî. Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti Yâsîn. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, M Arif M Murad, 00163. 1b-185a. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/304486>. (Erişim: 01.04.2024).
- Taberî. (1422/2001). *Tefsîru't-Taberî*, Dârul Hicr.
- Tekin, M. (2006). *Habib Neccar ve Antakya*. Mehmet Tekin Yayınları.
- Türk, H. (2016). Antakya'da Dinlerarası hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği. *Folklor/Edebiyat*, 22(87), 181-198.
- Zemahşerî. (1418/1998). *el-Keşşâf*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd-'Alî Muhammed Mu'avved, Riyâd: Mektebetü'l-'ubeykân.
- T.C. Altınözü Kaymakamlığı, "Altınözü St.Pierre ve Habib-i Neccar Uluslararası Öykü Yarışması Ödül Töreni Düzenlendi". <http://www.altinozu.gov.tr/altinozu-stpierre-ve-habib-i-neccar-uluslararasi-oyku-yarismasi-odul-toreni-duzenlendi>. (Erişim: 11.06.2021).
- Antoloji.com, "İnanç Aşkı Antakya". <https://www.antoloji.com/inanc-aski-antakya-siiri/>. (Erişim: 11.06.2021).
- Antoloji.com, "Habib-i Neccar Olmak". <https://www.antoloji.com/habib-i-neccar-olmak-siiri/>. (Erişim: 11.06.2021).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%A2s%C3%AEn-suresi/3718/13-32-ayet-tefsiri>. (Erişim 12.05.2021.)
- Edebiyat Defteri. İnanç Aşkı Antakya. <https://www.edebiyatdefteri.com/siir/596144/inanc-aski-antakya.html>. (12.06.2024)

Hatay Mahalli Haber, “Ödüller Mayıs ayında verilecek”.
<http://www.hataymahallihaber.com/haberler/oduller-mayis-ayinda-verilecek-haberi/1656233>. (Erişim: 11.06.2021).

Siyer Araştırmaları. “Zenubiya”. <http://www.siyerarastirmalari.com/zenubiya.html>. (Erişim: 4 Aralık 2021).

Makale Bilgi Formu

Yazar Notu: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Revânî Dîvânında Âh Kavramı

The Concept of "Âh" in Divan of Revânî

Metin Aydın^{1*}
Adnan Gül¹

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Malatya,
Türkiye, aydin_metin@msn.com,
adnangul.44@hotmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 08.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 14.10.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
01.11.2024

Öz: Klasik Türk şiirinde âşğın içinde bulunduğu çaresizliği, üzüntüyü, en iyi anlatan kavramlardan biri de âh kavramıdır. Âh kavramı sözlükte "sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duyguları anlatan bir ifade; ağrı, acı duyulduğunda söylenen bir söz olarak geçmektedir. Divan şairlerini âh ettiren birçok farklı durum bulunmaktadır. Bunların başında elbette ki sevgilinin ilgisizliği, âşığına kötü davranması gelmektedir. Âşık çoğu zaman sevgilisini gördüğünde hatta onu andığında dahi âh etmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzü, boyu, saçları, yanakları, dudağı, kirpikleri, gözleri de âşığa âh ettiren unsurlardır. Bununla beraber âşık; vefâsızlıktan, rakibin davranışlarından, yaşadığı zamandan, ayrılıktan ve talihsizlikten dolayı da daima şikâyet etmektedir. Hatta şair çoğu zaman kendi gönlünden bile şikâyette bulunarak âh etmektedir. Âşğın âhının bütün insanları rahatsız etmesi ve göğe ulaşması da karşımıza çıkan mübalağalı anlatımlardandır. Aynı zamanda şairlerin âh kavramını; ateş, ok, duman, mum, haberci, sancak, dost, ney, nişancı, rüzgâr gibi unsurlara benzettiğini de görmekteyiz. Bunun dışında şiirlerde âh almak, âhi yerde kalmamak, âhi tutmak gibi deyimlere rastlamak da mümkündür. Tüm bunlar, âh kavramının dilimizde ve Klasik Türk şiirinde çok geniş bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada amaç XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden olan Revânî'nin şiirlerinde âh kavramının hangi sebeplerle kullanıldığını tespit etmek ve bu kavramın hangi unsurlara benzetildiğini göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Revânî, Âh Kavramı, Âşık, Şair

Abstract: In classical Turkish poetry, one of the concepts that best describes the despair and sorrow of the lover is the concept of âh (sigh). The concept of sigh is defined in the dictionary as "regret, anger, longing, liking, love, etc. depending on the tone of voice." a word that expresses feelings; a word spoken when pain is felt. There are many different situations that make Divan poets sigh. The most important of these is, of course, the beloved's indifference and mistreatment. The lover often sighs when he sees his beloved or even when he remembers her. In addition, the beloved's face, height, hair, cheeks, lips, eyelashes and eyes are the elements that make the lover sighs. In addition, the lover always complains about disloyalty, the behavior of the rival, the time he lives in, separation and misfortune. In fact, the poet often complains and sighs even from his own heart. The fact that the lover's sighs disturbs all people and reaches to the sky is among the exaggerated expressions we encounter. At the same time, we see that poets liken the concept of sighs to elements such as fire, arrow, smoke, candle, messenger, banner, friend, ney, marksman, wind. Besides, it is possible to see the idioms such as "to be cursed for one's cruelty" and "to have one's curse effect" in poems. All these show that the concept of sigh has a very wide usage in our language and in Classical Turkish poetry. The aim of this study is to determine the reasons for the use of the concept of sighs in the poems of Revânî, one of the poets of Classical Turkish literature of the 16th century, and to show which elements this concept is likened to.

Keywords: Classical Turkish Literature, Revânî, The Concept of Âh, Lover, Poet

Extended Abstract

Divan literature is a love literature and where there is love, sighing is inevitable. The lover constantly faces troubles. The trouble that Divan poets talk about most is the trouble of love. Because in the eyes of the Divan poet, the motif of lover and beloved is generally found. According to the poet, this lover fell into the trouble of his beloved and became addicted.

In our classical poetry, all poets appear as lovers. Poets; they are skilled in love, they are the greatest lovers. When it comes to love, they belittle other lovers and do not see them as their equals. Along with

Cite as (APA 7): Aydın, M., & Gül A. (2024). Revânî dîvânında âh kavramı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 10(21), 175-188. <https://doi.org/10.25306/skad.1510596>

all this, it is also seen that they mourn the difficulties of the path of love. In classical Turkish poetry, one of the concepts that best describes the despair and sorrow of the lover is the concept of âh (sigh). The concept of sigh is defined in the dictionary as "regret, anger, longing, liking, love, etc. depending on the tone of voice." a word that expresses feelings; a word spoken when pain is felt. There are many different situations that make Divan poets sigh. The most important of these is, of course, the beloved's indifference and mistreatment. Even though the beloved treats the lover badly, the lover is not disturbed by this situation. Because it is necessary to endure these tortures in order to fall in sincere love. Since the lover cannot be close to the beloved, he always moans and this sigh is so intense that it rises to the sky.

Poets attribute their sighs to many different reasons and use analogies to explain how effective this sigh is. The lover often sighs when he sees his beloved or even when he remembers her. In addition, the beloved's face, height, hair, cheeks, lips, eyelashes, eyebrows, eyes and dimples are the elements that make the lover sighs. In the aesthetics of divan poetry, the most impressive aspect of the beloved is her graceful height and eyes. Eyes are the most striking and effective beauty element of the lover. Eyebrows and eyelashes are also the biggest helpers in the functioning of the eye. One falls in love with the beloved mostly because of the manner and effect in her gaze.

One of the most frequently repeated concepts in classical Turkish literature is loyalty. The lover always regrets the unfaithfulness of his beloved. The lover complains about the time he lives in and admits his helplessness in the face of this situation by wailing. In fact, the poet often complains and sighs even from his own heart. The fact that the lover's sighs disturbs all people and reaches to the sky is among the exaggerated expressions we encounter. At the same time, we see that poets liken the concept of sighs to elements such as fire, arrow, smoke, candle, messenger, banner, friend, ney, marksman, wind, star. It is especially common to compare love and sigh to fire. The lover constantly sheds tears to extinguish this fire. Because the tears shed by the lover are so many, they are compared to rivers and seas. Often the tears flow with blood. However, no matter how many tears are shed, they cannot extinguish the fire in the lover's burning heart or cure his sighs.

One of the factors that causes lovers to sigh is the rival. Because the rival is the biggest obstacle that does not want the lover to get closer to the beloved and reunite. The lover, who is sometimes helpless and powerless in dealing with his rival, feels so much sadness when his beloved shows more interest in him than in himself that he would rather die than suffer this sadness. The rival type, which has negative attributes in the eyes of the lover, has been the subject of poetry with various imaginations in the Revani divan. These imaginations are generally related to the lover's feelings and perspective. Besides, it is possible to see the idioms such as "to be cursed for one's cruelty" and "to have one's curse effect" in poems. In addition to all these metaphorical uses of the concept of sigh, it is also used with Sufi content. The lover who cannot stand the burning heat of divine love always sighs.

The aim of this study is to determine the reasons for the use of the concept of sighs in the poems of Revânî, one of the poets of Classical Turkish literature of the 16th century, and to show which elements this concept is likened to.

1. Giriş

Âh sözcüğü sözlükte; inleme, beddua (TDK, 2005) anlamlarına gelmektedir. Ayrıca "yeis, azap, hüzün, ızdırap gibi kalbî hallere delâlet eden bir edattır" (Onay, 2019). Misalli Büyük Türkçe Sözlükte âh kavramı için, "Kullanıldığı yere ve sesin tonuna göre maddi veya manevi bir acıyı, ağrı, ızdırap, pişmanlık, esef, acıma, özlem, yanıp yakılma, yeis, ümitsizlik, beğenme, hayranlık vb. duyguları ifade eder" (Ayverdi, 2010) tanımlaması yapılmıştır.

Dilimizde farklı durumları ve duyguları anlatmak için birçok deyimde, kelime gurubunda âh kavramı kullanılmaktadır. Ah almak: Birinin kötü dileğini üstüne çekmek; Ahı tutmak: Eziyet gören kişinin bedduasının gerçekleşmesi; Ahı gidip vahi kalmak: Çok yaşlanmak; Ah alan onmaz: Kötülük yapıp beddua alan iflah olmaz; Ah etmek: Acı ile içini çekmek; Ah çekmek.

Âşıklığın belirtilerinden olan âh, âşığın içinde yanan aşk ateşinin sesli bir şekilde dışa aksetmesi anlamındadır (Üstüner, 2007). Âh, divan şiirinde âşığın aşk ateşiyle yanarken gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. “Ağızdan çıkan âh dumanları göğe doğru yükselerek ay ve güneşi dahi tutuşturur. Bu âhlar Allah’a kadar ulaşır” (Aktaş, 2004). Her ne kadar sevgilinin aşkıdan dolayı feryat eden âşıklar varsa da esasında divan şiiri geleneğinde bu durum hoş karşılanmaz. Sevgiliden gelen her şey güzeldir ve şikâyet etmemek gerekir. Aşkın getirdiği acıya, kedere tahammül edemeyip âh eden âşık, bu yolda yetersiz ve samimiyetsiz olarak görülür. Klasik Türk edebiyatında âşığın âh etmesine sebep olan faktörleri birçok şairin şiirinde görmek mümkündür.

“Ah kim ömrüm cihân mülkünde cânânsız geçer

Ben cihân mülkün n'ederim çün ki cân ansuz geçer” Ahmed Paşa-G. 53/1

(Âh ki cihanda ömrüm sevgili olmadan geçer, sevgili olmadan ben bu dünyayı ne yapayım?)

“Âh kim bir pür-belânun mübtelâsıdur gönül

N'eyleyem hep çekdüğüm gönül belâsıdur gönül” Emrî-G. 311/1

(Âh ki gönlüm çok belalı bir sevgilinin düşkünüdür. Neyleyeyim ki çektiğim hep gönül yüzündendir.)

“Olsaydı mendeki gam Ferhâd-ı Mübtelâda

Bir âh ile verürdi min Bîsütûn'a bâda” Fuzûlî-236/1

(Bendeki gam âşık Ferhât'ta olsaydı bir âh ile bin Bîsütûn Dağını yele verirdi.)

“Ben gam-ı agyârdan itmezdüm ey dil iştikâ

Âh bir kerre bana ol yâr yârümdür dise” Kânî-G. 158/2

(Ey gönül! Ben ağyarın bana çektirdiği sıkıntılardan dolayı şikâyet etmem. Âh! O sevgili bir defa olsun bana “yarımdır” dese.)

“Bir nefes güldürdüğünü agladur yıllarca âh

Görmesem bu gamla dolmuş dehri hurrem kâşki” Rumelili Zâîfî-G. 318/2

(Bir an güldürdüğünü senelerce ağlatan bu gam dolu dünyayı keşke hiç görmemiş olsaydım.)

“Lafzı yâ âh yâhûd nâle yâhûd efgândır

Sühân-ı aşkda hiç olmaz edâ-yı diğeri” Şeyh Galib-Müf. 39

(Aşk sözünün lafzı ya ahtır ya nâledir yahut da efgandır. Bunlardan başka bir şekil yoktur.)

Sevgili eziyet etse de âşık âh etmez, çünkü bir güzelliğin kusursuz olması için lâzım gelen şeylerden biri, güzelin âşığa cevretmesidir. Eğer onun dostuysan güzelin eksiksiz olmasını istersin. O hâlde eziyetlere katlanacaksın. Çünkü sevgili âşığa cevretmezse güzelliği tamam olmaz (Tarlan, 2005). Âh kavramı, tasavvufi şiirlerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufi bağlamda âh, aşk ateşi ile kulun inleyişidir. Allah sözcüğünün ilk ve son harfinden oluşur (Cebecioğlu, 2005).

Revânî'nin şiirleri incelendiğinde âh kavramının tasavvufi bir mana bağlamında kullanımından ziyade beşerî aşktan ileri geldiği görülmektedir. Revânî'nin sevgilinin ilgisizliğinden, rakipten, talihsizliğinden,

¹ Çalışmada Ziya Avşar tarafından hazırlanan Revânî Divanı esas alınmıştır.

yaşadığı zamandan, felekten, sevgiliden ayrı düşmekten âh ettiği görülür. Bunların yanında Revânî'nin âh kavramı ile ilgili başta ateş ve duman olmak üzere ok, mum, haberci, sancak, dost, ney, nişancı, rüzgâr gibi benzetmeler yaptığı görülmektedir.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, şairin âh etmesine sebep olan faktörler; ikinci bölümde ise âh ile ilgili yaptığı benzetmeler başlıklandırılmıştır. Bu başlıklandırmadan sonra gerekli açıklamalar yapılmış ve ilgili beyitlerin günümüz Türkçesi verilmiştir.

2. Âha Sebep Olan Durumlar

2.1. Aşk sebebiyle âh etme

Klasik şiirimizde tüm şairler, âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairler; aşk konusunda mahirdir, en büyük âşıktır. Aşk söz konusu olduğunda diğer âşıkları küçümserler ve kendilerine denk görmezler. Bütün bunlarla beraber âşk yolunun zorluğu karşısında âh ettikleri de görülmektedir.

"Gökyüzü kavisli görünümü münasebetiyle okçulukla ilgili unsurlara teşbih edilir. Kavisli görüntüsüyle gökyüzü yay olursa felek de bu yayı kullanan okçu olur ve bela oklarını âşığa fırlatır" (Özdemir, 2019, s. 119-120). Revânî de aşk yayını çekmede feleğe üstün olduğunu dile getirmektedir.

"Olamazsın ey felek âhumla bir dem hem-kiriş

İşk yayın çekmede hergiz nazîr olmaz bana" / G.4-5

(Ey felek! Âh etmekte bir an olsun bana denk olamazsın. Aşk yayını çekmede benim dengim bulunmaz.)

"Germ olma hây u hüyuna inende sûfiyâ

Âşıklarun da derd ile çok âh u vâhı var" / G.96-4

(Ey sûfi! Bağırışlarıyla çokça hararetlenme. Âşıkların da dert ile çok fazla âh, vâh etmeleri vardır.)

Sevgili, âşğın nazarında hükümdar konumundadır. "Hükümdarlık alametlerinden en önemli ilk ikisi "sancak" ve "davul" du (Yıldırım, 2020). Revânî de aşağıdaki beytinde âşıkları asker olarak görmekte ve onların âh edişlerini normal karşılamak gerektiğini anlatmaktadır.

"Ko uşşâk içre olsun âh ü nâle

Begüm tabl ü alemsüz leşker olmaz" / G.149- 3

(Bırak, âşıklar arasında âh etmeler, inilteler olsun. Efendim; davulsuz, bayraksız asker olmaz.)

"Şairlere göre, insanın rûhî yapısını etkileyerek mizacını bozan en temel olgu aşktır" (Kemikli, 2007, s. 24). Aşk hastalığına tutulan âşık için doktorların her türlü tavsiyesi ve müdahalesi faydasızdır. Âşğın sürekli olarak âh etmesini yadırgamamak gerekir çünkü aşk, devası olmayan bir derttir. Şâir aşağıdaki beytinde bu bağlamda âh u vâh ikilemesini kullanarak anlatımı güçlendirmiştir.

"Ne onulmaz derde ugramış Revânî ey tabîb

Haste olup ışk elinden dâyim ider âh u vâh" / G.386-5

(Ey tabîp! Revânî nasıl bir devasız derde tutulmuş. Aşk derdinden dolayı daima âh, vâh eder.)

2.2. Vefâ görememekten âh etme

Vefâ kavramıyla ilgili sözlükte "1. sözünde durma, sözünü yerine getirme. 2. Dostluğu devam ettirme. 3. Yetişme, yetme, kâfi gelme. 4. Ödeme" (Devellioğlu, 2012) gibi tanımlar bulunmaktadır.

"Ne gönül sana atâ var ne Revânîye vefâ

Nidelüm n'eyleyelim âh bana vâh sana" / G.7-5

(Ne gönül için bir hediye ne de Revâniye vefâ var. Ne yapalım, neyleyelim; âh bana, vâh sana.)

“Bana sen mehden eger mihr ü vefâ olmaz ise

Yakaram âhum ile hırmenini subhgehün” / G.224-2

(Ay yüzlü sevgili, bana senden sevgi ve dostluk olmaz ise âhımla sabah vakti harmanını yakarım.)

2.3. Sevgiliyi görünce âh etme

Âşığın çoğu zaman âh etmesi için sevgiliyi görmesi yeterlidir.

“Göricek yâri gönül derd ile bir âh itdi

N’eylesün bunca belâlar ile bir âh sana” / G.13-4

(Gönül, sevgiliyi görünce dert ile âh etti. Bunca belalar ile bir âh, sana ne yapsın.)

2.4. Güzelleri anınca âh etme

Klasik Türk şiirinde şair, daima âşık konumundadır. Bu halinden dolayı güzelleri andıkça âh eder.

“Serv-kadler anıcak âh idisersin her dem

Sana ‘âlemde Revânî bu hevâlar nice bir” / G.120-5

(Servi boyluları andıkça daima âh edersin. Revânî! Âlemde bu arzular, istekler ne vakte kadar devam edecek?)

2.5. Sevgilinin güzellik unsurlarından kaynaklı âh etme

Klasik Türk şiiri estetiğinde sevgilinin en tesir edici tarafı endamlı boyuyla birlikte gözleri ve saçlarıdır. Sevgiliye en çok da bakışlarındaki eda ve tesir yüzünden âşık olunmakta, onun ok gibi, hançer gibi bakışlarına kurban gidilmektedir (Çorak 2002: 5).

“Tîz idüp hançerini hışm ile çeşm-i siyehün

Âh kim dökse gerek kanını ben bî-günehün” / G.224-1

(Âh ki o sevgilinin siyah gözleri, hışımla günahsız âşığın kanını dökmektedir.)

“Çeşmün ü gamzen durur uşşâkı magbûn eyleyen

Âh şol hûn-hâr elinden vâş şol hûn-rîzden” / G.278-4

(Âşıkları şaşkın hale getiren sevgilinin gözleri ve gamzesidir. Âh o kan akıtanın, vâh o kan dökücünün elinden.)

“Âh kim âşüfte-dil bu zülf-i yâr eyler beni

Gâh ser-gerdân ider geh bî-karâr eyler beni” / G.437-1

(Âh ki sevgilinin saçları beni divane gönüllü yapmaktadır. Bazen perişan eder bazen de kararsız, huzursuz eyler.)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarının anlatıldığı beyitlerde, güzelliğin baş kısmında ve özellikle yüz çevresinde toplandığı, yanak ve yüz kısmının öne çıktığı görülür (Uludağ 2016: 16).

“Âh kim görelî ol sâde izârî gözümüz

Levh-i dilden yuyamaz nakş-ı nigârî gözümüz” / G.150-1

(Âh ki o sade yanağı gözümüz gördüğünden beri gönül levhasından putu temizleyemez.)

“Divan şiirinde, sevgilinin gözü, bakışları, kirpikleri ve kaşları, vurucu ve kan dökücü özellikleri ön planda tutularak ok, hançer, tîr, tîğ gibi savaş aletlerine teşbih edilmiştir” (Çorak 2002: 79).

“Peykânlarla eğlenür idük gönülde âh

Anlar da bilmezem ki aceb kanda batdılar” / G.131-3

(Gönülde sevgilinin kirpikleri ile eğlenirdik. Âh ki onların da nereye battıklarını bilmiyorum.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ayva tüyü klasik edebiyatımızda hat sözcüğü ile ifade edilmiş, bu kavramın ifade ettiği diğer anlamlar da tevriye yolu ile sevgilinin güzelliğini anlatan şiirlerde sıkça kullanılmıştır (Akcan, 2015, s. 1).

“Toz konduğunu üstüne dil istemezdi âh

Şimdi ruhunda kıldı n’idem kim karâr hat” / G.176-3

(Gönül, yanağına toz konmasını istemezdi. Âh ki şimdi orada ayva tüyleri bulunmaktadır.)

“Bâg-ı hüsnünde görüp dil hatunı âh didi

Başuma bu kara yazı nedür eyvâh didi” / G.487-1

(Gönül, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini görünce âh dedi. Başıma bu kara yazı nedir diyerek eyvah etti.)

“Hüsnün eyyâmında artar her gün âhi gönlümün

Şol güzellik itdi ana yok günâhı gönlümün” / G. 217-1

(Güzelliğin ile her gün gönlümün âhi artmaktadır. Bunu yapan güzelliğindir, gönlümün bir günahı yoktur.)

“Yüzi gün alnı kamer yâri Revânî seveli

Âh ü vâh ile geçüpdür gicemüz gündüzümüz” / G.157-5

(Revânî, yüzü gün gibi aydınlık, alnı ay gibi parlak sevgiliye âşık olduğundan beri gecesini, gündüzünü âh etmekle geçmektedir.)

2.6. Sevgilinin ilgisizliğinden, nazından, eziyetlerinden, bencilliğinden kaynaklı âh etme

Sevgili; acı veren, âşığın canına kasteden, cevr oku atan, hışım ile hareket eden, taş kalpli, hiçbir zaman âşığa yar olmayan, kıymet bilmeyen, sebepsiz yere eziyet eden ve âşığın âhını duymayan bir varlıktır (Gönel, 2010, s. 44). Revânî de birçok beytinde sevgilinin kendisine hissettirdiği olumsuz duygulardan bahsetmiştir.

“Bülbül gibi kim aklar idi âh ü zâr ile

Gül gibi yüze gülmese ol gül-izârumuz” / G.146-3

(O gül yanaklı sevgili gül gibi yüze gülmese kim bülbül gibi âh edip ağlardı.)

“Şikâyet eyleme yârün görüp cevr ü cefâsın âh

Gönül nâzına katlan kim o dil-ber dil-nüvâz ancak” / G.188-4

(Sevgilinin eziyetlerini görüp de şikâyet eyleme. Gönül, o sevgili gönül okşayandır, nazına katlan.)

“Nâzı gerçi çoğ olur dil-ber-i tannâzların

Yakdı yandı beni âh senün nâzların” / G.204-1

(Alaycı güzellerin nazı çok olur. Âh ki senin nazların beni yaktı, yandı.)

“Klasik Türk edebiyatında en sık tekrar edilen kavramlardan biri de vefâdır. Âşık-maşuk ilişkisi vefâ kavramı etrafında belirginleşir. Şairlerin ele aldığı sevgili tipi genellikle vefâsızdır” (Adıgüzel, 2019, s. 192).

Divan şiirinde sıklıkla kullanılan önemli sembollerden biri de aynadır. Ayna kendisine bakanın görüntüsünü kişiye yansıtır. Bundan dolayı sevgili asla aynaya bakmamalıdır çünkü kendi güzelliğine karşı hayranlık duyar ve kibre kapılır.

“Yâr bir yüzi gözi açılmaduk mahbûb idi

Âh kim âyîne öğretti ana hod-bînligi” / G.413-4

(Sevgili; yüzü, gözü açılmamış bir güzeldi. Âh ki ona böyle kibirli olmayı ayna öğretti.)

2.7. Zamandan, devirden, felekten kaynaklı âh etme

“Zamâne’den şikâyetin temelini zamâne insanları teşkil etmektedir” (Kılıç, 2008, s. 485). Revânî de yaşadığı dönemden şikâyet etmekte ve bu durum karşısındaki çaresizliğini feryat ederek kabullenmektedir.

“Her dem Revânî âh idelüm derde çâre yok

Çün böyle gösterür bize bu rûzgârumuz” / G.146-5

(Revânî! Daima âh edelim, derde çare yoktur. Zamanımız bize böyle göstermektedir.)

Bütün divan şairlerinde görülen felekten şikâyet Revânî de karşımıza çıkmaktadır.

“Âhum tokunsa çarhına çarhun aceb degül

Yokdur cihânda ancılayın bir felek-zede” / G.361-3

(Âhım feleğin çarkına dokunsa şaşılır mı? Dünyada onun kadar feleğin zulmüne uğramış olan yoktur.)

2.8. Gönülden kaynaklı âh etme

“Divan şairleri çeşitli nedenlerle gönülden şikâyet etmişlerdir. Gönülden şikâyet nedenlerinin başında, şairlerin aşklarına karşılık bulamamaları veya sonu olmayacak bir aşka tutulmaları gelmektedir” (Hünerli, 2017, s. 403). Bazen kibirli olarak da karşımıza çıkan gönül, bu yönüyle muhatabını hiçe sayan asi biri olarak sunulmuştur (Çalka ve Türk, 2018, s. 487).

“Âh kim dil gibi âvâre vü bîkâr olmaz

Işk yolında anun gibi cigerdâr olmaz” / G.161-1

(Âh ki gönül gibi perişan ve kazançsız bulunmaz. Aşk yolunda onun gibi cesaretlisi yoktur.)

2.9. Sevgiliden ayrı olmaktan kaynaklı âh etme

Âşığın kaderi hep ayrılık, hicran, firkat acısı çekmektir. Bu durumdan kurtulması da pek mümkün değildir. Âşığın tek isteği sevgiliye kavuşmaktır. Onun çektiği bütün acılar, kederler hep sevgilinin hasretinden kaynaklanır (Çeltik, 2010, s. 136).

“Görinür gülşen cehennem odlu âh şâh-ı gül

Ey yüzi cennet kaçan sensüz k’idem gül-geşt-i bâg” / G.180-3

(Âh güllerin şahı olan sevgili, gülbahçesi cehennem ateşi görünür. Ey cennet yüzlü! Sen olmadan bağdaki gül seyrini ne yapayım.)

“Âh kim unutmışam andurdun ey gam sen benüm

Fürkatin yâd eyleyüp aklum perişân eyledün” / G.222-1

(Ey gam! Unutmuştum, hatırlattın. Sen bana ayrılığı hatırlatarak aklımı perişan eyledin.)

“Her ne dem gitse bana âh itdürür ol serv-i nâz

Dûd-ı ahûmdur kafâsında anun kâkül degül" / G.233-2

(O sevgili ne zaman gitse bana âh ettirir. Onun kafasındaki kâkül değil âhımın dumanıdır.)

"Geçdi bülbül gibi zâr ile Revânî ömrün

Âh eger olmaz isen ol yüzi gül-nâra yakın" / G.309-6

(Revânî! O nar çiçeği gibi güzel yüzlü sevgiliye yakın olmazsan ömrün bülbül gibi feryat ederek geçer.)

2.10. Rakipten kaynaklı âh etme

"Rakip, âşğın sevgiliye yaklaşmasını, kavuşmasını istemeyen en büyük engeldir" (Ekici, 2018, s. 881). "Rakip, âşık nazarında seilmeyen biri olduğu için siyah yüzlü olarak ifade edilir" (Özkan, 2017, s. 40). Revânî de diğer tüm şairler gibi kara yüzlü rakipten şikayetçidir çünkü o sevgilinin peşinden ayrılmaz.

"Başına gün togmaduk bir nice yüzü karalar

Ah kim terk eylemezler sâyeveş yanun senün" / G.195-4

(Başına gün doğmamış bir sürü kara yüzlü âh ki gölge gibi senin yanından ayrılmazlar.)

"Yıllar oldu ki henüz olmadum ol yâre yakın

Âh kim her dem anı görürem agyâra yakın" / G.309-1

(Senelerdir o sevgiliye yakın olamadım. Âh ki ne vakit görsem başkalarına yakınlık gösterir.)

2.11. Âşğın azarlanmasına sebep olarak âh

Âşık her ne kadar yüreğindeki derdi saklamaya gayret etse de bazen çaresizlikten âh eder. Bu durum onu insanlar nazarında küçük düşürür ve onun ayıplanmasına yol açar.

"Her gün âh itdüğüçün eyle Revânîyi itâb

Yiridür her ne itâb olsa günehkâr olana" / G.354-5

(Âşğın azarlanmasına, rezil olmasına sebep, her gün âh etmesidir. Günahkâr olanın azarlanması uygundur.)

"Işkın cânda nihân itmişdüm ammâ n'eyleyem

Âh u nâlemdür iden âlemlere rüsvâ beni" / G.452-5

(Senin aşkını canımda saklamıştım ama ne yapayım ki âhlarım, feryat etmelerim beni âleme rüsva etti.)

3. Âh ile İlgili Benzetmeler

3.1. Ateş

"Divan edebiyatında ateş, âşğın içinde bulunduğu aşkın ıstırabıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima âşığı yakar" (Birici, 2016, s. 2). Âşık içinde bulunduğu çaresizlikten âh eder ve bu âh da yakıcı bir ateşe benzer.

"Leb-i rengînüni niçün nihân eylersin âhumdan

Bilürsin çünkü yâkûta şehâ kılmaz ziyân âteş" / K.11-22

(Neden renkli dudağını âhumdan gizlersin. Bilirsin ki ateş, yâkûta zarar vermez.)

"Gönülde şöyle germ oldu bu ışkun odı kim her dem

Şirâr-ı nâr-ı âhumdan yakar bu âsümân âteş" / G.173-2

(Senin aşkının ateşi, gönülde öyle hararetlendi ki ettiğim âhların ateşinin kıvılcımından dolayı gökyüzü yanar.)

“Kande kim şevk-ı ruhunla eylesem bir odlu âh

İdinür âteş-perest olanlar anı kiblegâh” / G.386-1

(Senin yanağının parlaklığından dolayı ateşli bir âh etsem ateşperest olanlar onu kible edinirler.)

“Fürkatünde gözlerüm yaşıyla gamgîn olmasa

Âteş-i âhumla ey dil-ber yakardum âlemi” / G.482-3

(Ey sevgili! Senin ayrılığından dolayı gözlerimin yaşıyla dertli olmasa âhımın ateşiyle bu âlem yakardım.)

3.2. Ok

“Edebî metinlerden anlaşıldığına göre ok atmadaki hüner gösterilerinden biri de okları, kemankeşlerin baş parmaklarına takarak güçlü yay kirişlerini rahatça çekmelerini sağlayan “şast” yahut “zih-gîr” denen yüzüklerin içinden geçirmektir. Çıplak gözle görülememekle beraber güçlü çekilmiş yayların attığı oklar oldukça geniş çaplı salınımlar oluşturduğundan, okun bu gibi dar yüzüklerden geçirilmesi ayrı bir ustalığı gerektiriyordu. Bu durumda camı çatlatıp parçalamadan delip geçmesi gibi, yüzüğün içinden ok geçirmek de başlı başına ayrı bir hüner sayılıyordu.” (Şentürk 2015: 105)

“Okı san’atla yüzükden geçirür tîr-endâz

Olalı âh okına çarh-ı müdevver hâtem” / K.19-5

(Yuvarlak felek âh okuna yüzük olalı nişancı, oku sanatla yüzükten geçirir.)

“Tîr-i âhumdan uşanmış ey kemân-ebrû felek

Kim şeb-i fürkatde geymişdür mutallâ cevşenin” / G.312-2

(Ey kemân kaşlı sevgili! Felek, âh oklarımdan usanmış. Bu nedenle ayrılık gecesinde yaldızlı cevşen giymiştir.)

3.3. Duman

Revânî Divanı’nda âh kavramının en fazla benzetildiği unsur dumandır. Divân şiirinde âşığın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. ““Âh” denildiği zaman ağızdan çıkan buğu münasebetiyle hüsn-i talil sanatı kullanılır” (Pala, 2002).

“Şâirlerimiz âhi alevli, dumanlı olarak da tahayyül etmişlerdir” (Onay, 2019).

“Klasik metinlerde âh dumanının şair zihnindeki algısına dair genel kanaat, olumsuz bir çağrışım yapan siyah/duman rengidir” (Kılıçarslan, 2019, s. 130).

“Kûy-ı yâri dūd-ı âhumla siyeh-pûş eyledüm

Tanrı hakkıçün görenler Ka’be dîvârın sanur” / G.85-2

(Sevgilinin eşiğini âhımın dumanıyla siyah hale getirdim. Allah hakkı için görenler Ka’be duvarı zannederler.)

Revânî aşağıdaki beytinde de gerek edebî metinlerde gerekse sosyal yaşamda çok bilinen ve sıklıkla kullanılan “ateş olmayan yerden duman çıkmaz” atasözünü kullanmıştır.

“Gönülde nâr-ı ışkunu bu âhumdan kıl istidlâl

Ki her yirde dühân olsa olur hem bî-gümân âteş” / G.173-4

(Gönülde aşk ateşini bu âhımdan anla. Bir yerde duman varsa şüphesiz ateş olur.)

“Sultân-ı ışkdur n’ola âşık gedâ ise

K’üstinde dūd-ı âh ile çetr-i siyâhı var” / G.96-2

(Âşık, düşkün halde de olsa aşk sultanıdır. Ki onun üzerinde âh dumanı ve siyah gölgelik var.)

“Görünen üstümde sanman dūd-ı âhumdur benüm

Pâdişâh-ı ışkam ol çetr-i siyâhumdur benüm” / G.257-1

(Üstümde görüneni âhımın dumanı zannetmeyin. Ben aşk padişahıyım o görünen siyah çadırımdır.)

“Âhum dütüninden yaşarupdur gözi çarhun

Gökden yire sanman ki iner katre-i bârân” / G.285-2

(Ey gönül! Âhımın dumanından feleğin gözü yaşarmaktadır. Gökten yere ineni yağmur damlası zannetmeyin.)

3.4. Haberci

“Divan şiirinde bâd-ı sabâ, kimi zaman sevgili ve âşık arasında iletişim kuran, sevgiliden âşığa güzel haber, hoş koku; âşıktan sevgiliye hasret, niyaz, âh u figân getirip götüreren bir şahıs, bilindik ismiyle bir postacı olarak telakki edilir” (Koçin, 2008, s. 6).

“Peyk-i âhumla yarışmak ister isen ey sabâ

Gâfil olma kim virür bir ok atım meydân sana” / G.6-4

(Ey sabâ! Haber götüreren âhim ile yarışmak istersen gafil olma. Âhim sana bir ok atımlık müsaade eder.)

“Ol pâdişâh-ı hüsni Revânî bulur midi

Dünyâyı geşt eylemese peyk-i âh ile” / G.399-5

(Revânî, dünyayı haberci olan âh ile dolaşmasaydı o güzellik padişahını bulabilir miydi?)

3.5. Hava

Revânî, bir gazelinde de âhı havaya benzetmiş ve gözyaşı ile bir arada kullanmıştır.

“Göz yaşıyla âhuma bakmaz niçün ol bî-vefâ

Ey gönül mergûb olur her yirde hûb âb u hevâ” / G.8-1

(O vefâsız sevgili! Neden gözyaşıma ve âhıma bakmaz. Ey gönül! Bir yerde güzel olan suya ve havaya rağbet ederler.)

3.6. Yıldız

Klasik Türk şiirinde gökyüzü ve gök cisimleri önemli bir yere sahiptir. Neredeyse her şiirde gökyüzü ve gökyüzü unsurları bir şekilde işlenmiştir. Şairler özellikle yıldızlarla ilgili çok çeşitli hayaller kurmuş, benzetmeler yapmışlardır (Keklik, 2019).

“Pâdişâhum kasrunı eflâke benzetsen n’ola

Kim yüzündür anda mâh ü âteşin âhum şihâb” / G.18-5

(Padişahım, senin köşkünü gökyüzüne benzetsen şaşılır mı? Orada senin yüzün ay ve benim ateşten âhim ise yıldız gibidir.)

3.7. Sancak

“Sancak, savaş zamanlarında özenle taşınan gerek renkleri ve gerekse üzerindeki deseniyle bir hükümdarın veya komutanın egemenliğini temsil eden bayrağa verilen isimdir” (Gök vd., 2021, s. 47). Sevgili de âşık nazarında hükümdar konumundadır.

“Pâdişâhsın sancag-ı âha alemdür mâh-ı nev

Kim şafak anun nigârâ kırmızı vâlâsıdur” / G.132-2

(Padişahsın; hilal, âh sancağına işarettir. Ey sevgili! Şafak, onun kırmızı kumaşdır.)

“Sancag-ı âhı Revânî n’ola kaldursa gönül

Leşker-i ‘ışka güzeller anı ser-dâr itdi” / G.470-5

(Revanî! Gönül, âh sancağını kaldırsa ne olur? Güzeller onu aşk askerine kumandan yaptı.)

3.8. Mum

“Âşık için tek aydınlatma aracı fener ya da ay ışığı değildir. Âşığın ayrılık acısıyla gönülden çektiği ateşli ah da geceyi aydınlatır” (Özdemir, 2020, s. 74).

“Fürkatünde giceler mâh çerâğın n’iderüz

Âhumuz şem’i ile rûşen olur mahfilümüz” / G.147-3

(Senden ayrı kaldığımız geceler ay kandilini neyleyeyim. Meclisimiz, âhımızın mumu ile aydınlanır.)

3.9. Rüzgar

“Âşık, her ne kadar sevgili yüzünden âh etse de âhının oluşturduğu rüzgârın sevgiliyi incitmesinden korkar” (Aka, 2015, s. 156). Revânî divanında iki beyitte karşımıza çıkan rüzgâr benzetmesi âşığın kudretini dile getirmek için kullanılmıştır.

“Kaçan âh eylesem mihrün gönülde artar ey meh-rû

Belî bâd ile olurmuş ziyâde her zamân âteş” / G.172-3

(Ey ay yüzlü sevgili! Ne vakit âh eylesem gönülde muhabbetin artar. Elbette rüzgâr her zaman ateşi arttırır.)

“Yüzi gözi kızarmaz idi böyle gâlibâ

Âhum yilinden olmasa bu çarh let-zede” / G.361-7

(Âhımın rüzgarından dolayı olmasaydı bu feleğin yüzü gözü kızarmazdı.)

3.10. Nişancı

“Okçuların talim sırasında diktikleri hedefler arasında “şişe”ler, yani bardaklar da vardı. Esas marifet hedefteki şişeyi kırmadan oku içinden geçirmek, yani şişeyi delmekti” (Köksal, 2001, s. 247).

“İşk bâzârında tîr-endâz âhumdur bugün

Sanat ile ok geçüren şişe-i eflâkden” / G.265-2

(Bugün aşk pazarında sanatla felek şişesinden ok geçiren nişancı benim âhımdır.)

3.11. Ney

“Klasik edebiyatta mûsikî önemli bir yere sahiptir. Şairler, başta ney olmak üzere çeng, def, saz, keman, nakkâre, tambur gibi müzik aletlerine şiirlerinde yer vermişlerdir” (Kola, 2016, s. 80).

“Kan aglasam kapunda n’ola âh u vây ile

Hoşdur şarâb sohbeti ey dost nây ile” / G.398-1

(Senin kapında âh ile ağlasam ne olur? Ey dost! Şarap sohbeti ney ile hoştur.)

3.12. Dost

“Bezm-i gamda göz yaşından özge hem-dem bulmadum

Âhdan gayri bana kimse hevâdâr olmadı” / G.449-2

(Revânî, yalnızlığını dile getirdiği aşağıdaki beytinde, gam meclisinde gözyaşından başka arkadaş bulamadığını ve tek dostunun âhlar olduğunu söyler.)

4. Sonuç

Divan şiirinde âşık tipinin sürekli olarak âh ettiği görülür. Daima acı içerisinde feryat eden âşığın şikâyetçi olduğu konuların başında ayrılık gelmektedir. Âşık sevgiliye yakın olamadığından daima âh eder ve bu âh o kadar şiddetlidir ki göğe yükselir. Şairler, âh etmelerini birçok farklı sebebe bağlarlar ve bu âhın ne kadar tesirli olduğunu anlatabilmek için benzetmeler kullanırlar. Âh kavramının sıklıkla ateş ve dumana benzetildiği görülmektedir. Ayrıca beşerî aşkın anlatıldığı şiirler dışında tasavvufî içerikli şiirlerde de âh kavramının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden olan Revânî de aşk yolunda yaşadığı zorlukları, sevgilinin vefasızlığını, rakibin kötü huyunu, felekten ve zamandan şikayetini anlatmada âh kavramını sıklıkla kullanmıştır. Şair ayrıca âh kavramı ile ateş, ok, duman, haberci, hava, yıldız, sancak, mum, rüzgar, nişancı, ney, dost sözcükleri arasında benzerlik ilişkisi kurmuş ve duygularını bu şekilde dile getirmiştir.

Revânî'nin şiirlerinde âh kavramının tasavvufî bağlamdan uzak, genel olarak aşk yolunda çekilen acılardan kaynaklı olduğu görülmektedir. Çalışmanın, Revânî Divanı'nda âh kavramının şairin lirik anlatımına olan katkısının anlaşılmasında fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Adıgüzel, N. (2019). Klasik Türk şiirindeki vefa kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı'nda tezahürü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 191-205.
- Aka, B. (2015). *Divan şiirinde rûzgâr* [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Akarsu, K. (2011). *Rumelili Za'îfî Dîvânı*. Berikan Yayınları.
- Akcan, E. (2015). *Divan edebiyatında hat* [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi].
- Aktaş, H. (2004). *Klasik Türk şiirinde edebi sanatlar*. Yort Savul Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ayverdi İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Kubbealtı Yayınları.
- Birici, S. (2016). Nedîm Dîvânı'nda ateş ve ateşle ilgili kelimelerin kullanımı. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(4), 1-15.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Anka Yayınları.
- Çalka, M. S. & Türk, F. (2018). Divan şiirinde 'Gönül' kavramının redif bağlamında kazandığı anlamlar üzerine bir değerlendirme". *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, (4), 474 - 490.
- Çeltik, H. (2010). Âşığın trajik ikilemi: Vuslat ve ayrılık. *Turkish Studies*, 5(3), 135-145.
- Çorak, R. (2002). *Klasik edebiyatta sevgilide göz, kirpik ve kaş üzerine benzetmeler* [Yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi].
- Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Ekici, H. (2018). Kâmî Divanında rakip tipi ve rakip ile ilgili tasavvurlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 877-889.
- Gök, U. Qasimov, C. & Kimya, O., (2021). Klasik dönem Osmanlı devlet teşkilatında sancak biriminin idarî yapısı ve işleyişi. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 44-62.
- Gönel, H. (2010). *15.-16. yüzyıl divanlarına göre divan şiirinde sevgili* [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi].
- Hünerli, D. D. (2017). *Klâsik Türk şiirinde gönül* [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi].
- Keklik, M. (2019). *Klasik Türk şiirinde yıldızlarla ilgili deyimler, Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*. Kriter Yayınevi.
- Kemikli, B. (2007). Divan şiirinde hastalık ve tedavi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 19-36.
- Kılıç, Z. (2008). *Türk dîvân şiirinde sosyal eleştiri* [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi].
- Kılıçarslan, O. (2019). Klasik Türk şiirinde duhân. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, 5 (11), 124-149.
- Koçin, A. (2008). Divan şiirinde bâd-ı sabâ. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 1-19.
- Kola, F. (2016). Aşka dair bazı tasavvurlar (XVI. yüzyıl divanlarındaki aşk redifli gazellerden hareketle). *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(2), 67-94.

- Köksal, M. F. (2001). Divan şiirinde okçuluk terimleri'ne ekler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (10), 234-253.
- Okçu, N. (2017). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Onay, A. T. (2019). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü*, (Haz. Cemal Kurnaz). Berikan Yayıncılık.
- Özdemir, M. (2019). Revânî'nin gazellerinde feleğin kullanımı üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (46), 103-133.
- Özdemir, M. (2020). Revani'nin gazellerinde ay. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (74), 68-81.
- Özkan, M. (2017). *Muhibbî divanı'nda rakip* [Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi].
- Saraç, M. A. Y. (2015). *Emrî Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2015). *Okçuluk tarihine yeni bir kaynak olarak Osmanlı şiiri*. M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler. Ülke Kitapları.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2005). *Fuzûlî Divanı şerhi*. Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, E. (2016). Fuzûlî'nin gazellerinde bir güzellik unsuru olarak yanak. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 15-68.
- Üstüner, K. (2007). *Divan şiirinde tasavvuf*. Birleşik Yayınevi.
- Yazar, İ. (2017). *Kânî Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldırım, K. (2017). *İslam öncesi Türk devletlerinde hükümdar unvanları ve alâmetleri*. H. Alan, A. Ahmetbeyoğlu, U. Demir & A. Baycar (Eds.). Afyonkarahisar I. Türk tarihi sempozyumu Türklerde devlet, 491-496.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Hikâye ve Romanlarda İstanbul Distopyası

Istanbul Dystopia in Stories and Novel

M. Halil Sağlam

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve
Türkçe Eğitimi Bölümü, Siirt, Türkiye,
mhalil.saglam@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 29.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 15.10.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
01.11.2024

Öz: Edebi eserlerin sosyal hayatın gerçekleriyle yakın ilişkisi vardır. Bir dönem yer, zaman, şahıs ve mekânla ilgili olumlu algının siyasi, sosyal, kültürel veya çevre şartlarından dolayı nasıl değiştiğini gösteren çok sayıda edebi eser bulunmaktadır. İstanbul’la ilgili eserler bu tür edebi eserler arasındadır. Divan şiirinde adına kaside ve gazellerin yazıldığı İstanbul’la ilgili olumlu algı 20. yüzyıldan itibaren değişmiş, İstanbul bu yüzyıldan itibaren olumsuz algılanmaya başlanmıştır. Bu tema değişiminde son yüzyılda İstanbul’da yaşanan nüfus yoğunluğunun, kontrolsüz göçmenlerin, sosyal ve kültürel yozlaşmanın, trafik sıkışıklığının, çevre kirliliğinin, çarpık yapılaşmanın ve deprem riskinin önemli rolü olmuştur. İstanbul sorunları üzerine kurgulanan distopik roman ve hikâyeler olumsuz İstanbul algısının derinliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada Türk edebiyatında zamanla değişen İstanbul algısını yansıtan İstanbul distopyaları analiz edilmektedir. Çalışmada Çetin Altan’ın *2027 Yılıın Anıları*, Tahsin Yücel’in *Gökdelen*, Barış Müstecaplıoğlu’nun *Osmanlı Cadısı*, Sinem Ataklı’nın *Proje 241*, Emre Saver’in *2048 Geleceğe Hazır mısın?* Selim Erdoğan’ın *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası* romanları, Aslı Tohumcu ve Kutlukhan Kutlu’nun editörlüğünde hazırlanan *İstanbul 2099* hikâye kitabındaki hikâyeler incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre yazarlar İstanbul’un geleceği ile ilgili ciddi kaygılar taşımaktadırlar. Yazarlar, özellikle büyük İstanbul depremi, aşırı nüfus artışı, çarpık kentleşme, çevre kirliliği, ekolojik denge, totaliter rejim, biyoiktidar konularında öngöründe bulunmakta, bu öngörülerinden dolayı yetkilileri ve halkı ikaz etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Roman, Öykü, İstanbul, İnceleme

Abstract: Literary works have a close relationship with the realities of social life. There are many literary works that show how the positive perception of a place, time, person and space for a period changes due to political, social, cultural or environmental conditions. Works about Istanbul are among these literary works. The positive perception of Istanbul, for which odes and ghazals were written in Divan poetry, changed from the 20th century onwards. and Istanbul began to be perceived negatively from that century onwards. The population density, uncontrolled immigrants. social and cultural degeneration, traffic congestion, environmental pollution, irregular construction and earthquake risk in Istanbul in the last century have played an important role in this theme change. Dystopian novels and stories based on Istanbul problems are important in terms of showing the depth of the negative perception of Istanbul. This study analyzes Istanbul dystopias that reflect the changing perception of Istanbul in Turkish literature over time. The study examined Çetin Altan’s *2027 Yılıın Anıları*, Tahsin Yücel’s *Gökdelen*, Barış Müstecaplıoğlu’s *Osmanlı Cadısı*. Sinem Ataklı’s *Project 241*, Emre Saver’s *2048 Geleceğe Hazır mısın?* Selim Erdoğan’s *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası*, and the stories in the *Istanbul 2099* story book edited by Aslı Tohumcu and Kutlukhan Kutlu. According to the results of the study, the authors have serious concerns about the future of Istanbul. The authors make predictions. especially about the great Istanbul earthquake, excessive population growth, unplanned urbanization, environmental pollution, ecological balance, totalitarian regime and biopower, and warn the authorities and the public about these predictions..

Keywords: Dystopia, Istanbul, Story, Novel, Examination

Extended Abstract

Dystopia refers to the opposite meaning of the Ancient Greek concept of utopia, which means non-existent place. The word is formed by combining the suffix "dys/dis-" meaning "opposite", "abnormal"; bad, and the word "topia" meaning place. The word simply means a bad place that does not exist. The word has different names such as cacotopia, anti-utopia, utopia that does not go well, critical utopia, negative utopia. Dystopia, which remained in the shadow of utopia until the 20th century, became popular after this century with the devastating effects of world wars. World War I and World War II that followed immediately after dragged humanity into great disasters; increased the concerns of all thinkers and writers thinking about the future of the world. In addition to the devastating effects of wars, the depletion of energy resources, fascist and totalitarian regimes; Rapid population growth and the deterioration of the ecological balance in the world are different reasons that deepen the concerns and fears of the writers. The rapid increase in the number of dystopian novels in the 20th and 21st centuries is the clearest indicator of this concern and fear.

This study analyzes the works of writers who tell their future concerns and predictions about Istanbul through narrative texts. Within the scope of the research, it will be examined how the writers reflect their concerns about Istanbul into the world of fiction. It is thought that the data obtained in the research can be a foresight and warning about Istanbul. Based on the fact that imagination surpasses science, it can be said that dystopia in fiction predicts the future of Istanbul. There are a limited number of novels and stories in Turkish literature that tell the dystopia of Istanbul. In this study, Çetin Altan's *2027 Yılın Anıları*, Tahsin Yücel's *Gökdelen*, Barış Müstecaplıoğlu's *Osmanlı Cadısı*, Sinem Ataklı's *Proje 241*, Emre Saver's *2048 Geleceğe Hazır mısın?* Selim Erdoğan's *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası* and the story *Istanbul 2099* (2019) edited by Aslı Tohumcu and Kutlukhan Kutlu are examined. The common feature of the stories is that the events take place in Istanbul and in the 21st century and that they contain a black utopia.

The common point of these novels and stories, which are examined within the scope of the most important research on Istanbul in terms of its geographical, economic, cultural and political aspects in Turkish and world history, is that they are examples of dystopia. There are worrying predictions in these dystopias that foresee the dark future of Istanbul. There are warning predictions in the novels and stories. One of the most important predictions about the future of Istanbul is the excessive population growth and the immigrant problem. Istanbul, which is the most populous city in Europe and has a population greater than 131 countries, is described in the world of the future as worrying. There is a serious immigrant problem in the city. Uncontrolled immigrants have caused life and property security in the city. In the city where the demographic structure is disrupted, the local population has remained much lower than the immigrant population.

Due to the increasing population in Istanbul, the number of skyscrapers in the city has increased; the historical, geographical and cultural texture of the city has been damaged. Ecological balance is a worrying issue for Istanbul in the fictional world as well as in real life. The seas and trees in Istanbul have dried up, drinking water resources have been depleted, and epidemics and pests have increased in the city due to the disrupted ecological balance.

The expected great Istanbul earthquake has been one of the worrisome issues frequently brought up in novels and stories. The earthquake did not only cause loss of life and property; it also disrupted the ecological balance of Istanbul and destroyed all its social and cultural values. In novels and stories, the damage that the earthquake would cause, especially to the ecological balance, was tried to be brought up.

In the stories and novels examined within the scope of the research, the people are unknowingly governed by an oppressive regime under the name of democracy. The government keeps the people

under control by manipulating them and dividing them into social classes. The people can only follow what is happening in the country from the press and media outlets belonging to this company. The country's administration constantly monitors the internet and does not allow publications that are against its interests.

The novels and stories examined contain important predictions about the dark future of Istanbul. While the authors describe the problems that Istanbul will experience in the next century in a fictional language, they actually make warnings about real life. The task that falls on the reader and the authorities is to read the intended message correctly and try to produce solutions for the deepening problems of Istanbul.

1. Giriş

1.1. Bir gelecek öngörüsü olarak distopya

Distopya, Antik Yunancada olmayan yer anlamına gelen ütopya kavramının karşıt anlamını ifade eder. Sözcük "zıt", "anormal"; kötü anlamına gelen "dys/dis-" eki ile yer anlamına gelen "topia" kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur (Roth, 2005; Sarcey, 2003; Omay, 2009). Ütopya da güzel, huzur verici anlamlara gönderme yapılırken distopyada karamsar karanlık duygulara gönderme yapılır. Distopya sözcüğünü ilk kez siyasi bir söylem olarak İngiliz parlamenter John Stuart kullanmıştır (Kumar, 2006). Kumar, distopyanın malzemelerini ütopya dan karşıladığını ve bu malzemeleri ütopyanın olumsuzlanmasına karşı çıkacak şekilde yeniden ürettiğini söyler (Kumar, 2006, s. 172). Sözcük sonrasında edebiyattan, sinemaya; sinemadan felsefeye; felsefeden sosyolojiye kadar birçok alanda kullanılan felsefi bir kavram haline gelmiştir. Sözcük en basit tanımlamasıyla olmayan kötü yer anlamına gelmektedir. Sözcüğün kakotopya (cacotopia), karşı ütopya (anti-utopia), yolunda gitmeyen ütopya, eleştirel ütopya (critical utopia), olumsuz ütopya (negative utopia) gibi farklı adları bulunmaktadır (Atasoy, 2020, s. 1140). 20. yüzyıla kadar ütopyanın gölgesinde kalan distopya dünya savaşlarının yıkıcı etkisiyle bu yüz yıldan itibaren popüler hale gelmiştir. I. Dünya Savaşı ve hemen ardından gelen II. Dünya Savaşı insanlığı büyük felaketlere sürüklemiştir; dünyanın geleceğini düşünen tüm aydınların geleceğe dair kaygılarını arttırmıştır. Savaşlarının yıkıcı etkisinin dışında enerji kaynaklarının tükenmesi, faşist ve totaliter rejimler; hızlı nüfus artışı ve dünyadaki ekolojik dengenin bozulması yazarların geleceğe dair kaygı ve korkularını derinleştiren farklı sebeplerdir. 20. ve 21. yüzyılda distopik romanların sayısındaki hızlı artış bu kaygı ve korkunun en açık göstergesidir. Zamyatin'in *Biz* (1924), Franz Kafka'nın *Dava* (1925), Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* (1932), Katharine Burdekin'in *Swastika Geceleri* (1937), Vladimir Nabokov'un *İnfaza Çağrı* (1938), Arthur Koestler'in *Gün Ortasında Karanlık* (1940), Vladimir Nabokov'un *Çarpık Dünya* (1947), George Orwell'in *1984* (1949), Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451* (1953), Mordecai Roshwald'ın *Level 7* (1959), Vasily Grossman'ın *Yaşam ve Yazgı* (1980), Andrei Platonov'ın *Çukur* (1987), Vladimir Voynoviç'in *Moscow 2042* (1986), Koushun Takami'nin *Battle Royale* (1999); Philip Reeve'nin *Ölüm Oyunu* (2001); Kazuo Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma* (2005), Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* serisi (2009), Amy Engel'in *Devrimin Kızı* (2015), Lidia Yuknavitch, *Dünyanın Sonundayız* (2017), Tünde Farrand'ın *Kurtlar Ülkesi* (2021) yazarların geleceğe dair korku ve kaygılarını ifade eden roman örnekleridir. Romanlar insanlığı daha büyük felaketler yaşanmadan uyarmakta; geleceğe dair öngöründe bulunmaktadır.

Geleceğin karanlık dünyasını anlatan distopyalar daha çok yer zaman kavramlarıyla ilişkilidir. Bir dönem ütopya olarak algılanan yerler zamanla distopyaya dönüşebilmektedir. Asırlar boyunca farklı medeniyetler için ütopya olan İstanbul 20. yüzyıldan itibaren kurmaca dünyasında bir distopyaya dönüşmüştür.

1.2. Edebiyatta zamanla değişen İstanbul algısı

İstanbul, sosyal, siyasal ve kültürel yönüyle dünyanın en gözde şehirlerinden biridir. Dünya havacılık sektörünün en önde gelen platformu OAG'nin 2023 verilerine göre dünyada en fazla hava taşımacılığı yapan sekizinci şehir İstanbul'dur (URL 1); TÜİK 2022 verilerine göre de İstanbul Türkiye'de en fazla göç alan birinci şehirdir (URL 2). Şehrin coğrafi ve stratejik önemi iç ve dış ticaret hacmi, tarihî ve kültürel zenginliği her dönem için insanların ilgisini çekmiştir. Nitekim şehir 2010 yılında Avrupa'nın "Kültür Başkenti" olarak seçilmiştir. Şehrin uzun yıllar Roma, Bizans, Latin ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olması şüphesiz alınan bu kararda etkili olmuştur. Şehirde bugün aradan asırlar geçmesine rağmen çok sayıda farklı medeniyetlere ait dinî, tarihî ve kültürel mekânlar bulunmaktadır. Çoğunluğu Müslüman Türklerin yaşadığı şehirde farklı milletlere mensup Hristiyan ve Yahudi toplumlar birlik ve beraberlik içinde yaşamaktadır. İstanbul'un gerek bir kültür başkenti olması gerekse coğrafi konumu Avrupalı yazarların da sürekli ilgisini çekmiştir. Bunlar arasında Latin yazar Petrus Gyllus 1500'lü yıllarda ziyaret ettiği şehir için "diğer bütün kentler ölümlüdür. Ama bu şehir, sanırım insanlık var oldukça yaşayacaktır" demiştir. (Akt., Oyal, 2012, s. 17). İtalyan yazar Edmondo De Amicis, 1874 yılında kaleme aldığı *Constantinopoli* adlı eserinde şehirle ilgili olarak "Bütün dünya bu şehrin dünyanın en güzel yeri olduğu fikrindedir. Seyahat hatıralarını yazanlar buraya gelince şaşırıp kalırlar" ifadelerini kullanır (Amicis. 1993, s. 3). Fransız yazar Pierre Belon'un (2020) İstanbul'u ilk gördüğünde söylediği şu sözler de Batılı yazarların İstanbul algısını ortaya koyması açısından önemlidir: "Bir hükümdarın azametini göstermek için dünyanın hiçbir yerinde daha uygun bir yerde kurulmuş bir şehir yoktur" (Akt. Uğur, 2022, s. 41). Bir başka Fransız yazar Philippe du Fresne-Canaye (2017), 1573'te İstanbul'a geldiğinde şehri dünyanın en güzel yerlerinden biri olarak tarif eder. Yine aynı şekilde İngiliz şair ve romancı Julia Pardoe, 1835 yılında babasıyla birlikte geldiği İstanbul'da şehrin tarihî ve tabii dokusuna hayran olmuş aslında Yunanistan, Osmanlı ve Mısır olarak planladığı gezisinin dokuz ay gibi büyük bir bölümünü İstanbul'a ayırmıştır.

Bu yazarların dışında Richard Tillinghast, *İstanbul'un Tarihi, Kültürü ve Yaşamı*; Karoly Kos *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*; Rupert Wilbrandt, *İstanbul Çeşitlemeleri 1-2*; Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18.Yüzyılda İstanbul*; Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*; Orgos Theotokas. Leonis. *Bir Dünyanın Merkezindeki Şehir: İstanbul 1914-1922*; J. J. F. Poujoulat ve J. F. Michaud, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830*, Gerard De Nerval, *Voyage en Orient (Doğuya Seyahat)* adlı eserlerinde bu kadim şehri hem tarihî ve kültürel dokusuyla hem de modern mimari yapısıyla anlatırlar. İstanbul'un Batılı yazarlar tarafından bu derece önemsenmesi şehrin stratejik, tarihî ve kültürel değerini açıkça ortaya oymaktadır.

İstanbul, bir Türk şehri olması yönüyle doğal olarak Türk edebiyatında çok daha fazla yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na 470 yıl başkentlik yapan şehir "*Türkçesinin akıcılığı*" (Yeniterzi, 2009, s. 317) yönüyle her zaman için şair ve yazarların ilham kaynağı olmuştur. Kadim şehir, Boğaziçi manzarasıyla ve sur içi mekânlarıyla Klasik Türk Edebiyatı'nın ana mekânı ve ilhan kaynağıdır. Afşin Kum'un ifadesiyle "İstanbul Dünya'dır bir bakıma. Hem coğrafi olarak Dünya'nın (en azından Eski Dünya'nın) ortasındadır, hem farklı yaşam tarzlarının bir arada bulunması açısından ortadadır, hem de zenginlik-yoksulluk ekseninde dünya ortalamasını temsil eder" (2019, s. 6). Bu sebeple dünyanın geleceğine bakmak için, küçük bir dünya olan İstanbul'u geleceğine bakman gerekir.

Türk edebiyatında özellikle Divan şairleri için İstanbul'un çok farklı önemi olmuştur. Başta Nef'i, Nedim ve Enderunlu Vasıf olmak üzere birçok Divan şairleri için İstanbul estetik hazzın kaynağıdır. Kadim şehir "bir yandan hilâfetin merkezi, bir yandan Devlet-i Aliyye'nin payitahtı, bir yandan da maddi bağlamda güzellikler, zenginlikler, haşmetli ve şatafatlı hayatlar ile müzeyyen bir şehirdi" (Andı, 2020, s. 146) Divan şairi Nedim, "Kaside Der Vaf-ı Der İstanbul"da: "Bu şehri sitanbul ki bi misl ü behâdır/Bir sengine yek pâre acem mülkü fedadır" der. Nedim'in dışında Ahmet Paşa, Ataî, Avnî, Zatî, Bâkî, Nihânî, Zihnî, Sirozlu Sâdi, Yahyâ Efendi, Koca Nişancı, Şeyhülislâm Yahyâ, Nâbî, Vecdî, Fasîhî, Nef'i, Şeyh Gâlib, Nahîfî, Esrâr Dede, Enderunlu Vâsıf gibi birçok şair, İstanbul'u hayranlıkla anlatan kasideler kale

almışlardır (Faraşoğlu, 2023). Tanzimat Dönemi yazarları Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid ve Sami Paşazade Sezai eserlerinde İstanbul'un huzur verici tabiat manzaralarından kesitler sunarlar. Bu kuşak genelde İstanbul'u yaşadıkları yalı ve konaklarından görüp tasvir ederler. İstanbul'u farklı mekânlarıyla Türk romanının içine sokan kişi ise Ahmet Mithat Efendi'dir. "Ahmet Midhat'ın romanlarına İstanbul; Beykoz, Boğaziçi, Beyoğlu gibi çeşitli semtleriyle girer" (Kahraman, 2010, s. 150). Nabizade Nazım, Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi Gürpınar da dönemin diğer yazarları gibi İstanbul'u farklı yönleriyle roman ve hikâyelerinde anlatırlar. İstanbul algısı Servet-i Fünun Edebiyatı döneminde devrin kaotik ortamından dolayı değişmiştir. Öncelikle Tefvik Fikret "Sis" şiirinde İstanbul'u kin ve nefret duygularıyla tasvir eder. "Fikret, gerek istibdat politikasının gerekse kişisel mizacının etkisiyle İstanbul'u tam anlamıyla bir distopya olarak algılamaktadır" (Sağlam, 2022, s. 107). İstanbul Türk edebiyatında ilk defa bu şiirle "menfur ve melun bir şehir olarak ele alınmıştır" (Kaplan, 1998, s. 110). Fikret, içine düştüğü kaotik ruh haliyle şiirinde İstanbul'u duygusuz viranelere, kötülük uykusuna yatmış, köhne ve karanlık bir matem yerine daha kötüsü kocadan arta kalan düşmüş bir kadına benzetir. "Sis" şiirinde İstanbul'u korkunç bir tablo şeklinde tasvir eden Fikret, "Tarih-i Kadim" şiirinde (1905) bu korkunç tabloya bütün insanlığı dâhil eder.

Olumsuz İstanbul algısı, işgal yıllarında derinleşerek devam eder. Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un İç Yüzü* (1920), Halide Edip Adivar'ın *Ateşten Gömlek* (1923), Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* (1928), Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* (1931), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) romanlarında İstanbul bir medeniyet terkibi özelliğini kaybetmiş kasvetli ve tekinsiz bir mekâna dönüşmüştür. Mehmet Akif Ersoy'un 1911-1933 yılları arasında kaleme aldığı şiirlerinde de İstanbul mekânsal ve sosyolojik yapısıyla bedbindir. İstanbul'a şehircilik planıyla bakan Millî Şair, "Bizim mahalle de İstanbul'un kenarı demek: Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!" (Ersoy, 1992, s. 17) der. Şair, "Beyoğlu'nun o mülevves muhit-i fâhişine Dalar gider, takılıp bir sefilenin peşine" (Ersoy, 1992, s. 234) dizeleriyle de İstanbul'un bozulan sosyal yaşantısına dikkat çeker. İstanbul'un yozlaşan değerlerini ve bozulan mimari yapısını dile getiren bir başka şair Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Tanpınar'ın gözüyle İstanbul 1908 ile 1923 arasındaki on beş yılda o eski hüviyetinden tamamıyla çıktı. Meşrutiyet inkılâbı, üç büyük muharebe, birbiri üstüne bir yığın küçük, büyük yangın, malî buhranlar, imparatorluğun tasfiyesi, yüzyıldır eşliğinde başımızı kaşıyarak durduğumuz bir medeniyeti nihayet 1923'de olduğu gibi kabullenmemiz onun eski hüviyetini tamamıyla giderdi (2016, s. 122).

İstanbul'un ihtişamlı mazisini özellikle tabii güzelliklerini hatıra türü kitaplarında sıklıkla dile getiren Abdülhak Şinasi Hisar da maziyi bütün güzellikleriyle anarken İstanbul'un içine düştüğü durumdan mustarıptir. Hisar, *Boğaziçi Yalıları* kitabında "Boğaziçi hususiyetlerinin hepsi de birer birer akraba ve sevgililerimiz gibi ölmüşler ve kendilerinden ancak bize ancak birer aziz hatıra kalmıştır" (2010, s. 11) der. Yahya Kemal ise İstanbul'la ilgili gün geçtikçe derinleşen olumsuz algıyı değiştirme çabasındadır. Onun 1913 ve 1954 yılları arasında kaleme aldığı yazılarda en büyük İstanbul kolektif şuurun başkentidir. Nitekim bu yazılar Yahya Kemal Enstitüsü tarafından 1964 yılında *Aziz İstanbul* başlığı altında yayınlanmıştır. İstanbul, Yahya Kemal gibi millî duyarlılığa sahip bazı yazarlar tarafından olumlu algılanıp anlatılsa da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal gerçekçi birçok yazar tarafından olumsuz algılanıp bir distopya şehri olarak anlatılmaya başlanmıştır. Nitekim T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul belediyesi, "Vizyon 2050 Ofisi, İstanbul Planlama Ajansı", ve "İstanbul Doğayı Koruma Platformu" gibi birçok resmî kurum ve kuruluşun İstanbul'un geleceği ile ilgili aldığı kararlar yazarların İstanbul kaygılarını desteklemektedir.

Bu çalışmada İstanbul'la ilgili gelecek kaygılarını ve öngörülerini hikâye edici metinlerle anlatan yazarların eserleri analiz edilmektedir. Araştırmada, yazarların İstanbul'la ilgili kaygılarını kurmaca dünyasına nasıl yansıttıkları incelenecektir. Araştırmada elde edilen verilerin İstanbul'la ilgili bir öngörü ve uyarı olabileceği düşünülmektedir. Hayalin bilimin önünde gittiği gerçeğinden hareketle kurmacalardaki distopyanın İstanbul'un geleceğini öngördüğü söylenebilir. Türk edebiyatında İstanbul

distopyasını anlatan sınırlı sayıda roman ve hikâye bulunmaktadır. Bu çalışmada Çetin Altan'ın *2027 Yılı'nın Anıları* (1985), Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2006), Barış Müstecaplıoğlu'nun *Osmanlı Cadısı* (2016), Sinem Ataklı, *Proje 241* (2018), Emre Saver'in *2048 Geleceğe Hazır mısınız?* (2018), Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası* (2019) romanlarıyla Aslı Tohumcu ve Kutlukhan Kutlu'nun editörlüğünde hazırlanan *İstanbul 2099* (2019) hikâye kitabı incelenmektedir. İstanbul'un geleceğini hayal eden hikâye kitabında Aslı E. Perker'in "Günöbirlikçiler", Tayfur Pirselimioğlu'nun "İstanbul'un Düştüğü Gün", Barış Müstecaplıoğlu'nun "Yabancı", Deniz Tarsus'un "Galip'e Feza", Engin Türkgeldi'nin "Sûr", Afşin Kum'un "Ekmek Parası", Sabri Gürses'in "Bergamavi", Mehmet Açar'ın "Üçüncü Çocuk", Doğu Yücel'in "İstanbullu", Cem Akaş'ın "Uzun Siyah Tül", Gülayşe Koçak'ın "İstanbistan'ın İlegal Koroları", Alyat Öktem'in "Kanalistanbul'da Sıradan Bir Olay", Mert Uyanık'ın "Gündem Toplantısı", Elif Türkölmez'in "Nora'nın Yosunları", Mehmet Berk Yaltırık'ın "Bozkiresk" ve son olarak Hakan Bıçakçı'nın "Cesur Yeni İstanbul" adlı hikâyeleri bulunmaktadır. Hikâyelerin ortak özelliği olayların İstanbul'da ve 21. yüzyılda geçmesi ve distopik olmalarıdır.

2. Bulgular

2.1. Romanlarda İstanbul distopyası

İstanbul, artan nüfusu, bozulan mimari yapısı ve yozlaşan sosyal hayatıyla 20. ve 21. yüzyıl Türk romanlarında ana mekândır. Bu konuda ilk dikkat çeken roman örneği Çetin Altan'ın *2027 Yılı'nın Anıları* (1985) adlı romanıdır. Distopik romanda İstanbul kasvetli ve karanlık bir şehirdir. İstanbul'un kasvetli perişan hali romanın ikinci bölümünde yer almaktadır. Romanın bu ikinci bölümünde İstanbul'un sosyal ve çevresel sorunları bir distopya olarak geleceğe taşınmaktadır. Altan bir distopya örneği olan *2027 Yılı'nın Anıları*'nda İstanbul'un geleceğini tehlike altında görür. Roman 1985 tarihinde kaleme alınmıştır. Romanda çevre kirliliği, çarpık yapılanma, işsizlik problemleri ve kontrolsüz nüfus artışı İstanbul'un gittikçe derinleşen sorunudur. Romanın "Al İşte İstanbul" bölümünde İstanbul hayatı "kansanleşmiş bir sefalet keşmekeşi" içinde görülür (Altan, 2009, s. 65).

İstanbul'un sefalet içinde tasvir edildiği bir başka distopik roman örneği Tahsin Yücel'in *Gökdelen* (2006) adlı romanıdır. Romanda İstanbul'un 2073 yılında alacağı dramatik hal tasvir edilir. 21. yüzyıla gelindiğinde İstanbul'daki beş yüz katlı binaların sayısı artmış; yaşam alanları beton yığınlarına dönüşmüştür. Şehir içi ulaşım halk otobüsleri, dolmuş, taksi yerine mekiklerle sağlanmaktadır. Distopya ve ütopyanın iç içe olduğu romanda mekiklerin ve uçağın yaygınlaşmasıyla birlikte şehirlerarası karayolları ortadan kalkmıştır.

Barış Müstecaplıoğlu'nun 2016 yılında kaleme aldığı *Osmanlı Cadısı* romanında İstanbul distopyası sosyal ve yapısal sorunlar üzerine kurgulanmıştır. Romanda iki farklı zaman diliminde İstanbul'da yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Romanın ikinci bölümünde ana mekân İstanbul'dur. Geleceğin dünyasında İstanbul topraklarında Cumhuriyet adı verilen yeni bir ülke kurulmuştur. Ülke son üç dönemde totaliter bir lider tarafından yönetilmektedir. Rejim İstanbul'daki bütün basın ve yayın faaliyetlerini kontrolü altına almıştır. Romanda geçen ifadeyle: "Ülkede farklı yaşam biçimleri ile ilgili ne bir kitap ne de bir gazete yazısı yazılıyordu, tüm kanalları tek bir mega şirkete ait olan televizyonda ya da çok sıkı denetlenen internette herhangi bir kaynağa ulaşmak imkansızdı" (Müstecaplıoğlu, 2019, s. 60). İstanbul'da bütün yaşam alanları Şehir Cumhuriyeti Bilgilendirme Ekranıyla gözetlenmektedir. Ülkede geniş çaplı bir gözaltı uygulanmaktadır. Romanda İstanbul'un artan ulaşım problemlerine karşı helimobiller kullanılmaktadır. Ülkede asayiş AR43 adı verilen polis robotlar sağlamaktadır. Polis robotlar, ses alıcılarıyla ve üç boyutlu görüntüleriyle suçluları hemen tespit edip yakalayabilmektedirler. Olayların geçtiği zaman diliminde yapay zekâ teknolojisi sosyal hayatın her alanına girmiştir. Evlerde bulunan ileri teknoloji robotlar sayesinde aileler temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilmektedirler. Geleceğin karanlık dünyasında oksijen kaynağı olan ağaçlar sökülerek

yerlerine HARU adı verilen cihazlar yerleştirilmiştir (Müstecaplıoğlu, 2019, s. 260). İstanbul'da halk oksijen ihtiyacını bu cihazlardan karşılamaktadırlar.

Sinem Ataklı'nın *Proje 2417* adlı romanında olaylar 22 yüzyılda geçmektedir. İleri teknolojinin yaşandığı bu yüzyılda kara araçları yerine hava araçları kullanılmaktadır. Tıp teknolojisi o derece gelişmiştir ki İstanbul'da ölümsüzlük deneylerinin yapıldığı bir araştırma merkezi kurulmuştur. Bilim ve teknolojinin her alanda geliştiği 22. yüzyılda "Türkiye'nin başkenti Ankara'dan İstanbul'a taşınmış(tır). İzmir, Konya, Eskişehir, Antalya dışında tüm şehirler boşaltılarak haritadan silinmiştir" (Ataklı, 2019, s. 5). Gen teknolojisinin devasa ölçülerde ilerlediği gelecek zamanda tıp ve sağlıkla ilgili birçok sorun çözülmüştür. Fakat İstanbul'un sosyal, ekonomik ve çevre sorunları şimdikinden çok daha artmıştır.

Emre Saver'in 2018 yılında yayınladığı *2048 Geleceğe Hazır mısın?* romanında İstanbul kalabalık nüfusuyla dikkat çeker. 2048 yılında Türkiye'nin nüfusu yaklaşık yüz milyondur. Bu nüfusun otuz milyonu İstanbul'da yaşamaktadır. Nüfus kalabalığından dolayı halk farklı şehirlere gönderilmektedir. Şehirde nüfus sorununun dışında ekolojik denge sorunu da yaşanmaktadır. İklim değişikliğinden dolayı ülkede ani seller, aşırı sıcaklıklar artışları ve sağlık sorunları yaşanmaktadır.

İstanbul'un karanlık geleceğinin anlatıldığı bir başka roman Selim Erdoğan'ın *Kurbağa Adası: Bir İstanbul Distopyası* (2019) adlı romanıdır. Romanda büyük deprem sonrası İstanbul'da yaşanan trajik olayları anlatılır. Beklenen felaket gerçekleştikten sonra şehirde dayanılmayacak derecede sıcaklıklar artmış ve şehir âdeta bir harabeye dönmüştür. Ekolojik dengenin bozulduğu şehirde kum fırtınası ve zehirli hava hayatı yaşanılmaz hale getirmiştir. "Şehrin Avrupa yakası milyonlarca insanın yaşadığı bir ada haline gelmiştir. Küresel ısınmadan dolayı rüzgâr şiddetli esmektedir. En büyük felaket sık sık yaşanan sellerden kaynaklanmaktadır. Seller şehrin altını oyarak yaşam alanlarını risk altına sokmaktadır" (Sağlam, 2022, s. 117). Bozulan mimari yapı ve iç içe geçmiş çarpık binalarla şehir âdeta açık cezaevine dönmüştür. Çöp yığınları şehri yaşanmaz hale getirmiştir. Deprem sonrası sadece Üçüncü Köprü ayakta kalmıştır. Can güvenliğinin olmadığı şehirde Marmaray Tüneli bir terör saldırısıyla yok edilmiştir.

Yeni kuşak yazarlar arasında bulunan Erencan Algün'ün *2359 Âdem ile Havva'nın Aşkı* romanında olaylar büyük deprem sonrası İstanbul'un yerine kurulan Underwater eyaletinde geçer. İstanbul'da 2027 yılında 7.3 büyüklüğünde bir deprem olmuş; şehir 6 saniye içinde tarih sahnesinden silinmiştir. Deprem sonrası dev tsunami dalgaları şehrin büyük bir kısmını kaplamış binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Romanda geçen ifadeyle "1 dakika 8 saniye boyunca süren şiddetli deprem, yurttan Edirne'den Ankara'ya kadar her yerde hissedilirken Balkanlar'da Yunanistan ile Bulgaristan'ı da etkile(mişti)" (Algün, 2012, s. 15). Deprem sonrası İstanbul'da yaşanan felaket ve tsunami dalgaları ulusal yayın kuruluşlarında naklen gösterilmiştir. Dev dalgalar şehirde tek bir canlı kalmayacak şekilde büyük bir felakete sebep olmuştur. Roman deprem sonrası İstanbul'da ikinci bir hayatı başlatan kahramanlar üzerine kurgulanmıştır. Depremi araştıran bilim insanları 2027 yılında İstanbul'da yaşanan bu felaketi "ortanca kıyamet" olarak adlandırmıştır. Romanda 14 Eylül 1509 yılında yaşanan İstanbul depremi "küçük kıyamet" 2359 yılında olması beklenen deprem ise "büyük kıyamet" olarak adlandırmıştır. 2027 yılında yaşanan ortanca kıyamet "İstanbul'u ikiye bölecek ve haritadan silecek kadar etkili olmuştu" (Algün, 2027, s. 108). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devleti 2033 yılında büyük bir felaketle haritadan silinmiştir. Anadolu'ya kilometrelerce büyüklükte büyük bir gök taşı düşmüş; ülke bu doğal afetten sonra gelen depremler ve zararlı kimyasallar sonucunda yerle bir olmuştur. Romanda sadece Anadolu coğrafyasında değil dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan trajik olaylar da anlatılır. Deprem sonrası on yıl boyunca Karadeniz'de balık yetişmemiş; Suriye ve İran'da yaşanan iç savaşlardan sonra iki ülke de tarih sahnesinden silinmiştir. Ortanca ve küçük kıyametler dünyada büyük felaketlere sebep olmuştur. Bilim insanları şimdi de Underwater olarak adlandırılan İstanbul'da büyük bir kıyametin kopacağını beklemektedir. Nitekim roman İstanbul'da yaşanma ihtimali çok yüksek olan büyük kıyamet üzerine kurgulanmıştır.

2.2. Hikâyelerde İstanbul distopyası

Türk edebiyatında İstanbul'un karanlık geleceğini anlatan distopik hikâyeler Kutluhan Kutlu ve Aslıhan Tohumcu tarafından 2009 *İstanbul* adlı kitapta derlenmiştir. Dereme kitabında Aslı E. Perker, Tayfun Pirselimoglu, Barış Müstecaplıoğlu, Deniz Tarsus, Engin Türkgeldi, Afşin Kum, Sabri Gürses, Mehmet Açar, Doğu Yücel, Cem Akaş, Gülayşe Koçak, Altay Öktem, Murat Uyrukulak, Elif Türkölmez, M. Berk Yaltırık, Hakan Bıçakçı'ya ait birer distopik hikâye örneği bulunmaktadır. Kitapta yer alan hikâyelerin mekânı İstanbul, vaka zamanı ise 22. yüzyıldır. Hikâyelerde İstanbul'u gelecek yüzyılda bekleyen tehlikeler anlatılmaktadır. Yapılan literatür taramasında kitabın genelini kapsayan bir akademik çalışma tespit edilmemiştir. Kitapta yer alan "Günübirlikçiler" hikâyesi hakkında daha önce Betül Bayraktar'a ait bir çalışma bulunmaktadır. Çalışmada "Günübirlikçiler" hikâyesinin eko-eleştiri kuramına göre eleştirisi yapılmıştır (Bayraktar, 2021). *İstanbul 2099* hikâye kitabı hakkında bir başka inceleme *Distopik Romanlarda Kaygı* kitabında yer almaktadır (Sağlam, 2022, s. 106-119). Kitapta *İstanbul 2099*'un içeriği hakkında kısa bir değerlendirme yapılmış; kitapta yer alan hikâyeler distopya açısından kısaca değerlendirilmiştir. Bu çalışmada *İstanbul 2099* kitabına özel bir bölüm ayrılmış; kitapta yer alan hikâyelerin distopik unsurları detaylandırılmıştır.

Aslı E. Perker'in "Günübirlikçiler" hikâyesinde dünyadan kaçmak zorunda kalan bir kadının başka bir gezegende doğurduğu Zeyn adındaki kızının 2099 yılında İstanbul'a arkadaşlarıyla yaptığı seyahat anlatılır. Hikâye, adını İstanbul'a günübirlik yapılan seyahatten alır. Hikâyede olaylar Zeyn'in bakış açısıyla aktarılır. Geziyi organize eden turizm firması dünyaya yolculuğa çıkmadan önce sorumluluk almamak için yolculara bir belge imzalatmıştır. Çünkü dünyada artık hiçbir şey eskisi gibi değildir; çevre kirliliğinin, açlık ve kıtlığın olduğu dünyada yaşamak oldukça zorlaşmıştır. Gezi ekibinin ilk durakları bir dünya kenti olan İstanbul olmuştur. İstanbul, yaşanan çağda ağaçsız, kurak bir çöle dönmüştür. Betonlaşan şehir dev tüneller ve çöp yığınları arasında kalmıştır. İnsanlar açlık ve susuzluktan kırılmış; dışardan gelen yardımlara muhtaç hale gelmiştir. Şehrin bu trajik hale gelmesinin en önemli sebebi Gezi Parkı Projesi olmuştur. Projenin gerçekleştirilmesi için şehirde çok sayıda ağaçlar sökülmüş yerlerine beton binalar dikilmemiştir. Tabii bu projenin gerçekleştirilmesi aşamasında bir kısım halk eylemler düzenlemiş, projeyi engellemeye çalışmıştır. Gezi Parkı olaylarının yaşandığı dönemde on üç yaşında olan Su Hanım torununa o günleri anlatırken şöyle der: "Annemle babam benim gitmeme izin vermediler ama kendileri her akşam oradaydı. Biz Alaz ile evde oturuyorduk. Her şey ağaç meselesiyle başladı. Hep başka yerlere çekmeye çalıştılar ama gerçekten de ağaç meselesiydi" (Perker, 2019, s. 25). Bütün direnmelere rağmen proje gerçekleştirilmiş; projenin gerçekleştirildiği taksim alanında bütün ağaçlar sökülüştür. Yazar, İstanbul'un karanlık geleceğini 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı eylemleriyle ilişkilendirerek siyasi eleştirilerde bulunmuştur. Eylem iş makinelerinin Gezi Parkı'na girdiği bilgisiyle başlamış on bir kişinin ölümüne binlerce kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. Hikâyede geçen Gezi Parkı olayları 2013 yılında Taksim Yayalaştırma Projesi'ne karşı İstanbul'da yaşanmıştır. İstanbul'da can ve mal kaybına sebep olan bu olayların temel çıkış noktası "Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilerek buraya Topçu Kışlası görünümünde Alışveriş Merkezi yapılmak istenmesidir" (Dursunoğlu vd., 2021, s. 697). Gezi Parkı eylemleri, başlangıçta İstanbul'un yaşam kalitesini ve tabiat güzelliklerini koruma amacıyla başlamış fakat sonrasında hükümet karşıtı örgütlerin olaylara müdahil olmasıyla amacının dışına çıkmıştır. Eylem alanlarında iş yerlerine verilen maddi zarar ve polise karşı yapılan kimi saldırılar bu tespiti doğrulamaktadır. "Günübirlikçiler" hikâyesinde Gezi Parkı olayları İstanbul'un ekolojik dengesiyle ilişkilendirilerek sunulur. Hikâyede İstanbul'da çok yakın bir gelecekte sıcaklığa bağlı olarak ortaya çıkacak iklim değişikliğine dikkat çekilir (Bayraktar, 2021). İklim değişikliğinin dünya genelinde sosyal, ekonomik ve sağlık alanlarında çok önemli sonuçları vardır. Sıcaklık artışları, çölleşme, kuraklık, su kaynaklarının tükenmesi ve ekosistemin bozulması bütünüyle iklim değişiminden kaynaklanır (Demir, 2009, s. 37). Sonuçlar göz önüne alındığında gelecek yakın bir tarihte Türkiye'nin, farklı iklim kuşakları ile küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerden biri olacağı düşünülmektedir (Öztürk, 2002). Zeyn'in bakış açısıyla anlatılan olaylarda "dünyada hava çok sıcak. İstanbul'da gün içerisinde

sıcaklığın 65 dereceye çıktığı biliniyor” (Perker, 2019, s. 15). “İnsanlar aşırı sıcaklıktan dışarıda en fazla on beş dakika kalabilmektedir” (Perker, 2019, s. 24) gibi ifadeler geçer. İstanbul’u yakın bir gelecekte bekleyen bir başka tehlike su kıtlığıdır. Hikâyede İstanbul’daki su sıkıntısı Prof. Dr. Su Hanım’ın henüz dünyayı terk etmeden önce şahit olduğu olayları Zeyn’e anlatmasıyla ortaya konur. İstanbul’daki iklim değişikliği ve ekolojik dengenin bozulması en fazla denizlere ve göllere zarar vermiştir. Şehrin dört bir yanını kuşatan Marmara Denizi ve çevresindeki kaynaklar kurumuştur. Deniz mavisinin yok olduğu şehirde gökyüzünün rengi sarıya bürünmüştür. Burada doğan çocuklar gökyüzünün ve denizin maviliğini hiç görememiştir. İstanbul’daki iklim değişikliğiyle birlikte ağaç ve meyve türleri de azalmıştır. İstanbul’daki iklim değişikliği farklı bitki türlerini yok etmekle birlikte farklı hastalıkların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeple şehre gelen turistler zehirlenmeye karşı uyarılmaktadır.

Tayfun Pirselimoglu’nun “İstanbul Düştüğü Gün” hikâyesinde her geçen gün daha da kötüye giden sosyal hayatın eleştirisi vardır. Olayların geçtiği İstanbul işgal altındadır ve çok uzun bir süreden beri totaliter bir Başkan tarafından yönetilmektedir. Başkan ülkeyi işgal eden düşmanların konsolosluklarını kapatıp bunların yerine Fransız Sarayını inşa etmiştir. Halkın saraya girmesi ve başkana ulaşması neredeyse imkânsızdır. Totaliter liderin “makamı binanın en üst katındaki kral dairesindeydi ve oraya ulaşmak için iki ayrı asansöre binmek ve dört ayrı kontrol noktasından geçmek gerek(mekteydi)” (Pirselimoglu, 2019, s. 46). Başkan insanları baskı ve korkuyla yönetmektedir. Ülkede günün belli saatlerinde sokağa çıkma yasağı vardır. Hikâyenin ana kahramanı olan aylak genç herhangi bir işte çalışarak hiçbir yere varılamayacağına, bir fırsat yakalamadıkça rahat ve huzurlu bir hayat yaşamayacağına inanmaktadır. Göçmenleri soyarak geçimini sağlayan genç, kendince doğru ve meşru bir iş yapmaktadır. Hikâyede artan göçmen sorununa ve yerli- yabancı çatışmasına bu basit olayla dikkat çekilir. Göçmen sorunu geleceğin İstanbul’unda temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyede dikkatlere sunulan ikinci önemli husus geleceğin dünyasında sayıları hızla artan işsiz gençlerdir. Gençler arasında işsizlik sorunu arttıkça ilgisizlik ve ümitsizlik de artmıştır. Gençlerin gelecek kaygıları ve ümitsizliği doğal olarak sosyal hayatta büyük bir sorun haline gelmiştir. Hikâyenin ana kahramanı genç, bir ara Zeytinburnu’nda kurulan nükleer santralinde daha sonra da Boğaziçi Denizaltı İşletmesinde iş bularak çalışır; fakat ilgisizliğinden ve sorumsuzluğundan dolayı işten çıkarılır. Yazar İstanbul’un içine düştüğü dramatik tabloyu aylak gencin çevresinde yaşanan olaylarla anlatır. Aylak genç bir süre sonra Beyoğlu İlçe Başkanı C.’nin sayesinde Saraya berber olarak girer. Tek yapacağı iş, ihtiyaç halinde ülke başkanını tıraş etmektir. 2099 yılına gelindiğinde sosyal hayatta adam kayırmacılığı ve torpil de sıradanlaşmıştır. Saraya yakın olan insanlar İstanbul’da kolaylıkla iş bulabilmekte ve daha rahat hayat standartlarında yaşayabilmektedirler. Ülkenin totaliter liderine yakın partililer de ayrıcalıklı kesimdir. Partililer kendi çevrelerini kollamakta onlara sarayda iş imkânı sağlamaktadırlar. Çıkarlarını saraya yakın olmakta göre halk da ona göre davranmakta; parti yöneticilerine yaranmaktadırlar. Totaliter lider bir isyana sebep olmamak için ülkede biyoiktidar uygular. Ülke yönetiminde piramit modeli uygular. Piramidin başında başkan bir altında il ve ilçe başkanları sonrasında saraya yakınlığına göre halk bulunmaktadır. Halk hem çıkar ilişkisinden hem de korkudan dolayı rejime karşı gelmemekte kendisini rejim yanlısı olarak göstermektedir. Ülkenin yönetildiği saraya giriş çıkışlar göz tarama cihazıyla kontrol edilmektedir. Olağanüstü önlemlerin alındığı Saray’da Başkan’a ulaşmak için en az altı kontrol noktasından geçmek gerekmektedir. Ülke demokrasi altında aslında büyük bir gözaltı sistemiyle yönetilmektedir.

Barış Müstecaplıoğlu’nun “Yabancı” adlı hikâyesinde teknolojinin yıkıcı etkisi, uzaylılar ve insanlar arasında yaşanan sıra dışı maceralar anlatılır. İleri teknolojiye sahip olan uzaylılar sahip oldukları güçle İstanbul’u abluka altına almışlardır. Hikâyenin ana kahramanı Recep koruması altına aldığı Ali’yle birlikte Beşiktaş’ta tüm İstanbullular gibi uzaylılara karşı hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Hikâyede İstanbul’u ileri teknolojiye sahip uzaylılar istila etmiştir. Tarihî kız kulesi bir uzay gemisi tarafından yerinden sökülerek havada bir gözetleme kulesi gibi asılı tutulmuştur. Uzaylıların sahip olduğu bu güç ve kuvvet tüm insanlığı tehdit etmektedir. İnsanların ise uzaylıların sahip olduğu bu güce

karşılık verecek hiçbir imkânı yoktur. Nitekim savaş esnasında bir uzay gemisi Ertuğrul Fırkateynini yerle bir eder. Gemide bulunan askerlerin kolları, bacakları, ayakları, kanlı et parçaları halinde dört bir yana savrulur. Bu arada İstanbul Boğazı savaş sonucunda yok olur. Her zaman için kendi cinsine ve kendi dışındaki canlılara zarar veren insanlar bu sefer çok farklı bir canlı türünün tehdidi altındadır. Zaman âdeta etme bulma dünyası olmuştur. Bir zamanlar kendi çıkarları uğruna bitki ve hayvanlara zarar veren insanlar şimdi kendilerinden çok daha güçlü bir canlı türünün tehdidi altına girmiştir.

Hikâyede insanlığının kendilerine yeni yaşam almaları için bitki ve hayvan türlerine nasıl zarar verdiklerine dair açık eleştiriler vardır. Özellikle nüfusu her geçen gün artan İstanbul'daki yeni yaşam alanları bunun en tipik örneğidir. Yazar kurmacasında İstanbul'un ekolojik dengesini bozan insanları sembolik bir anlam taşıyan uzaylılarla cezalandırır. Bu konudaki uyarılarını ve kaygılarını fantastik öğelerle dile getirir. Hikâyede olayların geçtiği yüzyılda robotlar hayatın her alanına girmiştir. Nitekim ana kahraman Recep Dağıstanlı trafik kazasında oğlunu yitirdikten sonra vaktinin büyük bir bölümünü yemek ve temizlik işlerinde kullandığı emektar robotu ASR43 ile geçirmektedir. Olayların yaşandığı dönemde İstanbul'da iki yüz katlı devasa kuleler, kodamanlar ait şehir içi helikopterler ve helimobilleri bulunmaktadır.

Deniz Tarsus'un "Galip ve Feza" hikâyesinde İstanbul göçmen nüfusuyla adeta yaşanmaz bir şehir haline gelmiştir. Şehirde ölçsüzce artan nüfusu barındırmak için Blok Apartmanları Şehir Sistem'i kurulmuştur. Labirente dönen şehirde yaşam şartları oldukça zordur. Şehirde sokaklar o kadar dardır ki iki kişi yan yana gelmekte zorlanmakta; yürürken birbirine çarpmamaya özen göstermektedir. Hikâyede İstanbul, devasa bloklardan oluşan bir hapishaneye dönmüştür. Çarpık yapılanma insanların yaşam alanlarına ve ulaşımına zarar verdiği gibi sağlıklarına da zarar vermiştir. Güneşi görmeyen kapalı alanlarda yaşayan insanların yüzleri pıhtılaşmış kan rengine bürünmüştür. Şehirde göç ve çarpık yapılanma dışında farklı önemli bir sorun daha vardır ki o da ormansızlaşma ve ağaç sorunudur. Hikâyenin ana kahramanları Galip ve Esrar yerin iki kat altında bir keresteci dükkânına gittiklerinde orada boylu boyuna yerde duran keresteleri görürler. Galip, gördüğü bu manzara karşısında "Acaba nasıllar Esrar, yaşayan ağaç görebilsek keşke" (Tarsus. 2019, s. 76) der. Galip'in kurduğu bu cümleden şehirde ağaçların çok nadir görüldüğü anlaşılmaktadır. Ekolojik dengenin bozulduğu şehri dev fareler istila etmiş, şehir zehirli havasıyla yaşanmayacak hale gelmiştir.

Engin Türkgeldi, "Sur" hikâyesinin ana konusu beklenen büyük İstanbul depremidir. İstanbul'da 2099 yılında beklenen deprem yaşanmış şehrin coğrafi yapısı Surların dışında değişmiştir. Yaşanılan felaketten sonra deniz kurumuş; çıkan salgından sonra çok sayıda insan ölmüştür. Hikâyede İstanbul'un yaşadığı ekolojik sorunlar başkahraman ve Nana'nın Sur içi yaptığı gezisi sırasında ortaya çıkar. Pazarda mal takası yapmak için müşteri arayan Kahramanlar İstanbul'un birçok semtinde yaşanan felaketlere şahit olurlar. Karagümrük, Haliç ve Sirkeci Garı'na gelen kahramanlar sokakların güvensiz ve şiddet ortamından ürkerler. Hikâyede İstanbul'un ürkütücü yönü Nana ve yol arkadaşının bakış açısıyla anlatılır. Nana ve arkadaşı Karagümrük Stadı'nın yanındaki hurda bir arabadan birkaç eşya alırlar. Eşyaları alıp Fatih'e doğru yürürlerken yolda yakılan lastikleri görürler. Bu arada Fatih semtinde yürümenin tehlikeli olduğunu düşünüp Sarayburnu'na Haliç güzergâhından gitmeye karar verirler. Çünkü şehirde can ve mal güvenliği yoktur. Haliç surları en çok hasar gören yerlerden biri olmuştur. Surlar salgından sonra aceleyle tamir edilmiştir. Oradan salgın döneminde işgal edilip kışlaya çevrilen Cibali Tütün Fabrikasının önünden geçerler. Burası da pek tekin değildir. Sonrasında Sirkeci Garı'na gelirler. Burada da Ayasofya'nın, Aksaray fanatikleri tarafından yakıldığına şahit olurlar. Yerebatan Sarnıcı'nı, Hipodrom'u geçerler. Oradan Sarayburnu'na doğru ilerler. Yarımada'nın en doğu ucuna ulaşırlar. Esen lodos. yosun ve tuz kokusu getirir. Nana bunun deniz kokusu olduğunu söyler. Hikâyede yapılan tasvirlerden ve kahramanlar arasındaki diyaloglardan deprem sonrasında İstanbul'da ekolojik dengesinin tamamıyla bozulduğu anlaşılmaktadır.

Afşin Kum'un "Ekmek Parası" hikâyesinde distopya daha çok sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda görülür. Olayların yaşandığı dönemde yayınevlerinde bulunan özel tasarlanmış bilgisayarlarda beş dakika içinde bir roman yazılabilmektedir (Kum, 2019, s. 110). Yeni devlet sisteminde insanlar top sektirme ve sudoku gibi oyunlarla meşgul edilmektedir. Örneğin Adnan'ın annesi çocuğunu sudoku oyunundan kazandığı parayla büyütüştür. Oyunlarla meşgul olan halk sosyal sorunlara karşı duyarsızdır. Hikâyede İstanbul'da gelecek yüzyılda artan nüfus artışına bağlı olarak yaşanan işsizlik sorununa ironik bir üslupla gönderme yapılmıştır. Gelecek yüzyılda robot teknolojisinin, otomasyon ve yapay zekâ sistemlerinin hızla gelişmesine bağlı olarak işgücü piyasasında önemli değişikliklerin olacağı düşünülmektedir. Kurmacalar dışında gerçek kaynaklarda da teknolojik gelişmelere bağlı olarak bazı meslek gruplarının ortadan kalkacağı; işsizlik sorununun artacağı öngörülmektedir.

Sabri Gürses'in "Bergamavi" hikâyesinde olaylar İstanbul'un tekrar eski adıyla anıldığı Konstantinopolis'te geçer. Yüzyıllar sonrasının hayal edildiği hikâyede İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiş olup sözde Cumhuriyet adı altında totaliter bir rejim tarafından yönetilmektedir. Yeni totaliter rejim İstanbul halkının bütün maddi ve manevi değerlerini yok etmiştir. Şehirde yıkılmadık tek bir cami bırakılmamış; halkın konuşma dili bütünüyle değiştirilmiştir. Mahallelerde yıkılan camiler yerine içinde kütüphanelerin de bulunduğu sosyal tesisler kurulmuştur. Rejim, halkı bu tesislerde toplayıp kendi çıkarlarına göre dönüştürmektedir. İstanbul'da sadece Müslümanların değil Hristiyanların da kutsal mekânları yerle bir edinmiştir. Özerk Konstantinopolis Cumhuriyeti'nde İslam'a ve Türklüğe ait tüm değerler sosyal hafızadan silinmiştir. Rejim bunu yaparken despotizmden çok biyoiktidar kullanmıştır. Özellikle Müslüman toplumlar için en büyük kutsal değer olarak kabul edilen Kuran-ı Kerim halkın tepkisine neden olmamak için *The Qoran* adıyla değiştirilmiştir. Yaşanılan yüzyılda Özerk Konstantinopolis Cumhuriyeti'nin kutsal kitabı *The Qoran* olmuştur. Eski kültüre dair sadece Martin'in elinde "İstanbul'da Dini Mekânlar" adında bir kitap bulunmaktadır. "Bergamavi" ve arkadaşları çok gizli ve tehlikeli bir araştırmanın sonunda yıllar önce işgal güçlerinin bombardımanında denizin dibine batmış olan Ortaköy Camisini bulurlar. Günümüzde "Büyük Mecidiye Camisi" adıyla anılan bu cami "giriş kapısı üzerinde yer alan Zîver Paşa'nın yazdığı kitâbeye göre 1270'te (1854) Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmiştir" (Gündüz, 2007, s. 408). Denizin dibinde bulunan cami "Bergamavi" ve arkadaşları tarafından gizlice onarılır. Basınç sistemiyle cami içindeki su dışarıya tahliye edilir ve caminin bir bölümü ibadete açılır. Olayların yaşandığı dönemde ulaşım ve gen teknolojisinin ileri düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Şehir içi ulaşımında tramvaylar hava yastıklı olup şeffaf fiberglass tünellerden geçmektedir. "Bergamavi"nin kardeşi Hatice gen teknolojinin kullanarak laboratuvar şartlarında yunusinsan üretmeyi hedeflemektedir. Deniz dibindeki caminin varlığından haberi olduktan sonra yunusinsan projesine olan ilgisi artar. Eğer projesi gerçekleşirse yunusinsanlar denizin dibindeki camide rahatlıkla ibadet edebilecekler. Fakat olaylar Hatice'nin arzu ettiği gibi gelişmez. Hatice, deniz dibindeki camiyi gizlice ziyaret ederken orada namaz kılan Rüstem'i görür. Bir kadının camiye girmesine tahammül edemeyen Rüstem, Hatice'ye birkaç tokat atar. Hatice tokadın etkisiyle yere düşüp ölür. İstanbul'un mimari yapısı ve yaşam tarzıyla özdeşleşen camilerin yok edilmesi "Bergamavi"yi olduğu kadar Hatice'yi de üzmüştür. Hikâye temelde yok olan dini ve kültürel değerler üzerine kurulanmıştır.

Mehmet Açar'ın "Üçüncü Çocuk" hikâyesinde distopik ve ütöpik kurgu iç içedir. 21 yüzyılda İstanbul halkı içinde bütün sosyal tesislerin bulunduğu 150 katlı akıllı evlerde yaşamaktadır. Akıllı evlerde hastanelerin, alışveriş merkezlerinin ve okulların bulunduğu katlar bulunmaktadır. Göçmen nüfusuyla kalabalıklaşan şehirde insanlar ancak bu şekilde yaşayabilmektedir. Yönetimin izni olmadan hiçbir ailenin farklı bir kata geçme hakkı yoktur. Akıllı binalarda yaşayan insanlar AYBİSİ adı verilen bir implant beyin bilgisayarına bağlıdır. AYBİSİ'ler kişilerin günlük sağlık kontrollerini yapar gerekirse onları hastaneye sevk eder, gün içinde yapmaları gereken bütün işleri onlar için planlar. Totaliter yönetim AYBİSİ sayesinde insanları kontrol altına almakta onları istediği yönde manipüle etmektedir. Olayların yaşandığı dönemde etkili bir biyoiktidar süreci yaşanmaktadır. AYBİSİ sayesinde beyinleri

kontrol altına alınan insanlar sözde demokratik bir rejimle yönetilmektedir. Ülkede İnternet Halk Meclisi'ne danışılmadan hiçbir karar alınmaktadır. Halk Meclisi ülkede referandumu temsil eden bir kurum olmuştur. Kuruma göçmenlerin ikiden fazla çocuk sahibi olup olamayacakları sorulur. Yapılan referandum yüzyıl itibariyle göçmen sorunun İstanbul'da derinleşerek arttığını göstermektedir.

2099 *İstanbul* kitabının dokuzuncu hikâyesi olan "İstanbulu" hikâyesinde olaylar 2091 yılında geçmektedir. Yüzyıl itibariyle dünya İran ve Rusya öncülüğünde kurulan Doğu Paktı ile Afrika ülkelerinin desteğini alarak Batı Cephesi'ni kuran İngiltere'nin tehdidi altına girmiştir. Türk hükûmeti Doğu Paktı'na yakın olmakla birlikte hem halkın tam desteğini alamadığından hem de Batı ülkelerine sınır komşusu olduğundan dolayı tavrını açıkça ortaya koyamamaktadır. Savaş korkusu yaşayan İstanbulluların büyük bir kısmı şehri terk etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'un sakinliğini fırsat bilen Karslı anlatıcı kişi dört yaşındayken annesinin verdiği Masallar kitabından tanıdığı İstanbul'u görmek için şehre gelir. Savaş henüz İstanbul'a sıçramamıştır. Fakat dünya genelinde yaşanan ekonomik problemler İstanbul'u derinden etkilemiştir. Olayların yaşandığı 2091 yılında okur aygıtlar sayesinde insanlar artık her türlü bilgiye dijital ortamda ulaşmaktadırlar. Dönem itibariyle "sayfaya dokunma hissinden üç boyut algısına" (Yücel, 2019, s. 172) fonon müzik dinleten türlerine kadar çok farklı okur-aygıt türleri üretilmiştir. Anlatıcı kişinin İstanbul'la ilgili en çok sevdiği şey vapurlar olmuştur. Yasalar deniz ulaşımında vapurların kullanılmasını bir nostalji olarak zorunlu kılmıştır. Ulaşım sektöründe çalışan kaptanlardan hizmetlilere kadar bütün görevliler mekaniktir. Dronelar ulaşımın dışında özel haberleşme ve iletişim aracı olarak da kullanılmaktadır. Anlatıcının sahip olduğu bir drone sürekli havada asılı durarak ona dünya genelinde yaşanan her türlü olay hakkında bilgi verebilmektedir. Droneların bir başka özelliği de sahiplerinin içinden geçirdiği duygu ve düşünceleri tanıyacak şekilde programlanmış olmalarıdır. Yüzyıl itibariyle teknolojinin geldiği nokta bir ütopya olsa da sosyal ve siyasal yaşantı yönüyle İstanbul'da büyük bir kriz yaşanmaktadır. Doğu ve Batı cephesinde yer alan ülkeler uyarı füzelerini ya Karadeniz veya Marmara denizi sahillerine göndermektedirler. Kızırgan bu çatışma ortamından da en çok İstanbul etkilenmektedir (Yücel, 2019, s. 179). Geline nokta Doğu-Batı savaşını önlemek için 1974 Türk-Rum savaşında olduğu gibi bir tampon bölgesinin seçilmesine karar verilir. Bu bölge de ne yazık ki İstanbul olur. İstanbul Kıbrıs'taki Maraş bölgesi gibi yerleşim alanı olmaktan çıkarılır. Şehir bir senede boşaltılır ve yapay zekâya teslim edilir (Yücel, 2019, s. 172). Anlatıcı kişi bir İstanbul hayranı olarak şehirde gizlice yaşamaya devam ederek İstanbul hatıralarını yazmaya devam edecektir.

Gülayşe Koçak'ın "İstanbul'un İlegal Koroları" hikâyesinde İstanbul, İstanbul sınırları içinde kurulan yeni bir ülkenin adıdır. Türkiye'den ayrılan bu ülkenin başkenti İstanbul'un en gözde meydanlarından biri olan Taksim'dir. İstanbul'da yüz yıl öncesinde beklenen deprem gerçekleşmiş; ülkenin sağlı sollu caddelerine günün anısına panolar asılmıştır. Yüz yıl öncesinde yaşanan büyük depremin izleri halen şehirde görülmektedir. Deprem sonrasında İstanbul Türkiye'den ayrılmış ve totaliter rejimle yönetilen bir ülke haline gelmiştir. Totaliter bir rejimle yönetilen İstanbul'da şarkı söylemek, müzik dinlemek Beethoven'ın "Dokuzuncu Senfonisi" ve "Müzimata" dışında yasaklanmıştır. İstanbul'da sistematik bir biyoiktidar uygulanmaktadır. Ülkenin kültür politikasında sınırlı sayıda sözcüğün kullanılmasına izin verilmektedir. Amaç insanların az kelime kullanarak az şey düşünmelerini sağlamaktır. Ülkede uygulanan biyoiktidarla halkın zihinsel yaşamı kontrol altına alınmıştır. Biyoiktidar, Fransız düşünür Michel Foucault tarafından geliştirilen bir kavramdır ve iktidarın yaşam üzerindeki etkisini tanımlar. Biyoiktidar, modern toplumda iktidarın, bireylerin bedenleri, sağlıkları, davranışları ve toplumsal ilişkileri gibi biyolojik ve sosyal faktörler üzerindeki kontrolüdür. Foucault'ya göre biyoiktidar (2007), modern devletin ve kapitalizmin işleyişinin temel bir unsuru haline gelmiştir. Otorite, bireylerin biyolojik varlıklarını yönetme ve kontrol etme şeklinde kendini gösterir. Kişilerin bedenlerinin ve yaşamlarının siyaset ve otorite tarafından biçimlendirilmesi üzerine odaklanır. Foucault, bireyi iktidarın bir parçası olarak tanımlar. Ona göre "hepimizin bedeninde iktidar vardır" (2002, s. 43-44). Modern İktidarlar halk üzerinde baskı kurmadan iktidar aygıtlarını kullanarak halkı

manipüle ederler ki bu da biyoiktidarın tipik özelliğidir. İstanbul'da sosyal hayat büyük bir gözaltına dönmüştür. İnsanlar sürekli izlendiklerinin farkında oldukları için birbirleriyle göz teması kurmaktan çekinmekte ve konuşurken rejim aleyhine herhangi bir söz sarf etmemeye dikkat etmektedirler. Rejim halkın sosyal medyada takip ettiği veya ürettiği her türü içeriği takip etmektedir. Ülkede mimari yapı İngiliz filozof Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarlamış olduğu panoptikon modeline benzemektedir. Panoptikon, bir hapisane modeli olup mahkûmları sürekli görünür kılmayı amaçlamaktadır. İstanbul'da da halk aynalarla kaplı gökdelenlerde yaşamaktadır. İstanbul'da makineleşmiş bedenler hayatın her alanına yayılmıştır. Taksi şoförlerinin yerini artık roboşoförler, memurların yerini robomemurlar, müzik korolarının yerini robokorolar ve orkestra şeflerinin yerini ise roboşefler almıştır.

Altan Öktem'in "Kanal İstanbul'da Sıradan Bir Olay" hikâyesinde Türkiye'nin geleceği ile ilgili çok daha karanlık bir tablo çizilir. Nasrullah ve karısı Radife'nin bakış açısıyla anlatılan olaylarda Türkiye, Bozok İslam Cumhuriyeti, Dersim Kürt Federe Devleti, Simirna Cumhuriyeti, Kanalistanbul Hanedanlığı, Doğu Trakya Roman Beyliği, Tosya Beyliği, Kalkandere İmparatorluğu, Konya Ovası Krallığı adlı bölgelere ayrılmıştır (Öktem, 2019, s. 203). Hikâyede olaylar proje aşamasında birçok siyasi tartışmalara neden olan Kanalistanbul'daki bir gökdelende geçer. Projenin gerçekleşmesinden sonra İstanbul'da ekosistem altüst olmuş; buna bağlı olarak çok ciddi radyasyon tehlikesi ortaya çıkmıştır. İstanbul'da artan radyasyon ve tüketilen yapay gıdaların etkisiyle İstanbul'da saç dökülmesi yaygın bir hastalık haline gelmiştir. Radyasyondan dolayı kırk beş elli yıldır "hiç kimse, üzerinde sodyum pentaborattan üretilmiş tulum olmadan sokağa çıka(mamaktadır)" (Öktem, 2019, s. 203). Kanalistanbul'da tuhaf ve sırada dışı bir yemek kültürü vardır. Nasrullah eve geldiğinde "masa örtüsünü örtüp, kahvaltı tabağının içine tableti koyup sofraya oturmaktansa ayakta atıştırmayı tercih (eder). Ağzına bir tereyağı omlet tableti attıktan sonra, üstüne bir mikrobardak su içer" (Öktem, 2019, s. 204). Nasrullah'ın karısı Radife de "Günde üç tablet çiğniyor, üç mikrobardak su içiyordu. Bütün gün balkonda oturup radyasyon geçirmez kurşun camdan kanalın çatlak toprağını seyrediyor, arada bir de televizyonda yayınlanan, artık ezberlediği programa bakıyordu." (Öktem, 2019, s. 206). Kanalistanbul'un yapılmasından sonra tarlalar, denizler ve su kaynakları tek tek tükenmiştir. Halkın ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri laboratuvar ortamında üretilmektedir. İnsanlar yer darlığından dolayı gökdelenlerde yaşamaktadır. Sayıları altmışı bulan nükleer santraller de bu dönemde tamamlanmıştır. 2040'lı yıllarda tamamlanan bu "Santrallerden ikisinin patlayacağı, altısında ciddi radyasyon sızıntısı olacağı ve bölgedeki tüm ülkelerin neredeyse yaşanmaz hale geleceği" hiç kimse tarafından tahmin edilmemiştir (Öktem, 2019, s. 203). 2099 yılına gelindiğinde teknoloji insan hayatını çok daha derinden etkilemiştir. Duvara programlanmış dokunmatik televizyonlar, niyet okuyucu beyin çipleri, elit sınıf insanların kullandıkları hava taksiler hayatın akışışında sıradanlaşmıştır. İnsanlar beyin çipleri sayesinde karşılaştıkları olaylarda bilgilendirilmekte, hayatlarını buna göre planlamaktadırlar.

Murat Uyurkulak'ın "Gündem Toplantısı" hikâyesinde totaliter saray rejiminin İstanbul'da çıkan bir gazete üzerindeki siyasi baskısı anlatılır. Hikâyenin ana teması iktidar ve medya ilişkisidir. İktidar medyayı bir baskı ve manipülasyon aracı olarak kullanmaktadır. Bunu yaparken de biyoiktidarı kullanır. Biyoiktidar, Michel Foucault'nun otoriter iktidarların halkı baskı ve korkutmaya gerek kalmadan iradelerine nasıl hükmettiklerini anlatan bir kavramdır (Foucault, 2007). Sözcük bir anlamda bireylerin biyolojik ve psikolojik varlıklarını yönetme ve kontrol etme yeteneğini ifade eder. Bireylerin bedenleri, duyguları ve düşünceleri bu biyoiktidar aracılığıyla denetim altına alınır. Devlet veya otorite, insanların bedenlerini ve genetik yapılarını kontrol etmek için güçlü bir biyoiktidar mekanizması kullanır. Biyoiktidarda sürekli gözetim ve izleme (panoptikon) politikası vardır. Bireylerin bütün davranışları ve düşünceleri gözetim ve kontrol altındadır. Tıp teknolojisi, reklam sektörü, basın ve yayın organları ve siyaset bütünüyle otoriter rejimlerin biyoiktidar araçlarıdır. Distopyalarda biyoiktidar, bireysel özgürlüğün büyük bir tehdit altında olduğunu gösteren önemli bir tema olarak karşımıza çıkar. Sağlık ve genetik kontrol, gözetim ve izleme, ideolojik manipülasyon gibi araçlar kullanılarak bireylerin

bedenleri, düşünceleri ve duygusal deneyimleri kontrol altına alınır. “Gündem Toplantısı” hikâyesinde şehri biyoiktidarla yöneten saray rejimi gazete patronlarına imkânlar sağlayarak onları rejimin bir parçası haline getirmiştir. Hikâye gazete şeflerinin toplantısı üzerine kurgulanmıştır. Şefler günlük gazetede çıkacak haberleri tartışmak için bir araya gelmiştir. Şeflerin konuşmalarından anlaşıldığına göre gazete totaliter bir rejim altında yayınlanmaktadır. Şefler, ülke yönetiminin çıkarlarına aykırı haberler seçmekte zorlanmakta; yaşanan olayları çarpıtarak yayınlamaktadırlar. Toplantıda yaşam ve istihbarat editörü arasında kendisini asan bir cellat haberi hakkında konuşma geçer. Habere göre ülkenin birçok ünlü muhalifini asan kırk yıllık cellat sonunda intihar etmiştir (Uyurkulak, 2019, s. 211). Editörler arasında tartışılan farklı bir habere göre geçen sene elli kişinin ölümüne sebep olan sel felaketi halen insanların gündemindedir ve felaketin haber değeri vardır (Uyurkulak 2019, s. 210). Sel felaketinde bir apartman dairesinin salonunda bir ağacın çıktığı görülmüş; türü tespit edilmeyen bu ağaç hemen sökülüp yok edilmiştir. Şaşkınlıkla anlatılan bu olay İstanbul’da doğaya verilen zararı ve bozulan ekolojik dengesi göstermektedir.

Elif Türkölmez’in “Nora’nın Yosunları” hikâyesinde geleceğin distopik İstanbul’u Paris’te yaşayan ünlü falcı Madam Fraya’nın bakış açısıyla anlatılır. Hikâye, Paris’te yaşanan deniz kirliliği, su kıtlığı ve bulaşıcı hastalıklar gibi insan hayatını tehlikeye sokan çağın sorunlarıyla başlar. Madam Fraya çocukluğunun geçtiği İstanbul’a hasret duymaktadır. Bir gün Madam Fraya’nın yeğeni ona takması için plastikten bir gözlük verir. Gözlüğü takan Madam Fraya bir anda kendisini “İstanbul’da. Kınalıada’da. Anneannesinin Narçiçeği evinde” görür (Türkölmez, 2019, s. 219). Bahçeyi ayırkotları sarmış, etrafında koşturduğu ağaçlar kurumuş, kapağı her zaman kapalı tutulan kuyu suyu kurumuştur. Madam Fraya gördükleri karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Bu arada çocuklukları aynı evde geçen kuzenleri Karin ve Arman’la karşılaşır. Kuzenler yıllar önce ayrılmış aralarındaki irtibat kesilmiştir. Karin’in oğlu, Madam Fraya’yı Paris’te bulup onu annesiyle ve teyzesiyle görüştürmek istemiştir. Madam Fraya’ya takması için gözlüğü veren kişi de Karin’in oğludur. Gözlük sayesinde İstanbul’un içine düştüğü hali öğrenen Madam Fraya oldukça üzülür. İstanbul’un dramatik hali Paris’ten farksızdır. Denizler kurumuş, bulaşıcı hastalıklar artmış şehri devasa büyük binalar kaplamıştır. İstanbul’da ikamet eden yaşlı kadın çocukluk günlerini hatırlayıp şimdilerde İstanbul’da yaşamının ne kadar zor olduğunu anlatır. İstanbul için en büyük sorun su kıtlığıdır. Evlerde günde en fazla üç defa sifon çekme hakkı bulunmaktadır. Kir ve pislik içinde kalan deniz hastalık saçmaktadır.

İstanbul 2099 kitabında İstanbul’un karanlık geleceğini anlatan bir başka hikâye Mehmet Berk Yaltırık’ın “Bozkıresk” adlı hikâyesidir. Hikâyede İstanbul halkı depremlerden ve radyoaktif sızıntılardan sonra ilkel çağa dönmüştür. Sosyal ve mimari dokusu bozulan İstanbul’da şehirliler ve göçebeler arasında sürekli bir çatışma ortamı vardır. Deprem sonrasında İstanbul’da bütün binalar yıkılmış, alt ve üst yapı sistemleri çökmüş, sağ kalan insanların bir kısmı şehir dışındaki çadırlarda göçebe bir kısmı da şehir merkezlerindeki hasarlı binalarda yaşamaya mecbur kalmışlardır. Hikâyenin ana kahramanı Çaligezen adlı bir habercidir. Çaligezen, Büyük Kule dibinde yaşayan şehirlilerin habercisidir. Habercinin yeni görevi göçerler ve onların efsane lideri Yaşlı Adam hakkında şehirlilere bilgi getirmektir. Haberci çıktığı yolda öncelikle göçer eşkiya Kırçiçeği ile karşılaşır. Onunla Yaşlı Adam’ın izini takip ederken şehrin harabeye dönmüş halini görür. Deprem sonrasında İstanbul’un alt ve üst yapısı yerle bir olmuş, denizler kurumuş, su kaynakları tükenme noktasına gelmiştir. Kokudan yaşanmayacak hale gelen şehirde insanlar maske takmak zorunda kalmıştır. Şehirde mimari yapı da çok karmaşık bir durumdadır. Büyük AVM’ler, siteler, yerleşkeler şehirde moloz yığınları görüntüsünü vermektedir. Hikâyede şehrin distopyası Yaşlı Adam’ın rehberliğinde Çaligezen ve Kırçiçeğin yaptığı yolculuk sırasında daha net ortaya çıkar. Deprem sonrası kurulan yeni şehirde sınıfsal ayrımcılık vardır. Ülke kaynaklarını tüketen, tabiatın dokusunu bozan şehirliler yönetime hâkimdir. Yaşlı Adam ve Kırçiçeğin şahsında göçebeliği temsil eden ve dağlık bölgelerde yaşayan insanlar kendileri olarak kalmanın mücadelesini vermektedirler. 2050’lere doğru önce petrol tükenmiştir. “Sonra elektrik yetmemeye başla(mıştır)” (Yaltırık 2019, s. 242). Bu yılda hayat, bozkırların arasında devam etmektedir. Bir zamanlar Beyoğlu

denilen Yukarı Şehir’de enerji santralleri kurulmuştur. İşçiler, bu santrallerde karın tokluğuna çalışmaktadır. Deprem sonrası ülke yönetimi de değişmiştir. Ülke sarayda yaşayan bir paşa tarafından totaliter bir rejimle yönetilmektedir.

Hakan Bıçakçı’nın “Cesur Yeni İstanbul” hikâyesinde İstanbul ancak birtakım teknolojik imkânlarla ziyaret edilebilen bir simülasyona dönmüştür. Olayların yaşandığı 2099 yılında İstanbul totaliter bir rejim tarafından yönetilmektedir. “Mat siyah, akıllı tanklar cadde boyunca düzenli aralıklarla dizilmişti. Rengi gitgide solarak sis bulutuna karışan kapkara insansız kara araçları, hareketini tespit ettiği canlıyı iç organlarını eriterek anında etkisiz hale getirmeye hazırdır” (Bıçakçı, 2019, s. 258). Kasım 2099 tarihinde İstanbul, içi boş alışveriş merkezleri, terk edilmiş binalar, boşaltılmış lokantalar, yok olmaya yüz tutmuş devlet daireleri, yıkık duvarlı mağazalar, en küçüğü çocuk ayakkabısı büyüklüğündeki böcekleriyle büyük siyah fareleriyle korkunç hayalet bir şehir görüntüsündedir. Şehir tüm bu kötü manzarasıyla birlikte ileri düzey teknolojik imkânlarla sahiptir. Şehirde “her türlü siparişin insansız kurye araçlarıyla getirilmesini sağlayan dev sisteme ve diğer evlere bağlanmaya yarayan makineler vardı.” (Bıçakçı, 2019, s. 260). Evde sıkılan kişiler diledikleri anda makinelere kayıtlı arkadaşlarının yanına fiziksel olarak intikal edebilmektedir. İstanbul’da doğum, cenaze ve hastane işlemleri de bir sisteme bağlanmıştı. Ölüler belirlenen kurallara göre evlerinden alınıp defnedilmektedir. İstanbul’da halk evlerde bulunan kameralarla denetlenmektedir. İnsansız kara araçları halka ulaşımında kolaylık sağlamaktadır. “Cesur Yeni İstanbul” hikâyesinin Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* romanıyla yakın bir ilişkisi vardır. Her iki anlatıda distopya ve ütopya iç içedir. Yazarın *Cesur Yeni Dünya* romanından esinlenerek kaleme aldığı eserinde İstanbul’da en büyük kaygı verici sorun çevre kirliliği ve bakımsızlıktır.

3. Sonuç

İstanbul coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasi yönüyle Türk ve dünya tarihinin en önemli şehirleri arasındadır. Kadim şehir Roma, Bizans ve Osmanlı gibi üç büyük farklı büyük medeniyete başkentlik yapmıştır. Şehir adına yazılmış çok sayıda manzum ve mensur eser bulunması şehrin uluslararası önemini ortaya koymaktadır. İstanbul bu manzum ve mensur eserlerde 19 yüzyıla kadarki süreçte sürekli olumlu algılanmış; kutsal ve estetik bir mekân olarak görülmüştür. İstanbul Türk edebiyatında ilk defa Tefvik Fikret’in “Sis” şiirinde karamsar bir ruh haliyle tasvir edilmiştir. Sonrasında yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve ekolojik olaylar neticesinde İstanbul’la ilgili olumsuz algı derinleşerek artmıştır. İstanbul’la ilgili bu değişen algıda şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü, şehrin 1918 yılında işgal edilmesi, zamanla artan nüfus yoğunluğu, ekolojik ve mimari yapının bozulması etkili olmuştur. İstanbul’un içine düştüğü kaotik ortamdan kaygılanan yazarlar bu kaygı ve korkularını bir uyarı niteliğinde roman ve hikâye türlerinde kaleme almışlardır. Araştırma kapsamında incelenen bu roman ve hikâyelerin ortak noktaları birer distopya örneği olmalarıdır. İstanbul’un karanlık geleceğini öngören bu distopyalarda ciddi anlamda uyarılar bulunmaktadır. Yazarların İstanbul’un geleceğine dair öngörülerini ve uyarılarını şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Aşırı Nüfus Artışı ve Göçmen Sorunu: İstanbul’un geleceği ile ilgili en önemli kaygılardan biri aşırı nüfus artışı ve göçmen sorunudur. Şu an için Avrupa’nın en kalabalık şehri olan ve 131 ülkenin nüfusunu geçen şehrin bu temel sorunları roman dünyasında kaygı verici boyutta anlatılır. İç ve dış göçlerle nüfusu aşırı derecede artan İstanbul’da halk, yüzden daha fazla katlı gökdelenlerde yaşamak zorunda kalmıştır. Şehirde ciddi göçmen sorunu yaşanmaktadır. Kontrol altına alınmayan göçmenler şehirde can ve mal güvenliğine sebep olmuştur. Demografik yapının bozulduğu şehirde yerli nüfus göçmen nüfusunun çok daha gerisinde kalmıştır.

2. Betonlaşan Şehir ve Bozulan Mimari Yapı: İstanbul’da artan nüfusa bağlı olarak şehirde gökdelenlerin sayısı artmış; şehrin tarihi, coğrafi ve kültürel dokusu bozulmuştur. Çok katlı ve iç içe

geçmiş gökdelenler şehrin tarihî coğrafi ve kültürel dokusunu şimdikinden çok daha fazla bozmuştur. Hikâyelerde ve romanlarda İstanbul'un kutsal mekânlarıyla özdeşleşmiş tarihi silüeti yok olmuştur.

3. İklim Değişikliği ve Ekolojik Dengenin Bozulması: Ekolojik denge gerçek hayatta olduğu gibi kurmaca dünyasında da İstanbul için kaygı verici bir konudur. Araştırma kapsamında incelenen roman ve öykülerde İstanbul'da denizler ve ağaçlar kurumuş, içme suyu kaynakları tükenmiş, bozulan ekolojik dengeye bağlı olarak şehirde salgın hastalıklar ve haşereler artmıştır. Hikâyeler içerisinde özellikle Şehir boş binalar, terk edilmiş alışveriş merkezleri ve kirli sokaklarıyla yaşanmaz hale gelmiştir. 2099 yılına gelindiğinde İstanbul'da denizlerin mavi rengi unutulmuştur. Denizler kir ve sanayi atıklarından dolayı siyah renge bürünmüştür. Korkunç bir hayalet şehre dönüşen şehrin sokaklarını büyük siyah fareler ve çocuk ayakkabısı büyüklüğünde böcekler istila etmiştir.

4. Büyük İstanbul Depremi: Büyük İstanbul depremi roman ve hikâyelerde sıklıkla gündeme getirilen kaygı verici konulardan biri olmuştur. Deprem sadece can ve mal kaybına sebep olmamış; İstanbul'un ekolojik dengesini bozmuş, sosyal ve kültürel tüm değerlerini de yok etmiştir. Roman ve hikâyelerde depremin özellikle ekolojik dengeye vereceği zarar gündeme getirilmeye çalışılmıştır.

5. Yıkıcı Teknoloji Makineleşen Bedenler. Bilim ve teknolojinin olumlu yönleri olmakla birlikte olumsuz yönleri de bulunmaktadır. 21. yüzyılda İstanbul'da robotlar hayatın her alanına girmiştir. Robotların hayatın her alana girmesiyle İstanbul'da işsizlik artmıştır. Bilim ve teknoloji beslenme alışkanlıklarını da değiştirmiştir. İnsanlar tablet gıdalar ve mikrobardak suyla beslenmektedir. Uzun yıllardan beri yapı süren nükleer santrallerin tamamı faaliyete geçirilmiştir. Şehirde santrallerden ikisi patlamış; şehirde çok ciddi radyasyon sızıntısına sebep olmuştur.

6. Totaliter Rejim Kaygısı: İstanbul'un geleceğini anlatan roman ve hikâyelerin bir kısmında totaliter rejim kaygısı dikkat çekmektedir. Yazarlar gelecekte ülkenin İstanbul'daki saraylardan yönetileceğini kurgulamışlardır. Bu öykülerde Cumhurbaşkanlığı Külliyesine örtülü göndermeler yapılmıştır.

7. Totaliter Rejimden Biyoiktidara Geçiş: Araştırma kapsamında incelenen hikâye ve romanlarda halk demokrasi adı altında baskıcı bir rejimle idare edilmektedir. İktidar, halkı manipüle ederek, sosyal sınıflara ayırarak, bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlardan yararlanarak kontrol etmektedir. Araştırma kapsamında incelenen roman ve hikâyeler İstanbul'un karanlık geleceği ile ilgili önemli öngörüler içermektedirler. Yazarlar İstanbul'un gelecek yüzyılda yaşayacağı sorunları kurmaca diliyle anlatırken aslında gerçek hayatla ilgili uyarılarda bulunmaktadır. Okura ve yetkililere düşen görev verilmek istenen mesajı doğru okumak ve İstanbul'un derinleşen sorunları için çözüm üretmeye çalışmaktır.

Kaynakça

- Açar, M. (2019). Üçüncü çocuk, K. Kutlu ve A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 116-146). Doğan Kitapçılık.
- Altan, Ç. (2005). *2027 Yılı'nın anıları*. İnkılap Yayınevi.
- Algün, E. (2012). *2359 Adem ile Havva'nın aşkı*. Kozalak Yayınları
- Akaş, C. (2019). Uzun Siyah Tül. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 167-183). Doğan Kitapçılık.
- Amicis, E. D. (1993). *İstanbul (1874)*. B. Akyavaş (Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Andı, F. (2020). XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla Türk edebiyatında İstanbul, Büyük İstanbul Tarihi, C.7. 146-153. İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı.
- Ataklı, S. (2019). *Proje 2417*. Epsilon Yayınları
- Atasoy, E. (2020). Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), 1135-1147.
- Bayraktar, B. (2021). İklim-kurgu ve distopik bir hikâye olarak "Günübirlikçiler". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi* 22 (17), 575-597.
- Belon, P. (2020). *Pierre Belon seyahatnamesi İstanbul ve Anadolu gözlemleri (1546-1549) Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya, Bursa*. H. Yalın (Çev.). Kitap Yayınevi.
- Bıçakçı, H. (2019). Cesur Yeni İstanbul. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 259-262). Doğan Kitapçılık.
- Demir, A. (2009). Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistem kaynakları üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 37-54.
- Dursunoğlu, İ., Gündoğdu, S. & Palabıyık, A. (2021). Gezi olayları siyasal hafıza üzerine bir araştırma. Z. Yaman (Ed.), Sosyal, Beşeri ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar VI içinde (s. 695-720). Eğitim Yayınevi
- Erdoğan, S. (2019). *Kurbağa adası: bir İstanbul distopyası*. İthaki Yayınları.
- Ersoy, M. A. (1992). *Safahat*. O. Okay & M. İsen (Eds.), Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Faraşoğlu, Y. (2023). Divan şiirinde payitaht sevgisi: İstanbul redifli gazeller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 612-644.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*. H. U. Tanrıöver (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplum savunmak gerekir*. Ş. Aktaş (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Gürses, S. (2019). Bergamavi. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 115-146). Doğan Kitapçılık.
- Gündüz, F. (2007). Ortaköy Camii. İslam Ansiklopedisi C.33 içinde (s. 408-409) TDV Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2010). *Boğaziçi Yalıları*, Yapı Kredi Yayınları
- Huxley, A. (2000). Cesur yeni dünya. Ü. Tosun (Çev.). İstanbul, İthaki Yayınları, Perker, E. Aslı. (2019). "Günübirlikçiler". K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 15-35). Doğan Kitapçılık.
- Kahraman, A. (2010). İstanbul ve edebiyat. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 149-170.
- Kaplan, M. (1998). *Şiir tahlilleri I*. Dergâh Yayınları.

- Koçak, G. (2019). İstanbul'un İlegal Koroları. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 185-199). Doğan Kitapçılık.
- Kum, A. (2019). "Ekmek Parası". K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 109-114). Doğan Kitapçılık.
- Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı ütopya*. A. Galip (Çev.). Kalkedon Yayıncılık.
- Müstecaplıoğlu, B. (2019). "Yabancı". K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 içinde (s. 53-72). Doğan Kitap.
- Müstecaplıoğlu, B. (2019). *Osmanlı cadısı*. Doğan Egmont Yayınevi.
- Philippe du F. C. (2017). *Fresne-canaye seyahatnamesi, 1573*. T. Tunçdoğan (Çev.). Kitap Yayınevi.
- Omay, M. (2009). Utopya üzerine genel bir inceleme. *Sosyoloji Dergisi*, 18 (1), 1-14.
- Oyal, E. (2012). I. Uluslararası dünya edebiyatın İstanbul açılış konuşması. E. Ülgen, M. M. Karaörs & E. Özbaş (Eds.), Dünya Edebiyatında İstanbul kitabı içinde (s. 16-29). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öktem, A. (2019). Kanal İstanbul'da sıradan bir olay. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 200-206). Doğan Kitapçılık.
- Öztürk, K. (2002). Küresel iklim değişikliği ve Türkiye'ye olası etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 47-65.
- Pirselimoğlu, T. (2019). İstanbul'un düştüğü gün. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 36-52). Doğan Kitapçılık.
- Roth, M. (2005). Trauma: A Dystopia of the Spirit," In Thinking Utopia: Steps. J. Rüsen (Ed.), into Other Worlds (s. 230-246), Berghahn.
- Sağlam, H. (2022). *Distopik Romanlarda Kaygı*. DBY.
- Sarcey, M. R. (2003). *Ütopyalar sözlüğü*. T. Ilgaz (Çev.). Sel Yayınları.
- Sayer, E. (2018). *2048 geleceğe hazır mısınız?* Büyükkada Yayıncılık.
- Uyurkulak, M. (2019). Gündem toplantısı. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 207-213). Doğan Kitapçılık.
- Tanpınar, A. H. (2016). *Beş Şehir*. B. Ayvazoğlu (Ed.), Dergâh Yayınları.
- Tarsus, D. (2019). Galip'e feza. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 73-94). Doğan Kitapçılık.
- Türkölmez, E. (2019). Noran'ın yosunları. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 2014-223). Doğan Kitapçılık.
- Türkgeldi, E. (2019). Sur. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 95-108). Doğan Kitapçılık.
- Uğur, A. (2022). Müslüman bir şehre bakmak: Batılı seyyahların İstanbul'a dair ilk izlenimleri. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 36-62.
- URL 1: 2023'ün en yoğun havalimanları açıklandı. <https://www.airturkhaber.com/haberler/iste-2023un-en-yogun-havalimanlari/>. Erişim tarihi: 18.06.2024.
- URL 2: İç göç istatistikleri 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2022-49727>. Erişim tarihi: 18.04.2024.

Yaltırık, M. B. (2019). Bozkıresk. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 224-258). Doğan Kitapçılık.

Yeniterzi, E. (2009). Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı,-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*, 3 (15), 301-334.

Yücel, D. (2019). *Öldüğünü google'dan öğrenen adam ve diğer tuhaf hikâyeler*. Can Yayınları.

Yücel, D. (2019). İstanbul. K. Kutlu & A. Tohumcu (Eds.), İstanbul 2099 kitabı içinde (s. 117-183). Doğan Kitapçılık.

Yücel, T. (2006). *Gökdelen*. Can Yayınları.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Makalenin son halini okunup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Makale tek yazarlı olup makalede çıkar çatışması yoktur.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Instrumental Competence Development of Internship Students in English Translation and Interpreting Department

Hüsna Ekşioğlu

Sakarya University, Master Student
at Translation Studies Program,
Sakarya, Türkiye,
eksiogluhusna@gmail.com

Received: 24.10.2024
Accepted: 15.11.2024
Available Online: 06.12.2024

Abstract: This study explores the development of instrumental competence among students of the English Translation and Interpreting Department at Sakarya University during their internships. Instrumental competence, defined as the ability to effectively use technological tools in translation processes, plays a crucial role in modern translation education. The research specifically examines how fourth-year students' proficiency in Computer-Assisted Translation (CAT) tools, machine translation systems, and digital resources evolves throughout their mandatory internships. Additionally, the study assesses students' perceptions of their academic preparation and how well university courses equip them to meet the technological demands of the translation industry. Using a qualitative research design, semi-structured interviews were conducted with 15 students who completed internships in translation companies. The findings highlight that internships significantly enhance students' instrumental competence, particularly in using CAT tools and other digital resources. However, gaps were identified in the curriculum, particularly in offering practical experiences with advanced translation technologies. Recommendations are provided for improving translation education to better bridge the gap between academic learning and professional technological requirements. The study underscores the importance of internships in advancing instrumental competence, suggesting that hands-on experience with industry-standard tools is essential for students' success in the field, ensuring they are adequately prepared for real-world challenges.

Keywords: Translation Competence, Instrumental Competence, Internships in Translation, Translation Technologies, Computer-Assisted Translation (CAT)

1. Introduction

Translation competence encompasses a range of skills crucial for effective translation performance. Pym (2003, p. 492) simplifies translation competence into two core elements: the ability to generate multiple solutions to a translation problem and the ability to choose the most appropriate one. However, more comprehensive models, such as PACTE (2003, p. 7), offer a detailed understanding of translation competence, identifying instrumental competence—proficiency in translation tools—as a distinct and essential component:

“The instrumental/professional sub-competence was defined as the knowledge and abilities associated with the practice of professional translation: knowledge and use of all kinds of documentation sources; knowledge and use of new technologies; knowledge of the work market and the profession (prices, types of briefs, etc.).”

Instrumental competence refers to the ability to use translation technologies such as Computer-Assisted Translation (CAT) tools, terminology databases, and other digital resources critical in modern translation practices. Commonly used tools include SDL Trados, MemoQ, and Wordfast, alongside machine translation engines like DeepL, and quality assurance tools such as Xbench. Mastery of these tools significantly enhances a translator's efficiency, consistency, and accuracy, making instrumental competence an indispensable skill in today's market (Eser, 2013, p. 32; Okuyan, 2019, p. 102).

Şahin highlights the significant role of technological tools in all stages of translation and interpreting processes. He emphasizes that computer assistance is present in nearly every aspect of translation, with its importance becoming even more pronounced in technical translations. Using the European Union as

an example—an organization responsible for one of the highest volumes of translation worldwide—he illustrates the extensive integration of computer technologies. These technologies facilitate various stages of the translation process, including the receipt and allocation of translation tasks, communication between units, the translation itself, and the storage of translations for future use (Şahin, 2013, p. 14).

In her doctoral thesis, Türkmen discusses Translation-Oriented Technology Sub-competence, which closely aligns with the concept of instrumental competence. Referring to the study by Can and Türkmen titled *"The Functions of Independent Final Formatters in Translations into a Foreign Language: A Case Study with Translation Studies Students,"* she explains that computer-aided translation tools are categorized into two main types: a) Translation Software (TR) and b) Translation Assistive Software/Translator Assistive Software (TAP). The study classifies TR as software specifically designed for use in translation processes, highlighting their primary functions as being directly related to translation. Conversely, TAP is defined as software or applications created with translators in mind, offering functionalities that support translation tasks. Examples of TR include SDL Trados, Across, MemoQ, Wordfast, and Google Toolkit, while TAP includes tools such as word processors, online document management systems, online/offline dictionaries, optical readers for digitizing source texts, and document management software (Can & Türkmen, 2018, pp. 46–47, as cited in Türkmen, 2019, p. 38).

2. Literature Review

The concept of competence plays a pivotal role in Translation Studies and the training of professional translators. Researchers have emphasized the significance of competence as a critical factor that influences the professional success of translators in the market. Odacıoğlu and Köktürk have underscored how competence shapes the professional skills of translation trainees, emphasizing its inclusion of the technological tools used in the translation process (2015, p. 1087). In this context, the effective use of technological tools and related competencies emerge as essential components of translation education. Not only do translation technologies play a crucial role, but research methods, terminology management, and sectoral knowledge are also integral to competence development. Furthermore, in her study, Okuyan emphasized the importance of competence-based educational models for advancing translation education in a globalized world, highlighting that proficiency in translation technologies is a distinguishing factor in the industry (2019, p. 62). Similarly, Göpferich examined the pivotal role of competence development in helping translators adapt to the innovations of the digital age, arguing that technological proficiency is indispensable for modern translators (2009, p. 13).

Market expectations play an important role in shaping translation education. Curriculum designs are updated to align with the real-world demands that translators face in the field, ensuring that students can find jobs immediately upon graduation. The expectations of translation employers generally require translators to possess both technical and interpersonal skills. Particularly, in addition to technological competence, time management, client relations, and stress management skills are of critical importance to the professional success of translators, as noted by the European Master's in Translation - EMT (2022). Therefore, the curriculum must be designed in a way that facilitates students' adaptation to market demands. Similarly, in his study, Odacıoğlu emphasised that aligning the curriculum with market demands is crucial for helping students acquire the necessary technological and sectoral competencies:

"It is also important to adapt to translation technologies, based on the effort factor, self-awareness and self-consciousness, in transforming the translation competence into the translator competence. As a matter of fact, what is mostly expected of translator by the translation market is the ability to use new technologies in translation, especially in terms of written translation. Recently, translation performance has also begun to be provided by a number of machine translation systems and CAT tools based on the productivity, especially in the context of pragmatic texts such as user manuals. This is a positive

development in terms of reducing the workload on a translator who will translate for long hours. The above mentioned sub-competences (instrumental sub-competence etc.) was actually developed by observing the place of technology in translation (2021, p. 987)”.

Finally, Orozco and Albir argued that the curriculum should be practice-oriented and that theoretical education should be enriched with applications that support sectoral competence development:

“Building measuring instruments would be useless unless an application is provided, and in fact, while building the three instruments presented in this article we already had in mind a possible application: a research project to study the acquisition of translation competence in trainee translators. The project has been fully designed according to the requirements of the scientific methodology of research, and we hope that the study will indeed take place in the near future (2002, p. 387).”

Among the key competencies in translation, instrumental competence has gained significant attention from researchers in recent years. Although it is referred to under various names, such as ‘knowledge of electronic tools’ (Yazıcı, 2007, p. 139), ‘instrumental sub-competence’ (PACTE, 2011, p. 33), and ‘technology competence’ (EMT, 2022, p. 9) the core concept remains the same: the ability to effectively use technological tools in translation processes. Yazıcı (2007, p. 139) defines instrumental competence as proficiency in computer skills, including knowledge of software programs, translation memory systems, and database creation. PACTE (2011, p. 33) emphasizes that this sub-competence involves the use of information and communication technologies, as well as document processing resources, such as dictionaries, electronic corpora, and parallel texts. Similarly, the EMT, (2022, p. 9) highlights that technological competence encompasses software usage, database management, and the adaptation to new technologies in the translation industry.

Another researcher, Canım Alkan, who analysed the responsibilities that trainees will face in translation internship, addressed the issue as follows:

“During their internship, translator candidates acquire new knowledge and develop new skills. For example, they can learn about organisational culture, communication styles and corporate correspondence. They can develop the ability to use the software used in translation. They can put their teamwork skills into practice and make progress in this field. The internship is also a good opportunity to introduce oneself to the business world and develop professional contacts. The translator candidate may not be planning to work at the internship centre after graduation, but he/she can find a suitable job by using the contacts he/she has developed here” (Canım Alkan, 2015).

Internships play a crucial role in academic programs by offering students the opportunity to apply theoretical knowledge in professional settings. This practical experience allows students to transition smoothly into the workforce while gaining the skills necessary for their future careers. According to Beard (2007, p. 211), internships foster both personal and professional growth by providing students with practical insights into their chosen fields. Kolb’s (1984, p. 20) Experiential Learning Theory further supports the idea that learning through direct experience is essential for long-term skill acquisition. This holds particular importance in translation and interpreting programs, where students are exposed to real-world translation tasks that integrate the use of Computer-Assisted Translation (CAT) tools and other industry-standard technologies.

In translation and interpreting, internships bridge the gap between academic learning and the profession’s practical demands. Students are introduced to critical tools like CAT tools, terminology management systems, and quality assurance software, all of which are fundamental for modern translation work. These tools fall under what PACTE (2003, p. 6) describes as instrumental competence, a key component of translation competence. As Pym (2003, p. 494) argues, internships are crucial for developing problem-solving skills, allowing students to navigate real-world challenges and select appropriate solutions during translation tasks.

For translation students, internships serve as a period where both technical skills and interpersonal abilities are sharpened. Eser (2013, p. 15) notes that internships not only help students improve their instrumental competence but also enhance their time management, client communication, and adherence to deadlines. Rothman (2007, p. 140) adds that internships facilitate networking and forming professional relationships, which are essential for career advancement.

The research will assess how well students adapt to industry-standard technologies and how these experiences prepare them for the professional translation environment. Building on previous studies, such as those by PACTE (2003) and Eser (2013), the study will also examine the broader impact of internships on students' professional development, particularly regarding real-world translation projects and client interactions. This study will offer insights into how internships influence the professional growth and readiness of translation students, particularly in terms of their technological skills and adaptation to industry standards.

3. Research Questions

This study aims to analyse the development of Instrumental Competence of Sakarya University English Translation and Interpreting 4th year students by asking the following questions through the face-to-face interview method, one of the semi-structured interview techniques:

1. How do translation interns integrate digital tools (CAT tools, machine translation) into their daily tasks, and what impact do these tools have on their instrumental competence?
2. How do interns self-assess their instrumental competence development during and after their internship experience?
3. How does working in specific translation industries (legal, technical, medical) during internships enhance or challenge the development of instrumental competence?

4. Method

4.1. Research design

This study was conducted within the framework of a descriptive research model. The study adopted a qualitative approach to examine the translation competence gains of Sakarya University Department of Translation and Interpreting students during their internship and the impact of this process on their professional competencies. Semi-structured interview techniques were used to collect the data. The interviews were conducted with intern students in the Department of English Translation and Interpreting. According to Foddy (1999, p. xi), semi-structured interviews arise from a set of pre-prepared questions that pave the way for more in-depth reflection but also carry the focus of the study.

4.2. Participants

This study is based on qualitative interviewing (Byrne, 2004, p. 219). Data included in this study were gathered from one-on-one interviews with 15 undergraduate students from English Translation and Interpreting Department at Sakarya University. The selection of interview participants was based on two criteria: (i) the students participating in the interview must have completed their mandatory internships required for the translation profession, and (ii) they must have completed their internships at a translation company.

4.3. Data collection and procedure

Based on qualitative methods, a few open-ended questions in semi-structured interviews were created to offer descriptive records of the study's questions with the aid of scrutinizing the related/comparable works (Eser, 2013; Okuyan, 2019).

The 27-question Turkish interview was conducted online with 15 students who completed their mandatory internships in the Department of English Translation and Interpreting. The interview consisted of 10 sections: (i) Academic and Professional Background (Q1–3), (ii) Internship Information

(Q4–5), (iii) Translation Competencies and Practices (Q6–8), (iv) Language Proficiency and Skills (Q9–11), (v) Technical and Digital Skills (Q12–15), (vi) Cultural Competence (Q16–17), (vii) Time Management and Stress (Q18–19), (viii) Feedback and Evaluation (Q20–21), (ix) Professional Development (Q22–23), and (x) General Evaluation (Q24–27). Due to the large dataset, only selected findings related to the research objectives are presented in this paper, with other findings reported in another study (Ekşioğlu, under preparation). Ethics approval was obtained according to the decision numbered 74 and dated 18.09.2024 of the Sakarya University Social and Human Sciences Ethics Committee.

4.4. Data coding and analysis

Upon completion of the data collection using semi-structured interviews and transcription of the interviews, both researchers reviewed the transcriptions to ensure their reliability. Subsequently, the transcriptions were translated into English with a positivist approach. Saldanha & O'Brien (2013, p. 177) argue that researchers who adopt a positivist stance and believe in the objectivity of the research project are more inclined to be comfortable with using translated texts, assuming that it is feasible to be a completely neutral translator.

The analysis proceeded to the next stage by coding the data through the identification of features such as similarities and differences in the transcriptions. These codes are defined as the most fundamental segment or element of the raw data that can be evaluated meaningfully about the phenomenon (Boyatzis, 1998, p. 63). This involved the adoption of a data-driven coding approach, also known as the inductive approach. This implies that the inductive analysis process includes coding the data without attempting to fit it into a predetermined coding framework or the researcher's preconceived analytical idea (Braun & Clarke, 2006, p. 83).

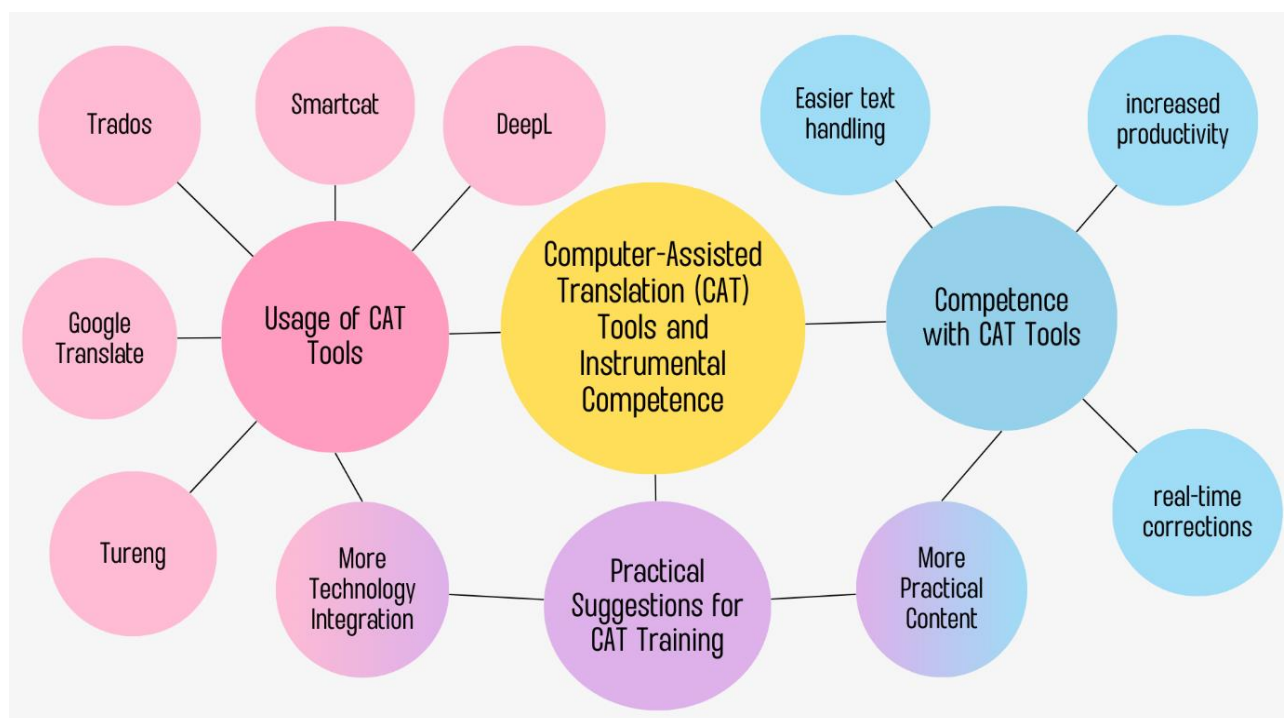
As we conducted the data coding process for this study, we used a qualitative thematic analysis approach to uncover meaningful insights. Thematic analysis is "a process of segmentation, categorization and relinking of aspects of the data prior to final interpretation" (Gbrich, 2007, p. 6, cited in Matthews & Ross, 2010, p. 373). The coding procedure involved analysing the answers given in the interview and identifying sub-themes and categories. We approached the data with an open mind and a commitment to impartial exploration, without any existing coding framework or analytical bias. By immersing ourselves in the data, we aimed to capture the essence of the information by recognizing naturally occurring patterns, themes, and recurring concepts. This inductive approach facilitated a comprehensive examination of the data, allowing for the discovery of new perspectives and nuanced interpretations. By employing this adaptable and data-focused coding process, our goal was to ensure the integrity and validity of the analysis and establish a strong basis for the research findings.

4.5. Findings

The analysis of the research results, depicted in Figure 1, provides insight into several significant issues conveyed by the themes concerning translation technologies and CAT tools in the context of instrumental competence.

Figure 1

Themes, Sub-Themes, and the Relationship Between (Sub)Themes

It is an undeniable fact that CAT tools help the translator to do the most work in the fastest way and speed up the translation process. Tools such as DeepL, Google Translate, and Smartcat were frequently mentioned as essential for completing tasks efficiently. Participants highlighted the importance of these tools for automating certain aspects of their work, especially in handling large volumes of text. In addition to these core technologies, supportive tools like Microsoft Word and PDF editing software were also commonly used to format and revise documents during the translation process. Interestingly, some participants mentioned the use of more traditional tools, such as printed dictionaries and physical resources, which demonstrates a varied approach to translation depending on the context or personal preference.

Table 1

Use of Translation Technologies

Category	Participants	Description
Extensive Use of Translation Technologies	P1, P8, P9, P12, P15	These participants mentioned using multiple translation tools such as CAT tools, DeepL, machine translation, and other applications frequently during their internships.
Moderate Use of Translation Technologies	P2, P3, P4, P6, P7, P10, P11, P13, P14	These participants confirmed using translation technologies, including computers, Word, and online dictionaries but did not emphasize extensive or advanced tool usage.
Limited or Minimal Use of Translation Technologies	P5	This participant indicated minimal use of translation technologies, focusing more on non-technological tasks like reading, writing, and using a printer.

This study aims to determine the variety, frequency and level of use of these tools by 15 trainee students during their compulsory internship in the field of translation and interpreting. At the end of the interview, it was aimed to reveal findings that would contribute to the development of instrumental competence by asking the trainee students what should be added to the CAT course related to instrumental competence after their internship experiences. Firstly, answers were sought to the question of whether the trainees used translation technologies during their translations. Participant 1 compared more than one translation tool during the interview and answered as follows:

“Yes, I used many applications under translation technologies.”

Out of 15 participants, 4 of them said that they used the translation tool DeepL and 3 of them said that they preferred computer programmes such as Word which facilitated the translation process. Participant 1:

“I can say that it has replaced Google Translate, especially DeepL. Since it is supported by artificial intelligence, it gives more meaningful results in long texts. It may not give the desired results in short texts. I also looked up words on Tureng. I used Word and Adobe's PDF applications frequently. I also used Google a lot for my research.”

They stated that they were able to handle the creation of data such as tables in the texts in a short time with various text editing programs such as Word. Participant 3 gave information about this issue as follows:

‘Yes, we used computers and got help from Word to create tables.’

Participant 5 and Participant 6 stated that they did not use translation technologies very much.

The use of translation technologies is widespread among participants, and there is a clear reliance on both advanced tools and simpler resources to assist in different aspects of the translation process. This suggests that, while technology plays a crucial role, traditional tools still hold value in certain contexts.

The majority of participants reported feeling confident in their ability to use translation tools, though their level of proficiency varied. While some described themselves as highly proficient or even expert users of tools like CAT software, others identified as having intermediate skills. The internship experience played a significant role in improving participants' proficiency with these tools, as many reported developing their skills through hands-on practice during their internships. Despite this progress, some participants acknowledged that there are still areas where they need further improvement, particularly when it comes to gaining practical experience with certain tools.

Table 2

Competencies of Using Translation Technologies

Category	Participants	Description
Highly Competent	P1, P7, P8, P10, P12, P14, P15	These participants consider themselves highly competent, mentioning sufficient skills, improvement after internships, or praise from their superiors.
Moderately Competent	P2, P4, P5, P6, P13	These participants rate themselves at a good or average level, noting that while they have sufficient skills, there is still room for improvement.
Less Competent	P3, P9, P11	These participants feel they are not as skilled in the use of these tools, acknowledging a need for improvement or a lack of expertise.

Participants generally perceive themselves as competent users of translation technologies, but there is a spectrum of expertise ranging from intermediate to advanced levels. The internship period was valuable for skill development, though it also highlighted the need for continued practice and growth in tool usage.

Participants reported that technological tools are predominantly used for written translation, with much less reliance on them for oral translation tasks. For written translation, tools like DeepL, Smartcat, and Word were regularly employed to manage and streamline translation workflows. However, when it came to oral translation, participants revealed a preference for more manual methods, possibly due to the limited availability or suitability of existing technological tools for this mode of translation. While many participants felt comfortable using tools for written translation, a few noted that they still required more training or experience to achieve a higher level of proficiency, especially in oral translation contexts.

Table 3

Use of Technological Tools in Translation Technologies

Participant	Translation Tools (Online programs, CAT tools)	Online Dictionaries (Dictionaries and online resources)	Office Software and Other Technological Tools
P1	DeepL, Google	-	Word
P2	Online programs	Online dictionaries	-
P3	ChatGPT, CAT tools	Dictionaries	-
P4	DeepL, Yandex Translate	-	-
P5	-	-	Computer, Word
P6	SmartCat, MateCat	-	Word
P7	Smartcat, Trados, DeepL, MateCat	-	-
P8	CAT tools, Copilot	-	-
P9	DeepL	Tureng	Word
P10	-	Online dictionaries	Word
P11	CAT tools	Tureng	-
P12	DeepL	Dictionaries	-
P13	ChatGPT, DeepL	-	-
P14	-	-	Computer, phone
P15	DeepL, Smartcat	-	Word

There is a clear divide between the use of technology in written versus oral translation. While tools are extensively used and participants feel confident in their ability to handle written tasks, oral translation remains more reliant on manual processes. This highlights a gap in technology adoption for oral translation that could be addressed through further training or the development of more specialized tools.

Participants frequently expressed the need for more practical exercises to be integrated into their CAT (Computer-Assisted Translation) courses. They felt that while theoretical knowledge was important, the course would benefit from a greater focus on hands-on training, particularly with industry-standard tools such as CAT software and Trados. Practical work was viewed as essential for helping students master the tools they would be expected to use in professional environments. Many participants recommended reducing the amount of theoretical content to create more time for application-based learning, which they believed would better prepare them for real-world translation tasks.

Table 4

CAT Course Improvement Suggestions

Participant	More Practical Content and Practice	Course Structure and Teaching Methods	Technical Tools and Resources
P1	One semester should focus on practice	One semester on basics, the other on practice	-
P2	-	The lecturer should provide more one-on-one teaching.	-
P3	-	No suggestion	-
P4	More translation technology applications could be shown	-	-
P5	-	-	More emphasis on shortcuts and keyboard shortcuts
P6	More practical content	-	Word
P7	-	-	The department should have a Trados membership
P8	Opportunity to experience all CAT tools	-	-
P9	Could be like the translation practice course	-	-
P10	-	Can be taught as a discussion on translation	-
P11	More criticism	-	-
P12	More practice	-	-
P13	-	No idea	-
P14	More emphasis on programme and practice	-	-
P15	Can be extended to two semesters	-	-

There is a strong desire among participants for a more practical, application-oriented approach in CAT courses. They believe that increased hands-on training with tools like Trados would provide them with

the skills needed to succeed in the translation industry, highlighting a potential area for curriculum improvement.

5. Discussion

When evaluating the findings of this study alongside the literature, a recurring theme emerges: the critical role of internships in fostering the instrumental competence of translation students. This aligns with what the literature, particularly studies like those of Okuyan (2019) and PACTE (2011), emphasize about translation education. These studies highlight the necessity for proficiency in translation technologies—whether referred to as CAT tools, machine translation, or database management—as a core component of modern translation competence. The findings here echo these sentiments, with the majority of students reporting that their internships were a primary avenue for developing these technical skills.

One interesting contrast between the literature and findings is the variance in tool usage. While the literature advocates for a comprehensive command of tools like SDL Trados or MemoQ (Eser, 2013), the student interns seemed to lean heavily on widely available tools such as DeepL and Google Translate. This suggests that while advanced software is vital in theory, practicality often dictates tool choice, especially when accessibility and ease of use become priorities. Perhaps it's a reminder that even the most high-tech of industries still have a human element—students will naturally gravitate towards tools that provide the least friction, balancing efficiency with ease.

The findings also support Kolb's (1984, p. 21) theory of experiential learning, which asserts that students acquire skills most effectively through hands-on experience. The students in this study demonstrated a marked improvement in their instrumental competence during their internships, particularly when it came to the more practical application of digital resources. Interestingly, while internships are generally designed to help students master these technologies, it became clear that some participants still rely on non-technological resources, such as physical dictionaries. This might be a nostalgic attachment to the 'old school,' or perhaps it reflects a gap in how current curricula address the balance between traditional and modern tools.

Moreover, the interns' self-assessment of their competence is a telling insight into how confidence in one's skills grows—or, in some cases, stalls—during the internship period. As the literature review suggested, market expectations are shifting, and students must possess both the technical and soft skills to thrive. Yet, the findings highlight a tension: while some students confidently reported high levels of competence, others revealed a need for more practical exposure, particularly in oral translation tasks. Rothman (2007, p. 142) supports this, arguing that internships are pivotal for honing such real-world abilities, yet the variability in student experiences suggests that not all internships are equally beneficial.

One could argue that internships are like CAT tools themselves: some offer smooth, seamless results, while others require a bit more manual tweaking. The literature paints an ideal picture of internships as the perfect bridge between academia and the professional world. However, the findings remind us that this bridge sometimes wobbles depending on the context—paid or unpaid, virtual or in-person, technology-focused or not.

In sum, while this study confirms the literature's emphasis on the importance of instrumental competence and the essential role of internships in developing this skill, it also suggests that there are nuances that future research might explore. Should translation programs re-evaluate their emphasis on theoretical over practical training, as some participants proposed? Should they adjust to accommodate the reality that not all students have equal access to advanced technology during their internships? These questions remain open, hinting that the gap between academia and the industry may need continual realignment.

6. Conclusion

In conclusion, this study emphasizes the importance of instrumental competence in the education of translation students. The findings suggest that while theoretical instruction is valuable, the hands-on experience gained during internships plays a crucial role in the development of technological skills. Translation education programs must strike a balance between theory and practice, ensuring that students are not only familiar with the tools used in the industry but are also proficient in applying them in real-world contexts. To better prepare students for the technological demands of the translation profession, more practical exercises should be incorporated into CAT courses, and opportunities for experiential learning should be expanded.

The translation industry will continue to evolve, and translators must be equipped with the skills to adapt to new technologies and workflows. As this study has shown, internships are an essential component of translation education, providing students with the opportunity to bridge the gap between academic knowledge and professional practice. Future research should explore the long-term impact of internships on translation competence, particularly about technological proficiency and adaptability.

The research conducted with 15 participants addresses a gap in translation studies, but it has limitations. One of these limitations is the small participant size and the restriction to the English Translation and Interpreting department. Conducting the study with students who have completed internships in all Translation and Interpreting departments in Türkiye could yield more generalizable results. Additionally, it is possible to convert this qualitative study into a quantitative study by analysing the frequency of terms in the interviews.

References

- Beard, D. F. (2007). Assessment of Internship Experiences and Accounting Core Competencies. *Accounting Education Journal*, 16(2), pp. 207-222. doi:<https://doi.org/10.1080/09639280701234625>
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), pp. 77-101. doi:<https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Byrne, B. (2016). Qualitative Interviewing. *Researching Society and Culture*, pp. 217-236.
- Canım Alkan, S. (2015). *Çevirmenlikle Tanışma Süreci: Çeviri Stajı*. Retrieved September 29, 2024, from Çeviri Kitabı: <https://www.cevirikitabi.com/cevirmenler-ne-isler-ceviriyor/cevirmenlikle-tanisma-sureci-ceviri-staji/>
- EMT, E. M. (2022). *EMT Competence Framework 2022 - European Commission*. doi:<https://doi.org/10.1080/1750399X.2021.1987085>
- Eser, O. (2013). *Çeviri Eğitiminde Edinç Kavramının Değerlendirilmesi* [Doktora Tezi], 32.
- Foddy, W. (1993). *Constructing Questions for Interviews and Questionnaires: Theory and Practice in Social Research*. Cambridge University Press. doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511518201>
- Göpferich, S. (2009). Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: The Longitudinal Study of TransComp. (S. Göpferich, A. Jakobsen, & I. Mees, Eds.) *Behind the Mind: Methods, Models, and Results in Translation Process Research*, pp. 12-39.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall, Inc.
- Matthews, B., & Ross, L. (2010). *Research methods- A practical guide for the Social Sciences*. Pearson Education Limited.
- Odacıoğlu, M. (2021, March 22). Prospective translators' responsibilities in the transition from translation competence to translator competence and contributions of translation education in this process. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, pp. 978-990. doi:<https://doi.org/10.29000/rumelide.897299>
- Odacıoğlu, M., & Köktürk, Ş. (2015). The effects of technology on translation studies in academic translation teaching. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, pp. 1085-1094. doi:<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.349>
- Okuyan, S. (2019). *Küresel Koşulların Türkiye Akademik Sözlü Çeviri Eğitimine Etkisi: Müfredat Analizi ve Sözlü Çeviri Temsilcilerinin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme* [Doktora Tezi]. doi:<https://doi.org/10.32996/ijllt.2019.2.6.14>
- Orozco, M., & Albir, A. (2002, September). Measuring Translation Competence Acquisition. *Meta*, 47(3), pp. 375-402. doi:<https://doi.org/10.7202/008022ar>
- PACTE. (2003). Building a Translation Competence Model. In F. Alves (Ed.), *Triangulating Translation: Perspectives in Process* (pp. 43-66). John Benjamins. doi:<https://doi.org/10.1075/btl.45>
- PACTE. (2011). *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Project and Dynamic Translation Index*. Continuum International Publishing Group.

Pym, A. (2003). Redefining translation competence in an electronic age: In defence of a minimalist approach. *Meta: Journal des Traducteurs/Translators' Journal*(48), pp. 481-497. doi:<https://doi.org/10.7202/008533ar>

Rothman, M. (2007). Lessons learned: Advice to employers from interns. *Journal of Education for Business*(82), pp. 140-144. doi:<https://doi.org/10.3200/JOEB.82.3.140-144>

Saldanha, G., & O'Brien, S. (2014). *Research methodologies in translation studies*. Routledge.

Şahin, M. (2013). *Çeviri ve Teknoloji*. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Türkmen, B. (2019). Dijital medyanın çeviri eğitimindeki yeri ve dijital medya edinci önerisi. Sakarya University.

Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. Multilingual.

Article Information Form

Author Approve: The article has a single author. The author has read and approved the final version of the article.

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Copyright Statement: The author owns the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Supporting/Supporting Organizations: No grants were received from any public, private or non-profit organizations for this research.

Ethical Approval and Participant Consent: "Instrumental Competence Development of Internship Students in English Translation and Interpreting Department" the scientific, ethical and citation rules were followed; no falsification was made on the collected data, and the "Journal of Social and Cultural Research" has no responsibility for any ethical violations to be encountered, and all responsibility belongs to the authors.

Lâle Devri'ne Tarihi Kaynaklar ve Literatür Üzerinden Eleştirel Bir Bakış

A Critical Overview of the Tulip Period through Historical Sources and Literature

Rumeysa Dobra^{1*}
Nihat Efe Dokumacı²
Yunus Kemal Aydoğan³

¹ Sakarya Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, rumeysadobra@gmail.com

² Sakarya Üniversitesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, nihatfedokumaci@gmail.com

³ Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, yunuskemalaydogan@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 03.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 06.12.2024

Öz: Bu çalışma, literatürde "Lâle Devri" olarak geçen dönemin büyük ölçüde Batılılaşma/gelişme, sefahat ve yozlaşma ekseninde ele alındığını tespit etmekte; bu tek boyutlu yaklaşımların sınırlarını tartışarak, dönemin çok boyutlu ve bütüncül bir perspektiften nasıl değerlendirilebileceğine dair bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Dönemin öne çıkan birincil kaynakları olan *Nedim'in Divânı*, *Vehbi'nin Surnâmesi*, *Lady Mary Montagu'nun Türkiye Mektupları*, *Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it-tevârihi*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin Tarihi* ve *Abdi'nin Tarihi*, dönemin sosyal, kültürel ve siyasi konjonktürüne ilişkin zengin bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Selim Karahasanoğlu'nun Osmanlı elitlerinin tüketim alışkanlıkları üzerine yaptığı arşiv çalışmaları, döneme dair yeni bakış açıları kazandırmaktadır. Çalışmada, dönemin çok yönlü ve karmaşık yapısı analiz edilerek kaynakların tarihi değerine dikkat çekilecektir. Bu kapsamda, tarih yazımının ve kaynakların teyit yanlılığına karşı dikkatli bir analiz süzgecinden geçirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, bu çalışma, Lâle Devri'ni araştırmak isteyen yeni araştırmacılara dönemin öne çıkan birincil kaynaklarını tanıtarak ve bunların nasıl incelenmesi gerektiğine dair yöntem önerileri sunarak bir kılavuz niteliğinde olmayı da amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Lâle Devri, Damad İbrahim Paşa, III. Ahmed, Literatür

Abstract: This article aims to present an analysis of how the period called the "Tulip Era" in the literature can be evaluated as a multidimensional and integrative perspective by establishing that the period is mostly discussed within the context of Westernization/development, dissipation and degeneration, and discussing the limits of these one-dimensional approaches. The prominent primary sources of the era *Nedim's Divân*, *Vehbi's Surnâme*, Lady Mary Montagu's *Turkish Embassy Letters*, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârih*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi's Tarih* and *Abdi's Tarih* provide rich information about the social, cultural and political conjuncture of the period. Additionally, Selim Karahasanoğlu's archival studies on the consumption habits of the Ottoman elite bring new perspectives to the period. This study will analyze the multifaceted and complex nature of the period and point to the historical value of the sources. In this context, it is asserted that historiography and sources should be carefully analyzed against confirmation bias. This study also aims to guide new researchers who wish to study the Tulip Period by introducing the most important primary sources of the period and providing methodological suggestions on how they are supposed to be examined.

Keywords: Ottoman Empire, Tulip Period, Damad Ibrahim Pasha, Ahmed III, Literature

Extended Abstract

This study aims to approach the period known as the "Tulip Era" in Ottoman historiography (1718-1730) from a multidimensional perspective, moving beyond the prevailing one-dimensional narratives. In historiography, the Tulip Era is predominantly examined within three main contexts: Westernization/development, dissipation, and degeneration. These limited contexts may disregard the Tulip Era's complex social and cultural structure by focusing only on certain aspects. The primary objective of this study is to critically examine the limitations of these narratives, thereby contributing to a more comprehensive and nuanced analysis of the Tulip Era.

In this context, the study critically analyzes primary sources from the period, including *Nedim's Divan*, *Vehbi's Surname*, Lady Mary Montagu's *Embassy Letters*, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârih*, *Çelebizâde İsmail Âsım Efendi's Tarih*, and *Abdi's Tarih*. These sources provide valuable insights into the

social, cultural, and political context of the era. Furthermore, Selim Karahasanoğlu's archival research on the consumption habits of the Ottoman elite bring new perspectives to the period's historiography, offering alternative viewpoints often overlooked in conventional historical narratives.

The Tulip Era represents a complex period that cannot be fully explained through a single approach. The literature examined in this study encompasses perspectives on Westernization and development as well as on dissipation and degeneration. The Westernization-focused narratives frame the period as an innovative, reformative process, while the narratives centered on dissipation and degeneration emphasize the luxurious lifestyles of the Ottoman elites, economic imbalances, and the hardships faced by the general populace. Thus, the diverse literature on the Tulip Era highlights both the positive and negative aspects of the period, underscoring the insufficiency of a one-dimensional approach.

In this study, primary sources are examined with a critical lens, considering the social status and patronage relationships of key figures from the period. For instance, an analysis of Nedim's Divan reveals his admiration for the elite figures of the era, including Sultan Ahmed III and Grand Vizier Damad Ibrahim Pasha, while simultaneously reflecting the idealized portrait of Ottoman statesmen. Nedim's laudatory portrayals not only highlight the aesthetic values of the time but also demonstrate his close connections with these statesmen. Similarly, Fındıklılı Süleyman Efendi's *Mür'it-tevârih* critiques the period's extravagant lifestyles and draws attention to social injustices and economic disparities. These criticisms shed light on the social issues of the period, reflecting the difficulties faced by Ottoman society.

Lady Mary Montagu's *Embassy Letters* offer a perspective on the period from the viewpoint of a Western observer, providing invaluable insights into daily life within Ottoman society. Montagu's observations on the social lives of Ottoman women, harem life, and the general cultural structure of the period reflect a non-Orientalist, more objective perspective, which enhances the significance of her work. Montagu's reports contribute to a more comprehensive understanding of the Tulip Era by presenting a broader cultural context.

The critical examination of primary sources in this study demonstrates that relying solely on these sources for verification in historiography can be misleading. Especially in the works of poets and historians with close ties to the elites, the sources often tend to emphasize idealized aspects of the Ottoman state. However, these laudatory narratives are also artistic expressions that reflect the aesthetic and cultural values of the time. Therefore, it is essential to consider literary and historical texts from the Tulip Era not only as reflections of the period but also as artistic works embodying the cultural ideals of the time.

To view the Tulip Era solely as a period of Westernization disregards the era's complex structure. While interactions with Western culture did occur, this process cannot be classified as a systematic, sustained Westernization effort. The cultural influences from the West during this period were integrated and adapted to the Ottoman social structure, forming a new synthesis. Thus, while Western influence was present, the Tulip Era reflects an Ottoman process of innovation, preserving its values while adopting selected Western elements.

The analyses of Damad Ibrahim Pasha's wealth suggest that certain misunderstandings about the fiscal structure of the period need to be reassessed. The examination of Ottoman archival documents indicates that Ibrahim Pasha's wealth was consistent with the financial norms of the time, and the perception of his extravagant lifestyle should be reevaluated. In this context, viewing the Tulip Era as merely a period of conspicuous consumption and display offers a limited perspective on the period. This study advocates for an analysis of Ibrahim Pasha's financial management within the normative financial situation of the era.

The findings of this study reveal that the one-dimensional assessments of the Tulip Era overlook critical social, cultural, and political dimensions of the period. The analysis of primary sources and the critical examination of the era contribute to a broader understanding of the Ottoman Empire's multifaceted social structure, enriching the historical and cultural context of the period. The study emphasizes the inadequacy of viewing the Tulip Era solely as a period of "Westernization," "dissipation," or "degeneration," supporting a more balanced approach in historical writing.

In conclusion, the Tulip Era represents a complex period that requires the simultaneous examination of its social, cultural, and political dimensions. This study, through its analysis of key figures and Ottoman

archival documents, demonstrates the necessity of interpreting the Tulip Era from a multidimensional historical perspective. Accordingly, it is recommended that new researchers approach the period's sources with a critical perspective, assessing the Tulip Era through a multifaceted approach.

1. Giriş

“Lâle Devri” olarak bilinen, Osmanlı İmparatorluğu’nun 1718-1730 yıllarını kapsayan dönem, Osmanlı tarihi çalışmalarında farklı bakış açılarının odağında yer almıştır. Literatürde, Lâle Devri’ne ilişkin üç ana anlatının öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu anlatılar, dönemi gelişme/batılılaşma, sefahat ve bir yozlaşma dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada, söz konusu üç ana perspektif doğrultusunda ele alınan Lâle Devri anlatıları, dönemi çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirme amacına hizmet edecek şekilde incelenecektir. Ayrıca, literatürde bu üç ana anlatının dışında kalarak döneme özgün yaklaşımlar getiren araştırmacıların bakış açıları da çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda, Selim Karahasanoğlu ve Can Erimtan gibi araştırmacıların yaklaşımları, özgün katkılar sunmaları bakımından değerlendirilecektir.

Birincil kaynakların üretim süreçleri; döneme özgü koşullar, farklı motivasyonlar ve amaçlarla şekillenmektedir. Tarihi kaynakları eleştirel bir süzgeçten geçirmeden analiz etmek, teyit yanlılığını ortaya çıkarma riski taşımaktadır. “Teyit yanlılığı, bireyin başlangıçtaki varsayımlarına karşı çıkan kanıtları görmezden gelerek, varsayımlarını destekleyen kanıtları ön plana çıkarma eğilimidir” (Scharg, 2023, s. 53). Bu kavram, çalışmada tarih yazımına ilişkin bir sorun olarak ele alınmakta ve çeşitli çözüm yolları önerilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, mevcut literatürdeki farklılaşan bakış açılarını belirlemek ve tarihi kaynaklar bağlamında çok boyutlu anlam katmanlarının dahil olduğu bütüncül bir dönem anlatısının nasıl geliştirilebileceğini tartışmaktır.

Çalışmanın temel sorunsalı, bir araştırmacının Lâle Devri’ni incelerken çok boyutlu anlam katmanları yerine tek boyutlu bir yaklaşım benimsemesidir. Bu bağlamda, dönemin birincil kaynaklarının çok boyutlu anlam katmanlarının, eserin türüne özgü özellikler dikkate alınarak analiz edilmesi, Osmanlı arşiv belgelerinin de bu anlam katmanlarını tamamlayıcı bir unsur olarak kullanılması önerilmektedir. Bu yöntemle, Lâle Devri’ne dair daha bütüncül bir tarih anlatısının inşası hedeflenmektedir. Ayrıca, bu çalışma, Lâle Devri’ni araştırmak isteyen yeni araştırmacılara dönemin öne çıkan birincil kaynaklarını tanıtarak ve bunların nasıl incelenmesi gerektiğine dair yöntem önerileri sunarak bir rehber niteliğinde olmayı amaçlamaktadır.

2. Birincil Kaynaklar: Muhtelif “Lâle Devri” Görüşleri ve Tarihi Kaynak Değeri

Bu bölümde, Lâle Devri olarak adlandırılan dönemi ihtiva eden birincil kaynaklar ele alınmaktadır. Söz konusu kaynak türleri divân şiiri, surnâme, seyahatname ve “Tevârîh” olarak adlandırılan tarih eserleridir. Bu kaynaklar, yalnızca tarihî olayların aktarımı açısından değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini anlamak için de önemli birer araç olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda her türün kendine özgü özellikleri dikkate alınarak eserlerin tarihi kaynak değeri incelenecektir.

Divân şiiri, Osmanlı toplumunun duygu dünyasını ve toplumsal belleğini yansıtmaları bakımından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Şairler, eserlerinde gerçek olaylardan veya kişilerden bahsetse de bu anlatılar, döneme özgü bir zaman ve mekân bağlamında değer ve anlam kazanmaktadır. Bu durum, şairlerin eserlerine bireysel duygu ve düşünce dünyalarını yansıtmalarıyla açıklanabilir.

Dolayısıyla, divân şiiri tarihî bir kaynak olarak ele alınırken, şairin bireysel kimliği ve dönemin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Şiir, yalnızca geçmişi yansıtan bir anlatı değil, aynı zamanda o dönemde yaşayan bireylerin duygu ve düşüncelerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak, divân şiirinin olayları nesnel bir tarihî kanıt olarak sunma amacı bulunmadığı da belirtilmelidir (Cançelik, 2017). Bu bağlamda divân şiiri, toplumsal hafıza üzerinde derin anlam katmanları içermekte ve tarihsel süreçte toplumsal belleğin kolektif bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Dönemin tarih kitaplarında sade bir üslupla ele alınan şenlikler, surnâme yazarları tarafından oldukça canlı, süslü ve gösterişli bir dille aktarılmaktadır. Mensur türde yazılmış surnâmelerde ise daha az sanatlı bir dil tercih edilmiştir. Bu üslup, olayların daha tarihî bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, mensur surnâmelerde tarih anlatımından farklı olarak, anlatımı zenginleştirmek

amacıyla aralara mısralar, beyitler veya düşünceler serpiştirilmektedir. Ayrıca, surnâmelerde tarihçilerin yargılayıcı ve yorumlayıcı bakış açısından ziyade daha hoşgörülü ve eğlence odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Arslan, 2007, s. 222). Surnâmeler, Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir kaynak olup, toplumsal, kültürel ve ekonomik bilgiler sunar. Bu eserler, genellikle büyük törenler ve şenliklerin ayrıntılı kayıtlarını içerir. Dönemin sosyal yapısı, devletin organizasyon kapasitesi, halkın yaşam tarzı ve sanat anlayışı gibi konularda birinci elden veriler sağlamaktadır. Minyatürlü surnâmeler ise dönemin estetik anlayışını ve görsel sanatlarını anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca, surnâmeler üzerinden törenlerde kullanılan malzeme, düzenlemeler ve harcamalar gibi ekonomik verilere ulaşmak mümkündür.

Seyahatnameler, yazıldıkları dönemin kültürel dokusunu ve dinamiklerini yansıtarak tarihe alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla birlikte, seyahatnamelerin tarihî kaynak olarak değerlendirilmesi sırasında eleştirel bir yaklaşım gereklidir. Seyyahlar, genellikle gözlemledikleri toplumların sosyal yapılarını kendi perspektifleri doğrultusunda aktarmışlardır. Bu durum, bazı eserlerde nesnel bir yaklaşımın hakim olmasına karşın, bazılarında yüzeysel veya önyargılı betimlemelere neden olmuştur. Ayrıca, seyahatnamelerin yazımında yazarın sosyo-politik konumu ve entelektüel birikimi de belirleyici bir rol oynamaktadır (Yılmaz, 2013, s. 587). Seyahatnameler, kısa süreli gözlemlerden veya benzer türdeki önceki eserlerden etkilenebileceği için eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir (Yılmaz, 2013, ss. 596-598).

Özellikle oryantalist unsurların baskın olduğu seyahatnamelerde, Doğu'nun Batılı yazarlar tarafından egzotik, gizemli veya geri kalmış bir şekilde betimlendiği görülmektedir. Bu durum, yazarların Doğu'yu kendi kültürel ve siyasi perspektifleri doğrultusunda değerlendirmeleriyle ilişkilidir. Oryantalist yazarlar, Doğu'yu "öteki" olarak konumlandırarak kendi kimliklerini bu karşıtlık üzerinden inşa etmişlerdir. Osmanlı toplumunu Batı'nın oryantalist kalıplarından uzak bir şekilde değerlendirmeye çalışan seyyahların varlığı da söz konusudur. Nitekim makalede incelenecek olan Lady Mary Wortley Montagu'nun *Türkiye Mektupları* adlı eseri bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (Bilici, 2011, ss. 2-3).

Birincil kaynaklar, geçmişte yaşanan olayları anlamak ve tarihsel sorunlara özgün çözümler geliştirmek açısından araştırmacılara önemli imkânlar sunmaktadır. Ancak, bu kaynakların yazarlarının önyargıları ve bireysel düşüncelerinin metinlere yansyabileceği unutulmamalıdır. Özellikle "Tevârîhler" türü eserlerde bireysel önyargılar, mübalağa sanatı ve propaganda içeren metinlere rastlanması mümkündür. Bu nedenle araştırmacılar, kaynaklardaki önyargıların türünü ve kapsamını belirleyerek analiz yapmalıdır (Acun, 2011, ss. 123-125).

Kaynakları değerlendirirken, eserin yazıldığı tarihî bağlamın ve üretildiği koşulların göz önünde bulundurulması son derece önemlidir. Kaynağı üreten kişinin, metnin yazıldığı yerin, yazılma amacının ve hedef kitlenin özellikleri gibi unsurlar dikkatlice analiz edilmelidir (Acun, 2011, ss. 126-127). Hiçbir kaynak, ne birincil ne de ikincil, kendiliğinden oluşmamıştır; tümü insanlar tarafından belirli bir bağlamda üretilmiştir. Bu nedenle, kaynaklara yönelik eleştirel bir perspektif geliştirilmesi, eserin türüne özgü yerleşmiş gelenekleri anlamayı ve yazım süreçlerine dair bilgi sahibi olmayı gerektirir. Geçmişte söylenen veya yazılanların etkisi, her türün kendine özgü yönlerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda, her eserin türüne ve içeriğine dikkat edilmesi gerekmektedir (Faroqi, 2003, s. 22).

2.1. Nedim'in Divânı'nda Lâle Devri Anlatıları

XVIII. yüzyılda Damad İbrahim Paşa'nın himayesiyle öne çıkan şair Nedim, yalnızca edebi kimliğiyle değil, aynı zamanda dönemin kültürel gelişmelerine katkıda bulunmasıyla dikkat çekici bir figür olarak öne çıkmaktadır. İbrahim Paşa'nın himayesi altında mesleki olarak yükselen şair, aynı zamanda tercüme heyetlerinde görev alarak Osmanlı kültür dünyasına önemli katkılar sunmuştur. Sa'dâbâd eğlenceleri ve helva geceleri gibi etkinliklerin devlet adamları kadar şairler arasında da rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu mekânlar, Nedim'in şiirlerinde de görülmekte, dönemin ruhunu ve sanatsal dinamiklerini göstermektedir (Macit, 2021).

Divân'da Nedim'in odak noktasının estetik ve kültürel zenginlikler olduğu görülmektedir. Şair, dönemin eğlence kültürünü "yenilikçi eğlence kültürü" olarak tanımlamaktadır. Sa'dâbâd betimlemelerinde,

Osmanlı elitlerinin bu mekâna yönelik bakış açısını ortaya koyan Nedim, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya minnetle dua edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Macit, 2021, s. 93).

Nedim'in Divanı'nda Sa'dâbâd, Lâle Devri'nin refah ve zarafet anlayışını yansıtan, doğayla insan yaşamının uyum içinde tasvir edildiği bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Şair, Sa'dâbâd'ı bir cennet tasviriyle ele alarak tabiatın unsurlarını şiirlerinde işlemektedir. Çeşmelerden akan berrak sular, çiçeklerle bezenmiş bahçeler ve Sa'dâbâd'ın mimari yapısı, dönemin estetik anlayışını temsil eden unsurlar arasında yer alır. *Divânda* Sa'dâbâd, yalnızca bir mesire alanı değil, aynı zamanda huzur, güzellik ve sosyal yaşantının ideal bir yansımasıdır.

Sa'dâbâd'da düzenlenen eğlenceler ve toplantılar Nedim'in şiirlerinde canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Helva sohbetleri, musiki ve edebiyat toplantıları gibi etkinlikler, bu mekânın Osmanlı seçkinlerinin sosyal yaşamındaki yerini vurgulamaktadır. Nedim, Sa'dâbâd'ın yalnızca fiziksel güzelliklerini değil, aynı zamanda insanların bu mekânda bulduğu ruhsal huzuru ve coşkuyu da betimler. Şair, İstanbul'un gündelik yaşamından sahnelerle süslediği bu tasvirlerde, Lâle Devri'nin estetik ve sosyal değerlerini bir bütün olarak yansıtır. Sa'dâbâd, *Nedim'in Divanı'nda* doğanın güzellikleri ile insan yaşamının zarafetini bir araya getiren ve dönemin ruhunu ölümsüzleştiren bir sembol olarak yansıtılmıştır.

Nedim'in Divanı'nda padişah III. Ahmed, Sadrazam Damad İbrahim Paşa ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'ya yönelik methiyeler yer almaktadır. Bu övgülerde Nedim'in Felâtun (Eflatun) ve Aristo gibi filozoflara göndermelerle dönemin devlet adamlarını yücelttiği gözlemlenmektedir. Platon ve Aristoteles'in felsefi düşüncelerinin Osmanlı düşünce dünyasında etkin olduğu ve dönemin aydınlarının bu filozofların görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir (Toksöz, 2007, s. 128). Felâtun, Osmanlı edebiyatında akıl, zekâ, bilgelik ve felsefenin simgelerinden biri olarak yer almaktadır. Divân şairleri, methiyelerinde hükümdar, vezir ve şeyhülislam gibi devlet adamlarının üstünlüklerini ifade etmek amacıyla teşbih, mübalağa ve karşılaştırmalara sıkça başvurmuştur (Ceyhan & Aydoğan, 2015, ss. 446-447). Nedim'in Divanı'nda Felâtun ve Aristo üzerinden devlet adamlarını övdüğü beyit sayısı on bir olarak belirlenmiştir.

Nedim, Mustafa Paşa'yı Aristoteles'in akıl ve erdemleriyle donatılmış bir figür olarak, İbrahim Paşa'yı ise "Felâtun-râ" (Platon gibi bilge) sıfatıyla övmektedir. Bu ifadeler, İbrahim Paşa'yı yalnızca bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda Platon'un felsefi değerleriyle uyumlu, bilge ve erdem sahibi bir kişilik olarak betimler. Şair, padişah III. Ahmed'in bilgi ve hikmet derinliğini vurgularken, Platon'un dahi padişah karşısında susmak zorunda kalacağını ifade etmektedir.

Divân şiirinde tarihî olaylar ve kişilerin sembolik ifadelerle yansıtıldığı görülmektedir. Nedim'in devlet adamlarını "Felâtun" (Platon) ve "Aristo" (Aristoteles) gibi filozoflara dayandırarak övmesi, devlet adamlarının kişisel özelliklerinden ziyade Osmanlı'nın ideal devlet adamı portresine uygun bir kişilik sergilediklerini vurgulama amacını taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar, söz konusu felsefi göndermelerin gerçeklik ilişkisini dikkatle değerlendirmelidir.

Nedim'in padişah ve sadrazama yönelik övgülerinde, onların himayesinde olmasının da etkisi göz ardı edilmemelidir. Divân şairlerinin himayesi altında oldukları devlet adamlarına bağlılıklarını ifade eden övgü dolu şiirler yazdığı bilinmektedir. Bu çerçevede, methiyelerin tarihsel gerçekliğini sorgularken himaye ilişkisini dikkate almak gereklidir. Mübalağa içeren bu tür övgüler, tarihî gerçekleri yansıtmaktan ziyade, şairin sanatsal üslubuna hizmet etmektedir. Döneme yönelik yapılan tasvirler, dönemin estetik ve kültürel idealleri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, Nedim'in beyitlerindeki sembolik dil, dönemin toplumsal, kültürel ve yönetsel idealleri, şair-devlet adamı himaye ilişkisini, edebî gelenek ve dönemin estetik değerlerini yansıtmaktadır.

2.2. Seyyid Vehbi Surnâmesi'nde Lâle Devri Anlatıları

III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa döneminin şairlerinden biri olan Vehbî'nin kaleme aldığı *Vehbî Surnâmesi*, 1720 yılında III. Ahmed'in şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid için düzenlenen sünnet düğünlerinin yanı sıra Sultan II. Mustafa'nın kızlarından Ayşe Sultan'ın Eğriboz Muhafızı İbrahim Paşa ile Emetullah Sultan'ın Silahdar Osman Paşa ile evlilik törenlerini detaylı bir biçimde anlatmaktadır.

Vehbî, on beş gün süren düğün şenliklerini günü gününe kaydetmiş, gözlemlerini dikkatle aktarmıştır. Şenlik boyunca yaşananları ayrıntılı biçimde gözlemleyen şair, kendi ifadesiyle "*kalemi elinde, mürekkep*

hokkasını beline takarak şenlik alanında adeta bir gözlemci gibi sürekli hareket hâlinindedir". Sadrazam İbrahim Paşa ile yaptığı bir konuşmada, İbrahim Paşa'nın, "*Vehbî, ilginç olayları ve tuhaf durumları gözlemleyip dikkatlice not aldın mı; her ayrıntıyı kafanda şekillendirip yazıya tam olarak aktarabildin mi?*" sorusuna Vehbî'nin, "*Gözlemlerim arasında değersiz bir ayrıntı bile atlanmamıştır*" yanıtını verdiği görülmektedir. Bu diyalog, şairin olayları kaydetme konusundaki titizliğini göstermektedir (Tulum, 2008, s.12).

Surnâme-i Vehbi, yalnızca dönemin politik ve sosyal konjonktürünü değil, aynı zamanda dönemin kıyafetleri, kullanılan kumaşlar, musiki, gösteri sanatları, eğlenceler, sunulan hediyeler, davetlilerin statüleri ve şölen süresi gibi ayrıntılar hakkında da kapsamlı bilgi sunmaktadır. Surnâmede III. Ahmed, halkın yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir padişah olarak tasvir edilirken, Damad İbrahim Paşa ise devleti düzenleyen ve koruyan bir devlet adamı olarak betimlenmiştir (Tulum, 2008, s. 25).

Surnâme-i Vehbî, dönemin sosyo-kültürel yapısına dair oldukça değerli bilgiler içerirse de titiz ve eleştirel bir bakışla incelenmelidir. Vehbî'nin saraya yakınlığı ve eserinde yer alan övgü dolu üslubu, padişah ve devlet erkânını yüceltme amacı taşımakta olup, mübalağalı ve idealize edilmiş anlatımlara dikkatle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Şenliklerin gösterişli tasvirleri, dönemin ihtişamını yansıtmaya çabası olarak değerlendirilmelidir. Eserin içerdiği sosyo-kültürel veriler, aynı döneme ait diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmalıdır.

2.3. Lady Mary Wortley Montagu'nun Türkiye Mektupları

1715 yılında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu büyükelçisi Edward Wortley Montagu'nun eşi olarak Osmanlı Devleti'ne gelen Lady Mary Wortley Montagu, iki yıl boyunca Osmanlı topraklarında kalmış ve ilk çocuğunu İstanbul'da dünyaya getirmiştir. Montagu, Türkçe öğrenmiş ve Osmanlılardan öğrendiği çiçek aşısı yöntemini İngiltere'ye tanıtmıştır. *Türkiye Mektupları (Turkish Embassy Letters)* adlı eserinde, Osmanlı İmparatorluğu hakkında kendisinden önce yazan gezginlerin yanlış ve eksik bilgiler aktardığını öne sürmüş, bu eksiklikleri gidermek ve yanlışları düzeltmek amacıyla mektuplarını kaleme aldığını ifade etmiştir. Montagu'nun, Osmanlı kadınlarını ve devlet yapısını yaygın oryantalist önyargılardan uzak, gerçekçi bir perspektiften tasvir etme çabasında olduğu görülmektedir (Baktır, 2008).

Lady Mary Wortley Montagu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na dair tespitleri ve gözlemleri, Batılı bakış açısının yaygın oryantalist kalıplarından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Montagu'nun padişah ve sadrazam hakkında yaptığı tasvirlerde, devlet adamlarının kişisel ve mesleki özellikleri ön planda tutulmuştur. Lady'nin III. Ahmed'e yönelik gözlemleri, padişahı yalnızca mutlak iktidar sahibi biri olarak değil, aynı zamanda saygın bir insan olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Damad İbrahim Paşa hakkındaki gözlemleri ise sadrazamın entelektüel ve diplomatik yeteneklerine vurgu yapmaktadır. Yazar, Osmanlı saray yaşamını ve mimari düzenlemelerini betimlerken Osmanlı sanatının ve estetik anlayışının inceliklerini de dile getirmektedir. Montagu, Doğu ve Batı karşılaştırmasında Osmanlı kültürünü estetik ve sosyal açıdan bütüncül bir yapı olarak resmederken, Batı'yı ise rasyonel olmakla birlikte, sürekli yeni siyasi sistemler ve teknikler geliştirme arayışının yarattığı karmaşıklık ve uygulamadaki zorluklar açısından eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir (Montagu, 2004).

2.4. Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-tevârih'i

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin tahmini olarak 1740 yılında İstanbul'un Fındıklı semtinde doğduğu düşünülmektedir. XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Süleyman Efendi'nin iyi bir eğitim alarak ilmiye mesleğine girdiği ve Osmanlı yönetiminde çeşitli kadılık görevlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. En tanınmış eseri olan *Mür'i't-tevârih*, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren I. Abdülhamid dönemine kadar olan olayları ihtiva etmektedir. Süleyman Efendi'nin *Mür'i't-tevârih* adlı eseri, Kâtip Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârih* adlı eserini genişleterek hazırladığı literatürde yer alan bilgilerden biridir. Süleyman Efendi'nin yaklaşık 13 yıl boyunca 400'den fazla tarih kaynağını inceleyerek bu eseri 1777 yılında tamamladığı düşünülmektedir. *Mür'i't-tevârih*, kronolojik bir tarih anlatısının dışında yazarın kendi gözlem, analiz ve yorumlarını içermesiyle öne çıkmaktadır. Süleyman Efendi, özellikle tanıklık ettiği son elli yıla yönelik ayrıntılı bilgiler sunarak dönemin vak'anüvislerinin aktarmadığı noktalara dikkat çekmektedir (Dia, 2010).

İbrahim Paşa'nın halkı memnun etmek adına lüks ve gösterişli harcamalar yaptığına vurgu yapan Fındıklılı Süleyman Efendi, bu harcamaları eleştirilmektedir. İbrahim Paşa'nın İstanbul'un çeşitli bölgelerinde halka açık eğlenceler düzenlettiği ve bu etkinliklerde kadınlar ile erkeklerin karışık halde

salıncak, atlıkarınca gibi eğlencelere katıldığına dikkat çeken Süleyman Efendi, eğlencelerde kadınların genç erkeklerin yardımıyla salıncağa binerken şarkılar söyleyerek eğlendiğini ve kiminin kocasından izin aldığını kiminin almadığını ileri sürmektedir. Mahkemelerdeki naiplerin eğlencelere hoşgörü gösterdiğini belirten müellif, İbrahim Paşa'nın geleneksel değerlere bağlı ulemaya değil eğlenceye düşkün erdemsiz kimselere yakınlık gösterdiğini vurgulamakla beraber bu durumun cahil kesimlerin erdemli insanlarla alay etmesine yol açtığını ifade etmektedir (Aktepe, 1976).

Yazara göre İbrahim Paşa, lâle festivalleri ve helva sohbetleri gibi ihtişamlı eğlenceler düzenleyerek müzisyen ve sarhoşları padişahın yakın çevresine kadar yanaştırmıştır. Mür'i't-tevârih adlı eserde Damad İbrahim Paşa'nın yaptığı harcamalar eleştirilmiştir çünkü Fındıklılı'ya göre bu harcamalar toplumun yoksullaşmasına neden olmuştur. Süleyman Efendi, dönemi bu şekilde tasvir ederken İbrahim Paşa'nın lüks ve zevk odaklı yaşantısının, toplumun ahlaki değerleriyle çatışarak Osmanlı toplumsal düzeninde ciddi bir yozlaşmaya yol açtığını düşünmektedir (Aktepe, 1976).

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin eleştirilerini, sadece bireysel önyargıların değil aynı zamanda toplumsal psikolojideki derin kırılmaların ve hayal kırıklıklarının bir yansıması olarak da değerlendirmek mümkün olabilir. Süleyman Efendi'nin eleştirilerinde Osmanlı toplumunda yaşanan büyük kayıplar, yenilgiler ve ağır travmaların süregelen yas süreçlerinin etkisi olabilir. Pasarofça Antlaşması ve İran'da yaşanan başarısızlıklar gibi dış politikadaki negatif gelişmeler, Osmanlı kimliğini yaralamıştır. İbrahim Paşa'yı sefahat düşkünü ve halkı yoldan çıkararak yönetici olarak betimleyen Süleyman Efendi, toplumsal bellekte birikmiş öfkeyi ve yası ifade ediyor olabilir. Lâle Devri'ni toplumsal psikolojide ciddi bir travmanın izlerini barındıran bir dönem olarak değerlendirmek de mümkündür (Ertuş, 2011: 318-319).

2.5. Küçük Çelebizâde İsmail Âsım Efendi'nin Târih'inde Lâle Devri Anlatıları

1723 yılında Damad İbrahim Paşa'nın takdiriyle vak'anüvis olarak göreve getirilen İsmail Âsım Efendi, daha sonra İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde de bulunmuştur. Çelebizâde Âsım, özellikle vak'anüvis olarak kaleme aldığı *Tarih* adlı eseriyle öne çıkmaktadır. İbrahim Müteferrika tarafından basıldığı bilinen bu eser, 1722-1729 yılları arasındaki olayları içermekte olup, Âsım'ın gözlemlerine dayanmaktadır. Bu eser, dönemin kültürel ve toplumsal yapısına dair birincil kaynak olarak değerlidir. Tarih eserinde tayinler, aziller, siyasi olaylar ve İran savaşları gibi konuları ele alan Âsım, vak'anüvis olduğu için iktidardaki devlet adamlarını eleştirmekten kaçınmış bunun yerine dönemin olumlu yönlerine odaklanmıştır (Özcan, 1991).

"Ziyâfet-i Âsafî be-cenâb-ı şehriyâr-ı İskender-nihâd der-temâşâgâh-ı Sa'dâbâd" ifadesi, sadrazam tarafından padişah için Sa'dâbâd sarayında bir ziyafet düzenlendiğini anlatmaktadır. Âsım, Osmanlı sadrazamını bilgeliğiyle bilinen Hz. Süleyman'ın veziri Asaf bin Berhiyâ'ya benzetirken, "İskender-nihâd" ifadesiyle padişahı Büyük İskender'e benzetmiş, ona cihan hâkimiyeti ve kahramanlık özellikleri atfetmiştir (Özcan vd., 2013).

Âsım Efendi'nin vak'anüvis olarak göreve başlaması, dönemin siyasi ve sosyal atmosferi bağlamında ele alınmalıdır. Âsım Efendi'nin kişisel ve mesleki kimliği, eserinde idealize edici bir dil kullanmasına neden olmuş bu nedenle eserin tarafsızlığını sınırlandırmıştır. Bu yaklaşım, eserin dönemin ideolojik ve politik bakış açısını ne ölçüde yansıttığını anlamak açısından önemlidir. Eser, dönemin tarih yazımında devletçi bir perspektifi yansıtırken, Lâle Devri'nin sosyo-kültürel dinamiklerini anlamak için de önemli bir birincil kaynak olarak kabul edilmektedir.

2.6. Abdi'nin Târihi'nde Lâle Devri Anlatıları

Abdi Efendi'nin Patrona İsyanı'nı ayrıntılı şekilde ele alan *Târih-i Sultan Mahmud Han İbn Sultan Mustafa Han*, yaygın adıyla *Abdi Târihi* adlı eseriyle tanındığı görülmektedir. Monografik özellik taşıyan bu eserde Patrona Halil İsyanının başlangıcından bastırılmasına kadar olan olayların anlatıldığı görülmektedir. 1729- 1730 yıllarında gerçekleşen İran savaşlarına ilişkin bilgilerinde yer aldığı eser, Faik Reşit Unat tarafından yayımlanmıştır (Özcan, 1988).

Eserde Damad İbrahim Paşa'nın zevk ve eğlenceye düşkünlüğüne dikkat çekilmekle beraber devlet katında görev alan zabitan ve bürokratların uyum içinde ancak keyfi bir yaşam sürdüğü, bu keyfi hayatının Osmanlı Devleti'nin genel idaresini etkilediğini ifade edilmektedir. Ayrıca halkın üzerindeki baskı ve zulmün artmasını, devletin ve özellikle iktidardaki seçkinlerin bu baskıyı göz ardı ederek kendi zevklerine düşkünlüğünü eleştirilmektedir (Unat, 1943, s. 26).

Abdi Efendi'nin eseri, yönetici sınıfın aşırı eğlence düşkünlüğü ve halk üzerindeki zulüm çerçevesinde şekillenmiştir. Abdi, Osmanlı Devleti'nin temel işlevlerinden uzaklaştığını ima etmektedir. Bu noktada eserin türüne özgü retorik ve geleneksel anlatı yapıları dikkate almak gerekmektedir. Bu minvalde Abdi'nin perspektifi değerlendirmeye tabi tutulurken kendi dönemine ait yerleşmiş tarih yazıcılığı geleneklerinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

2.7. Osmanlı Arşiv Belgeleri ve Tarihi Kaynak Değeri

Arşivleri diğer kaynaklardan ayıran esas farklılık kayıtların sürekli korunmasıdır. Arşivlerin basılı olmayan tek nüsha ve yeri doldurulamayacak belgeleri sakladığı bilinmektedir. Arşivleri sakladıkları materyallerin türüne ve hizmet biçimlerine göre; tarihî ve kurumsal ya da fiziksel ve elektronik arşivler olarak sınıflandırmak mümkündür (Acun, 2011, s. 130).

Osmanlı Devleti'nde belgeler ve defterler; devletin idari, mali, hukuki ve sosyal yapısının sistematik bir şekilde kaydedildiği birincil kaynaklardır. Fermanlar, beratlar, ahidnameler, tahrir defterleri, mühimme defterleri, şer'iyeye sicilleri, haritalar, vakfiye kayıtları ve maliye defterleri gibi belgeler, devletin karar alma süreçlerinden halkın gündelik hayatına kadar geniş bir alanda bilgi sunmaktadır (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017). Osmanlı Arşiv belgeleri, tarih çalışmalarında temel kaynak niteliğindedir ve geçmişin anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Belgelerin içeriği, araştırmacılara idari mekanizmalar, toplum yapısı, hukuki uygulamalar ve ekonomik düzen hakkında ayrıntılı veriler sağlamaktadır. Osmanlı belgeleri, yalnızca Osmanlı topraklarına değil, aynı zamanda Osmanlı'nın etkisi altında bulunan geniş bir coğrafyaya dair bilgiler sunar. Bu belgeler, tarih yazımında dönemin olaylarını, ilişkilerini ve dinamiklerini anlamak için vazgeçilmez bir değer taşımaktadır.

Selim Karahasanoğlu'nun 2009 yılında Binghamton Üniversitesi'nde tamamlamış olduğu A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730) başlıklı doktora tezi, 1718-1730 yılları arasında Damad İbrahim Paşa ve diğer elitlerin maddi kültür ve tüketim alışkanlıkları üzerine inşa edilmiş detaylı bir çalışmadır. Karahasanoğlu'nun doktora tezinde incelediği ve analiz ettiği belge türleri oldukça çeşitlidir. Bu belgeler; Maliyeden Müdevver Defterleri, Bâb-ı Defterî Başmuhâsebe Kalemî Muhallefât Halifesi tasnifinde yer alan defterler, Kamil Kepeci tasnifinde bulunan belgeler, Cevdet Dahiliye ve Cevdet Maliye'den elde edilen çeşitli belgeler, İstanbul Müftülüğü, Şer'iyeye Sicilleri Arşivindeki Kısmet-i Askeriye Mahkemesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi belgeleridir. Bu belgeler, İbrahim Paşa'nın ve diğer devlet görevlilerinin devletle olan mali ilişkilerine ve kişisel servetine ilişkin veriler sunmaktadır (Karahasanoğlu, 2009).

Selim Karahasanoğlu tezinde, 1718-1730 yıllarını kapsayan Osmanlı Lâle Devri'nin genellikle yanlış algılandığını ve dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin yanlış yorumlandığını ileri sürmektedir. Tezde bu dönemin yalnızca "batılılaşma" ve "aşırı lüks" ile tanımlanamayacağı, İbrahim Paşa ve çevresindeki diğer elitlerin servetlerinin döneminin normlarıyla uyumlu olduğu savunulmaktadır. Karahasanoğlu, İbrahim Paşa'nın servetini, Hekimoğlu Ali Paşa ve Şehid Ali Paşa gibi devlet adamlarının servetleriyle karşılaştırarak "aşırı" olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Neticede Lâle Devri anlatılarının genel yapısına baktığımızda, bu dönemin sadece "eğlence ve lüks" dönemi olarak değerlendirilmesinin sınırlı bir bakış açısı sunduğu aşıkardır. Bu kaynak çeşitliliği, dönemi tek boyutlu bir eğlence dönemi olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını göstermektedir (Karahasanoğlu, 2009).

3. İkincil Literatüre Genel Bir Bakış: Muhtelif "Lâle Devri" Görüşleri

3.1. Bir Gelişme/Batılılaşma Dönemi Olarak Lâle Devri

"Lâle Devri'ni" bir batılılaşma veya gelişme dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların konsensüs sağladığı görüş, Sultan III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın yüzlerini batıya çevirmiş yenilikçi kişiler olduklarıdır. Dönemdeki gelişmeler incelendiğinde 1717 senesinde Damad İbrahim Paşa tarafından bir tercüme heyeti oluşturulduğu görülmektedir. Ali Budak'ın *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı: Lâle Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme* adlı eserinde görüldüğü üzere tercüme heyeti mensupları arasında dönemin önemli edebi kişiliklerinden Şair Nedim ve Yanyalı Esad bin Ali bin Osman Efendi yer almaktadır. Aristo'nun *Fizika* adlı eserinin ilk üç kitabını *Kütübü's-Semâniyye fi Simâti't-Tabii* adıyla Arapçaya çevirdiği görülen Esad Efendi, bu çeviri eserinde Albertus Magnus, Scotus Erigena ve St. Thomas d'Aquinas'tan bahsetmiştir. Esad Efendi, Farabi ve İbn Sina'nın Aristo felsefesi

üzerine yapılan yorumları tenkit etmenin yanında İbnü'r-Rüşd'ün değerlendirmelerini ise takdir etmiştir (Budak, 2013, s. 40).

Ali Budak, tercüme faaliyetlerinin yanında matbaanın kurulmasına ve edebiyatta farklı anlayışların cereyan etmesine de dikkat çekmektedir. Dönemin padişahı III. Ahmed'in şair ve sanatsever kimliğine vurgu yapan Budak'a göre saray şairler için "*çok sıcak bir yuva olmuştur*". Sarayın zihniyet değişimi yaşadığını ileri süren Budak'a göre bu dönüşüm, özellikle Nedim olmak üzere devrin şairlerini de etkilemiştir. Marifetin iltifata göre şekillendiği yorumunu getiren Budak, edebiyata yansıyan bu değişimi kırılma olarak değerlendirilmekle beraber dönemin edebiyatını sosyal yaşamdaki gelişmelerden ayrı tutmamaktadır (Budak, 2013, s. 35).

Bu devrin önemli aktörlerinden biri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'dir. Bu devirde Fransa'ya giden Çelebi'nin seyahati, kimi yazarlar tarafından Fransız kültürünün Osmanlı Devleti'ne taşınması olarak değerlendirilmiştir. Onlara göre Çelebi; mekan, kültür ve mimari gibi alanlarda yaptığı gözlemleri kaleme alarak Fransız kültürünün Osmanlı Devleti'ne aktarımını sağlayarak bir köprü vazifesi görmüştür. Bazı araştırmacılar Çelebi'nin bu seyahatinin Osmanlı mimarisini ciddi anlamda şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Örneğin Dilek Yalçın Çelik, "Eski Şiirin Rüzgârıyla Lâle Devri ve Dönemin Ruhunu" başlıklı makalesinde şu tespiti yapmaktadır: "*Lâle Devrini sembolize eden bu mekânlarda başta mimari ve süsleme olmak üzere hemen her detayda, Fransız etkisi göze çarpmaktadır*" (Çelik, 2011, s. 141).

Dönemin mimari yapılarına yönelik farklı bir perspektif geliştiren Can Erimtan ise dönemin önemli mimari yapılarından biri olan Sa'dâbâd Sarayı üzerinden devrin mimarisini mercek altına almaktadır. Erimtan'ın "*The Perception of Saadabad: The 'Tulip Age' and Ottoman-Safavid Rivalry*" adlı çalışmasında Sa'dâbâd Sarayı'nın mimarisini Fransız etkisinden ve Versailles Sarayı'nın mimari özelliklerinden ziyade Safevi etkisine dayandırmaktadır. Erimtan, erken 18. yüzyılda Osmanlıların İran topraklarıyla ve daha az ölçüde de Müslüman çağdaşlarıyla meşgul olduğunu belirtmekle beraber Şah Abbas tarafından İsfahan'da inşa ettirilen Chihil Sutun ile Sa'dâbâd Sarayı'nın mimari imajının paralellik gösterdiğini ileri sürmektedir (Erimtan, 2007, s. 31).

Erimtan, çalışmasında Bizans uzmanı ve mimarlık tarihçisi olan Richard Krautheimer'in ortaçağ mimarisinin ikonografisi üzerine yayınladığı "Introduction to an Iconography of Mediaeval Architecture" başlıklı makalesini referans göstererek Saadabad ve Chihil Sutun arasındaki mimari korelasyonu açıklamaktadır. Yazar, Sa'dâbâd'ın Chihil Sutun'dan daha fazla sayıda sütuna sahip oluşunu Osmanlı Devleti'nin Safevi başarısını aşmak için başvurduğu bir Osmanlı girişimi olarak ifade etmektedir. Erimtan'a göre Sa'dâbâd Sarayı tasarımının kasıtlı olarak yapıldığı yorumunu yapmak mümkündür (Erimtan, 2007, s. 19). Nitekim Selim Karahasanoğlu da son çalışmaların sarayın Versailles kopyası olarak ele alınamayacağını gösterdiğini ve Sa'dâbâd Sarayı'nın mimarisinde Safevi etkisi üzerine yoğunlaştığını ifade etmektedir (Karahasanoğlu, 2010, s. 433).

Dönemin mimari yapıları ve imaret faaliyetleri söz konusu olduğunda şüphesiz akla gelen ilk isimlerden biri Damad İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa, yalnızca İstanbul'da değil Nevşehir ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde birden fazla yapı inşa ettirmiştir. İstanbul'da eşi Fatma Sultan ile beraber inşa ettirmiş olduğu Şehzadebaşı'nda konumlanan külliye ve memleketi olan Nevşehir'de inşa ettirdiği külliye dikkate değerdir. Erkan Atak'a göre Damad İbrahim Paşa, bu iki külliyesinde geleneksel üsluptan kopmadan yenilikçi bir tasarımın nasıl başarılı bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda söz konusu dönemde külliye dışında farklı imar faaliyetlerine de dikkat çeken Atak, imar faaliyetlerinin merkezinde köşk, kasır, çeşme, sebil yapımı ile çevre ve bahçe düzenlemelerinin yer aldığını aktarmaktadır (Atak, 2022, ss. 977-979).

Atak'ın çalışmasında sadece İstanbul'dan değil Nevşehir'den de örnek vermesi dönemin üslubunun yalnızca İstanbul'da değil Nevşehir'de de ne şekilde geliştiğini göstermesi bakımından değerlidir. Nitekim Atak bu süreci şöyle değerlendirmektedir: "*Özellikle Nevşehir'deki külliyesini, inşa edildiği şehir ile birlikte ele almak gerekir. Söz konusu külliye, küçük bir köyden o dönem için gelişmiş sayılabilecek bir şehir merkezine dönüş aşamalarının temelini teşkil etmektedir*" (Atak, 2022, s. 981). Buradan da anlaşıldığı üzere İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de inşa ettirdiği külliye, yalnızca sunduğu fonksiyonlar açısından değil Nevşehir'in bir şehre dönüşüm aşamalarında çok önemli bir rolü üstlenmişti. Nitekim Madeline C. Zilfi'nin *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* adlı eserinde aktardığı üzere 18.

yüzyılda Damad İbrahim Paşa tarafından yapılan önemli yatırımlar sayesinde Muskara köyü kente dönüşmüş ve adı da Nevşehir olarak adlandırılmaya başlamıştır (Zilfi, 2000, s. 14).

Damad İbrahim Paşa'nın söz konusu faaliyetleri yürütmesinde dönemin padişahı III. Ahmed'in destekleri şüphesiz çok önemlidir. Nitekim III. Ahmed'in Avrupa'daki gelişmeleri merak ettiğini Erhan Afyoncu'nun *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayunları* başlıklı eserinde yer alan hatt-ı hümayundan anlamak mümkündür. Afyoncu'ya göre III. Ahmed, Avrupa'daki gelişmeleri merak etmenin yanında muhtelif kanallardan ulaşan bilgilerin kendisine aktarılması talebinde bulunuyordu. Afyoncu, bu bağlamda şu hatt-ı hümayunu örnek gösteriyor: "*Moskov'un ve Lehlü'nün ve Nemçelü'nün böyle ihtilafı vaktinde Devlet-i Aliyye tarafından Leh hatmanına mektub gönderilmek kat'an câiz değil. Abdi Paşa daimâ Lehlüye sulhun istihkâmını ve fesh olmayacağını peyderpey yazup bildirirken bundan akdem gönderdiğin müsveddeye göre taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yahud Abdi Paşa tarafından ol mazmunda kâime gönderilmek münasib değil*" (Afyoncu, 2023, s. 69).

Karahasanoglu, Lâle Devri'ne yönelik batılılaşma veya modernleşme algısının oluşumunu Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa seyahatine ve oğlu Yirmisekiz Çelebizâde Said Efendi'nin matbaanın kurulmasına öncülük etmesine dayandırmaktadır (Karahasanoglu, 2008, s. 135). "Lâle Devri'ni" bir gelişim dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların konsensüs sağladığı görüş bu dönemin bir rönesans olduğudur. Örneğin Fuat ve Süphan Andıç tarafından kaleme alınan *Batiya Açılan Pencere Lâle Devri* adlı çalışmada ileri sürdükleri tezi şu şekilde ifade etmektedirler: "*Lâle Devri diye isimlendirdiğimiz dönem bir değişme ve Rönesans devridir ve belki de İmparatorluğun yegâne Rönesans devridir. Hem devri yaratan şartları, hem de daha sonra gelen Sultan III. Selim'le başlayıp Tanzimat'a kadar uzanan devirleri izah etmek ve anlamak bakımından Osmanlı tarihi için son derece önemlidir*" (Andıç, 2006, s. 12). Nitekim bu görüşe yakın olan araştırmacıların Patrona Halil Ayaklanmasına yönelik bakış açılarının da benzer olduğu söylenebilir. Örneğin Budak'ın eserinde yer alan bilgiye göre "*eğer Lâle Devri'nde Avrupa ile başlayan bu bilinçli yakınlaşma devam edebilmiş, araya Patrona Ayaklanması girmemiş olsaydı, Osmanlıların Batıların ilerleme metotlarını çok daha çabuk kabul edeceklerinde hiç şüphe yoktur*" (Budak, 2013, s. 32).

"Lâle Devri'ni" bir batılılaşma/gelişme temelinde inceleyen araştırmacıların kullandığı kaynaklara bakıldığında Ahmet Refik ismi ön plana çıkmaktadır. Ahmed Refik, "Lâle Devri" adlı eserinde dönemi şu şekilde tasvir etmektedir:

"Lüks ve şatafatlı bir yaşantıya sahip olan seçkinlerin yanı sıra Osmanlı reayasının da unutulmadığından bahsetmek gerekir" (Altınay, 2005, s. 17).

"Kültür ve sanatın Batı'ya yaklaştığı Lâle Devri, bir tazelenme sürecinin de yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi, sanat ve gündelik hayatın giderek kalıcı hâle gelen yeniliklerine yavaş da olsa ayak uydurulmaya çalışıldığı bir süreçtir. Lâle Devri'nde yalnızca başta Haliç ve Boğaziçi'ndeki yalılar, köşkler ve meydan çeşmeleri başta olmak üzere İstanbul'un çehresi değil, nakkaş fırçasında betimlenen simalar da değişmiştir" (Altınay, 2005, s. 18).

Bu bilgiler ışığında "Lâle Devri'ni" bir gelişme/batılılaşma/ilerleme/dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların çalışmalarında Ahmed Refik'in "*Lâle Devri Osmanlılar için parlak uyanış devri olmuş, Avrupa medeniyetinin Şark'ta tam anlamıyla yayılması için ilk safhayı teşkil etmişti*" değerlendirmesinin yansımalarını bulmak mümkündür (Altınay, 2005, s. 38). Bu dönemi sefahat veya zevk dönemi olarak değerlendiren araştırmacıların da kaynak kullanımında Ahmed Refik dikkat çekmektedir. Çünkü Ahmed Refik Lâle Devri'ni şöyle tasvir ediyor: "*İşte istanbul medhalı! İşte gökler altında bir eşi daha yok, berrak, sihirkar, halife şehri; işte çiçeklerin, kuşların muhasarasına uğramış, zevke mağlup halife şehri!*" (Altınay, 2005, s. 81). Buradan da anlaşıldığı üzere bu döneme dair yapılan değerlendirmeler kompleks dikotomileri barındırır da kesişim noktaları da vardır. Bu bilgiler ışığında denilebilir ki Ahmed Refik hem "Lâle Devri" tabirinin literatürde yer edinmesine neden olmuş hem de döneme dair yapılan çalışmalarda etkili bir rol oynamıştır.

Can Erimtan, "Ahmed Refik'in Lâle Devri'ni Yazarken Kullandığı Kaynaklar ve Lâle Devri Paradigması: Bir Teleolojik İma" başlıklı çalışmada Ahmed Refik'in beslendiği unsurları kaleme almaktadır. Bu bağlamda Erimtan, Ahmed Refik'i Damad İbrahim Paşa'ya yönelik yergi ortamında, III. Ahmed ve Damad İbrahim'in davasını üstlenmeye karar vermiş biri olarak tanımlamaktadır. Erimtan, Ahmet Refik'in amacının "Lâle Devri" başlığı altında bir ilerleme ve teknik yenilik görüntüsü kurmaya çalışmak olduğunu belirtmekle beraber 1720'lerde var olan lâleler ve diğer eğlencelerle ilgili tarihsel kanıtları

görmezden gelemediğini aktarmaktadır. Sonuç olarak böyle bir bakış açısının ve tarih yazımının oluşmasında Ahmet Refik'in rolü oldukça etkilidir. (Erimtan, 2006).

Feridun Emecen, bu dönemi Osmanlı'nın kendi iç dinamikleri ve gerçeklikleri bağlamında anlamaya yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Lâle Devri'ni, Batılılaşma değil, Osmanlı'nın kendine özgü bir ön modernleşme süreci olarak değerlendirir ve dönemin yeni bir zihniyet geliştirme çabası içinde olduğunu vurgular. Ayrıca, 1730 Patrona Halil İsyanı'nın dönemin reformist hamlelerini sona erdirdiği yaygın kabulüne eleştirel yaklaşır. Yazar, isyanı daha küçük ölçekli, bireysel siyasi rekabetlerin bir sonucu olarak görür ve Lâle Devri'ni XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki daha geniş Osmanlı tarihsel sürecine yerleştirerek değerlendirir. Bu bakış açısı, dönemin abartılı bir Batılılaşma anlatısına indirgenmesine karşı alternatif bir perspektif sunmaktadır (Emecen, 2018).

3.2. Bir Sefahat Dönemi Olarak Lâle Devri

Lâle Devri, Osmanlı tarihinin ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla dikkat çeken bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen imar faaliyetleri, devletin mali politikaları ve yönetici sınıfın yaşam tarzı, halk arasında farklı tepkilere yol açmıştır. Bir yandan İstanbul'da büyük çaplı yangınlar ve depremler sonrası zorunlu hale gelen yeniden yapılandırma süreçleri yürütülmüş, diğer yandan yönetici elit kesimin gösterişe dayalı harcamaları eleştirilmiştir. Özellikle Damad İbrahim Paşa döneminde izlenen mali politikalar ve bu politikaların halk nezdinde oluşturduğu algı, tarihçiler arasında tartışmalı bir konu olmuştur. Bu bağlamda, dönemin imar ve tüketim alışkanlıklarının sosyal ve ekonomik yansımaları, araştırmacılar tarafından farklı açılardan değerlendirilmiştir.

Ünal Araç'a göre İbrahim Paşa malikâne sisteminin yaygınlaşmasıyla hazine gelirlerini artırırken, diğer taraftan da vergi düzenlemeleri ile yeni gelir kalemleri oluşturmaktadır. Hazineye gelir getirmek için 1719'da Sakız Adası'nda tahrir yaptırarak burada üretilen mallardan vergi alınmasını sağlamıştır. Yeniçerilerin ulûfeleri ve diğer asker ve memur maaşları üzerinden yaptığı tasarruflarla hazineye ek gelir sağlamıştır. 1719 yılında Osmanlı sikkesinin standardı ve değeri değiştirilerek tasarruf edilerek gelir sağlanmıştır. Dönem tarihçilerinin anlatılarında İbrahim Paşa'nın sadrazamlığının ilk yıllarında uyguladığı mali politikalar sonucunda devlet hazinesinin elde ettiği gelir nedeniyle III. Ahmed'in duyduğu memnuniyete yer verilmektedir. Ancak Araç, bununla birlikte 1722 yılından itibaren Safevi Devleti ile girişilen mücadelede devlet maliyesinin olumsuz yönde etkilendiğine de değinmektedir (Araç, 2021, s. 39). Yusuf Halaçoğlu da İbrahim Paşa sadaretinin ilk yıllarındaki başarılı mali politikalara dikkat çekmektedir. Ancak Halaçoğlu'na göre bu durumun Osmanlı kamusal alanına etkisi, halk nezdinde hoş karşılanmamıştır (Halaçoğlu, 1997, s. 30).

Şaduman Tuncer'e göre ise "şehrin üçte birini kül eden Temmuz 1718'deki 30 saatlik büyük yangın, Osmanlı İstanbul'unun gördüğü en şiddetli 4 depremden biri kabul edilen ve tahminî şiddeti 9'u bulan Mayıs 1719'daki deprem kapsam ve tahribat açısından en az önceki kadar büyük olan Temmuz 1719 yangınıyla şehirde oluşan geniş çaplı tahribat kapsamlı imar faaliyetlerini zorunlu kılmıştır" (Tuncer, 2023, s.191). Doğal afetlerin ardından, insanların genellikle bu olayları ilahi bir ceza olarak yorumladıkları yaygın bir inanıştır. Deprem sırasında yaşandığı iddia edilen olaylar, halk arasında sorgulanmadan kabul edilerek batıl inançlara dönüşebilir. Örneğin, 6 Mart ve 25 Mayıs 1719'da İstanbul'da meydana gelen depremler, dönemin halkı tarafından öküz ve balığın hareketleriyle ilişkilendirilmiş ve bu yönde bir inanış yayılmıştır. Bu bağlamda, İslam geleneğinde depremlerle ilgili çeşitli risaleler yazılmış, bu eserlerde depremlerin nedenleri genellikle topluma atfedilen bir suçluluk algısı üzerinden açıklanmıştır (Dolu, 2021, s. 48). Tuncer'in anlatısında, bir imar ihtiyacı vurgusu söz konusudur. Bu döneme dair yapılan pek çok çalışma imar faaliyetlerini, kamusal alanın ihtiyacı görüşünden ziyade yönetici-elit kesime hizmet eden mekânlar olarak tanımlamıştır. Tülay Artan çalışmasında, Lâle Devri sürecinde rastlanan hanedan üyelerinin inşaat faaliyetlerini önceki dönemlerle karşılaştırarak bu harcamaların eskiye kıyasla artış gösterdiğini saptamıştır. Artan, yapılan masrafları gelir-gider yönünden incelediği vakit ise gider doğrultusunda ağır basan bir dengesizlik fark etmiştir (Artan, 1998, s. 50).

Köşk, kasır, saray gibi mekanlarda gerçekleşen faaliyetlerin diğer ekonomik boyutu sultanın şehir içerisindeki hareketliliği esnasında oluşan masraftır. Tuncer, sultanın şehir içinde mekanlar arasında gidip gelmesinin ortaya çıkarttığı masrafın hazineye yansıyan külfetinden bahsetmektedir (Tuncer,

2023, s. 200). Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da bu gezilerin halk nazarında nasıl bir algı oluşturduğudur. Münir Aktepe, İstanbul'da gerçekleşen yoğun imar çalışmaları ile yönetici kesimin gezi ve eğlence faaliyetlerinin halkı tahrik ettiği görüşünü savunmaktadır (Aktepe, 1958, s. 8). Halkın verdiği tepkiler zaman zaman kimi gösterilere de yol açmıştır. Örneğin Erhan Afyoncu'nun derleyip neşrettiği *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayunları* isimli kitapta görülebileceği üzere, yazlık sarayının taşlanarak protesto edilmesi üzerine sultan, sadrazamına durumu bildiren bir hatt-ı hümayun ile mekân değişikliği için görüşünü istemektedir (Afyoncu, 2023, s. 267). Bu tür toplumsal tepkilerin tetikleyici sebepleri irdelendiğinde Tülay Artan'ın yönetici-elit kesime atfettiği "gösteriş" ve "tüketim" alışkanlığı ön plana çıkmaktadır (Artan, 1998, s. 50).

Öte yandan Selim Karahasanoğlu ise yaptığı çalışma neticesinde topyekûn bir tüketim alışkanlığına rastlamadığını belirtmektedir. Hele ki Damad İbrahim Paşa ile selefi Şehit Ali Paşa dönemi masraflarını karşılaştırdığında İbrahim Paşa döneminin değil bir ifrat, selefine nazaran mütevazı bir dönem bile sayılabileceğini ifade etmektedir. Benzer bir durumun halefi olan Hekimoğlu Ali Paşa dönemi ile yapılan kıyasta da geçerli olduğunu eklemektedir (Karahasanoğlu, 2014, s. 438).

İncelenen kaynaklar, Lâle Devri'nin bir tutumluluk devri olmadığını göstermektedir. Bununla beraber İbrahim Paşa sadaretinin haleflerine ve seleflerine kıyasla müsrif ve müfrit bir durum arz etmediği de araştırmacılar tarafından vesikalarla tespit edilmiştir. Selim Karahasanoğlu'na göre, İbrahim Paşa yönetimine karşı gelişen isyan eğer bir ekonomik tepki ise, isyan akabinde kurulan düzenin eğlence kültürü ve ekonomi bağlamında eskisinden pek farkı olmadığını söylemek mümkündür (Karahasanoğlu, 2014, s. 439).

Tülay Artan bu minvalde Damad İbrahim Paşa ve Ali Paşa'yı karşılaştırmıştır. "belki de Ali Paşa bu tutkusunu saklamış, gözlerden uzak tutmuştu. Buna karşılık Damad İbrahim Paşa, devletin giderlerini kısmak için daha geleneksel yöntemlere başvururken, kendisi başta olmak üzere saray ve çevresinin sefahat içinde yaşadığını saklamıyor, tersine, özellikle sergiliyordu. Yani mümkündür ki, aslında daha fazla harcadığından değil, daha fazla gösterdiğinden, sonunda sefalet çekenlerin tepkisini topluyor, bu tepkiyi kullanan bir siyasal hareketlenmede, kitleye kurban veriliyordu" (Artan, 1999, s. 303).

3.3. Bir Yozlaşma Dönemi Olarak Lâle Devri

"Lâle Devri" olarak adlandırılan 1718-1730 yılları arası kimi tarihçiler tarafından yozlaşma paradigması çerçevesinde değerlendirilmiştir. Literatürde, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yozlaşmaya ve bozulmaya başladığı yorumlarına rastlamak mümkündür. Bu yorumlar, bu dönemi zevk-i sefa olarak tasvir eden tarihçilerin fikirleriyle ve argümanlarıyla da benzerlik göstermektedir. Bu döneme dair yapılan sefahat, yozlaşma ve bozulma eksenli yorumları birbirinden keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Nitekim bu dönemi batılılaşma devri olarak gören yazarlarda ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki batılılaşmayı ahlaki tefessüh ile özdeşleştirerek yapılagelmiş yorumlardır. Bir diğeri ise bu dönemde "batı merkezli" atılan adımların Osmanlı Devleti'nin fikri ve kültürel olarak ilerlemesine katkıda bulunduğu yönündedir. Bundan dolayı batılılaşmanın ahlaki tefessüh ile bağdaştırılan ilk boyutu ve sefahat merkezli yapılan yorumlar çerçevesinde değerlendirilen dönem anlatısı arasında ciddi paralelliklerle beraber dikotomilerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Bu dönemi devletin yozlaşması çerçevesinde değerlendiren yazarların konsensüs sağladığı noktalar bulunmaktadır. Bu noktaları aynı zamanda 1730 senesinde vuku bulan Patrona Halil İsyanının nedenleri olarak da değerlendirmek mümkündür. Bunları; İstanbul halkının Damad İbrahim Paşa'nın ve diğer devlet adamlarının politikalarından memnuniyetsizlikleri, Damad İbrahim Paşa'nın devletin muhtelif görevlerine kendi akrabalarından ve yakın çevresinden kişileri getirmesi, halkın sefalet, yoksulluk ve adaletsizliğin hakim olduğu bir konjonktürde yaşaması ve sarayın yaşam standartları ve tüketim biçimleri olarak göstermek mümkündür (Yılmaz, 2016, s. 106, Aktepe, 1958, s. 130, Artan, 1999, s. 304).

Hakan Yılmaz'ın, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisinde* kaleme aldığı 1730 Patrona İsyânı İle İlgili Kısa Kroniklerden Rûz-nâme Yazarı "Ahmed" Kimdir adlı çalışmasında Patrona Halil Vak'ası bağlamında pek üzerinde durulmayan çağdaş kaynakların en önemlilerinden biri olarak Diyarbakır Ziya Gökâlp İl Halk Kütüphanesi yazmaları arasında yer alan bir mecmû'anın ilk varaklarına kaydedilen 7 varaklık küçük bir Ruzname'yi göstermektedir (Yılmaz, 2016, s. 106). Yılmaz'ın aktardığına göre bu ruznamden alıntılanan bir pasajda şöyle geçiyor: Zorbalar, "İbrahim Paşa'nın cesedini teslim alınca "sünnetsizdir"

ve “İbrahim, Paşa değildir!” demektedirler. Bu gibi örneklerin birleşimi Osmanlı Devleti’nin o dönemde ahlaki tefessüh içerisinde olduğunu düşündürmüştür.

Marry Lucille Shay’ın *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lâle Devri ve Sonrası (1720-1734)* adlı eserinde III. Ahmed’in hükümdarlıkla ilgili her işini Damad İbrahim Paşa’ya bıraktığı III. Ahmed ve İbrahim Paşa’nın dikkatlerini sınırları genişletmekten çok rahat ve zengin yaşamaya verdiği ifadeleri yer almaktadır. Bir diğer değerlendirme ise Damad İbrahim Paşa’nın güce ve zenginliğe aşık olduğu yönünde olmakla beraber devasa bir servet biriktirdiğidir (Shay, 2009, s. 23). Selim Karahasanoğlu ise yaptığı çalışma neticesinde topyekûn bir tüketim alışkanlığına rastlamadığını belirtmektedir.

4. Bulgular

Bu çalışmada, Lâle Devri’ne dair yaygın tarih anlatılarının sınırlılıklarına değinilerek dönemin çok boyutlu yapısının anlaşılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Çalışma, dönemin toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin eleştirel bir perspektiften analiz edilmesiyle tek boyutlu yaklaşımların ötesine geçen bir tarihsel okuma sunmaktadır.

Birincil kaynakların eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi, Lâle Devri’nin tarihsel bağlamının anlaşılmasında kritik bir adım olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada Nedim, Seyyid Vehbi, Lady Mary Montagu, Fındıklılı Süleyman Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi gibi dönemin yazarlarının eserleri, sosyal konumları ve himaye ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiş böylece bu kaynakların sunabileceği potansiyel önyargılar ve taraflı bakış açılarına karşı tarihsel gerçeklik daha derin bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bulgu, döneme ait kaynakların tarih yazımında yalnızca doğrulama amacıyla kullanılmasının yanıltıcı olabileceğini ve kaynakların eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmesinin zorunlu olduğunu göstermektedir.

Çalışma, Lâle Devri’nin yalnızca bir batılılaşma dönemi olarak görülmesinin eksik bir okuma sunduğunu ve bu dönemde kesintisiz bir batılılaşma reformunun sistematik olarak benimsenmediğini ortaya koymaktadır. Lâle Devri’nde çeşitli kültürel etkileşimlerin yaşandığını kabul edilmekle birlikte, dönemin yalnızca Batı merkezli bir reform hareketi olarak yorumlanamayacağını ileri sürülmektedir. Çalışmada, Osmanlı Devleti’nin Lâle Devri’nde Batı kültürüyle kurduğu ilişkinin, bilinçli ve sürekli bir batılılaşma sürecinden ziyade sosyal yapıyı koruyarak yeniliklerle harmanlayan özgün bir süreç olduğu tespit edilmiştir.

Damad İbrahim Paşa’nın servetinin, onunla özdeşleştirilen sefahat ve lüks anlatılarıyla çeliştiği bulgusu da çalışmanın önemli bir katkısı olarak öne çıkmaktadır. Selim Karahasanoğlu’nun Osmanlı arşiv kaynaklarını kullanarak yaptığı çalışmadaki belgeler, İbrahim Paşa’nın dönemin mali normlarına uygun bir servete sahip olduğunu ve bu servetin, onu “sefahat ve lüks tüketim” dönemi temsilcisi olarak gören yaklaşımları sorgulattığını göstermektedir. Bu bulgu, Lâle Devri’ni yalnızca abartılı tüketim ve gösteriş dönemi olarak ele alan yorumların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini işaret etmekte ve İbrahim Paşa’nın ekonomik yönetiminin dönemin mali normlarına uygun bir çerçevede ele alınmasını önermektedir.

Divân şiiri türünde yazan Nedim’in eserlerinde Osmanlı devlet adamı portresinin idealize edildiği görülmektedir. Nedim’in övgü dolu anlatıları, gerçek kişilikler yerine Osmanlı’nın ideal devlet adamı tipolojisini yansıtmaktadır. Bu bulgu, dönemin edebi eserlerinin yalnızca tarihi bir bilgi sunmak amacı taşımadığını, aynı zamanda Osmanlı estetik anlayışı çerçevesinde sembolik anlatılarla dönemin ideallerini yansıttığını göstermektedir. Dolayısıyla, Lâle Devri’ne ait edebi metinlerin, tarihe dair nesnel veriler sağlama amacından ziyade dönemin kültürel ideallerini yansıtan sanat eserleri olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Fındıklılı Süleyman Efendi’nin eserinde dönemin sosyal ve siyasi yapısını ele alan değerlendirmeler, çalışmanın Lâle Devri’ni anlamada psikolojik bir perspektifi de içerdiğini göstermektedir. Çalışma, Süleyman Efendi’nin İbrahim Paşa ve dönemin elitlerine yönelik eleştirilerinin yalnızca tarihsel bir yorumdan ibaret olmayıp, aynı zamanda dönemin psikolojik koşullarını ve toplumsal hayal kırıklıklarını yansıttığını öne sürmektedir. Bu bulgu, Lâle Devri’ni sosyo-psikolojik bir çerçevede değerlendirme gerekliliğini ortaya koymakta ve dönem anlatılarının yalnızca nesnel olaylar üzerinden değil, toplumsal ruh hali ve duygusal kırılmalar açısından da ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Genel olarak, çalışma Lâle Devri'ni daha geniş bir çerçevede ele alarak, dönemi yalnızca "batılılaşma", "sefahat" ya da "yozlaşma" gibi tekil anlatılar üzerinden değerlendirmenin eksik bir okuma sunduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın, tarih yazımında birincil kaynakların eleştirel analizi ve dönemin sosyal yapısına çok boyutlu bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğine dair sunduğu katkı, Lâle Devri'ni anlamada daha dengeli bir tarih anlatısının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yönleriyle, çalışma amacına ulaşmakta ve Osmanlı tarih yazımına daha kapsamlı bir perspektif kazandırmaktadır.

5. Sonuç

Sonuç olarak, Lâle Devri, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, kültürel ve siyasi yönlerinin bir arada ele alınması gereken karmaşık bir dönemi temsil etmektedir. Bu çalışma, Lâle Devri'ne dair çeşitli tarihsel kaynakları ve farklı perspektifleri analiz ederek, dönemin sadece "batılılaşma" ya da "sefahat" ve "yozlaşma" gibi tek boyutlu anlatılarla sınırlanamayacak kadar çok yönlü olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, döneme dair birincil kaynakların, özellikle de Nedim, Vehbi, Fındıklılı Süleyman Efendi ve Çelebizâde İsmail Âsım Efendi gibi önemli figürlerin eserlerinin eleştirel bir yaklaşımla incelenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Çalışmada, kaynakların kendi üretim bağlamlarını, dönemin toplumsal yapısını ve Osmanlı elitlerinin yaşam tarzını göz önünde bulundurarak, kaynaklardaki bilgi ve yorumların tarihsel olarak daha kapsamlı bir biçimde analiz edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Osmanlı arşiv belgelerinin de katkısıyla, Lâle Devri'nin tüketim alışkanlıkları, siyasi ilişkileri ve kültürel etkileşimleri gibi pek çok boyutunun daha detaylı anlaşılabilmesi ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucu olarak, Lâle Devri'ni çok boyutlu bir tarih anlatısıyla değerlendirme gereği, Osmanlı tarih yazımında daha bütüncül bir yaklaşım geliştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, dönemi anlamaya yönelik her türlü analizde, kaynakların sunduğu verilerin tek taraflı bir teyit yanlılığına kapılmadan, çok yönlü ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acun, F. (2011). Tarihin kaynakları. *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*. A. Şimşek (Ed.). Tarihçi Kitabevi.
- Afyoncu, E. (2022). *III. Ahmed'in Hatt-I Hümayûnları*. Yeditepe Yayınevi.
- Akdemir, S. (2004). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre)*. [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]
- Aktaş, H. E. (2017a). Osmanlı Şairlerine Göre İdeal Devlet Adamının Özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18).
- Aktepe, M. (1958). *Patrona İsyanı (1730)*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aktepe, M. (1976). *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi Mür'it-Tevârih*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Altınay, A. F. (2011). *Eski İstanbul (1553-1839)*. Kapı Yayınları.
- Andıç, F., & Andıç, S., (2006). *Batiya Açılan Pencere Lâle Devri*. Eren Yayıncılık.
- Araç, Ü. (2021). *İktidar ve Sanat: Damad İbrahim Paşa'nın Hamiliği 1718-1730*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Arslan, M. (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-Vehbi Sûrnâmesi*. Sarayburnu Kitaplığı.
- Artan, T. (1998). *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Artan, T. (1999). 18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı. *Toplum ve Bilim*, 83, 292-322.
- Atak, E. (2018). Osmanlı Mimarisinde Lâle Devri Üslubu (Anadolu'daki Yansımalar). *Electronic Turkish Studies*, 13(10), 57-86.
- Atak, E. (2022). Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın Külliyesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), 977-1015.
- Baktır, H. (2016). Lady Montagu'nün Türkiye Mektupları'na Etnografik Bir Bakış. *Kare Dergi*, 1(1), 13-26.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Berksan, F. E. (2005). *Matbah—ı Âmire (Saray Mutfağı) (1703—1730)*. [Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı]
- Bilgili, R. (2017). *Şer'iyye Sicilleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntab Örneği (1700-1750)*. [Doktora tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı]
- Biltekin, H. (2010). Vak'a-Nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 162-171.
- Bizbirlik, A. (2004). Kroniklerde Osmanlı Devleti Yöneticilerine Yapılan Eleştiriler Üzerine (Başlangıçtan XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar). *Bilig*, 31, 51-69.
- Budak, A. (2008). *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı, Lâle Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*. Bilge Kültür Sanat.
- Can, N. (2004). Osmanlı Dönemi Türkçe Müzik Yazmalarında Ünlü Türk Bilgini Farabi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2).
- Cançelik, A. (2017). Divân Şiiri Kaynaklığında Osmanlı'da Bazı Siyasi ve Sosyal Dinamikler. *Mukaddime*, 8(1), 43-66.
- Ceyhan, A., & Aydoğan, T. (2015). Mehmed Ali Fethî'nin Terceme-i Nesâyih-i Eflâtûn-ı İlâhî isimli Eseri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 445-467.

- Ciloşoğlu, M., & Elmas, H. (2019). *Lâle Devri'nde (1718-1730) Jean Baptiste Van Mour'undaki Tablolar Erkek Giyimlerinin İncelenmesi*, 64, 1757-1766.
- Çelik, D. Y. (2011). Eski Şiirin Rüzgârıyla'da Lâle Devri ve Dönemin Ruhü. *Türkoloji Dergisi*, 18(1), 135-159.
- Çelikkol, Z., Groot, A. D., & Slot, B. J. (2000). *It Began with the Tulip: The History of Four Centuries of Relationship Between Turkey and the Netherlands in Pictures*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demirel, T. (2019). *XVIII. Yüzyıl Başlarında İlmiye Düzenlemeleri ve Mülâzemet Sistemi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Dia. (2010). Şefik Mehmed Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- Dia. (2010). Şem'dânîzâde Süleyman Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- Dolu, A. (2021). Bilâd-ı Şam'da Deprem: Kudüs 30 Ekim 1759, Saat 03.45. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 45-66.
- Emecen, F. M. (2018). Matruşka'nın Küçük Parçası: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve "Lâle Devri" Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları*, 52(52), 79-98.
- Ercan, H. O. (2019). *Pasarofça Anlaşması (1718) ve Diploması*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü]
- Erimtan, C. (2018). Ahmed Refik'in Lâle Devri'ni Yazarken Kullandığı Kaynaklar ve "Lâle Devri" Paradigması: Bir Teleolojik İma. *Doğu Batı Dergisi: Metafor ve Gerçeklik Arasında Lâle Devri*, 11-29.
- Ertaş, M. Y. (2021). Lâle Devrine Yeni Bir Yaklaşım Önerisi Politik Psikoloji Perspektifi. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 85, 301-320.
- Eşel, G. (T.Y.-A). Lâle Devri Sefaretnamelerinin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 41-46.
- Faroqhi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Z. Altok (Çev.)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmiri, XVIII. Yüzyıl*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gül, A. (2021). Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesindeki Patrona Halil İsyanı Adlı Yazma. *Etüt Dergisi*, 1(2/7), 9-31.
- Günay, N. A. (2017). 18. Yüzyıl Osmanlı Taşra Yönetim Düzeni Açısından Hudâvendigâr Sancağı'nda Yaşayan Vakıf Reayası Yörükler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 317-338.
- Güneş, H. (2001). *(XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreği) Lâle Devri'nde Amasya*. [Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Hakverdilioğlu, M. (2007). *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler. İnceleme-Metin*. [Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi]
- Halaçoğlu, Y. (1997). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2021). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı Eğitim Tarihinin Arşiv ve Yazma Kaynakları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 577-592.
- Kabacaoğlu, Ö. (2021). Farabi'nin İdeal Yöneticisi ve Osmanlı Uleması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 59-81.
- Karaca, N. Ö. (2021). A Reevaluation of the Architectural Historiography of the "Tulip Period". *Megaron*, 16(1), 39-52.

- Karademir, Z. (2019). *Sofya'nın Bir Yılı: (1721-1722 Tarihli) 312-1 Numaralı Şer'iyye Sicilline Göre Sofya'da Yaşam*. [Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Karahasanoğlu, S. (2008). Osmanlı Tarihyazımında "Lâle Devri": Eleştirel Bir Değerlendirme. *Tarih ve Toplum*, 7, 129-144.
- Karahasanoğlu, S. (2009). *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)*. [Doktora Tezi. Binghamton University State University Of New York]
- Karahasanoğlu, S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Bin Yüz Kırk Üç'de Terkîb Olunmuştur. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46), 179-187.
- Karahasanoğlu, S. (2014). *Masaldan Gerçeğe Lâle Devri: İstanbul'un Lâle Devri Mi? Tarih ve Tarih Yazımı*. Timaş Yayınları.
- Karataş, L. (2006). *Nedim Divânında Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Kaymaz, N. (2002). *Kuruluştan "Lâle Devri"ne Osmanlı İmparatorluğu*. Kaynak Yayınları.
- Kılıç, S. (2020). *XVIII. Yüzyılda Batı Anadolu Kıyılarında Deniz Taşımacılığı (Edremit Şer'iyye Sicillerine Göre)*. [Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı]
- Kutlar, F. S. (1996). XVIII. Yüzyıl Divân Şiirinde Bir Sebk-i Hindi Şairi: Arpaeminizâde Sami. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1-2).
- Küleç, A. (2010). *71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu (1-101. Sayfalar-H. 1132/M. 1720)*. [Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı]
- Kütükoğlu, M. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (T.Y.). *Tarih Araştırmalarında Usul*. Kubbealti Neşriyatı.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. M. Kıratlı (Çev.).
- Macit, M. (2006). *Nedim*. TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Madeline, C. Z. (2000). *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Efendi, Y. Ç. (2017). *Fransa Sefaretnamesi*. A. Uçman (Haz.). Dergah Yayınları.
- Montaqu, L. (2004). *Doğu Mektupları*. M. A. Erginöz (Çev.). Ark Kitapları.
- Muslu, R. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: 18.Yüzyıl*. İnsan Yayınları.
- Mustafa, E. (2018). *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u*. M. Tulum (Ed.). Ketebe Yayınları.
- Nedim. (2012). *Nedim Divânı*. M. Macit (Ed.). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Ocak, M. A. (2015). *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre 1115-1133/1703-1721 Yılları Arasında Trabzon Eyaleti'nde Yaşanan Asayiş Olayları*. [Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih]
- Oğuz, G. (2015). Zengin Bir Mutfak: "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Bir Aylık Erzak Listesi ve Düşündürdükleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 37, 239-262.
- Olivier, A. (2007). *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*. Kesit Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2021). *İstanbuldan Sayfalar*. Kronik Kitap.
- Öz, M. (2015). *Kanun-I Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme" Gelenekçi Yorumcuları*. Dergah Yayınları.
- Özcan, A. (1988). *Abdi*, TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Özcan, A. (1991). *Âsım Efendi, Çelebizâde*, TDV İslâm Ansiklopedisi.

- Özcan, A. (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 271-293.
- Öztekin, Ö. (2004). *XVIII. Yüzyıl Divân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divânlardan Yansıyan Görüntüler*. [Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Sajdi, D. (2014). *Osmanlı Lâleleri, Osmanlı Kahvehaneleri On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri*. A. Onacak (Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sajdi, D., E., C. (Ed.). (2007). The Appearance Of Saadabad: The Perception of the ‘Tulip Age (1718-30)’And the Impact of the Ottoman-Safavid Rivalry. İçinde *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* (ss. 41-62). Tauris Academic Studies.
- Samkıran, O. (2006). *138 Edirne Şer’iyye Sicili H.1119-1161/M.1707-1748 / Edirne Şer’iyye Kayıtları No 138 (1119-1161/1707-1748)*. [Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]
- Sarıkavak, S. (2013). *Yanyalı Esad Efendi. TDV İslâm Ansiklopedisi*
- Sarıkaya, H. (2016). *179 Numaralı Manisa ve 717 Numaralı Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Lâle Devri’nin İlk Yıllarında Batı Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Hayat* [Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı]
- Schrag, Z. M. (2023). *Tarihçinin Zanaatı Tarih Araştırması İçin Bir Rehber*. S. Türkoğlu (Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Sevengil, R. A. (1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu (1453’ten 1927’ye Kadar)*. İletişim Yayınları.
- Sezer, Y., (2010b). Shirine Hamadeh, Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 751-753.
- Shay, M. L. (2009). *Lâle Devri ve Sonrası (1720-1734) Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu*. Ark Kitapları.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18. - 19. Yüzyıl)*. Eren Yayıncılık.
- Tanıdı, D. (2020). *Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Rusçuk’ta Suç ve Ceza*. [Doktora Tezi. ESOĞÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı]
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2017). *Osmanlı Arşivi Rehberi*.
- Telci, C. (2007a). Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 145-166.
- Toksöz, H. (2007b). Osmanlı’nın Klasik Döneminde Felsefe ve Değeri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13).
- Tuncer, Ş. (2023). *Sultan III. Ahmed*. Timaş Yayınları.
- Turhan, F. S. (2018). *18. Yüzyılda Osmanlı’da Savaş Esirleri*. Vadi Yayınları.
- Türkal, M. K. (2020). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fas İlişkileri*. Çizgi Kitabevi.
- Unat, F. R. (1943). *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uysal, A. O. (1988). Bolvadin’de Bir Lâle Devri Eseri: Ağılönü Çeşmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(1), 2-33.
- Vehbi, S. (2008). *Surnâme: Sultan Ahmed’in Düğün Kitabı*. M. Tulum (Haz.). Kabalıcı Yayınları.
- Yalçinkaya, Y. (2020). “Rezm”den “Bezme”e: Lâle Devri Sulh Anlayışı Çerçevesinde Nedim Şiirinde Rezm- Bezm Mefhumları. *Kültürk*, 2, 81-96.
- Yazıcıoğlu, S. (2019). *8 Numaralı Vidin Şer’iyye Sicili’nin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (H.1132/M.1719-1720)*. [Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi]
- Yılmaz, H. (2016). 1730 Patrona İsyânı ile İlgili Kısa Kroniklerden Rüz-nâme Yazarı “Ağmed” Kimdir? *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(2), 103-126.

- Yılmaz, H. (2018). Patrona Vak'ası Hakkında Yazılmış Kısa Kronikler ve Devrin Vak'anüvisi Küçük Çelebi-zâde İsmâil 'Asım'ın Tarihçesi. *Doğu Batı Dergisi: Metafor ve Gerçeklik Arasında Lâle Devri*, 85, 179-216.
- Yılmaz, H. (2019). Patrona İsyânı Kronik Yazarlarından 'Abdî ve Destârî Sâlih'in Kimliklerine Işık Tutan İki Önemli Belge. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38(66), 243-263.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII (2), 587-614.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu çalışma, 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Makale, desteklenen araştırma projesinin kapsamındaki bir alt çalışmanın sonuçlarını içermekte olup, projenin bir çıktısı olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesine sağladığı destek ve katkılar için TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal.net tarafından taranmıştır.

Diyarbakır İli Merkez İlçeleri Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Neighbourhoods, Boulevards, Avenues and Street Names in the Central Districts of Diyarbakır Province

Mehmet Emin Tuğluk^{1*}
Semih Arcan²

¹ Batman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman, Türkiye, arcan.semih007@gmail.com

² Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğrencisi, Batman, Türkiye, arcan.semih007@gmail.com

* Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 04.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 29.12.2024

Öz: Kentlik adları arasında kabul edilen mahalle cadde, bulvar ve sokak adları bir şehrin kimliğini ve kültürel geleneğini yansıtan önemli öğelerdir. Tarih, coğrafya, sosyoloji gibi toplumsal hafıza hakkında bilgi veren kentlik adlarının doğru ve anlamlı bir şekilde seçilmesi kent kültürü açısından önemlidir. Ayrıca geçmişte verilen bazı kentlik adlarının neden verildiğinin tespiti kentlerin kimliğini ve kültürel mirasını doğru yorumlamada önemli bir rol oynar. Bu çalışmada Diyarbakır ili merkez ilçelerinin mahalle, cadde, bulvar ve sokak adlarının toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamları incelenerek, adlandırma süreçlerinin kent kimliği, toplumsal aidiyet ve mekânsal hafıza üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kentlik adlarının sadece birer tanımlayıcı unsurlar olmaktan öte, toplumların hafızasında nasıl anlamlar kazandığına değinilmiştir. Çalışma, adlandırmaların yerel yönetim politikaları, tarihsel miras, ideolojik tercihler ve sosyo-kültürel dinamiklerle nasıl şekillendiğini ele almaktadır. Ayrıca, bu adların kamusal alanın sembolik düzenlenmesindeki rolü ve bireyler arası iletişimdeki işlevine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlar, Kayapınar, Sur, Yenişehir, Ad bilimi

Abstract: Neighbourhood, avenue, boulevard and street names, which are accepted as urban names, are important elements that reflect the identity and cultural tradition of a city. Choosing correct and meaningful urban names that provide information about social memory, such as history, geography and sociology, is important for urban culture. In addition, determining why some city names were given in the past plays an important role in correctly interpreting the identity and cultural heritage of cities. In this study, the social, cultural and historical contexts of the neighborhood, avenue, boulevard and street names of the central districts of Diyarbakır province were examined, and the effects of naming processes on urban identity, social belonging and spatial memory were examined. It has been mentioned how urban names gain meanings in the memory of societies, rather than just being descriptive elements. The study examines how naming is shaped by local government policies, historical heritage, ideological preferences and socio-cultural dynamics. In addition, the role of these names in the symbolic organization of public space and their function in interpersonal communication is also mentioned.

Keywords: Bağlar, Kayapınar, Sur, Yenişehir, Onomastics

Extended Abstract

People's naming of entities, objects and concepts is a process aimed at meeting many practical and abstract needs. This behavior arises from the need to make sense of the world, organize it and express it to others through names, which are one of the basic building blocks of language. Names are a mental tool that allows humans to conceptualize the complex world around them. Naming an object or entity is a method used to identify it and distinguish it from others. This helps individuals both create order in their own mental world and create a unity of meaning at the social level.

Naming is extremely important for communication. The name given to an object or concept creates a common meaning among people. For example, when an object is called "book", this word creates a similar image or concept in everyone's mind. In this way, people can easily convey their complex thoughts and experiences to others. Naming makes it possible to transfer information not only in daily communication but also in scientific, artistic and philosophical fields. Terminology used in scientific

discoveries facilitates both the accumulation of knowledge and the learning process by describing objects and processes in a systematic way. However, naming not only defines an object but also attributes meaning and value to it. When people name an object, they often convey a message about its function, appearance, or place in society. For example, communities that lived in touch with nature in ancient times often gave nature-related names to the objects around them. These names not only provided a definition, but also reflected the ties and values of that society with nature. In the modern world, although this process has gained a more abstract meaning in the technological and scientific context, the function of the names is still the same.

Naming is also a way of concretizing abstract concepts. People give names not only to physical objects but also to abstract ideas and emotions. For example, when concepts such as "love", "freedom" or "justice" are defined as nouns, it becomes possible to think about these ideas, discuss them and make sense of them in a broader context. This makes it easier to shape and share ideas at both individual and social levels.

The process of naming the world is also part of man's effort to organize and control the world. Naming the objects, entities and concepts around us allows us to develop a systematic understanding by reducing their complexity. These names promote collaboration and knowledge sharing by creating a common reference point between people. For example, the names given to animal species enable scientists to share information about those species and protect them.

Societies and cultures shape the naming process according to their own values, beliefs and history. Geographical place names reflect the history, cultural background of a region and the traces of the communities living there. Similarly, the names families give to their children often reflect the cultural values, religious beliefs or individual preferences of that period. This shows that the naming process is not only an individual behavior but also has a social meaning.

Naming is a fundamental part of human life. This process not only facilitates communication, but also meets the need to understand, organize and make sense of the world. Through names, people both identify the objects around them and express their own social and cultural identities. For this reason, naming appears as an indispensable element of being human and creating society.

Studies conducted in the field of place names in Türkiye are generally related to person and place names. (İşitman 1945, President 1970, Eröz 1974, Özdoğan 2016, Tunçel 2020, Tuğluk 2022). Studies on the names of neighbourhoods, boulevards, avenues and streets, which fall within the field of urban names, are mostly carried out under the name of "urban toponymy" in the geography departments of universities, and in these studies, the reasons for giving the names of neighbourhoods, boulevards, avenues and streets are examined from political, sociological, economic and cultural perspectives. . There are also studies on "urban toponymy" in architecture departments (Asımğil, 2018; Güzel & Yeşil, 2021). Studies on business names, which are also among the city names, have also increased recently. (Üstünova, 2010, Somuncu, 2020). However, recently there have been studies examining the names of neighborhoods, streets and boulevards (Tuğluk, 2022, Orhan & Dönmez, 2023, Gündüz Önal & Yalkın 2023, Yasak 2024).

"Our country's lands have hosted many different civilizations for long ages. The geopolitical location, availability of fertile land and water resources played an important role in this situation. Each civilization that settled in Anatolia gave names that reflected its own culture in order to protect and embrace the places they settled in. "After these civilizations and communities were erased from the stage of history, the new states that settled in the region first tried to change place names as a sign of dominance." (Ayhan, 2024, p. 40). In this respect, Diyarbakır province is located in the Southeastern Anatolia Region and is a very remarkable province in terms of its cultural elements. However, Diyarbakır city names have not been examined collectively in terms of urban onomastics. This study was conducted

on the names of neighborhoods, boulevards, avenues and streets in Bağlar, Yenişehir, Kayapınar and their districts in Diyarbakır province. Neighborhood, boulevard, avenue and street names were examined based on the information on the website of the General Directorate of Population and Citizenship Affairs of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Türkiye and were classified under 29 headings. In addition, at the end of the study, the distribution of neighborhoods, boulevards, avenues and street names of Bağlar, Yenişehir, Kayapınar and their districts in Diyarbakır province are shown in graphs.

1. Giriş

İnsanların varlıkları, nesnelere ve kavramları adlandırması hem pratik hem de soyut birçok ihtiyacın karşılanmasına yönelik bir süreçtir. Bu davranış, dilin temel yapı taşlarından biri olan adlarla dünyayı anlamlandırma, düzenleme ve başkalarına ifade etme ihtiyacından doğar. Adlar, insanın çevresindeki karmaşık dünyayı kavramsallaştırmasını sağlayan zihinsel bir araçtır. Bir nesneye ya da varlığa ad vermek, onu tanımlamak ve diğerlerinden ayırt etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu, hem bireylerin kendi zihinsel dünyalarında bir düzen oluşturmaya hem de toplumsal düzeyde bir anlam birliği oluşturmaya yardımcı olur.

Adlandırma, iletişim açısından son derece önemlidir. Bir nesne veya kavrama verilen ad, insanlar arasında ortak bir anlamın oluşmasını sağlar. Örneğin, bir nesneye "kitap" dendiğinde, bu kelime herkesin zihninde benzer bir görüntü veya kavram oluşturur. Bu sayede insanlar, karmaşık düşüncelerini ve deneyimlerini kolaylıkla başkalarına aktarabilir. Adlandırma, sadece günlük iletişimde değil, bilimsel, sanatsal ve felsefi alanlarda da bilgi aktarımını mümkün kılar. Bilimsel keşiflerde kullanılan terminoloji, nesnelere ve süreçlere sistematik bir şekilde tanımlayarak hem bilgi birikimini hem de öğrenme sürecini kolaylaştırır. Bununla birlikte, adlandırma yalnızca bir nesneyi tanımlamakla kalmaz, ona anlam ve değer de yükler. İnsanlar, bir nesneye ad verirken genellikle onun işlevine, görünümüne veya toplum içindeki yerine dair bir mesaj iletir. Örneğin, eski çağlarda doğayla iç içe yaşayan topluluklar, çevrelerindeki nesnelere genellikle doğayla ilişkili adlar vermişlerdir. Bu adlar, yalnızca bir tanım sunmakla kalmamış, aynı zamanda o toplumun doğayla kurduğu bağları ve değerlerini de yansıtmıştır. Modern dünyada ise bu süreç, teknolojik ve bilimsel bağlamda daha soyut bir anlam kazansa da adların işlevi hâlâ aynıdır.

Adlandırma, soyut kavramları somutlaştırmanın da bir yoludur. İnsanlar, yalnızca fiziksel nesnelere değil, aynı zamanda soyut fikirlere ve duygulara da ad verir. Örneğin, "sevgi", "özgürlük" veya "adalet" gibi kavramlar, birer ad olarak tanımlandıklarında, bu fikirler üzerinde düşünmek, tartışmak ve onları daha geniş bir bağlamda anlamlandırmak mümkün hâle gelir. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal düzeyde fikirlerin şekillenmesini ve paylaşılmasını kolaylaştırır.

Dünyayı adlandırma süreci, aynı zamanda insanın dünyayı düzenleme ve kontrol etme çabasının bir parçasıdır. Çevremizdeki nesnelere, varlıklara ve kavramlara ad vermek, onların karmaşıklığını azaltarak sistematik bir anlayış geliştirmemizi sağlar. Bu adlar, insanlar arasında ortak bir referans noktası oluşturarak iş birliğini ve bilgi paylaşımını destekler. Örneğin, hayvan türlerine verilen adlar, bilim insanlarının bu türler hakkında bilgi paylaşmasını ve onları koruma altına almasını mümkün kılar.

Toplumlar ve kültürler, adlandırma sürecini kendi değerleri, inançları ve geçmişlerine göre şekillendirir. Coğrafi yer isimleri, bir bölgenin tarihini, kültürel geçmişini ve orada yaşayan toplulukların izlerini yansıtır. Benzer şekilde, ailelerin çocuklarına verdikleri adlar, genellikle o dönemin kültürel değerlerini, dinî inançlarını veya bireysel tercihlerini taşır. Bu da adlandırma sürecinin yalnızca bireysel bir davranış olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir anlam taşıdığını gösterir.

Adlandırma insan yaşamının temel bir parçasıdır. Bu süreç, sadece iletişimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda dünyayı anlama, düzenleme ve anlamlandırma ihtiyacını karşılar. İnsanlar, isimler aracılığıyla hem çevrelerindeki nesnelere kimlik kazandırır hem de kendi toplumsal ve kültürel

kimliklerini ifade eder. Bu nedenle, adlandırma, insan olmanın ve toplum oluşturmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıkar.

Türkiye’de yer adları alanında yapılan çalışmalar genellikle kişi ve yer adları ile ilgilidir. (Işıtman 1945, Başkan 1970, Eröz 1974, Özdoğan 2016, Tunçel 2020, Tuğluk 2022). Kentlik adları alanına giren mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları konusunda yapılan çalışmalar ise daha çok üniversitelerin coğrafya bölümlerinde “şehirselle toponomi” adı altında yapılmakta olup bu çalışmalarda mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının verilme nedenleri siyasi, sosyolojik, ekonomik ve kültürel açılardan incelenmektedir. Ayrıca mimarlık bölümlerinde de “şehirselle toponomi” konusunda yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Asımgil, 2018; Güzel & Yeşil, 2021). Yine kentlik adları arasında yer alan iş yeri adları ile ilgili yapılan çalışmalar da son dönemde artmıştır. (Üstünova, 2010, Somuncu, 2020). Bununla beraber son dönemlerde mahalle, cadde, bulvar adlarının incelendiği (Tuğluk, 2022, Orhan & Dönmez, 2023, Gündüz Önal & Yalkın 2023, Yasak 2024) çalışmalar da yapılmıştır.

“Ülkemiz toprakları uzun çağlar boyunca çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu durum üzerinde sahip olunan jeopolitik konum, verimli toprak varlığı ve su kaynakları önemli rol oynamıştır. Anadolu topraklarına yerleşen her bir medeniyet yerleştiği mekânlara sahip çıkma ve benimseme adına kendi kültürünü yansıtan isimler vermiştir. Bu medeniyetlerin ve toplulukların tarih sahnesinden silinmesinin ardından bölgeye yerleşen yeni devletler hakimiyet işareti olarak öncelikle yer isimlerini değiştirme gayreti içinde olmuştur.” (Ayhan, 2024, s. 40). Diyarbakır ili bu açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan ve kültürel unsurları bakımından oldukça dikkat çekici bir ildir. Bununla beraber Diyarbakır kent adları kentlik ad bilimi açısından toplu olarak incelenmiş değildir. Bu çalışma Diyarbakır ili Bağlar, Yenişehir, Kayapınar ve ilçelerinde bulunan mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları üzerine yapılmıştır. Mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün web sayfasındaki bilgiler esas alınarak incelenmiş olup 29 başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın sonunda Diyarbakır ili Bağlar, Yenişehir, Kayapınar ve ilçelerinin mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı grafikler hâlinde gösterilmiştir.

2. Diyarbakır İli Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının Değerlendirilmesi

Diyarbakır ili merkez ilçelerin mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlandırılmalarında en çok kişi ad ve soyadları (112) tercih edilmiştir. Mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlandırılmalarında kişi ad ve soyadlarının tercih edilmesinin sebebi, tarihî, dinî, millî ve yöresel değerlerdir. Kişi ad ve soyad adlandırılmalarında yöre için önemli kişi ad ve soyadları, diğer adlandırmalara göre daha çok tercih edilmiştir. Diyarbakırlı şair ve yazarların ad ve soyadları, siyasi kişi ad ve soyadları, tarihî kişi ad ve soyadları ve dinî şahsiyetlerin ad ve soyadları, kişi ad ve soyadlarıyla oluşturulmuş adlandırmalarda ön plana çıkmıştır. Kişi ad ve soyadı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1

Kişi Ad ve Soyadı ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Ahmet Kaya Cad., Aram Tigran Bul., Aydın Arslan Bul., Bediüzzaman Cad., Cengizler Cad., Cezeri Cad., Doç. Dr. Ahmet Bilgin Cad., Evrim Alataş Cad., Fatih Cad., Fatih Mah., Gürsel Cad., Halid Bin Velid Bul., Lezgin Avcı Cad., Mehmet Akif Ersoy Bul., Mehmet Uzun Cad., Mevlana Halit Mah., Molla Gürani Cad., Muradiye Mah., Naci Cad., Nükhet Coşkun Cad., Orhan Doğan Cad., Özdemir 1. Çıkmaz Sok., Özdemir Mah., Özdemir Sok., Selahattin Eyyubi Mah., Sezai Karakoç Bul., Şeyh Şamil Mah., Turgut Özal Bul., Turgut Özal Bulvarı 1. Çıkmaz Sok., Turgut Özal 2. Çıkmaz Sok., Yunus Emre Mah., Yusuf İslam Cad.	32

Tablo 1 (Devamı)

Kayapınar	Abdulkadir Aksu Cad., Abdulkadir Topkaç Cad., Ahmet Arif Cad., Ahmede Hani Cad., Ayşe Nur Zarakolu Cad., Bedri Ayselî Cad., Dr. Sıtkı Görâl Cad., Leyla Kasım Cad., Mesut Yılmaz Cad., Muhammed Oğuz Kılınc Sok., Musa Anter Cad., Necmettin Erbakan Bul., Nazım Hikmet Cad., Nurdan Sok., Selahattin Eyyubi Bul., Seyyid Eşref Cengiz Cad., Yılmaz Güney Cad.	17
Sur	Ali Bardak Mah., Ahmet Arif Sok., Bozdemir Mah., Cemal Yılmaz Mah., Dr. Yusuf Azizoğlu Cad., Cihan Sok., Dumrul Mah., Engin Sok., Fatih Sok., Fevzi Çakmak Sok., Feqiye Teyran Bul., Gökâl Sok., Göksel Sok., Gürkan Sok., İshak Sukuti Sok., İyaz Bin Ganem Cad., Hayati Avşar Cad., Hoca Ahmet Yesevi Cad., Hz. Süleyman Cad., Hz. Süleyman 1. Çıkma Sok., Melik Ahmet Cad., Melik Ahmet Mah., Melik Ahmet Sok., Mıgırdıç Margosyan Sok., Nurdan Sok., Özdemir Sok., Sadi Sok., Sedat Arıtürk Bul., Seyfeddini Amid Cad., Süleyman Demirel Bul., Süleyman Nazif Mah., Süleyman Nazif Sok., Tacettin Sok., Tiğrel Sok., Vehbi Muhlis Dabakoğlu Sok., Yılmaz Sok., Yücel Sok., Ziya Gökâl Mah., Ziya Gökâl Sok., Ziya Gökâl 1. Çıkma Sok.	41
Yenişehir	Ahmet Arif Cad., Ali Emiri Cad., Ali Emiri Sok., Ali Emiri 1. Geçit Sok., Ali Emiri 3. Geçit Sok., Aziziye Mah., Cahit Sıtkı Tarancı Sok., Dr. Selahattin Yazıcıoğlu Cad., Dr. Şeref İnalöz Cad., Dr. Yusuf Azizoğlu Cad., Faik Ali Sok., Gaffar Okkan Cad., Mehmet Akif Ersoy Bul., Mimar Sinan Cad., Nuri Dersimi 1. Sok., Sezai Karakoç Bul., Şeyh Said Bul., Şehit Ali Gaffar Okkan Bul., Şeyh Bedrettin Cad., Şeyh Said Sok., Turgut Özal Bul., Yaşar Kemal Cad., Yaşar Kemal 1. Geçit Sok.	22

Bitki ve bitki unsurlarının adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (30 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Bitki adları; mahalle, bulvar, cadde ve sokak adı olarak en çok Sur ilçesinde (24 ad) kullanılmıştır. Bitki ve bitki unsurlarının adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2

Bitki ve Bitki Unsurlarının Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Karanfil Cad.	1
Kayapınar	Cücük Mah., Yolboyu Pirinçlik Mah.	2
Sur	Arpa Sok., Çiçek Sok., Çiçek 1. Geçit Sok., Darı Sok., Darı 1. Çıkma Sok., Darı 2. Çıkma Sok., Dutlu Pınar Sok., Ekmek Sok., Fidanlar Mah., Güllü Sok., Güllü 1. Çıkma Sok., Güllü 2. Çıkma Sok., Gültepe Mah., Hasırlı Mah., Kamışlı Sok., Karanfil Sok., Kengerli Mah., Kengerli Sok., Kozlu Sok., Kuşburnu Mah., Lale Sok., Menekşe Sok., Söğütlü Sok., Söğütlü 1. Çıkma Sok.	24
Yenişehir	Bahar Sok., Çimenler Mah., Kesikağaç Mah.	3

Kavram adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (9 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Halkın yönetime olan katılımı anlamına gelen "cumhuriyet" kavramı, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinde mahalle adı olarak kullanılmıştır. Kavram adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3*Kavram Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Barış Cad., Emek Cad., Kardeşlik Cad.	3
Kayapınar	Barış Mah., Cumhuriyet Mah.	2
Sur	Barış Sok., Güven Sok., Savaş Mah.	3
Yenişehir	Cumhuriyet Mah.	1

Kurum ve kuruluş adlarıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (32) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Kurum ve kuruluş adları, en çok Sur ilçesinde kullanılmıştır. TOKİ, Bağlar, Kayapınar ve Yenişehir ilçelerinde sokak adı olarak kullanılırken sadece Yenişehir ilçesinde cadde adı olarak kullanılmıştır. Kurum ve kuruluş adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4*Kurum ve Kuruluş Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Bayındırlık Cad., Diyarbakır TDİ OSB Sok., Hava Limanı Cad., OSB Sok., TOKİ Sok.	5
Kayapınar	Belediye Cad., Tekel Cad., TOKİ Sok.	3
Sur	Diyarbakır Üniversite Köprülü Kavşağı Bul., Eski Ziraat Bankası Sok., Fakülte Bul., Fakülte Cad. Fakülte Sok. Gümrük Sok., Karakol Geçit Sok., Lise Cad., Lise Sok., Mimarlık Cad., Müze 1. Çıkmaz Sok., Müze Sok., Sağlık Cad., Sağlık Sok., YİBO Cad., YİBO Sok., Ziraat Bul.,	17
Yenişehir	DKM Sok., İŞKUR Sok., Lise Cad., Lise Sok., TEKS. İHT. OSB Cad., TOKİ Cad., TOKİ Sok.	7

Bir yerleşim alanının adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (77 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Yerleşim alanı adlandırmalarında genellikle Diyarbakır'ın çevresindeki yer adlarından etkilenilmiştir. Girne, Kamışlo, Lefkoşe, Medine, Sakarya, Golan, Mahabad, Kıbrıs, Altay, Karaman, Karşıyaka, Kozan, Sapanca, Sarıkamış gibi kentlik adları, Diyarbakır şehrine uzak olan yerleşim yerlerinin adlarıdır. *Çevlik* Bingöl'ün, *Rıha* Şanlıurfa'nın, *Meya Farkin* Silvan'ın, *Pasur* Kulp'un, *Piran* Dicle'nin eski adları olup kentlik adı olarak kullanılmıştır. Bir yerleşim alanının adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5*Bir Yerleşim Alanının Adı ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Çevlik Cad., Girne Cad., Girne 1. Çıkılmaz Sok., Heskif Cad., Kamışlo Bul., Lefkoşe Cad., Lefkoşe 1. Çıkılmaz Cad., Medine Bul., Sakarya Cad., Siverek Cad., Urfa Bul., Yeni Mardin Bul.	12
Kayapınar	Elazığ Bul., Golan Cad., Golan 1. Sok., Mahabad Bul., Mezopotamya Bul., Mezopotamya Mah., Mezopotamya Sok., Riha Cad., Siverek Cad., Urfa Bul., Urfa Sok.	11
Sur	Amid Sok., Amidiye Cad., Amidiye 1. Sok., Altay Sok., Diyarbakır Batman ÇŞB Bul., Elazığ Bul., Eski Mardin 2 Bul., Eski Mardin Cad., Eski Silvan Cad., Hani Bul., Hani Cad., Hani 1. Sok., Hani 2. Sok., Kadıköy Sok., Karaman 1. Çıkılmaz Sok., Karaman 2. Çıkılmaz Sok., Karaman 3. Çıkılmaz Sok., Karaman Sok., Karşıyaka Cad., Kıbrıs Cad., Kıbrıs 1. Çıkılmaz Sok., Kıbrıs 2. Çıkılmaz Sok., Kıbrıs 3. Çıkılmaz Sok., Kozan Mah., Meya Farkin Cad., Meya Farqin Sok., Palu 1. Çıkılmaz Sok., Palu Sok., Sapanca Mah., Sarıkamış Mah., Satı Eski Bismil Cad., Satı Eski Bismil Sok., Silvan Bul., Silvan Bulvarı 1. Sok., Silvan Sok., Terkan Cad., Terkan Sok., Yeni Mardin Bul., Yeni Mardin 1. Sok.	39
Yenişehir	Elazığ Bul., Elazığ 1. Çıkılmaz Sok., Elazığ 1. Sok., Elazığ 2. Sok., Eski Mahabad Bul., Hilar Cad., Mardin Sok., Meya Farkin Cad., Mezopotamya Bul., Pasur Cad., Piran Cad., Silvan Bul., Silvan 1. Bul., Silvan 2. Sok., Urfa Bul.	15

Tanımlayıcı adlardan oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (82 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Tanımlayıcı adların verilmesinde sıfatlardan yararlanılmıştır. Tanımlayıcı adlandırmalara Sur ilçesinde daha fazla yer verilmiştir. "Yeni" kelimesi mahalle, cadde ve sokak adı olarak bütün merkez ilçelerde kullanılmıştır. Kentlik adı olarak "yeni" kelimesinin tercih edilmesi yerleşim alanlarının zaman içerisinde büyüyüp yeni kurulan yerleşim yerlerine ad verilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Tanımlayıcı adlardan oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6*Tanımlayıcı Adlardan Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Ağaçgeçit Mah., Çiçekliyurt Mah., Demetevler Sok., Kabahıdır Mah., Karahanköy Mah., Karahanköy Sok., Körhat Mah., Sakallı Mah., Tokluca Mah., Yenihal Cad., Yeniköy Mah.	11
Kayapınar	Cankatran Mah., Gözalan Mah., Huzurevleri Mah., Yeniözerli Mah.	4
Sur	Acar Sok., Alabal Mah., Alakarga Sok., Büyükakören Mah., Büyük Bölüm Sok., Büyükkadı Mah., Büyük Sürgü Sok., Çeperli Sok., Çukur Sok., Çukurlu Sok., Çukurlu 1. Çıkılmaz Sok., Çukurlu 2. Çıkılmaz Sok., Çukurlu 3. Çıkılmaz Sok., Doğru Sok., Eğri Sok., İnce Sok., İncecik Sok., Karacaören Mah., Kılbaş Sok., Kırmasirt Cad., Kırmasirt Mah., Kırmasirt Sok., Kısa Sok., Köylü Sok., Kumlu Sok., Kumluçat Mah., Kutlu Sok., Küçükakar Sok., Küçükakören Mah., Küçük Bahçecik Sok., Küçük Bölüm Sok., Küçük Karataş Sok., Küçük Kavas Sok., Küçük Sürgü Sok., Orta Karataş Sok., Orta Kavas Sok., Sati Yeni Cad., Şen Sok., Tahtalı Kastal 1. Çıkılmaz Sok., Tahtalı Kastal Sok., Uğurlu Meydan Sok., Uğurlu Meydan 1. Çıkılmaz Sok., Uğurlu Meydan 2. Çıkılmaz Sok., Uzun 1. Çıkılmaz Sok., Uzun 2. Çıkılmaz Sok., Uzun 3. Çıkılmaz Sok., Uzun Sok., Yarımca Mah., Yarımca Sok., Yeni Çarşı Sok., Yeni Han Sok., Yeni Sok., Yenice Mah., Yenidoğan Mah., Yenievler Mah., Yenievler Sok., Yeni Sok., Yenişehir Sok., Yeşilköy Mah.	59
Yenişehir	Bahçelievler Mah., Çelikevler Mah., Gürdoğan Mah., Güzelköy Mah., Yeni Kapı 1. Çıkılmaz Sok., Yeni Kapı Sok., Yenişehir Cad., Yenişehir Mah.	8

Yol adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (38 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Yol adı ile kurulan adlandırmalara en fazla Sur ilçesinde rastlanmaktadır. Yol adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 7'de gösterilmiştir:

Tablo 7

Yol Adı ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Batıkarakoç Yolu Bul., Buçuktepe Yolu Bul., Kabahıdır Yolu Bul., Kesikağaç Yolu Cad., Oğlaklı Yolu Cad., Topyolu Bul., Topyolu Mah., Urfa Yolu 1. Geçit Sok., Uzunbahçe Yolu Bul., Viranşehir Yolu Cad., Yiğityolu Mah., Yolboyu Cad., Yolboyu Sok.	13
Kayapınar	Batı Çevre Yolu Bul., Tosunlu Yolu Bul., Urfa Yolu 1. Geçit Sok., Yolboyu Cad., Yolboyu Sok.	5
Sur	Ali Paşa Yeni Yol Sok., Bozdemir Yolu Cad., Diyarbakır Bingöl Karayolu Bul., Eski Diyarbakır Bingöl Karayolu Bul., Diyarbakır Bitlis Yolu Bul., Eryolu Mah., Güroluk Yolu İç Yolu Bul., İmar Yolu Sok., Karayolu Cad., Kavşan Yolu Bul., Kavşan Yolu Cad., Kayayolu Mah., Mardin Yolu Cad., Sati Yolüstü Cad., Sati Yolüstü Sok., Taraklı Yolu Cad., Yeni Doğan Yolu Bulvarı Sok., Yeni Köy Yolu Sok.	18
Yenişehir	Kesikağaç Yolu Cad., Yolaltı Mah.	2

Yerin konumuna göre oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (21 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Yerin konumuna göre adlandırmalarda “batı, güney, aşağı, yukarı, orta, sağ” gibi yön adlandırmaları sıfat tamlaması veya birleşik sözcük olarak kullanılmıştır. Yerin konumuna göre oluşturulmuş adlar en fazla Sur ilçesinde kullanılmıştır. Yerin konumuna göre oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının ilçelere göre dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir:

Tablo 8

Yerin Konumuna Göre Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Batıçanakçı Mah., Batıkarakoç Mah., Orta Sok., Ortaören Mah., Yukarı akdibek Mah., Yukarı Mollaali Mah.	6
Kayapınar	Harmanardı Mah., Kuyu Sırtı Cad., Kuyu Sırtı Sok., Sağkulak Mah.	4
Sur	Aşağı Saman Sok., Daracık Sok., Güney Sok., İçkurşunlu Sok., Köprübaşı Mah., Köprübaşı Sok., Yukarı Karataş Sok., Yukarıkılıçtaşı Mah., Yukarı Saman Sok.	9
Yenişehir	Yukarı Nasırlar Mah., Yüksek Mah.	2

Coğrafi unsurların adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (68 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Coğrafi unsurların adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının merkez ilçelere göre dağılımı Tablo 9'da gösterilmiştir:

Tablo 9

Coğrafi Unsurların Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Alıpınar Mah., Buçuktepe Cad., Buçuktepe Mah., Gömmetaş Mah., Gömmetaş Sok., Kamışpınar Mah., Kanal Cad., Karacadağ Bul., Karacadağ Mah., Kaynartepe Mah., Kolludere Mah., Körtepe Mah., Tavşantepe Mah., Tellikaya Mah., Topraktaş Mah. Topraktaş Sok.	16

Tablo 9 (Devamı)

Kayapınar	Beneklitaş Mah., Çölgüzeli Mah., Esentepe Mah., Gömmetaş Sok., Gözegöl Mah., Güleçoba Mah., Kayapınar Cad., Kırkpınar Mah., Sultantepe Mah., Talaytepe Cad., Talaytepe Mah., Talaytepe Sok.	12
Sur	Ağaçlıdere Mah., Altınpınar Sok., Arpaderesi Mah., Birkleyn Cad., Birkleyn Sok., Bostanpınar Mah., Fiskaya Cad., Fiskaya Sok., Gölpınar Mah., Gölpınar Sok., Karacadağ Sok., Karadeniz 1. Çıkılmaz Sok., Karadeniz Sok., Karpuztepe Mah., Kartaltepe Mah., Kapaklıpınar Mah., Katırpınar Sok., Kelçeşme Cad., Kervanpınar Mah., Kervanpınar Sok., Kırklar Dağı Cad., Nefirtaş Mah., Pınardüzü Mah., Sarıkaş 2. Sok., Sati Dere Cad., Sati Zorova Cad., Sati Zorova Sok., Yalçın Sok., Yeşildere Sok., Yeşilvadi Sok., Yıkıkaya Sok.	31
Yenişehir	Dikentepe Mah., Dökmetaş Mah., Geyiktepe Mah., Gülgöze Cad., Gülgöze Sok., Güvendere Mah., Hantepe Mah., Sivritepe Mah., Yayaş Mah.	9

Bilinen bir yerin adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (35 ad) Bağlar ilçesi dışında Diyarbakır'ın diğer merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Kayapınar ilçesinde "sanayi" adı bilinen bir yer adı olarak kullanılırken Sur ilçesinde "pazar, hamam, telgrafhane, meydan" adları kullanılmıştır. Yenişehir ilçesinde "kooperatifler, istasyon, fabrika" gibi adlar tercih edilmiştir. Bilinen bir yerin adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının ilçelere göre dağılımı Tablo 10'da gösterilmiştir:

Tablo 10

Bilinen Bir Yerin Adı ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Kayapınar	3. Sanayi Sok., 4. Sanayi Sok., Traktörçüler Sitesi Sok.	3
Sur	Buğday Pazarı Sok., Çarşı Hamam Sok., Çarşı Sok., Deve Hamamı Sok., Deve Hamamı 1. Çıkılmaz Sok., Deve Hamamı 2. Çıkılmaz Sok., Dilek Çeşmesi Cad., Direkhane 1. Çıkılmaz Sok., Direkhane Sok., Eski Yoğurt Pazarı Sok., Gavur Meydanı Sok., Gümrük Sok., Hacı Mahmut Meydanı Sok., Hamam Sok., Hamam 1. Çıkılmaz Sok., Kongre Sok., Odun Pazarı Sok., Odun Pazarı 1. Çıkılmaz Sok., Odun Pazarı 2. Çıkılmaz Sok., Paşa Hamamı Sok., Saman Pazarı Sok., Telgrafhane Sok., Telgrafhane 1. Çıkılmaz Sok., Telgrafhane 2. Çıkılmaz Sok., Telgrafhane 3. Çıkılmaz Sok. Sanayi Sok.,	26
Yenişehir	Fabrika Cad., Fabrika Mah., Kooperatifler Mah., İstasyon Bul., İstasyon Sok., Seyrantepe Sanayi Mah.	6

Tarıma bağlı yer adları veya alan adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (29 ad) Kayapınar ilçesi dışında Diyarbakır'ın diğer merkez ilçelerinde kullanılmıştır. "Bağ" kelimesi tarıma bağlı yer adı olarak en çok kullanılan adlardan biridir. Tarıma bağlı yer adları en fazla Sur ilçesinde kullanılmıştır. Tarıma bağlı yer adları veya alan adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 11'de gösterilmiştir:

Tablo 11

Tarıma Bağlı Yer Adları veya Alan Adlarından Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Bağcılar Mah., Ekince Mah., Ovabağ Cad., Uzunbahçe Mah., Uzunbahçe Sok.	5
Sur	Bağcılar Sok., Bağıvar Mah., Bağlı Sok., Bağpınar Mah., Bahçe Sok., Bahçecik Mah., Bahçecik Sok., Çamlıca Sok., Dönümlü Mah., Esenbağ Mah., Yalıbahçe Sok., Kavaklıbağ Mah., Kavaklıbağ Sok., Kuşlukbağı Mah., Kuşlukbağı Sok., Merkez Cad., Merkez Sok., Ovabağ Cad., Ovabağ Sok., Yeni Bahçe Sok.	20
Yenişehir	Ekinciler Mah., Ekinciler Sok., Şehitlik Mah., Şehitlik Sok.	4

Coğrafi unsurların özel adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (9 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. "Dicle" ve "Fırat" adları, coğrafi unsurların özel adları ile oluşturulmuş önemli adlardan olup Dicle ve Fırat Nehirlerinden adını alırlar. Coğrafi unsurların özel adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 12'de gösterilmiştir:

Tablo 12

Coğrafi Unsurların Özel Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Dicle Bul.	1
Kayapınar	Diclekent Bul., Diclekent Mah., Fırat Bul., Fırat Mah., Fırat Sok., Dorşin Cad.	6
Sur	Dicle Sok.	1
Yenişehir	Dicle Mah.	1

Renk adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (29 ad) Kayapınar ilçesi dışında Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Türkçe yer adlarında kullanılan "ak, kara, sarı, yeşil, al" gibi renk adları, tarih boyunca Diyarbakır kentlik adlarında tercih edilen adlardır. Renk adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 13'te gösterilmiştir:

Tablo 13

Renk Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Sarıdallı Mah., Yeşildallı Mah.	2
Sur	Aksu Cad., Aksu Sok., Alaca Sok., Alaca 1. Çıkmaz Sok., Karabulut Sok., Karaçimen Mah., Karabaş Mah., Karabaş Sok., Karabaş Bul., Karaçalı Mah., Karaçalı Sok., Kızılay Cad., Kızılay Sok., Sarı Sok., Sarı22 Sok., Sarılar Bul., Sarılar Cad., Sarılar Mah., Sarılar Sok., Sarıyazma Mah., Sarıyazma Sok., Yeşil Sok., Yeşilbaş Sok., Yeşilbaş 1. Çıkmaz Sok., Yeşilli Mah.	25
Yenişehir	Al Mah., Sarıyatak Mah.	2

Dinî inanışlarla ilgili adlandırmalardan oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (11 ad) Bağlar ve Sur ilçesinde kullanılmıştır. Dinî kentlik adlandırmalarında "cami" ve "mezarlık" adları en çok kullanılan adlardır. Bağlar ilçesinin dinî kentlik adlarında "Mezarlıklar Cad." kullanılırken bunun dışındaki diğer bütün dinî kentlik adları Sur ilçesinde kullanılmıştır. Dinî inanışlarla ilgili adlandırmalardan oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 14'te gösterilmiştir:

Tablo 14

Dinî İnanışlarla İlgili Adlandırmalardan Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Mezarlıklar Cad.	1
Sur	Cami Cad., Cami Sok., Cami Kebir Mah., Cami Nebi Mah., Kadı Cami Sok., Kara Cami Sok., Mezarlık Cad., Mezarlık Sok., Sati Cami Sok., Ziyaret Mah.	10

Gök terimleri, hava olayları veya mevsimler ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (5 ad) Diyarbakır'ın sadece Sur ilçesinde kullanılmıştır. Gök terimleri, hava olayları veya mevsimler ile

oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 15'te gösterilmiştir:

Tablo 15

Gök Terimleri, Hava Olaylar veya Mevsimler ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	Güneş Sok., Karlı Sok., Yıldırım Sok., Yıldız Cad., Yıldız Sok.	5

Ünvan adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (78 ad) Diyarbakır'ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Ünvan adları ile oluşturulmuş kentlik adları en fazla Sur ilçesinde kullanılmıştır. Sur ilçesinde kullanılan ünvan adlarından "paşa" adı, Diyarbakır'ın tarihi için önemli olan kişilere ithafen verilmiştir. Ali Paşa, Bıyıklı Mehmet Paşa, İskender Paşa, Hüsrev Paşa gibi Diyarbakır'ın valiliğini yapmış kişilerin adları mahalle ve sokaklara verilmiştir. "Sultan Sasa Bulvarı" Bağlar, Kayapınar ve Yenişehir ilçesine verilen bulvar adıdır. Ünvan adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 16'da gösterilmiştir:

Tablo 16

Ünvan Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Karamusa Mah., Merwani Cad., Pınaroğlu Mah., Sultan Sasa Bul.	4
Kayapınar	Baba Tahir Cad., Baykara Mah., Hatipoğlu Mah., Karayakup Mah., Sultan Sasa Bul.	5
Sur	Abdaldede Mah., Abidin Paşa Sok., Ali Paşa Mah., Ata Sok., Ateşoğlu Sok., Azizoğlu Çıkmaz Sok., Azizoğlu Sok., Baroğlu Mah., Bay Sok., Bay Feyzi Sok., Bayram Paşa Sok., Bekir Paşa Sok., Bekir Paşa 1. Çıkmaz Sok., Bekir Paşa 2. Çıkmaz Sok., Beybulak Mah., Bıyıklı Mehmet Paşa 1. Çıkmaz Sok., Bıyıklı Mehmet Paşa Sok., Cemiloğlu Cad., Cevat Paşa Mah., Dabanoğlu Mah., Dabanoğlu 1. Çıkmaz Sok., Dabanoğlu Sok., Derviş Hasan Mah., Fatih Paşa Mah., Fatih Paşa Yeni yol Sok., Gazi Cad., Gazi 1. Çıkmaz Sok., Hacı Nuri Sok., Hacı Osman Mah., Hambeli Sok., Hatun Katsal Sok., Hızır İlyas Mah., Hıdır İlyas Sok., Hüsrev Paşa Sok., İbrahim Bey Sok., İnönü Cad., İnönü 1. Çıkmaz Sok., İnönü 2. Çıkmaz Sok., İnönü 3. Çıkmaz Sok., İnönü Sok., İskender Paşa 1. Çıkmaz Sok., İskenderpaşa Mah., İskender Paşa Sok., Kabasakal Mah., Karababa Sok., Kara Ozan Sok., Kara Ozan 1. Çıkmaz Sok., Kurdoğlu Sok., Küçükcadı Mah., Lalebey Mah., Lalebey Sok., Lebiboğlu Sok., Meyremhan Cad., Nebioğlu Sok., Reşitoğlu Sok., Tanoğlu Mah., Seyfölmülük Cad., Seyfölmülük Sok., Şair Sırrı Sok., Sait Paşa Sok., Şaloğlu Sok., Tanoğlu Sok., Topaloğlu Sok., Veli Kethüda Sok., Yiğit Ahmet Sok., Yiğitçavuş Mah.	68
Yenişehir	Sultan Sasa Bul.	1

Tarihî nitelikteki yapı veya yapıt adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (6ad) Sur ve Yenişehir ilçesinde kullanılmıştır. Diyarbakır'ın Sur ilçesi tarihi eskiye dayanan bir ilçe olduğu için bu ilçede köşk, kale gibi tarihî yapılar bulunmaktadır. "Gaziköşk Caddesi", Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'ı ziyaretine binaen yapılmış bir tarihî yapı olan Gazi Köşk'ten gelmektedir. Tarihî nitelikteki yapı veya yapıt adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır merkez ilçelere göre dağılımı Tablo 17'de gösterilmiştir:

Tablo 17

Tarihî Nitelikteki Yapı veya Yapıt Adlarından Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	İçkale 1. Çıkma Sok., İçkale Sok., Gaziköşk Cad., Köprülü Sok., Köşk Mah.	5
Yenişehir	Ferit Köşk Mah.	1

Meslek adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (58 ad) Bağlar ve Sur ilçesinde kullanılmıştır. “Öğretmenler Caddesi” kentlik adı Bağlar ilçesinde kullanılırken “Mastfiroş Caddesi” Kayapınar ilçesinde kentlik adı olarak kullanılmıştır. Meslek adlarıyla oluşturulmuş diğer bütün kentlik adları Sur ilçesinde kullanılmıştır. Meslek adlandırmaları genellikle -ci yapım eki ile kullanılmıştır. Meslek adlarından oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının ilçelere göre dağılımı Tablo 18’de gösterilmiştir:

Tablo 18

Meslek Adlarından Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Öğretmenler Cad.	1
Kayapınar	Mastfiroş Cad.	1
Sur	Abacı Sok., Akıncılar Sok., Arıcılar Sok., Bardakçı Sok., Barutçu Sok., Bekçi 1. Çıkma Sok., Bekçi Sok., Bezciler Sok., Binici Sok., Buzcular Sok., Çakmakçılar Sok., Çiçekçi Sok., Çiftçi Sok., Çizmeci Sok., Çıncılar Sok., Çiniciler Sok., Çömlekçi Sok., Çubukçu 1. Çıkma Sok., Çubukçu Sok., Deveci Sok., Doğu Çanakçı Mah., Dökmeciler Sok., Ekmekçi Sok., Elçi Sok., Eski Çulcular Sok., Havacılar Mah., Kazancılar Sok., Kazıcı Sok., Ketenci 1. Çıkma Sok., Ketenci Sok., Kılıççı Sok., Koyungüden Mah., Kuyumcular Sok., Manav Sok., Marangozlar Sok., Meyveciler Sok., Nalbant Sok., Nişeci Sok., Oduncular Sok., Palancılar Sok., Pamukçu Sok., Pirinççiler Sok., Puşucu Sok., Saatçi Sok., Sabuncu Sok., Sayarlar Mah., Sımsar Sok., Sütçü Sok., Tarancı Sok., Tarancı 1. Çıkma Sok., Taşçı Sok., Taşkırıan Sok., Tuzcular Sok., Yemenciler Sok., Yoğurtçu Sok., Yumurtacı Sok.	56

Hayvan adlarıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (16 ad) Diyarbakır’ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Diyarbakır’ın merkez ilçelerinde hayvan adlarıyla oluşturulmuş mahalle ve sokak adları en fazla Sur ilçesinde kullanılmıştır. Hayvan adlarıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 19’da gösterilmiştir:

Tablo 19

Hayvan Adlarından Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Develi Mah., Oğlaklı Mah.	2
Kayapınar	Keklik Mah., Leylek 1. Çıkma Sok., Leylek Sok., Tosunlu Mah.	4
Sur	Balıklı 1. Çıkma Sok., Balıklı Sok., Deve Kaldıran 1. Çıkma Sok., Deve Kaldıran Sok., Develi Sok., Doğan Sok., Kumrucak Mah., Kuzu Sok., Sülüklü Sok.	9
Yenişehir	Güvercinlik Mah.	1

Maden veya değerli taşların adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (8 ad) sadece Diyarbakır ilinin Sur ilçesinde kullanılmıştır. Maden veya değerli taşların adları arasında “mermer” ve

“çelik” adıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları dikkat çekmektedir. “Kurşunlu Sok.” adını Sur ilçesinde bulunan Kurşunlu Camisi’nden almıştır. Maden veya değerli taşların adı ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 20’de gösterilmiştir:

Tablo 20

Maden veya Değerli Taşların Adı ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	Çelikli Mah., Çelik Sok., Çelikmen 1. Çıkmaz Sok., Çelikmen Sok., Kurşunlu Sok., Mermer Mah., Mermeri Mah., Mermer Sok.	8

Entegre sözcüğüyle oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (19 ad) Diyarbakır ilinin bütün ilçelerinde kullanılmıştır. Entegre sözcüğüyle oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 21’de gösterilmiştir:

Tablo 21

Entegre Sözcüğüyle Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Entegre Bağcılar Sok., Entegre Şeyh Şamil Sok., Entegreyeniköy Sok.	3
Kayapınar	Entegre Kayapınar Medya Sok., Entegre Kayapınar Peyas Sok.	2
Sur	Entegre İskender Paşa Cad., Entegre İskender Paşa Sok., Entegre Kıtılbil Sok., Entegre Lalebey Sok., Entegre Sur Abdaldede Sok., Entegre Sur Ali Paşa Sok., Entegre Savaş Sok., Entegre Sur Cami Kebir Sok., Entegre Sur Cami Nebi Sok., Entegre Sur Cemal Yılmaz Sok., Entegre Sur Cevat Paşa Sok., Entegre Sur Dabanoğlu Sok., Entegre Sur Fatih Paşa Sok.	13
Yenişehir	Entegre Kooperatifler Sok.	1

Meyve ve sebze adlarıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (8 ad) sadece Diyarbakır ilinin Sur ilçesinde kullanılmıştır. Diyarbakır ilinin sembolü olan “karpuz” mahalle, cadde ve sokak adı olarak kullanılmıştır. “Kahve”, “soğan” ve “şeftali” adları da Sur ilçesinde mahalle, cadde ve sokak adı olarak kullanılmıştır. Meyve adlarıyla oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır ili merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 22’de gösterilmiştir:

Tablo 22

Meyve ve Sebze Adlarıyla Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	Kahve Cad., Kahve Sok., Karpuzlu Cad., Karpuzlu Mah., Karpuzlu Sok., Soğanlı Mah., Soğanlı Sok., Şeftali Sok.	8

Sayı adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (15 ad) Diyarbakır’ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. “5 Nisan Mahallesi” adı, Mustafa Kemal Atatürk’ün Diyarbakır’a gelişine binaen verilmiş bir kentlik adıdır. Sayı adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır ili merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 23’te gösterilmiştir:

Tablo 23*Sayı Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	5 Nisan Mah., Çiftlik Mah., Çiftlik Sok., Kırkıncık Mah., Kırkkoyun Mah.	5
Kayapınar	4. Bul., 500 Evler Sok.	2
Sur	Çiftehan Sok., Dörtler 1. Çıkamaz Sok., Dörtler Sok., Üçok Sok., Üçok 1. Çıkamaz Sok., Yedikardeş Sok.	6
Yenişehir	Üçkuyu Mah., Dokuzçeltik Mah.	2

Devlet adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (1 ad) sadece Sur ilçesinde kullanılmıştır. "Artuklar" adı, Diyarbakır'da egemenliğini sürdürmüş Artuklu Devleti'nden gelmektedir. Ayrıca Diyarbakır'ın Sur ilçesinde Artuklular'a ait "Artuklu Sarayı" bulunmaktadır. Devlet adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 24'te gösterilmiştir:

Tablo 24*Devlet Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	Artuklar Sok.	1

Yiyecek adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (3 ad) sadece Bağlar ve Sur ilçelerinde kullanılmıştır. Yiyecek adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 25'te gösterilmiştir:

Tablo 25*Yiyecek Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Alankoz Mah.	1
Sur	Ekmek Sok., Tuzlu Sok.	2

Araç gereç adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (16 ad) Diyarbakır ilinin Kayapınar, Sur ve Yenişehir ilçelerinde kullanılmıştır. "Çakmak" kelimesi, Sur ve Yenişehir ilçelerinde mahalle ve sokak adı olarak kullanılmıştır. Araç gereç adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 26'da gösterilmiştir:

Tablo 26*Araç Gereç Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Kayapınar	Çarçıra Cad.	1
Sur	Cendere Sok., Çakmak Sok., Çarıklı Mah., Çubuklu Mah., Dolap Sok., Işıklar Sok., Kadız Cad., Kesmesli Sok., Kırıkdirek Sok., Kiremit Sok., Merdivenli Sok., Ocak Sok., Süngüler Mah., Uçak Sok.	14
Yenişehir	Çakmak Mah.	1

Su adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (6 ad) Diyarbakır ilinin Bağlar, Kayapınar ve Sur ilçelerinde kullanılmıştır. Su adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 27'de gösterilmiştir:

Tablo 27*Su Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Buyuransu Mah.	1
Kayapınar	Avcısuyu Mah.	1
Sur	Çataksu Mah., Suakar Sok., Su Sok., Sular Sok.	4

Akrabalık adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (2 ad) Diyarbakır ilinin sadece Sur ilçesinde kullanılmıştır. Akrabalık adları ile oluşturulmuş mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının dağılımı Tablo 28’de gösterilmiştir:

Tablo 28*Akrabalık Adları ile Oluşturulmuş Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Sur	Ana Sok., Teyze Sok.	2

Diğer mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları (106 ad) Diyarbakır’ın bütün merkez ilçelerinde kullanılmıştır. Diğer mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarının Diyarbakır ili merkez ilçelerine göre dağılımı Tablo 29’da gösterilmiştir:

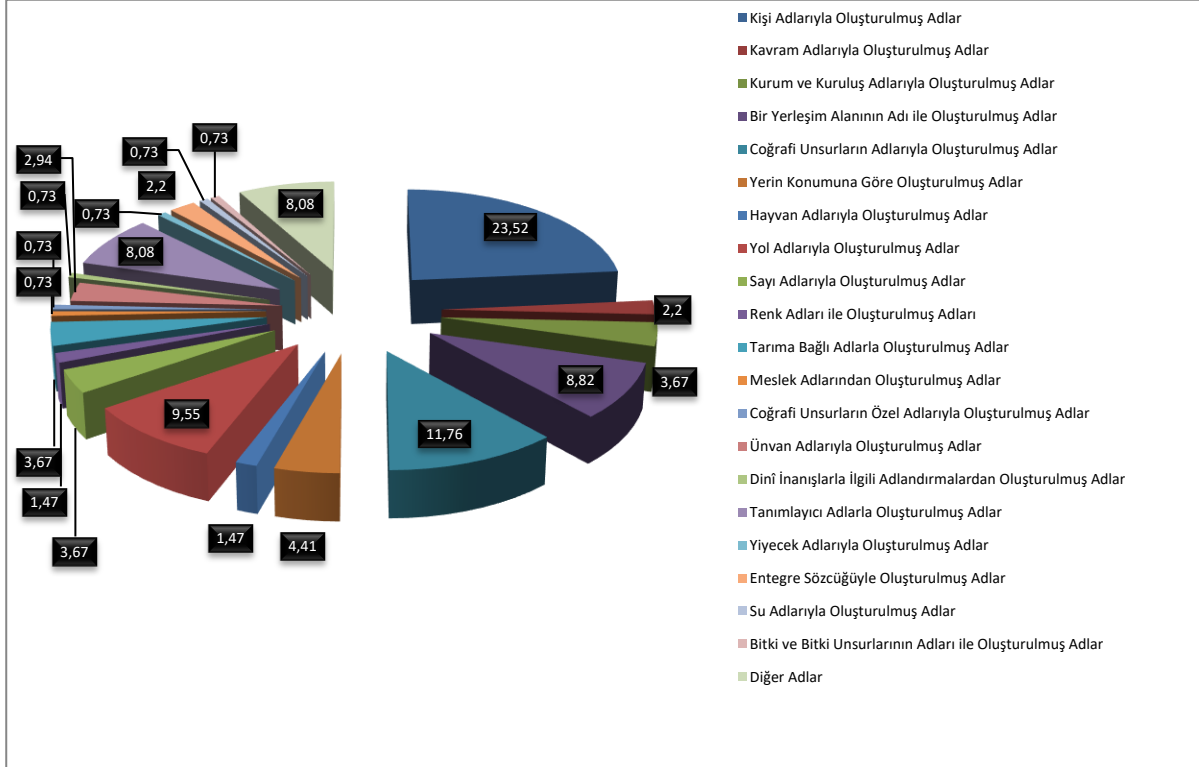
Tablo 29*Diğer Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının İlçelere Göre Dağılımı*

İlçe	Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları	Sayı
Bağlar	Ağu Cad., Avşin Cad., Azadi Cad., Göçmenler Cad., Göçmen Sok., Hashavar Cad., Kılavuz Cad., Mazi Cad., Nevroz Cad., Övündüler Mah., Zoğa Sok.	11
Kayapınar	Jiyan Cad., Kaldırım Mah., Kırğali Cad., Kırğali Sok., Medya Mah., Petek Mah., Peyas Cad., Peyas Mah., Taban Mah., Tişo Mah., Uyandık Mah.	11
Sur	Alcık Mah., Alcık Sok., Ana 1. Çıkma Sok., Ana 2. Çıkma Sok., Arcak Sok., Arman Sok., Baran Sok., Begit Sok., Bel Sok., Ben Sok., Büro Cad., Bölüm Sok., Bölüm 1. Çıkma Sok., Bölüm 2. Çıkma Sok., Büklüm Sok., Çeşme Sok., Çıkar Sok., Dabak Sok., Değer Sok., Dilek Sok., Ding Sok., Doğanlı Mah., Erimli Mah., Erimli Sok., Etinler Sok., Evin Sok., Fetih Mah., Gencan Mah., Göçmen Sok., Hami Sok., Harmanlar Mah., Harman Sok., Kabi Cad., Kabi Sok., Kadya Cad., Kapulu Sok., Kardeşler Mah., Kavs Cad., Kavs Sok., Konacık Bul., Konacık Mah., Konyar Sok., Kuyulu Sok., Merhali Bul., Merhali Sok., Mızgin Cad., Miraz Sok., Muallak Sok., Önen Sok., Önen 1. Çıkma Sok., Özbay Sok., Özekli Mah., Sağdıçlı Mah., Sati Mah., Sati Sok., Simar Sok., Sipahi Sok., Sungur Sok., Talu Sok., Talu 3. Çıkma Sok., Talu 4. Çıkma Sok., Tezgeçer Mah., Tulgar Sok., Turistik Cad., Turistik 1. Çıkma Sok., Tütenk Sok., Uçar Sok., Uluğlar Sok., Varol Sok., Wax Sok., Yazgan 1. Çıkma Sok., Yazgan Sok., Zağlı Sok., Zingilli 1. Çıkma Sok., Zingilli Sok.	75
Yenişehir	Alpu Mah., Alangör Mah., Başil Mah., Bozek Mah., Elidolu Mah., Eser Mah., İlbaş Mah., Sancar Mah., Tanışık Mah.	9

3. Diyarbakır İli Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarına Grafikler

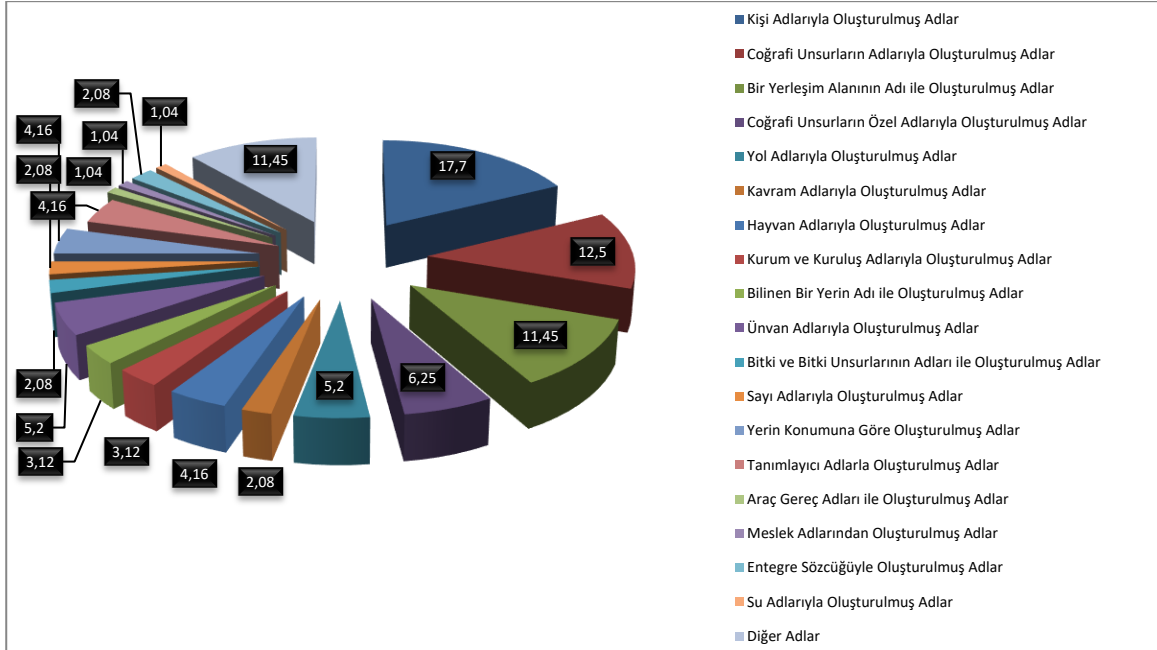
Grafik 1

Bağlar İlçesi Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının Yüzdeleri Dağılımı

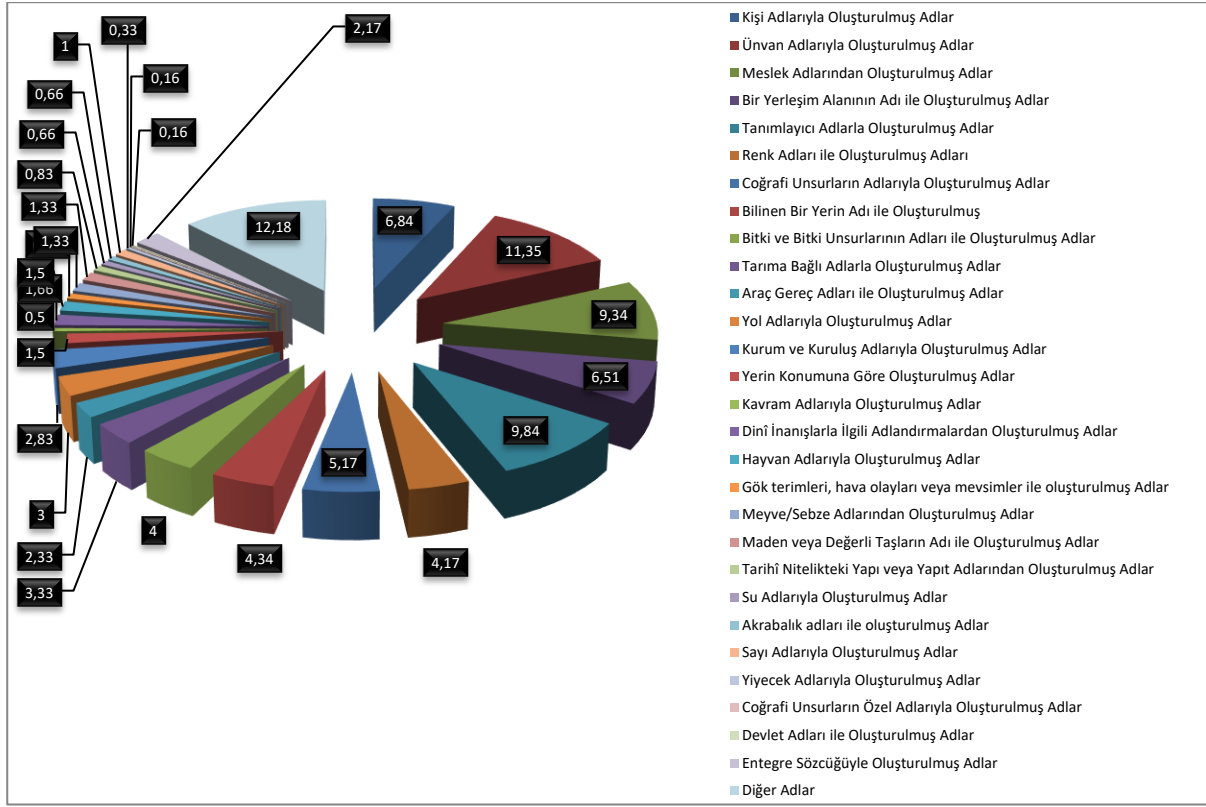
Grafik 2

Kayapınar İlçesi Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının Yüzdeleri Dağılımı

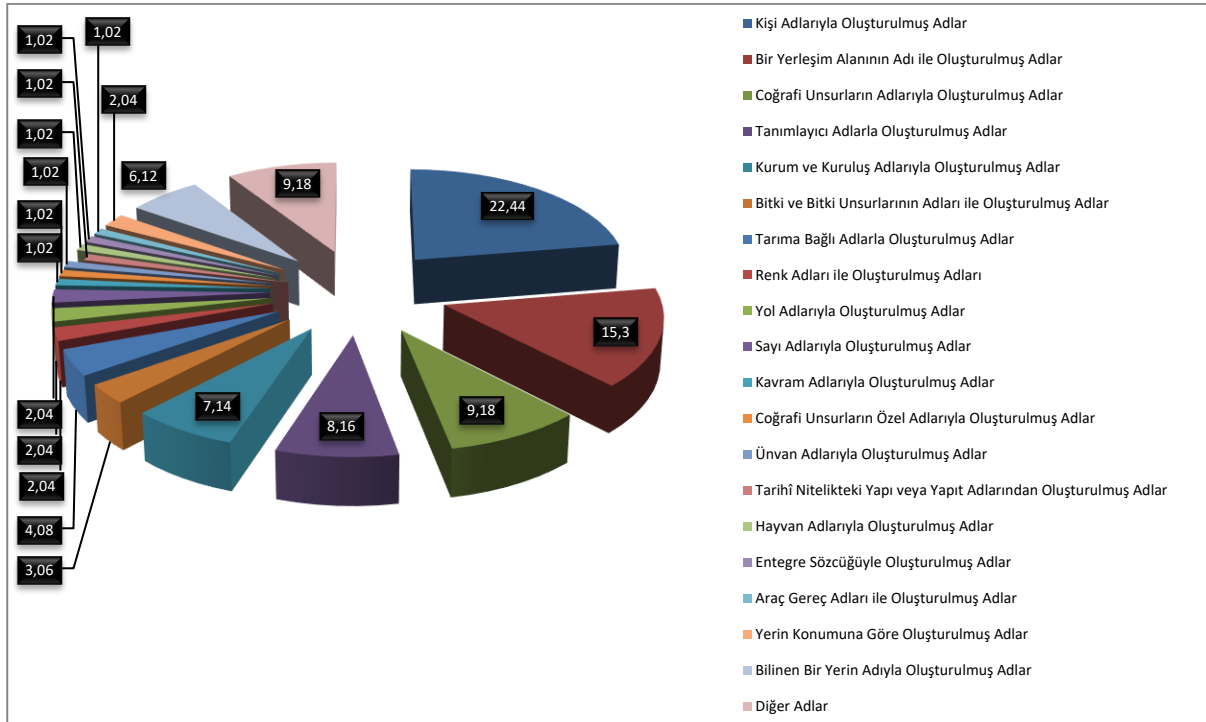
Grafik 3

Sur İlçesi Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının Yüzelik Dağılımı

Grafik 4

Yenişehir İlçesi Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adlarının Yüzelik Dağılımı

Mülki Terim Kısaltmaları

Bul.: Bulvar

Cad.: Cadde

Mah.: Mahalle

Sok.: Sokak

4. Sonuç

Diyarbakır ili coğrafi konumu itibariyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarih boyunca Türkler, Kürtler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler, Keldaniler, Yezidiler ve Nasturilerin birlikte yaşadığı önemli bir kent olmuştur.

Bu çalışmada Diyarbakır ilinin Bağlar ilçesinde 136, Kayapınar ilçesinde 96, Sur ilçesinde 599 ve Yenişehir ilçesinde 98 olmak üzere toplam 929 mahalle, bulvar, cadde ve sokak adı incelenmiştir. İnceleme neticesinde Bağlar ilçesi 21, Kayapınar ilçesi 19, Sur ilçesi 29 ve Yenişehir ilçesi 20 başlık altında değerlendirilmiştir. Diyarbakır ili mahalle, bulvar, cadde ve sokak adlarına sırasıyla en çok kişi kişi ad ve soyadları (112), tanımlayıcı adlar (82 ad) ile bir yerleşim alanının adının (77 ad) verildiği tespit edilmiştir. Diyarbakır ilinin sembolü olan karpuzun kentlik adı olarak özellikle sur ilçesinde (Karpuztepe Mah., Karpuzlu Mah., Karpuzlu Cad., ve Karpuzlu Sok.) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Diyarbakır merkez ilçelerin tümünde “Diyarbakır” adının kentlik adı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Diyarbakır ilinin eski adlarından biri olan “Amid” adı, Sur ilçesinde kentlik adı olarak kullanılmıştır. Amid adı, Sur ilçesinde bir yerleşim alanının adı ile cadde ve sokak adı olarak kullanılmıştır.

Diyarbakır’ın en eski ilçesi olan Sur ilçesinde tarihî türbe, cami, kale, kervansaray, köprü ve han vardır. Bu yapılar; mahalle, bulvar, cadde ve sokak adı olarak da kullanılmıştır. Örneğin; İslâm dünyasının 5. Harem-i Şerif’i olarak kabul edilen Ulu Cami’nin bulunduğu mahalle (Cami Kebir Mah.), peygamber camisi olarak bilinen Nebi Cami’nin bulunduğu mahalle (Cami Nebi Mah.), Artuklu Sarayı’nın bulunduğu İçkale (İçkale Sok.) ve Atatürk’e ithafen yaptırılan Gazi Köşkü (Gaziköşk Cad.) gibi mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları kentlik adı olarak kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Asımgil, B. (2018). İzmir’de kentsel kimlik bileşenlerinden cadde ve sokakların toponimisi ve milliyetçi, etnik izlerin sosyal yapı oluşumuna katkıları. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 19 (1). 21-36.
- Ayhan, F. (2024). İstanbul’da Cumhuriyet döneminde değişen yerleşme isimleri. *Ad Bilimi Araştırmaları* 2 (Ed. Mehmet emin Tuğluk, Ünal Kalaycı) içinde. Efe Akademi Yayınları.
- Başkan, Ö. (1970). Türkiye köy adları üzerine bir deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (319), 237-251.
- Gündüz, Ö. A., & Yalkın, A. O. (2023). Burdur ili merkez ilçesine bağlı köy adları üzerine bir değerlendirme. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 263-284.
- Eröz, M. (1974). Doğu Anadolu köy adları üzerinde sosyolojik bir araştırma. *Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri*, 271-31, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Işırtman, İ. R. (1945). Köy adları üzerine bir inceleme. *Türk Dili Belleten*, 1(3), 52-61.
- Güzel, M., & Yeşil, P. (2021). Ordu ilindeki mahalle adlarının doğal ve kültürel peyzaj öğeleri bağlamında incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11 (3), 763-776.
- Orhan, F., & Dönmez, H. İ. (2023). Erzincan’ın şehirselsel toponimisi ve şehir kimliği üzerindeki etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Cumhuriyet Özel Sayısı)*, 230-246. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1361255>
- Özdoğan, H. (2016). Kırklareli ili köy adları incelemesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]
- Somuncu, M. (2020). İş yeri adlarının dil-kültür zemininde incelenmesi. *Develi İlçesi örneği. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (29), 1955-1986.
- Tuğluk, M. E., & Özfidan, T., (2022). Batman ili mahalle, bulvar, cadde ve sokak adları üzerine bir Değerlendirme. *Folklor Akademi Dergisi*, 5 (2), 496 – 530.
- Tuğluk, M. E., & Özfidan, T. (2022). Batman ili köy ve bağlı yerleşim yerleri yer adları üzerine bir değerlendirme. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 8 (16), 464-487.
- Tunçel, H. (2020). Türkiye’de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 23-34.
- Üstünova, K., vd. (2010). İş yeri adlarında Türkçenin kullanımı. *Turkish Studies* 5 (11), 1391-1419.
- Yasak, Ü., & Sıtmaç, C. (2024). Uşak şehrinde cadde ve sokak isimlerinin hodonomik analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (52), 52-70. <https://doi.org/10.32003/igge.1421026>
- <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> (Erişim Tarihi 03.11.2024, 17.50)
- <https://adres.nvi.gov.tr/VatandasIslemleri/AdresSorgu> (Erişim Tarihi 04.11.2024, 10.07.)

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okumuş ve onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve alışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

The City in Words across Time: A Corpus-Based Literary Approach Using Istanbul as a Case Study

Asmaa Ramil

Yildiz Technical University, Institute of
Social Sciences, Istanbul, Türkiye,
asmaa.ramil@pm.me

Received: 19.10.2024
Accepted: 25.12.2024
Available Online: 29.12.2024

Abstract: This paper examines how a combination of qualitative literary analysis and corpus methods (mainly, collocation analysis) can shed light on the changing representations of a city across different temporal and cultural contexts. Using Istanbul as a case study, it examines the portrayal of the city in three literary works spanning more than a century: Pierre Loti's *Aziyadé* (1879), Ahmet Hamdi Tanpınar's *The Time Regulation Institute* (1961) and Orhan Pamuk's *Istanbul: Memories and the City* (2003). The study explores how each author portrays the city through a distinct lens – Loti's Orientalist gaze, Tanpınar's modernist reflection, and Pamuk's postmodern engagement. It highlights how macro literary narratives and micro linguistic patterns (mainly, on the word level) interact to construct images of the city, reflecting socio-political dynamics and demonstrating the interplay among tradition, memory and change in shaping Istanbul's individual and collective cultural identities from the late 19th century to the early beginnings of the 21st. The paper considers the tensions between the past, the present and the in-between, highlighting how literature interacts with these tensions to construct and deconstruct the image of Istanbul across time. While the focus is on Istanbul, the methods and insights offered here provide a flexible framework for analysing representations of other cities.

Keywords: Istanbul, Representation, Time, Literature, Corpus Linguistics

1. Introduction

I sit beside the fire and think
Of people long ago
And people that will see a world
That I shall never know

But all the while I sit and think
Of times there were before
I listen for returning feet
And voices at the door
(Tolkien, 1982, p. 292)

The first enchanting golden streaks of dawn are shimmering on the eastern bank of the Bosphorus. A new day is slowly breaking its way, ablaze with brilliance, through the dark night. A heavenly chorus of twittering birds, in alliance with a gentle whispering wind, is calling the world to life. Warm saffron sunlight is gently bathing, in a rosy glow, the domed roofscape and the tall, fluted, pen-shaped minarets embracing the majestic autumn sky. The sun shines anew on Istanbul, Islambul, Constantinople, Byzantium, a city at the convergence of different times and worlds.

Time is one of those most mysterious 'laws' that govern human's life in the universe. No one who passes through the gantry of time comes out the same; no place does. We all bear the marks of our past, and so do our cities. Places also have something akin to 'souls', a 'genius loci',¹ which is 'as real a thing as the

¹ The Latin phrase *genius loci* (literally, the spirit of a place) derives originally from the Roman religion, where it referred to the spirit or deity associated with a particular place, as it was believed that every place had its own protective spirit or guardian deity, and the Romans would often make offerings to the *genius loci* of a particular location, especially when entering new

scent of a rose or the smell of the sea' (Crawford, 1894, p. 325). The past is an inherent part of that 'genius'. It is those 'returning feet' and those 'voices' we hear, sometimes distinctively, sometimes faintly, 'at the door'. Present-day Istanbul still carries in the cobblestone of its streets, the walls of its ancient buildings, the air of its hills and the water of its Bosphorus indelible traces of what it once was.

The genius of Istanbul has long been subject of study and contemplation in a plethora of literary works and academic analyses, drawing from different disciplines, including comparative literature, cultural studies and urban humanities. This paper demonstrates how the integration of literary analysis with corpus-based methods can illuminate the processes by which the individual and collective identities of a place are constructed and deconstructed in literature. Focusing on the interaction of time (historical changes), culture (including social and ideological changes) and language patterns (particularly lexical choices), the study provides a replicable framework for analysing urban identities. Istanbul – as represented in *Aziyadé* (1879) by Pierre Loti, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute)* (1961) by Ahmet Hamdi Tanpınar, and *İstanbul: Hatıralar ve Şehir (Istanbul: Memories and the City)* (2003) by Orhan Pamuk – is used as a case study to illustrate this approach.

2. Literature Review

Comprehensive works on Istanbul's literary image have traced its evolution through different periods and genres. Among these, we find Uysal (2020), who examines five distinct literary representations of Istanbul during the Republican era, where Istanbul functions as a palimpsest – a text repeatedly written over – where each literary layer adds to or obscures previous representations. There is also Akyıldız's (2024) extensive study analyses the aesthetic and ideological transformation of Istanbul in Turkish poetry. Their collaborative work (Akyıldız & Uysal, 2020) further explores how writers imagine and reconstruct the city through literature. Similarly, Kara (2008) provides a valuable comparative perspective by examining Istanbul's portrayal alongside Paris through the works of Yahya Kemal Beyatlı and Charles Baudelaire, demonstrating how local and global literary traditions intersect in urban representation.

Scholarship on Istanbul's literary representations has been dominated by several key methodological approaches. Close reading has been foundational for examining thematic and symbolic representations in individual texts (Günay-Erkol, 2009; Karahan, 2013; Repenkova, 2019), using Orientalist frameworks (Almas, 2016; Bulamur, 2011; Ülkü & Börekçi, 2020) and post-colonial perspectives. Historical and intertextual approaches have also been used (Kara, 2019; Kubicek, 2018; Mokbel, 2020), while other scholars have applied semiotic approaches, treating the city as a complex system of signs and symbols that communicate meaning beyond their literal representation, examining how literary texts use linguistic and cultural codes, narrative strategies and symbolic interpretations to reveal deeper cultural, historical and psychological dimensions of the city's image (Artemenko & Artemenko, 2018; Gürses Şanbay, 2021). Other works have studied the role of translation in rewriting Istanbul's image, presenting the translator as a covert co-author (Demirkol-Ertürk, 2013; Roditakis, 2012; Tuna & Çelik, 2021; Türkkkan, 2012). While existing methodological approaches have provided rich insights into Istanbul's literary representation, the application of corpus linguistic methods, specifically collocation analysis, remain very rare.

3. Methodology

Several corpus methods are employed to analyse literary texts, including concordances, frequency lists, keyword lists, collocate lists and dispersion plots (McIntyre, 2013; Siepmann, 2015; Thi-Qar, 2015; Wijitsopon, 2013). These techniques enable the analysis of large amounts of literary data, providing a

territories or founding new settlements. In its modern usage, it is often used figuratively to refer to 'the intangible quality of a material place, perceived both physically and spiritually' (Vecco, 2020). This second figurative use is the one intended here.

more rigorous interpretation, compared to traditional stylistic approaches (Hussein, 2020). However, it is crucial to understand the analytical limitations of corpus linguistics. Similar to, say, forensic linguistics, the results of corpus methods should not be viewed as definitive proof but as investigative tools. They provide valuable research directions and can illuminate textual particularities that might remain undetected through conventional literary-analysis methods.

The three literary works under study will be closely read to trace the 'genius' of Istanbul from three different perspectives, in three different – though successive – periods of time. While each one of them shows, in its own way, how time can be 'the longest distance between two places' (Williams, 1996, p. 75), they also demonstrate how time is the nexus of union which gives a being its 'continued identity' (Copleston, 1964, p. 99). Loti, a French naval officer, represents Istanbul from an Orientalist worldview during the 'terminal decline' of the Ottoman power, whereas Tanpınar delineates a picture of an Istanbul in an ideological, temporal and cultural limbo at the *fin de siècle*, as seen by a modernist Turkish native who is well acquainted with the West. Pamuk, however, writes at a new *fin de siècle*, a time of post-modern (dis)enchantment,² giving the reader the chance to make the tour of the mind, as well as the heart, of an *İstanbul* in late 20th and early 21st centuries.

The three works were chosen based on historical coverage, thematic diversity, authorial perspectives, methodological suitability and literary significance. They span over a century, providing insights into Istanbul's representation during key historical moments: the late Ottoman period, the early Turkish republic, and contemporary Istanbul. This chronological range allows for an exploration of how literary portrayals of Istanbul have evolved alongside significant political, cultural and social changes. Additionally, the selected novels and memoir present a wide array of themes and offer a triangulation of perspectives. They also offer varied linguistic and narrative approaches that enable a nuanced corpus-based analysis. Finally, their prominence and critical reception make them representative of broader literary and cultural trends.

For the corpus analysis, I used cleaned-up epub/html versions of the works in their original languages (French and Turkish) to ensure textual accuracy. I used the GraphColl tool within LancsBox X 5.0.3 to analyse the collocates of the terms *Stamboul* (in Loti's work) and *İstanbul** (in Tanpınar's and Pamuk's works). I added a wildcard (*) to the Turkish word to account for its inflectional forms given that Turkish has grammatical cases – e.g. the genitive (*İstanbul'un*), dative (*İstanbul'a*) and locative (*İstanbul'da*).

The search parameters were set to identify collocates within a span of 5 words to the left (L5) and 5 words to the right (R5). The frequency threshold for collocates was set from 2 to infinity, capturing a wide range of meaningful associations (Freq. (collocation) ≥ 2 & Log Dice ≥ 6 (or NaN)). The search was case-insensitive (word in lowercase). To refine the results, I removed function words such as prepositions and articles, which carry less semantic weight for this study and could skew the data's interpretative value. Additionally, in one case, the KWIC (Key Word in Context) tool was used to analyse the contextual usage of a word.

4. Istanbul in an Orientalising Mirror

In *Aziyadé*, Istanbul is a representation of the Other in an Orientalised world. From the very first pages of Loti's 'hyper-romanticized [...] Orientalist literary fantas[y] of penetrating the harem and achieving forbidden bliss' (Boone, 2015), the reader detects an underlying **hegemony** exercised by the first-

² I am not using the word here in its Weberian sense. The American social scientist Jason Josephson-Storm published in 2017 an interesting book that challenges the narrative of what Max Weber labelled the 'disenchantment' (*Entzauberung*, literally, de(ent)-magic(Zauber)-ing(ung)), which he, in turn, calls 'the myth of disenchantment' or 'the myth-of-the-end-of-myth'. He argues that secularisation and the 'birth of science', on the one hand, and disenchantment and the 'death of magic', on the other, did not have a cause-and-effect relationship. He notes that the belief in magic continued and continues throughout Europe. For the 19th century, he explains how 'scholars, spiritualists, and magicians not only moved in common social circles, but also shared an engagement with spirits, mysticism and "Oriental" mysteries' (Josephson-Storm, 2017, p. 19).

person narrator, 'indistinguishable from the author' (Hargreaves, 1981, p. 21). This hegemony and cultural dominance can be perceived in the narrative line of the story when linked to the author's real life as the line between the two is very blurry in *Aziyadé*.

As a Lieutenant in the British Navy, Loti – Arif in the novel – indulges, during his naval missions in countless romantic affairs. 'But neither the absolute devotion which his mistresses are said to feel for him nor the regard which he often claims to feel for them ever prevents him from leaving when it is time for his ship to sail' (Hargreaves, 1981, p. 68). In his real life, even the most devoted among his admirers found him to be an unfathomable **storehouse of contradictions**. His 'character [wa]s so tangled a mass of contradictions, disguises and pirouettes that his biographer ceases to analyse and can only record' (Blanch, 1983, p. 123). Additionally, his total commitment to his military career was not just a professional duty but an ideological doctrine in which he strongly believed.

Also, his 'Oriental transvestism', donning the local Turkish costume and settling in the Muslim part of Istanbul, was more a '**safety measure**' serving a practical purpose in an imperialist mission (Jullien, 2012) than a token of love, which is in perfect accordance with his worldview, as expressed by Arif in *Aziyadé*:

There is no God, there are no morals [...] [M]y rule of life – despite all moral principles and all social conventions – is to always do what pleases me. I believe in nothing and nobody; I love nobody and nothing; I possess neither faith nor hope' (Loti, 2019, p. 20).

In the same vein, the reader can tangibly feel a moral and an intellectual negation of the 'Other'. The Istanbul characters *Aziyadé*, Samuel and Achmet are treated as **subordinate** 'dummies', who are more intellectual, psychological and financial slaves than they are independent human beings. Samuel's submission is easily secured by a little more than nothing. Money is 'one means whereby I could enlist the services of this beggarly youth,' says Loti. As for *Aziyadé*, she is bought with less than nothing: 'Dear little *Aziyadé*! she had used up all her arguments and all her tears to keep me in Stamboul' (Loti, 2019, p. 36).

There is also a sort of '**blurring of the Self/Other**' (Cecilia de Burgh-Woodman, 2014) more in the sense of domination than integration. Loti clearly describes this blurring when speaking of Samuel: 'as if his own personality has been absorbed into mine' (Loti, 2019, p. 7). Besides, Loti's text refers to something more than a master-servant relationship. He even animalises the inhabitants of Istanbul when describing a woman who had a 'high-pitched voice [... which he] associate[d] with negresses or monkeys' (Loti, 2019).

Moreover, Loti's novel is a striking example of how 'politics in the form of **imperialism** bears upon the production of **literature**, scholarship, social theory, and history writing' (Said, 2003, p. 14) so much so that it functions as an integral part of the imperialist 'Orientalising' process if we take into consideration that both purely imaginative Orientalist literature and the 'so-called truthful texts (histories, philological analyses, political treatises)' are constructed representations and are by no means "'natural" depictions of the Orient' (Said, 2003, pp. 21–40).

The **representations** Loti gives of Istanbul and its people are imposed as the sole and true image of the Orient both 'for the West and, *faute de mieux*, for the poor Orient'. Istanbul is portrayed as typically 'irrational, depraved (fallen), childlike, "different"; thus the European is rational, virtuous, mature, "normal"' (Said, *Orientalism*, 2003, p. 40). Loti's *Aziyadé* is rife with examples of this irrationality and depravity of Istanbul (the heart of the Orient). For instance, the popular theatrical character Karagueuz, 'in plain view of everyone, [...] does things that would scandalise even a monkey. In Turkey, it's all quite acceptable and in order, and each evening one can see decent family folk, lantern in hand, taking troupes of young children to see Karagueuz' (Loti, 2019, p. 23).

Further, Orientalist literature is, par excellence, a **male territory** following the ‘male-power fantasy’, in which women are stupid creatures with unbridled sensuality and are ‘above all [...] willing’ (Burney, 2012, p. 34). Accordingly, Aziyadé (as a representative of Turkish girls) is – in stark contrast to academically verifiable facts – ‘not very sure, from what it says in the Koran, that women have a soul as men do’, culminating her career in slavery with a sort of apotheosis of her Occidental lord and master: ‘*Benim djan [can] senin, Loti. (My soul is yours, Loti.) You are my God, my brother, my friend, my lover; when you've gone, it will be the death of Aziyadé*’ (Loti, 1879, p. 121).

Furthermore, Pierre Loti delineates Istanbul as something one legally judges, scientifically dissects, authoritatively disciplines and zoologically illustrates (Said, Orientalism, 2003). His literary work, in parallel with his military enterprises, can therefore be deemed an active agent – within the colossal colonisation machine – for the decline which he foreshadows in his novel:

[I]mages from the past come alive again, images of all that is shattered and gone, never to return. [...] Every night Stamboul is illuminated and Bengal lights are strung along the Bosphorus – the last glow of an Orient that is disappearing, never to return. [...] I was about to leave her, never to return. [...] The fate of Islam appeared to be already sealed. [...] My thoughts are now turning away from the Orient; that dream is ended (Loti, 2019).

4.1. Statistical analysis

Building on this literary analysis of Loti’s portrayal of Istanbul, we now turn to a more quantitative approach through corpus methods to see how specific word choices and patterns subtly align with and enhance the Orientalist portrayal embedded in Loti’s narrative. Table 1 shows statistical information about the collocates of *Stamboul* (words that frequently occur in proximity to it) in Loti’s novel, as analysed using LancsBox’s GraphColl tool.

Table 1

Statistical Analysis of Collocates of Stamboul in Loti’s Aziyadé

Collocate ³	Freq. (Collocate) ⁴	Freq. (Corpus) ⁵	Log Dice ⁶	MI ⁷	Delta P1 ⁸	Delta P2 ⁹
<i>vieux</i> (old)	9	83	10.6	5.7	0.09	0.1
<i>Ma</i> (my (feminine))	4	168	8.9	3.5	0.04	0.02
<i>Mon</i> (my (masculine))	5	194	9.1	3.7	0.05	0.02
<i>Mes</i> (my (plural))	3	78	9.1	4.2	0.03	0.04
<i>Grande</i> (big/great (feminine))	4	70	9.6	4.8	0.04	0.06
<i>Grandes</i> (big/great (fem. pl.))	3	18	9.7	6.4	0.03	0.2
<i>Saint</i> (saint / holy)	3	5	9.8	8.2	0.03	0.6
<i>Loin</i> (far/distant)	3	51	9.3	4.9	0.03	0.06
<i>Silhouette</i>	3	6	9.8	7.9	0.03	0.5
<i>Neige</i> (snow)	3	12	9.8	6.9	0.03	0.2
<i>Turcs</i> (Turks/Turkish (pl.))	3	27	9.6	5.8	0.03	0.1

³ **Collocation** refers to the co-occurrence of words within a short span of text. **Collocates** (e.g. *vieux*) are the words that frequently appear in proximity to the studied word/**the node** (e.g. *Stamboul*) throughout the whole **corpus**. These are terms that contribute to the overall meaning and connotations associated with *Stamboul* in the text.

⁴ This represents the **frequency** of how many times the collocate appears near the node (*Stamboul*).

⁵ This indicates the total number of occurrences of the collocate in the entire corpus being analysed.

⁶ This is a statistical measure used to evaluate the strength of association between the collocate and the word under study. Higher values suggest stronger associations.

⁷ **Mutual Information** is a symmetric bidirectional collocation measure that provides insight into the strength of the association between the node and its collocate. Higher MI values indicate that the two words co-occur more frequently (the maximum value is 14). It is more sensitive to low-frequency data than the Log Dice.

⁸ **Delta P (ΔP)** is an asymmetric unidirectional collocation measure ranging between -1 and 1 (Schneider, 2018). ‘When exploring directionality, we ask the question “to what extent is the attraction between the node and the collocate mutual?”’ (Brezina, 2018, p. 70). **Delta P1 (forward-directed ΔP)** measures how likely **word X/event₁ (the node)** is to occur afterwards in the text if **word Y/event₂ (the collocate)** is mentioned. This means that a high Delta P1 means Y (collocate) is a good clue that X (node) will be mentioned (**Y→X**).

⁹ **Delta P2 (backward-directed ΔP)** shows how likely word Y (collocate) is to occur if word X (node) is present. That is, a high Delta P2 means X (node) is a good clue that Y (collocate) will be mentioned (**Y←X**).

When we filter the ‘noise’ words¹⁰ (articles, prepositions, auxiliaries, modal verbs, ...), it becomes clear that the pronoun ‘my’ (in its different forms in French) is the most frequent as a collocate, appearing 12 times near *Stamboul* and 440 times in the whole novel. The next most frequent collocate is the adjective *vieux* (old), appearing 9 times near *Stamboul* and 83 times in the whole text. These two are followed by the adjective *grande(s)* (great/big), appearing 8 times near *Stamboul* and 88 times in the whole corpus.

When we look at the Log Dice and MI (Mutual Information), which measure the strength of association between *Stamboul* and its collocates, we find that the highest Log Dice scores are for *vieux* (10.6), *saint* (9.8), *silhouette* (9.8) and *neige* (9.8). This suggests that these words are strongly associated with *Stamboul* in the novel. The highest MI scores are for *saint* (8.2), *silhouette* (7.9) and *neige* (6.9). MI is particularly sensitive to rare words, which explains why these less frequent collocates have high scores. They reflect less frequent but semantically meaningful collocations, indicating that perhaps these terms do not appear randomly but are intentionally employed to build an imagery or theme around *Stamboul*.

As we move to the Delta P1 and Delta P2 measures, which show the directionality of the association, *vieux* appears to have the highest Delta P1 (0.09), indicating that when the adjective ‘old’ is mentioned, *Stamboul* is more likely to follow. *Saint* and *silhouette* have high Delta P2 values (0.6 and 0.5 respectively), suggesting that when *Stamboul* appears, those words are likely to follow.

4.2. Interpretation of the data

The frequent use of the **first personal possessive pronoun** (*ma/mon/mes*) in collocation with *Stamboul* corroborates a hallmark of Orientalist literature, where the foreign land becomes a space of personal fantasy and desire. It reflects the appropriation of the city, turning it into a site of Western self-projection rather than objective description. It could be seen as Loti metaphorically ‘claiming’ Istanbul, reflecting a colonialist mindset of ownership or entitlement to the culture and space of the city.

Additionally, the collocate **turcs** (Turks) further emphasises Loti’s focus on identity and alterity, distinguishing between the local inhabitants and the European gaze. It is probably used to constantly remind the reader of the city’s ‘Otherness’. Similarly, the presence of **loin** (far) as a collocate underlines both physical and emotional distance, reinforcing the sense of Istanbul as a distant, alien space. It could represent the Orientalist tendency to view Eastern cultures from a distance, maintaining a sense of detachment and superiority.

Besides, **silhouette** reflects the visual exoticism often emphasised in Orientalist portrayals, reducing the city to romanticised shadows, while the collocate **saint** reinforces this exoticisation of the city through references to religious mysticism, a recurring Orientalist motif. Istanbul’s Islamic identity is not depicted as a dynamic cultural element but as an ornamental, distant tradition. In the same vein, the appearance of **neige** (snow) among the collocates is particularly intriguing, as it evokes a sense of seasonal change that contrasts with the stereotypical image of a warm, bustling East. This may serve as a literary device to highlight the city’s transience, conveying the image of a space caught between decay and fleeting moments of beauty.

Further, the duality between **vieux** (old) and **grande/grandes** (big/great/grand) in relation to *Stamboul* reveals a nuanced element of Loti’s Orientalist portrayal. The statistical comparison reinforces this interpretation:

- *Vieux*: Freq. = 9, Log Dice = 10.6, MI = 5.7, Delta P1 = 0.09, Delta P2 = 0.1
- *Grande/Grandes* combined: Freq. = 7 (4+3), Log Dice ≈ 9.65 (average), MI ≈ 5.6 (average), Delta P1 ≈ 0.035 (average), Delta P2 ≈ 0.13 (average)

¹⁰ It is noteworthy that these words may be very valuable in other studies.

These statistics suggest that, while both words are associated with *Stamboul*, the emphasis on *vieux* is a little stronger, reinforcing a narrative of oldness over greatness. This emphasis on decline aligns with a familiar Orientalist trope that frames Eastern cities, especially those with imperial histories, as diminished remnants of a once-glorious past, portraying Istanbul as a city that has lost its grandeur. However, the closer balance between references to 'oldness' and 'grandeur' indicates a more complex Orientalist perspective, potentially creating an image of 'faded grandeur' rather than simple decline.

A contextual analysis of the adjective *vieille* (the feminine form of *vieux*) and its related forms using the KWIC¹¹ tool further supports this interpretation. *Vieille* appears 94 times in the novel. It reveals a complex and ambivalent perspective on the city of Istanbul, simultaneously expressing admiration for its historical grandeur and an emphasis on its perceived decline. In the phrase '*la porte fermée d'une vieille mosquée*' (the closed door of an old mosque), the use of *vieille* highlights the historical depth and cultural significance of the mosque, potentially suggesting that the mosque is not merely an architectural structure but a vessel of memory, which imbues the city with a certain dignity, yet it also implies a static quality, one that resists change. The 'closed door' of the mosque may symbolise a barrier to the vibrant life that once thrived there.

The imagery in '*ses minarets avaient l'air d'un tas de vieilles bougies, posées sur une ville sale et noire*' (its minarets looked like a pile of old candles placed on a black and dirty city) further emphasises this duality, juxtaposing symbols of former glory against a backdrop of urban decay and neglect. Likewise, phrases like '*des vieilleries redorées*' (regilded old things) and '*une vieille aubade d'autrefois, une mélodie gaie et orientale*' (an old aubade from the past, a cheerful and Oriental melody) evoke a nostalgic, idealised view of Istanbul's past. Nonetheless, descriptions such as '*une vieille négresse hideuse*' (a hideous old black woman) and reflections like '*Les vraies misères, ce sont les maladies, les laideurs et la vieillesse*' (The real miseries are diseases, ugliness and old age) associate aging with negative qualities, reflecting a distaste for aging both in individuals and in the city itself.

This tension between admiration and contempt, between the exotic allure of the ancient and the disgust at the present, positions Istanbul as a relic of a bygone era. Such a portrayal aligns with Orientalist tendencies to present Eastern cities as both fascinating and somehow out of step with modern (Western) times.

5. Istanbul in the Limbo

Just as Pierre Loti had foreshadowed, the Ottoman Empire collapsed, with WWI being the last straw that culminated long decades of political and social decline, and Istanbul became the capital of a new Turkish Republic. The huge global changes which ensued begged huge existential questions. Is it cultural and political change that engender technological and economic change? Or is it society's technological level that shapes its economic system, which in turn determines its cultural and political characteristics as Marxist economic determinism argues (Inglehart, 2001)? Turkey chose to follow the path of a radical and rapid modernisation, in which a 'dichotomy of "tradition" and "modernity" often figured prominently.' This dichotomy was a characteristic of most societies undergoing the historical process of modernisation at the time (Inglehart, 2001).

Far away from Loti's 'diplomatic art for art's sake' (Hartman, 1994, p. 57) Ahmet Hamdi Tanpınar unveils a totally new picture of Istanbul. As literary genius goes, *The Time Regulation Institute* is far more superior to Loti's, not only in its masterful use of literary devices or its language, but also in its plot and the development of its unique characters, each one of whom appears like a *Commedia Dell'Arte* mask. Tanpınar brilliantly displays how 'history cannot be swept clean like a blackboard, clean so that "we" might inscribe our own future there and impose our own forms of life for [the] lesser people to follow'

¹¹ Key Word in Context

(Said, 2003, p. 6). His novel is a Menippean satire which portrays a Turkish society that is at a crossroads, torn between the past and the present. Although Turkey never underwent any direct colonisation, it was far from impervious to the Western impact of 'the mother country' (to use Fanon's terminology) (Fanon, 1963).

Time is the main gantry through which Tanpınar chose to pass his analysis of Istanbul and modernity. To better understand the depth of thought behind Tanpınar's choice, it is necessary to understand the significance of time in cultural change and its bearing on individual and collective identity.

5.1. Calendars

In his book *Time in Roman Religion*, Gary Forsythe demonstrates how calendars function as 'cultural artifacts' (Forsythe, 2012, p. xii) that have been historically used to instil religious practices (cults, rites and ceremonies) in society. As political powers usually (if not always) bank on a form of religion or ideology to legitimise their rule, political/religious revolutions usually stage temporal revolutions 'to gain social control by imposing a new rhythm of collective life' (Levine, 2006, p. 78), of which the French and the Russian revolutions are striking examples. In 1793, the Gregorian calendar was replaced by a revolutionary calendar with ten-day weeks, by force of which the 22nd September 1792 of the Christian era became year one of the republican era. A similar scenario was enacted in Russia in 1929 under the reign of Joseph Stalin, with a calendar of five-day weeks and six-week months. Nevertheless, in both cases, the Gregorian calendar was reinstated after about a decade of failed experimentation. The temporal, however, never ceased influencing the political.

Unlike Paris and Moscow, the experience of Istanbul with 'temporal revolutions' was unique inasmuch as it created a form of what Robert J. C. Young (1995) calls cultural 'hybridity'. Instead of inventing a new calendar, the Turkish Republic adopted the Western solar Gregorian calendar, while the lunar Hegirian one, nevertheless, remained socially and culturally active in the background as Tanpınar shows.

5.2. Clocks

One of the main allegories on which Tanpınar's story revolves is the clock which Ahmet Efendi the Some-Timer, the protagonist's grandfather, bought for the mosque he vowed to build, a wish that was never fulfilled. Hayri, the protagonist, inherited the clock and a balustrade with it, both of which became a symbol for the legacy of the 'glorious' past. However, for the trivial pleasure of a transient moment, he sold the clock and the balustrade 'to an antique dealer for just thirty liras. At the time those liras filled [him] with the thrill [he] might once have felt on discovering Andronikos's glorious treasure [...] Yet the sadness in [him] endured. [He] had betrayed [his] past and, in particular, a childhood vow' (Tanpınar, 2013, pp. 64–65). Ironically, years would elapse and he 'would stumble upon that piece of balustrade' in an antique shop. 'The Jewish merchant' offered to sell it to him as a piece 'worthy of a museum' for 'nine hundred liras, [...] the square root of the sum' for which he had sold it. He paid the sum and bought it back (Tanpınar, 2013, pp. 65–66). He never could let go of the past.

After the Gregorian calendar became almost universal in Western countries,¹² the precision of the pendulum clock, invented in the 17th century, paved the way for a 'temporal revolution' of another level: the **standardisation of timekeeping**. Until the 19th century, each country had different time zones, none of which was synchronised. In the US, for instance, travellers had to adjust their watches each time they changed their location (Levine, 2006, p. 63).

¹² Most of Catholic Europe had aligned its calendars with the Gregorian calendar by the beginning of the 17th century. Protestant England and Scotland followed in 1752.

Amid an international temporal confusion, the entrepreneurial spirit of an American named Samuel Langley would **make time a business**. In 1867, he recognised the potential of marketing **'time' as a product**, took control of an observatory and started selling 'the time in the form of observatory time signals, by telegraphic transmission to industries' (Levine, 2006, p. 65), in a fashion paralleled in Tanpınar's novel. This can be seen in the Time Regulation Institute's cash-punishment system or the Timely Banks offering 'watch-exchange plans':

Our system of fines specified the collection of five kurus for every clock or watch not synchronized with any other clock in view [...]. "There are today a million village children wearing toy watches that we ourselves sold them! What this means is that when they grow up, they'll all buy watches, with the help of the easy watch-exchange plans made possible by our Timely Banks (Tanpınar, 2013, pp. 29–326).

Nonetheless, it was in London that a wide standardisation of timekeeping, commencing in 1840, was ushered in by the railroad industry, paving the way for the 'universal' adoption of the Greenwich Mean¹³ Time (Universal Time) in 1925.

It was with a supremely knowing gesture towards the future that in 1884, the division of the newly homogenized temporal world into East and West was placed not in Jerusalem or Constantinople but in a South London suburb. Stand to the left-hand side of the brass strip¹⁴ and you are in the Western hemisphere. But move a yard to your right, and [...] whoever you are, you have been translated from a European into an Oriental. Put one foot back to the left [...] and you become undecidably mixed with otherness: an Occidental and an Oriental at once (Young, 1995, p. 1).

The cultural experience of Istanbul at the turn of the 20th century, as described by Tanpınar, is a vivid example of that 'undecidability'. For the Turkish people, 'the truly significant time markers in their lives, those upon which they depended for survival, continued to rest in the hands of nature' (Levine, 2006, p. 62), while the Western 'watches and clocks' were also there, 'as if waiting for their time to rule the world' (Tanpınar, 2013, p. 49). The Gregorian calendar became the official calendar and tower clocks were built in Istanbul and different parts of Türkiye, yet Hayri's memoirs reveal that social life (recording of birth dates, personal diets, religious events, ...) was still run by the Islamic calendar. Tanpınar (2013, p. 42) describes the confusion engendered by this temporal, and consequently cultural, hybridity caused by the simultaneous use of the two-time reckoning systems:

[...] my father's pocket watch, a strange contraption equipped with a compass, a hand that showed the direction of Mecca, and a calendar of universal time that told both existent and nonexistent alaturca and alafranga time. It had but one flaw: that even a master watchmaker found it impossible to familiarize himself with its many functions.

This **cultural 'miscegenation'** (Young, 1995, p. 8), bringing together the Western and the Eastern 'species', gave birth to a new cultural 'species' with a mentality and a lifestyle that are neither *alaturca* nor *alafranga*; an interesting amalgamation of the two. Other communities as well underwent a similar experience. Robert Levine, for example, describes in his *Temporal Misadventures* how he, as a Jew, lives by two sets of dates: one reigning supreme in everyday life and one prevailing in the 'local synagogue. Tellingly, he posits that the Sabbath is still the pinnacle of life', a 'palace in time', a 'temporal sanctuary' and 'God's gift of time'. Quoting the Jewish theologian Abraham Joshua Heschel, he postulates that 'time is the presence of God in the world' (Levine, 2006, p. 208).

¹³The Mean Solar Time is the time 'shown by the fictitious sun [...], measured in terms of any longitudinal meridian' (as opposed to the Apparent Solar Time which is 'the time indicated by the apparent sun [...] or true local time') (Douma, 2020).

¹⁴The 'brass strip' is a physical line at the Royal Observatory in Greenwich, England, marking the Prime Meridian. This line represents the point of 0 degrees longitude, dividing the Eastern and Western Hemispheres. Straddling the line means having a mix of both Western and Eastern identities.

Likewise, the irony, the black humour and the sarcasm Tanpınar employs all along his novel show that while radical Westernisation might have enervated the old Oriental identity of Istanbul, it – anyhow – could not wipe it out. Just as the Sabbath did not become Saturday,¹⁵ the ‘temporal sanctuary’ of the Turkish week (Friday) managed to remain the day of the gathering (*Cuma*). It somehow did not become the day of the goddess Frigg (as suggests the English Friday or the German *Freitag*) nor that of Venus (as imply the French *vendredi* and the Spanish *viernes*).

Incidentally, by having Hayri İrdal and Halit Ayarçı establish an official institute with many stations all over the country to oversee the national synchronisation of clocks and watches, Ahmet Tanpınar aptly illustrates the concept of the ‘institutionalisation of culture’, combining what Althusser (2014) calls the Ideological State Apparatus (ISA) with the Repressive State Apparatus (RSA).

5.3. A new century

Looking at Istanbul through a *fin-de-siècle* temporal lens, Tanpınar tackles the question of time from a universal outlook in line with which the whole world experienced similar changes. It is that ‘temporal limbo’, that time in betwixt and between at the turn of the 20th century, which accelerated radical intellectual, religious, social, scientific and economic changes both in the East and the West. It is ‘the moment of transit where space and time cross to produce complex figures of difference and identity, past and present, inside and outside, inclusion and exclusion’ (Bhabha, 2004, p. 2). It was ‘**the realm of the beyond**’, where people are driven to ‘move beyond; to turn the present into the “post”’ (Bhabha, 2004, p. 26).

Hayri was torn between two facets of one world, the past and the present. He missed his old self (before knowing Halit Ayarçı and the establishment of the Institute), yet he could not be his old self. Halit depicts Hayri’s internal struggles within the ‘game’ of modernity so felicitously:

[...] ‘you’re an octopus, with your eight arms wrapped around the world! And you can’t release your hold on anything. How could you ever go back? [...] Truth is either whole or not there at all. My good friend, these unassailable truths you’re speaking of are there for one who is content to live with nothing but the shirt on his back and the odd piece of bread. They are not for someone like you, who wants it all and straightaway!’ [...] ‘But I really don’t want that much,’ [Hayri] said. ‘So now you’re negotiating. [...] At this table [...] you might chance upon a win, but when you lose, you lose it all, and forever. Once you’ve entered the game, you have lost. Bargaining with virtue gets you nowhere’ (Tanpınar, 2013, p. 319).

Hayri is restless and disoriented, and lives in ‘**the unhomey world**’ (Bhabha, 2004, p. 27). He is not ‘**homeless**’ though. He does have a ‘Home’, a past, a culture, an identity, but he can no longer draw the line between his own identity and culture and that of the ‘World’.

Additionally, Tanpınar criticises the effect of the *fin de siècle*’s modernity on aesthetics, collective and individual tastes, fashion and art, through a simple description of the earrings of Hayri’s sister-in-law:

She wore heavy steel earrings thick as horseshoes, and for a moment I regretted all the broken ones we’d thrown away in the army. What a fortune we could have made, pandering to today’s fashions! (Tanpınar, 2013, p. 306)

By the same token, ironically enough, Bhabha almost speaks Halit Ayarçı’s mind when he says, ‘As literary creatures and political animals we ought to concern ourselves with the understanding of human action and the social world as a moment when something is **beyond control**, but it is **not beyond accommodation**’ (Bhabha, 2004, p. 18). When discussing how Hayri should deal with the ‘uncontrollable modernity’ of his sister-in-law, who – being without beauty, destitute of talent and most

¹⁵ A day of the god Saturn, as the day’s name etymologically indicates.

ignorant of even the basics of music – was set upon becoming a singer, Halit criticises Hayri's 'lack of entrepreneurial spirit', 'lack of realism', 'pessimism', 'idealism', 'defeatism' and 'old-fashioned-ness', commanding him to concern himself with the present and make the most of every situation. Hayri cannot change or make sense of his sister-in-law's behaviour, but he should make an 'accommodation' for it:

My poor Hayri Bey, you are an unusual man indeed. [...] So tell me, which singer does she aspire to be?" "Almost all the famous singers. But always with the same voice, the same makam, [...]" "That means she is a true original! It's solved. Unique and new. [...] For when it's a matter of the new, there's no need for any other talent. [...] So I have two factors: my baldız [sister-in-law] and music. As the first factor cannot be changed, I have no choice but to change the second. [...] Or will you stay forever in your cul-de-sac? Why of course not" (Tanpınar, 2013, pp. 211-212)

Another important element in the story is the use of **theatre, cinema and the radio** to reflect the '**escapism**' that characterised the early period of modernisation. At a certain point, Hayri joined the theatre. Theatre was a sort of a virtual existence, in which Hayri escaped from a confused world that was neither completely 'traditional' nor fully modern.

[...] The important thing was that [his] name was no longer Hayri, and that [he] was able, for a time, to break free of reality's grip. In a word, it was an escape. [he] was living in an enchanted world of lies and illusion, and that was all [he] wanted (Tanpınar, 2013, pp. 82-83).

Hayri married Pakize, the heart and core of whose life was the fictional world of Hollywood. She 'occasionally fanc[ied] herself as Jeanette MacDonald or Rosalind Russell [... and] also took [her husband] for Charles Boyer, Clark Gable, or William Powell. One day she even mistook one of [the] neighbor's daughters for Marta Eggerth' (Tanpınar, 2013, p. 149). The cinema represented the source of all her truths and all her moral standards. Besides her specialty in the realm of the illusional, she was also skilled in 'rewriting the past and embellishing it' (Tanpınar, 2013, p. 277). However, this immersion in illusion was not something limited to Hayri's household. It was a national phenomenon. It was 'the age of radio'. 'The radio ha[d] become the natural companion to rheumatism, the common cold, penury, the possibility of war, and the trials of just getting through the day' (Tanpınar, 2013, p. 210). The image Tanpınar depicts is one of an Istanbul that is being massively homogenised, a picture of a whole nation who is leading, with varying degrees, a double life amid the 'homogenising modernity' (Nash, 2009).

When he looks at his life as a whole, Hayri seems to be living 'under the force of circumstances'. He does not seem to have any control over his own 'choices'. He wonders, 'Am I forever to be forced into situations not of my own making?' (Tanpınar, 2013, p. 315) The power and the speed of the winds of change are far greater than he can handle.

5.4. Statistical analysis

Table 2

Statistical Analysis of Collocates of İstanbul in the Time Regulation Institute

Collocate	Freq. (Coll.)	Freq. (Corp.)	Log Dice	MI	Delta P1	Delta P2
<i>bu</i> (this)	9	1,923	7.2	3.3	0.2	0.004
<i>bütün</i> (entire/whole)	7	388	9.1	5.2	0.2	0.02
<i>sonra</i> (later/afterwards)	4	517	7.9	4.0	0.09	0.007
<i>zaman</i> (time)	3	275	8.3	4.5	0.07	0.01
<i>halkının</i> (of the populace/of its people)	3	4	11.0	10.6	0.07	0.7
<i>küçük</i> (small/little)	2	130	8.6	5.0	0.04	0.01
<i>terhis</i> (military discharge)	2	2	10.5	11.0	0.05	1.0
<i>enstitü</i> (institute)	2	11	10.2	8.6	0.05	0.2
<i>memnun</i> (satisfied/content)	2	28	9.8	7.2	0.05	0.07
<i>kibar</i> (courteous/polite)	2	22	10.0	7.6	0.05	0.09
<i>tanıdığı</i> (known)	2	11	10.2	8.6	0.05	0.2

The statistical analysis of collocates associated with *İstanbul* in Tanpınar's work provides interesting insights into his portrayal of the city. After filtering the irrelevant words (mainly prepositions and articles), the frequency analysis shows a predominant use of the words *bu* (this) and *bütün* (all/whole) appearing 9 and 7 times respectively in proximity to *İstanbul*. These are followed by *sonra* (after) with 4 occurrences and *zaman* with 3 occurrences.

Less frequent words seem to have stronger associations with *İstanbul*. Notably, the highest Log Dice scores are for *halkının* (of its people) at 11.0, *terhis* (discharge [from the army]) at 10.5, and *enstitü* (institute) and *tanıdığı* (known) both at 10.2, indicating that these have strong and exclusive associations with *İstanbul*. In contrast, more general words such as *bu* (7.2) and *zaman* (8.3) show moderate association strength.

Similarly, *terhis* has the highest MI score of 11.0, closely followed by *halkının* at 10.6, while *enstitü* and *tanıdığı* both score 8.6, which indicates that these words co-occur with *İstanbul* more often than would be expected by chance. Meanwhile, collocates like *sonra* (4.0) and *bu* (3.3) have lower MI scores, indicating that these collocates do not appear together with *İstanbul* very often compared to how frequently each word appears on its own in the corpus.

However, the most frequent words *bu* and *bütün* have the highest Delta P1 values (both 0.2), followed by *sonra* (0.09). These scores suggest that these words are relatively strong predictors of *İstanbul* being mentioned. Although the words *sonra*, *bu* and *bütün* do not co-occur very frequently with *İstanbul* – having a lower MI –, when they show up in the text, it suggests that *İstanbul* will more likely follow as compared to other words in the novel. *Terhis* has the highest Delta P2 score of 1.0, followed by *halkının* at 0.7. This indicates that *terhis* is exclusively used in contexts where *İstanbul* is being discussed. When *İstanbul* is mentioned, there is also a high probability that *halkının* is to follow.

5.5. Interpretation

In Tanpınar's portrayal of Istanbul, the people of the city are a crucial element of how he frames its identity. The strong association between *halkının* (of its people) and *İstanbul* (as indicated by its strong

Log Dice, MI and Delta P2 values) is not random. It reflects the author's deliberate choice to express a conceptual link between the city and its inhabitants. Whenever Tanpınar discusses Istanbul, its people are also invoked, anchoring the identity of the city to them. Rather than depicting Istanbul as merely a backdrop or a collection of physical landmarks, Tanpınar emphasises the importance of lived experience, culture and community in shaping the city's identity.

This strong association between Istanbul and its people also reveals how Tanpınar views the city's residents as both bearers of cultural memory and agents of change, navigating the complex tensions between tradition and modernity, Ottoman heritage and republican reforms. Through this lens, the city emerges as a living organism whose identity is continuously shaped and reshaped by its community. His interest lies not in abstract modernisation but in how change was experienced, negotiated and sometimes resisted by the city's residents.

However, the strong association between *enstitü* (institute) and Istanbul, as show the high Log Dice and MI scores, sheds light on a central theme in the novel: the bureaucratic and institutional dimensions of modernisation. The novel itself revolves around the fictional Time Regulation Institute, which symbolises the absurdity and futility of some of the efforts of institutional modernisation. The institute's absurdity reflects Tanpınar's ambivalence toward modernisation. While modernisation promises progress, the way it is implemented highlights the dissonance between modern ideals and practical realities. The Institute reflects the quirks and inconsistencies of life in Istanbul, where tradition and modernity coexist in unexpected ways, creating both order and chaos.

Besides, the collocation of Istanbul with *terhis* (military discharge/demobilisation), as indicated by the high MI of 11.0, may suggest that Tanpınar deliberately connects Istanbul with the theme of military demobilisation, reflecting both historical circumstances and deeper metaphorical meanings. In the historical context of the early Turkish Republic, this association likely reflects the reality of Istanbul as a city dealing with the aftermath of multiple wars (the Balkan Wars, World War I,...), where many soldiers were being demobilised, reintegrating into civilian life.

Additionally, the association between Istanbul and *terhis* could metaphorically suggest a city in transition, getting out of its Ottoman past but not yet fully settled into its new republican identity. Just as soldiers are discharged into an uncertain civilian life, the residents of Istanbul are navigating the ambiguities of a rapidly changing world. The concept of *terhis* thus becomes a metaphor for broader themes of transition in Turkish society – from war to peace, from empire to republic, from traditional to modern.

The frequent use of *bu (this)* with Istanbul suggests that Istanbul is portrayed as a concrete, immediate space, closely tied to the here-and-now of the characters' experiences. The frequent pointing to 'this Istanbul' might also suggest an implicit contrast with other possible Istanbul – perhaps the city of the past or idealised versions of the city.

Finally, the high frequency of *bütün (all/whole)* as a collocate is equally significant. While *bu* highlights the specific and possibly fragmented aspects of the city, *bütün* suggests an attempt to unify or comprehend the city as a whole. This interplay reflects the dual nature of Istanbul as both a series of discrete experiences and an interconnected entity that is part of an international 'whole' in its experience of modernity.

6. Istanbul (Dis)enchanted

Tanpınar's were days of novelty, discovery and blinding lights of global change and modernisation. They were days of a sort of enchantment. The world's peoples where partly dizzy with the pleasures of the modern life, partly under the effect of a post-traumatic shock after the tragedies of the two world wars and the dissolution of the old conventions and societal norms. It was a time of confusion. Nevertheless, time is ever a great revealer. Decades succeeded decades, a new *fin de siècle* came, and huge ideological,

cultural and social changes ensued. Time brought a sort of disenchantment with it. In his autobiographical book, *Istanbul*, Orhan Pamuk started from where Tanpınar left off, but from the perspective of a post-modern thinker, who sees the past from afar. He tries to combine between subjective impressions and objective descriptions of Istanbul.

Pamuk, as an *İstanbullu* member of the first generation of the 'new civilization' that replaced the Ottomans and the Byzantines (Pamuk, 2006, p. 223), depicts a post-modern Istanbul that is 'a city of ruins and of end-of-empire melancholy'. 'Behind the gaiety there [is] a mounting pile of unsettled scores and a sea of recriminations' (Pamuk, 2006, p. 29). 'The *hüzün* is so dense you can almost touch it, almost see it spread like a film over [Istanbul's] people and its landscapes' (Pamuk, 2006, p. 136).

For him, *hüzün* is a uniquely Turkish cultural concept. In its Arabic origins, *hüzün* conveyed a feeling of deep loss and grief. Then it evolved over centuries to embody two distinct interpretations. On the one hand, it reflects the sorrow one feels for being overly attached to worldly pleasures and material gains. On the other, *hüzün* is a 'spiritual anguish we feel because we cannot be close enough to Allah, [...] because [we] have not suffered enough' (Pamuk, 2006, p. 125). This tradition even paradoxically suggests that the absence of *hüzün*, the failure to feel such spiritual longing, is itself a source of distress.

This latter meaning has endowed the feeling of *hüzün* with a garb of honour. It is no longer a burden but a sign of spiritual depth and commitment. It now brings comfort and solace by 'veiling reality.' This understanding has made *hüzün* dominant in the mood and symbolism of modern Turkish music and poetry. Unlike **Western melancholy**, associated with solitary reflection and personal sadness, Istanbul's *hüzün* is a collective melancholy that reigns over a whole city, a whole population.

In this portrayal, Istanbul becomes both the source and the reflection of *hüzün*. Through *hüzün*, the city reflects the lingering sadness of its residents, who navigate both personal and communal feelings of inadequacy, loss and change. It is 'as life-affirming as it is negating' (Pamuk, 2006, p. 126). The landscapes and old neighbourhoods of Istanbul are imbued with traces of history that evoke both pride and sadness, reinforcing the idea that *hüzün* is not just a feeling but a way of seeing and understanding life.

In this frame, Istanbul becomes a symbolic space where personal and collective memories converge, and its beauty lies in its ability to hold both **joy and sorrow in balance**. Istanbul's *hüzün* carries in it the positive meaning which the Romantics and Decadents bestow on the word melancholy. It is that picturesque aspect which only the privilege of old age and time can bestow on things and places. It transforms defeat and failure into something meaningful and poetic.

Pamuk also compares Istanbul's *hüzün* to the Western communal feeling of *tristesse*. As described by Claude Lévi-Strauss in *Tristes Tropiques*, *tristesse* reflects a Western gaze upon poverty-stricken tropical cities, a melancholic response that mixes guilt and pity for the misery observed. It is the sadness of an outsider. In contrast, *hüzün* belongs entirely to those who live in the city and experience its paradoxes first-hand. Unlike Western cities that proudly preserve and display their historical monuments, Istanbul's ruins are left to decay amid the messiness of daily life, serving as constant reminders of a grandeur that can no longer be reclaimed. This creates a unique form of melancholy that is both collective and deeply personal.

In the West, the glories of the past were preserved in museums. The past is reorganised, even rewritten, 'removed from the way' of the present. It is used as a glorified foundation for a prosperous present. In Istanbul, however, people live 'amid the ruins'. The past is the greatest weakness, a ramshackle foundation for a shaky present. While the Europeans are ever so proud of their cultural heritage, the *İstanbulus* are ashamed of it. Pamuk puts forward the example of giving directions in Geneva and Istanbul.

So proud were the Genevans of their historic city that, even when asked the simplest directions, they'd say things like "Walk straight down this street, sir, past that elegant, magnificent bronze fountain." If an Istanbul resident were to do likewise, he might find himself uttering such instructions as "Go past Ibrahim Pasha's hamam. Walk a little farther. On your right, looking out over the ruin you've just passed [the bath], you'll see a dilapidated house" (Pamuk, 2006, p. 138).

To escape the feelings of boredom, tedium and gloom that this *hüzün* engendered in him, Pamuk escaped in dreams. He created a double life, and sometimes lived in many fragments of a life. Many Western writers who have nothing to do with 'the East' describe a similar internal duel between the past and the present in their own cultures. It is a state of mind that has marked the *fin de siècle*. The francophone philosopher and playwright Eric-Emmanuel Schmitt gives voice to this inward war in his play *Petits Crimes Conjugaux* (2003) in a dialogue between a wife and her husband: 'That's because I don't just have one mind. I have two. Two minds, Gilles! The modern and the archaic' (Schmitt, 2004).

Despite all the freedoms they have succeeded in gaining during the last century, people do not seem to be able to let go of the past. That bitter-sweet longing for what once was is sometimes what gives the present a special taste. As for Pamuk, 'part of [him] longed, like a radical Westernizer, for the city to become entirely European. [He] held the same hope for [him]self. But another part of [him] yearned to belong to the Istanbul [he] had grown to love, by instinct, by habit, and by memory' (Pamuk, 2006, p. 405).

6.1. Statistical analysis

Table 3

Statistical Analysis of Collocates of İstanbul in İstanbul: Memories and the City

Collocate	Freq. (Coll.)	Freq. (Corp.)	Log Dice	MI	Delta P1	Delta P2
<i>bütün</i> (all, whole)	50	326	10.6	4.0	0.07	0.1
<i>sonra</i> (after, later)	35	425	10.0	3.1	0.04	0.07
<i>benim</i> (my, mine)	32	215	10.1	4.0	0.04	0.1
<i>bana</i> (to me)	17	216	9.2	3.1	0.02	0.07
<i>kendimi</i> (myself)	14	77	9.2	4.3	0.02	0.2
<i>beni</i> (me)	9	170	8.4	2.5	0.01	0.04
<i>ben</i> (I)	7	115	8.1	2.7	0.008	0.05
<i>büyük</i> (big, great)	31	186	10.1	4.2	0.04	0.2
<i>eski</i> (old)	27	118	10.1	4.6	0.04	0.2
<i>şehrin</i> (of the city)	26	198	9.9	3.8	0.03	0.1
<i>şehir</i> (city)	15	98	9.2	4.0	0.02	0.1
<i>şehirde</i> (in the city)	8	34	8.5	4.7	0.01	0.2
<i>şehri</i> (the city)	7	41	8.3	4.2	0.009	0.2
<i>istanbul</i>	24	214	9.7	3.6	0.03	0.1
<i>istanbul'da</i> (in İstanbul)	7	83	8.2	3.2	0.009	0.08

Table 3 (Continued)

<i>istanbul'u</i> (Istanbul)	5	35	7.8	3.9	0.007	0.1
<i>batılı</i> (Western)	23	112	9.8	4.5	0.03	0.2
<i>batı</i> (West)	12	56	9.0	4.5	0.02	0.2
<i>hüzünlü</i> (melancholic, sorrowful)	18	59	9.6	5.0	0.02	0.3
<i>hüzün</i> (melancholy)	15	74	9.3	4.4	0.02	0.2
<i>hüznü</i> (its melancholy)	6	33	8.0	4.3	0.008	0.2
<i>son</i> (end, last)	15	83	9.3	4.3	0.02	0.2
<i>siyah-beyaz</i> (black-and-white)	14	56	9.2	4.7	0.02	0.2
<i>yüz</i> (face)	13	41	9.1	5.1	0.02	0.3
<i>zaman</i> (time)	13	196	8.9	2.8	0.02	0.06
<i>zamanlar</i> (times)	12	75	9.0	4.1	0.02	0.2
<i>resim</i> (image, painting)	12	122	8.9	3.4	0.02	0.09
<i>imgesini</i> (its image)	6	7	8.1	6.5	0.008	0.8
Kemal	11	33	8.9	5.2	0.02	0.3
Yahya	11	41	8.9	4.8	0.02	0.3
Tanpınar	10	39	8.8	4.8	0.01	0.2
Gautier	7	30	8.3	4.6	0.01	0.2
Gautier'nin (Gautier's)	5	17	7.8	5.0	0.007	0.3
Flaubert	6	23	8.1	4.8	0.008	0.3
<i>ansiklopedisi</i> (encyclopedia)	11	13	9.0	6.5	0.02	0.8
<i>osmanlı</i> (Ottoman)	11	103	8.8	3.5	0.01	0.1
<i>zengin</i> (rich, wealthy)	10	51	8.7	4.4	0.01	0.2
<i>yüzyılın</i> (of the century)	9	24	8.6	5.3	0.01	0.4
<i>güzel</i> (beautiful)	9	102	8.5	3.2	0.01	0.08
<i>tuhaf</i> (strange, odd)	8	70	8.4	3.6	0.01	0.1
<i>yalnız</i> (alone, lonely)	8	51	8.4	4.1	0.01	0.1
<i>yoksul</i> (poor)	7	38	8.3	4.3	0.009	0.2
<i>yoksulluk</i> (poverty)	7	21	8.3	5.2	0.01	0.3
<i>fakir</i> (poor/destitute)	5	22	7.8	4.6	0.007	0.2
<i>kayıp</i> (loss, lost)	5	31	7.8	4.1	0.007	0.2
<i>egzotik</i> (exotic)	5	19	7.8	4.8	0.007	0.3

Unlike the works of Loti (50K words in total) and Tanpınar (92K words), Pamuk's memoir (76K words) exhibits a significantly larger number of high-frequency collocates associated with Istanbul. Pamuk's

use of collocates is not only denser but also more varied. In the earlier narratives, collocates tended to be more limited and revolved around a few recurring motifs, whereas Pamuk's portrayal engages with a wider thematic and emotional spectrum. This reflects his intense focus on the city, exploring its myriad aspects; Istanbul seems to be both a subject and a character in Pamuk's narrative.

The most frequent collocates are *bütün* (50 occurrences), *sonra* (35), *benim* (32), *büyük* (31) and *eski* (30). However, if we combine *benim* (my, 32), *bana* (to me, 17), *beni* (me, 9), *kendimi* (myself, 14) and *ben* (I, 7), their frequency of 79 occurrences significantly outweighs any other collocate, underscoring the deeply personal nature of the narrative. Likewise, the combination of *şehrin* (of the city, 15), *şehir* (city, 8), *şehirde* (in the city, 8) and *şehri* (the city, 7) results in 38 occurrences. Istanbul variants have, when grouped, 36 occurrences.

The Log Dice score is highest for *bütün* (10.6), *benim* (10.1), *büyük* (10.1), *sonra* (10.0), *şehrin* (9.9), *batılı* (9.8) and *hüzünlü* (9.6). The MI score is highest for *imgesini* (its image) and *ansiklopedisi*, both at 6.5, followed by *yüzyılın* (of the century) at 5.3. If we group different forms of certain words – *İstanbul*, *batı* (West), *hüzün* (melancholy) and *yoksul* (poor) – and calculate the average mutual information (MI) and Log Dice values, we find that these groups of words have a generally strong association with *İstanbul*:

- Istanbul group: MI \approx 3.57; Log Dice \approx 8.57
- West group: Average MI \approx 4.5; Log Dice \approx 9.4
- Melancholy group: MI \approx 4.57; Log Dice \approx 8.97
- Poverty group: MI \approx 4.7; Log Dice \approx 8.13

6.2. Interpretation

Pamuk presents Istanbul as a living entity marked by contradictions, where beauty and decay, grandeur and poverty, are constantly in tension. The frequent occurrence of words like ***büyük*** (great) alongside ***eski*** (old) and ***fakir*** (poor/destitute) points to this duality. Yet this tension differs greatly from the one we saw in Loti's novel. Loti's Istanbul is a city trapped in decline; its former grandeur is a relic of a past glory that can no longer compete with the modernity of the West. For Pamuk, however, greatness and oldness coexist in the present as an inseparable part of the city's character and beauty.

Another striking difference between Pamuk and Loti lies in their use of first-person pronouns. In Pamuk's memoir, the high frequency and strong association of **personal pronouns** (*benim*, *bana*, *ben*) with Istanbul indicate a deeply subjective, autobiographical approach to the city. Pamuk's Istanbul is inextricably linked to his personal experiences, memories and reflections. It is not an object of observation but an extension of the self. This self-reflective approach contrasts sharply with Loti's desire to exercise dominance, to possess and control the city. Besides, Pamuk's frequent association of ***batılı*** (Western) with Istanbul indicates an exploration of the city's hybrid identity. This hybridity is presented as an integral part of Istanbul's character. Loti, conversely, emphasised the 'Oriental' aspects of Istanbul, exoticising differences to create a clear distinction between the East and the West.

The collocation of Istanbul with the **names of poets and writers** in Pamuk's *Istanbul* – such as Yahya Kemal, Tanpınar, Gautier and Flaubert – offers key insights into how the city is framed within a literary and cultural context. The presence of Turkish figures like Yahya Kemal and Tanpınar highlights Pamuk's engagement with local literary memory, suggesting that his understanding of the city is informed by those who documented its transformation from the Ottoman Empire to the modern Turkish Republic. The presence of both Turkish and Western writers reinforces Pamuk's theme of the city as a bridge between East and West. It suggests that understanding Istanbul requires engaging with both Eastern and Western literary traditions.

The strong collocation of *resim* (picture or painting) and *imgesini* (its image) with Istanbul in Pamuk's memoir highlights the visual and representational nature of the city's portrayal. He is the only one who uses photos of the city in his work. The strong presence of both concrete (*resim*) and abstract (*imgesini*) visual terms might indicate Pamuk's exploration of the tension between Istanbul's physical reality and its various representations or images. This suggests that Pamuk is not just describing the physical city but is deeply concerned with Istanbul's representational aspect – how it appears, how it is imagined, and how these images are constructed and perceived. This relates to the strong association between *İstanbul* (the node) and *İstanbul* (the collocate). It highlights the relationship of Istanbul with itself between the past and the present, the East and the West, the personal and the communal.

7. Conclusion

Eventually, the three books subject of study can be read as a trilogy of a city across times and perspectives. From Loti's Orientalist depiction of Istanbul as a decaying relic to Tanpınar's focus on social transformation, and finally to Pamuk's melancholic introspection, Istanbul appears as both a site and a symbol of cultural tension. Loti's imperialist gaze portrays Istanbul as a place fading into insignificance, while Tanpınar presents it as a living space shaped by people confronting change. Rather than viewing it through the binary lens of East versus West, Tanpınar emphasises the human experience of change, the role of institutions in modernisation and the continuous interplay between tradition and progress. Pamuk's Istanbul represents yet another evolution, combining elements from both previous perspectives while adding new layers of meaning. His portrayal acknowledges both the melancholic aspects that fascinated Loti and the social transformations that preoccupied Tanpınar, while introducing a more self-reflective and autobiographical dimension. His Istanbul is a city where personal and collective histories intersect, and where the tension between the East and the West has become an internalised aspect of its people's cultural identity.

While Loti tries to let his audience passively imbibe his ideology and worldview, by administering an intellectual sedative in the form of an amoral, hyper-romanticised sensuality, Tanpınar embarks with his readership on a highly intellectual journey, urging them, by means of comedy, irony, sarcasm and allegory, to critically question their own 'conscious choices' and try to have a panoramic look as to where those choices can lead them in the long run. Pamuk, however, takes his readers in an inward psychological/intellectual voyage. Using the first pronoun, he shares his own internal journey, making the readers relive the experiences he underwent, indirectly encouraging them to look inside themselves, understand what is going on in their own individual worlds. This analysis, combined with the corpus-linguistic analysis, highlights how language choices intertwine with historical and ideological contexts to construct Istanbul's image. By applying this method to other urban spaces, researchers could similarly uncover how lexical patterns reflect broader cultural narratives, providing a nuanced understanding of place identity.

References

- Akyıldız, O. (2024). *Şairin Şehri: Türk Şiirinde İstanbul'un Estetik ve İdeolojik Dönüşümü*. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.10990873>
- Akyıldız, O., & Uysal, Z. (2020). Şehri hayal etmek: İstanbul tahayyülleri. *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 2, 129-131. <https://doi.org/10.53979/yillik.2020.8>
- Almas, H. (2016). Disoriented in Istanbul: A Reading of Its Fogscapes Across the Twentieth Century. *Culture, Theory and Critique*, 57, 17-31. <https://doi.org/10.1080/14735784.2015.1127173>
- Althusser, L. (2014). *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*. Verso. <https://books.google.nl/books?id=0mvnDwAAQBAJ>
- Artemenko, A. P., & Artemenko, Y. I. (2018). *Mental Image of the City*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:145031294>
- Brezina, V. (2018). *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide* (1st ed.). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316410899>
- Bulamur, A. N. (2011). Representations of Istanbul in A. S. Byatt's 'The Djinn in the Nightingale's Eye. *The AnaChronisT*, 16. <https://doi.org/10.53720/AZFC7997>
- Burney, S. (2012). CHAPTER ONE: Orientalism: The Making of the Other. *Counterpoints*, 417, 23-39. JSTOR.
- Demirkol, E. Ş. (2013). Images of Istanbul in translation: A case study in Slovenia. *Across Languages and Cultures*, 14, 199-220. <https://doi.org/10.1556/ACR.14.2013.2.4>
- Günay, E. Ç. (2009). Sleepwalking in İstanbul: A Man in Anguish in A. H. Tanpınar's A Mind at Peace. *Symposium: A Quarterly Journal in Modern Literatures*, 63, 106-185. <https://doi.org/10.3200/SYMP.63.2.85-106>
- Gürses, Ş. S. (2021). La Polyvalence D'istanbul Chez Nerval: Une Lecture Sémiotique Du Voyage en Orient. In J. Fontanille, N. Öztokat Kılıçeri, & B. Çağlakpınar, *Languages and Meaning of the City* (pp. 313-322). Istanbul University Press. <https://doi.org/10.26650/B/AA04.2021.001-3.17>
- Hussein, K. (2020). The potentialities of corpus-based techniques for analyzing literature. *Journal of Literature, Language & Culture (COES&RJ-JLLC)*. <https://doi.org/10.25255/2378.3591.2020.1.2.28.43>
- Kara, H. (2019). Eski Başkentte Cinayet: Ahmet Ümit'in İstanbul Hatırası'nda Tarihsel İstanbul. *Turkish Studies - Language and Literature*, 14(3), 1235-1251. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.30243>
- Kara, H. (2008). Yahya Kemal Beyatlı ve Charles Baudelaire'in şiirlerinde kent imgesi: İstanbul ve Paris. *İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, 5, 379-388.
- Karahan, B. (2013). How Istanbul's Cultural Complexities Have Shaped Eight Contemporary Novelists (Byatt, Glazebrook, Atasü, Safak, Tillman, Livaneli, Kristeva, and Pamuk): Tales of Istanbul in Contemporary Fiction. *The International Journal of Turkish Studies*, 19, 246.
- Kubicek, P. (2018). Istanbul: Living with difference in a global city. *Turkish Studies*, 19(4), 656-658. <https://doi.org/10.1080/14683849.2018.1483627>
- Loti, P. (1879). *Aziyadé*. Bibebook.
- McIntyre, D. (2013). *Language and style in David Peace's 1974: A corpus-informed analysis*. 4, 133-146. <https://doi.org/10.4000/ESA.1498>

- Mokbel, M. H. (2020). The Protagonist and the City: Istanbul in Orphan Pamuk's a Strangeness in My Mind and the Museum of Innocence. *Arab World English Journal For Translation and Literary Studies*, 4(3), 87–96. <https://doi.org/10.24093/awejtls/vol4no3.7>
- Repenkova, M. M. (2019). Istanbul Image in the Novel by Zülfü Livaneli "Constantinople Hotel". *Philology. Theory & Practice*, 12(9), 105–111. <https://doi.org/10.30853/filnauki.2019.9.22>
- Roditakis, A. E. (2012). *A Paratextual Look at the Greek Translations of Turkish Novels*. 3, 39–68.
- Schneider, U. (2018). ΔP as a measure of collocation strength: Considerations based on analyses of hesitation placement in spontaneous speech. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 0(0). <https://doi.org/10.1515/cllt-2017-0036>
- Siepmann, D. (2015). A corpus-based investigation into key words and key patterns in post-war fiction. *Functions of Language*, 22, 362–399. <https://doi.org/10.1075/FOL.22.3.03SIE>
- Thi-Qar. (2015). *The Potentialities of Corpus-Based Techniques for Analyzing Literature*. <https://consensus.app/papers/the-potentialities-of-corpusbased-techniques-for-thi-qar/9d018e5c5a2c5edaace1c83596173f1c/>
- Tuna, D., & Çelik, B. (2021). From wiping out of the meaning to over-interpretation: The translator as covert co-author in the rewriting of Istanbul. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17, 1083–1098. <https://doi.org/10.17263/JLLS.904128>
- Türkkan, S. (2012). *Orhan Pamuk's Kara Kitap [The Black Book]: A Double Life in English*. 159–176. https://doi.org/10.1057/9781137039545_11
- Uysal, Z. (2020). Şehri yeniden yazan edebiyat: Cumhuriyet döneminden beş İstanbul. In *Büyük İstanbul Tarihi* (pp. 168-180). TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ülkü, A., & Börekçi, O. (2020). Bir Avrupalinin Gözünden 'Osmanlı Nin İstanbulu' ve Oryantalizm Eleştirisi. *Journal of International Social Research*, 13(69), 388–396. <https://doi.org/10.17719/jisr.2020.3966>
- Vecco, M. (2020). Genius loci as a meta-concept. *Journal of Cultural Heritage*, 41, 225–231. <https://doi.org/10.1016/J.CULHER.2019.07.001>
- Wijitsopon, R. (2013). *A Corpus-Based Study of the Style in Jane Austen's Novels*. 16, 41–64. <https://doi.org/10.1163/26659077-01601003>
- Williams, T. (1996). *The Glass Menagerie*. Oxford: Heinmann Educational Publishers.
- Young, R. J. (1995). *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*. Routledge: London.

Article Information Form

Conflict of Interest Disclosure: No potential conflict of interest was declared by the author.

Copyright Statement: The author owns the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Supporting/Supporting Organizations: No grants were received from any public, private or non-profit organizations for this research.

Ethical Approval and Participant Consent: It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography.

Plagiarism Statement: This article has been scanned by iThenticate.

Şiddetin Topolojisi

The Topology of Violence

Fatma Yavuz

Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal
Hizmet Bölümü, Samsun, Türkiye,
fatmayavuz291@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 01.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 14.10.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
01.11.2024

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Byung Chul Han

Çeviren/Translator: Dilek Zaptçioğlu

Yayınevi/Publisher: Metis Yayınları

Basım Yılı/Year of Publication: 2023

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 152

Güney Koreli yazar ve kültür kuramcısı Byung-Chul tarafından kaleme alınan Şiddetin Topolojisi, iki bölüm ve sekiz başlıktan oluşuyor. Kitabın ilk sayfaları, yazarın okuyucuya tanıttığı bölüm olarak karşımıza çıkıyor ve aynı bölümde 2012 yılından beri Berlin Sanat Üniversitesinde ders veren yazarın günümüz toplumuna dair derinlikli çözümleme ve eleştirileriyle dikkat çektiğinden söz ediliyor.

İlk basım yılı 2016 olan ve 2023 yılında Metis Yayınlarından çıkan kitap, giriş bölümünde “Kaybolmayan şeyler vardır. Onlardan biri de şiddettir. Modernitenin şiddetten hazzetmediğini söyleyemeyiz.” diyerek çarpıcı bir başlangıç yapıyor. Şiddetin günümüzdeki görünümüne ve değişimine vurgu yapan aynı bölümde “...olumluluğun şiddeti vardır ve bu şiddet her türlü düşmandan ve iktidardan yoksun gerçekleşir.” diyerek ezber bozucu dilinin ilk sinyallerini vermekle birlikte, şiddetin başka kaynaklarda başka yönlerden vurgulandığını da görüyoruz. Mesela Back, saldırganlığı amaçlı bir zor kullanım olarak saptar. Bu saptama, daha önceki şiddetin kasti ve planlı kuvvet uygulaması şeklindeki tanımına uygundur. (Dursun, 2011)

Birinci bölüm olan Şiddetin Makro Fiziği; Şiddetin Topolojisi, Şiddetin Arkeolojisi, Şiddetin Ruhü, Şiddetin Politikası ve Şiddetin Makro Mantığı olmak üzere beş başlıktan oluşuyor.

Şiddetin Topolojisi bölümünde daha çok Antik Yunan’dan ve arkaik toplumlardaki şiddet kavramından bahseden yazar, bir bakıma şiddetin kökenini ve tarihini tanıtıyor. “Modernite öncesi zamanlarda şiddet her yerde hazır ve nazırdır. Gündelik hayatın bir parçasıdır ve alenidir.” diyor. Geçmişte olduğu gibi bugün de üzerinde tartışılan bir konu olan şiddeti incelemeye tarih üzerinden başlıyor. Şiddet, eski zamanlarda bir kader ya da doğa kanunu, her yerde hazır ve nazır olan bir olgu olarak ele alınmaktadır. (Aloğlu, 2018) Evrimsel görüşlere göre şiddet, maymunu atalarımızdan beri insana özgü, doğal bir davranış olarak var olagelmıştır. (Bozalp & Koyuncu, 2023)

Aynı bölümde ruhsal ve fiziksel şiddetin karşılaştırmasını da yapan yazar, politik güç ve şiddet bağlantısını kurmaktan da geri durmuyor. Bölümün sonuna doğru geç modernitenin öznesine yönelerek onu mercek altına alıyor ve “Geç modernitenin başarıya ve performansa endekli öznesi hiç kimsenin kulu değildir artık. Başarıya odaklı özne tamamen tükenişe kadar sömürecek kendini.” diyor.

Şiddetin Arkeolojisi bölümü Freud’dan bahsederek başlıyor. Daha sonra René Girard’ın bakış açısını gündeme getirerek onun “*Mimetik Rekabet*” inin şiddetin kaynağı olabileceği görüşü üzerinde

duruyor. Yazar her ne kadar bu olasılığı gündeme taşımış olsa da sözü edilen kavramın şiddetin özünü kavramaktan uzak kaldığı düşüncesini belirtiyor. Bunu ilerleyen satırlarda belli mantık kuralları içerisinde kanıtlayarak şiddet ve din kavramını gündeme taşıyor. Tarih öncesi toplumlara tekrar vurgu yapılan bölümde Azteklerden bahsediliyor ve “Şiddet herhalde ilk dinsel tecrübeydi.” denilerek bir tahmin ileri sürülüyor. Azteklerden ve arkaik toplumlardan sıkça bahsedilen bölümde, “İnsan şiddetten bizzat kendisi şiddet uygulayarak korunur.” deniliyor. İlk çağda şiddetin sergilenişi açıktır, alenidir ve hiçbir şekilde utanılacak bir olgu değildir. Bu çağda, şiddete karşı yegâne tepki biçimi de şiddettir. (Aloğlu, 2018)

Bölümün sonuna doğru Pierre Clastres’in görüşlerine yer verilerek savaşın yani şiddetin, arkaik toplumlarda, grubun başkalarına karşı özerkliğini ve kimliğini korumaya hizmet etmesi fikri üzerinde duruluyor. İnsanın insana şiddeti, çeşitli nedenleri, farklı boyutları olan toplumsal bir olgudur ve şiddetin görülmediği bir toplum yoktur. (Yazıcı, 2013)

Freud’a ve onun yaklaşımlarına daha çok yer verilen “*Şiddetin Ruhü*” isimli üçüncü başlıkta Freud’un psikanaliz yaklaşımıyla anlatılan ruhsal yapının, bir savaş meydanı olarak tanımlandığına şahit oluyoruz. Bu yapının, şiddetin varlık düzlemini oluşturduğu düşüncesi uyandırılıyor. “Bastırılmış dürtü karanlıkta azar ve yıkıcı biçimler alan aşırı ifade biçimlerine bürünür.” denilerek Freud’un bahsettiği id, ego ve süper ego kavramlarının bir şiddetin tarafları olduğu, zaman zaman barış içinde olsalar da bu barışın çok kırılgan bir yapıda olduğu vurgulanıyor.

Şiddetin çok boyutlu bir şekilde değerlendirildiği kitap dördüncü başlıkta onu politika düzleminde inceliyor. Diğer bölümlerde olduğu gibi burada da ezber bozmaya devam eden yazar önce siyasetin ne olduğuna dair düşüncesini belirterek dost ve düşman gibi iki karşıt kavramı vurguluyor ve “Siyasi düşünce ve siyasi içgüdü dostla düşmanı ayırt etme becerisinden başka bir şey değildir.” sözleriyle görüşünü belirtiyor. “*Düşman*” kavramı üzerinde özellikle durulan bölümde Carl Schmitt görüşlerinden sıklıkla bahsedildiğini ve onun “Politikada mesele karar almaktır, karar alma mücadelesidir, evet, karar almanın keskin şiddetidir.” düşüncesine yer verilerek politika kavramının da şiddet dilinden okunduğunu görüyoruz. Aynı bölümün devamında, benzer konular Walter Benjamin’in bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılıyor ve biz zaman zaman iki düşünürün görüşlerinin karşılaştırıldığına şahitlik ediyoruz.

Şiddetin Makro Mantığı isimli beşinci ve ilk bölümün son başlığında ise şiddet ve iktidarın karşılaştırılması yapılıyor. Bu iki kavramın hangi noktalarda benzediği ve hangi açılardan tamamıyla farklı oldukları konusu sebep ve sonuçlarıyla birlikte inceleniyor. İki kavramı karşılaştıran yazar sebep sonuç ilişkisiyle de konuya yaklaşmakta. Güç ve iktidarın toplumdaki eşitsiz dağılımı, toplumsal ilişkilerde şiddetin potansiyel güç olarak var olmasına neden olmaktadır. (Bozalp & Koyuncu, 2023)

Aynı bölümde, şiddetin diabolik yanı vurgulanırken iktidarın sadece bu açıdan değerlendirilmesinin yaratacağı kısıtlı algı üzerinde durulmakta. “Mekân kuran ve mekânsallaşan iktidarın tersine şiddet mekânı yıkar ve geride boşluk bırakır.” cümlesi bölümün temasını en iyi açıklayan cümle olarak karşımıza çıkıyor. Bölümün sonuna doğru iktidarın ve şiddetin hem toplum hem de birey açısından değerlendirildiğini de görüyoruz ve burada yazar kelle alan o eski hükümran gücün toplumun olumlu olmasıyla geçmişte kaldığı fikrini savunsa da bunun şiddetin yok olduğu ya da olacağı anlamına gelmediğini belirtiyor. Çünkü şiddet çok boyutlu bir kavram ve çok farklı şekillerde kendini her an var edebiliyor. “Makro fiziksel şiddet kendini dışa vururken patlayıcı, açık seçik, fevri ve işgalci ifade ederken, mikro fiziksel şiddet örtük ve içe dönük çalışır.” cümlesi ise bu konunun sadece bir boyutunu ele alıyor. Bölümün sonunda yazar, “Olumsuzluğun noksanlığı, immünolojik tepkiyle karşılaşmayan bir olumluluğun her yere sızmasına ve ölçüsüzce çoğalmasına neden olmaktadır. Bu, bir aynılıklar terörüdür.” diyerek zihinlerde bir ışık daha yakıyor.

“Şiddetin Mikro Fiziği” isimli ikinci bölüm; *Sisteme İçkin Şiddet, İktidarın Mikrofiziği, Olumluluğun Şiddeti, Şeffaflığın Şiddeti, Medium is Mass-Age, Rizomatik Şiddet, Küreselliğin Şiddeti ve Homo Liber* isimli sekiz başlıktan oluşuyor.

Sisteme İçkin Şiddet başlığında söz konusu olan şey; şiddetin sisteme, sisteme için bir dokuya gömülü oluşudur. Burada yazar yine iktidar kavramından hareketle, “Sosyal sisteme için olan yapılar, adaletsiz koşulların süregitmesini sağlar.” diyerek şiddetin, iktidarın yapısında örtük bir biçimde yer aldığını öne sürüyor. Ayrıca, “Şiddet kurbanları bu yapılar görünmez olduğu için iktidar ilişkilerini hemen kavrayamaz. Zaten iktidarın gücü de buradan gelir.” düşüncesini dile getirerek bir tespitte bulunuyor. Yapısal, simgesel, nesnel şiddet gibi kavramları da farklı düşünürler açısından gündeme taşıyan yazar, hiyerarşi kavramından dolayı fail ve kurbanın net bir biçimde görünür olduğunu vurguluyor. Ancak sisteme için şiddetin dışlayıcı olmadığını ve daha çok bireyin kendi kendini sömürdüğü bir yapıyı barındırdığını da belirtiyor. Hatta olumluluk şiddeti olarak ele alınan sisteme için şiddetin kendini, aşırılık ve kitleselleşme olarak gösterdiğinden söz ediyor. Burada söz konusu olan ifrat, aşırı bolluk, aşırı tüketim, aşırı birikim vesairedir. Sosyolojik bakışta da şiddet genel olarak siyaset ve ekonomideki güç olgusuyla soyut olarak ilişkilendirilmiştir. (Bozalp & Koyuncu, 2023)

Genel olarak şiddet, iktidarın otoritesini sağlayan bir güç, devlet ise bu gücün organize edilmiş biçimidir. (Bozalp & Koyuncu, 2023) Şiddet, iktidar ve güç kavramlarına eğilen yazar, *İktidarın Mikro Fiziği* başlığında, eski iktidar anlayışıyla yeni iktidar kavramını karşılaştırıyor ve eskinin ölümcül iktidar anlayışına karşı, yeninin düzenleyen ve büyüten özelliğine değiniyor. Foucault’nun iktidar tezine de vurgu yapılan bölümde, yine onun bakış açısından hareketle, eskinin hâkim iktidar biçimi olan “Hükümdarın İktidarı” ve yeni tanım “İktidarın Mikro Fiziği” karşılaştırılarak ikinci kavramın tersine ilkinin, beden ve ruhun en küçük köşelerine sızıp etki gösteren yetenekten yoksun olduğu düşüncesi üzerinde duruluyor.

Olumluluğun Şiddeti isimli başlık din örneğinden yola çıkarak bazı tespitlerde bulunuyor. Olumlunun abartılması ve kitleselleşmesinin sonuçlarından, “Her şey aşırıya kaçarak amacının çok ötesine geçer, evet, yararlılık ekonomisini aşar.” sözleriyle bahsediliyor. Baudrillard’dan alıntı yapan yazar, onun “Olumluluğun kesintisiz üretimi korkunç sonuçlara neden oldu. Olumsuzluk kriz ve kritik yarattı, abartılı olumluluk felaket yaratıyor.” sözüne yer verse de ilerleyen satırlarda onun yaklaşımına bazı eleştiriler yöneltiyor.

Şeffaflığın Şiddeti başlığında konu, aşırı bir olumluluğun olumsuzluğu sildiğinden ve bunun da toplumda aşırı şeffaflık anlayışını belirginleştirdiğinden söz edilerek ele alınıyor. Aşırı olumluluklar dünyasında şeffaflığın dikte edilmesinden ve şeffaflığın toplum için gerekli olan eşiklerin aşındırılmasında oynadığı rolden bahsediliyor. Aşınan eşiklerle birlikte profanlaşan/yoksullaşan toplumda artık farklılığın zenginliğinden bahsedilemediği üzerinde durulurken aynılığın tekdüzeliğinden bahsediliyor. Toplumsal hareketliliğin çok yavaş olduğu geleneksel toplumlarda, değişim de ağır bir şekilde gerçekleşmektedir.(Yazıcı, 2013) Sonrasında konu birey açısından ele alınıyor ve “Sürekli şeffaflık talebinin temelinde, her türlü olumsuzluktan azade bir dünya ideası hatta insan ideası yatar.” deniliyor. Devamında, insanın hiçbir zaman tamamen şeffaf olamayacağından, insanı buna zorlamanın sonucu olarak onun kendisini düzleştirmek suretiyle sadece bir sistemin işlevsel bir parçasına indirgeyeceğinden bahsediliyor. Şeffaflığın şiddetinin de tam olarak kendini bu şekilde gösterdiği üzerinde duruluyor. “Şeffaflığın politikası bir aynılık diktatörlüğüdür.” cümlesi başlığın en dikkat çekici ve özetleyici cümlesi olarak beliriyor.

Medium Is Mass-Age başlığı altında bizi dilin tanımını karşılıyor. İlerleyen satırlarda yazarın dil konusundaki öznel bakışıyla karşılaşıyor ve bu alandaki bazı tespitlerini okuyoruz. Dilin hem simgesel hem de diabolik yanına dikkat çeken yazar, onun bağlayıcılığı kadar ayırıcı ve yaralayıcı yanını da vurguluyor. İtibarsızlaştırmak, aşağılamak gibi klasik dilsel şiddet biçimlerini olumsuzluk şiddeti olarak

tanımlamasının ardından, yeni şiddet türünü toplumun olumlu hale gelmesi üzerinden okuyor. Şiddetin farklı kültürlerde farklı anlamlar kazanabiliyor olması, sosyolojik perspektifle ele alındığında, güç eşitsizlikleri, şiddetin sembolik görünümü ve özel/kamusal alan ayrımları dikkat çekmekle birlikte, özünde toplumsal bir nitelik taşıdığı görülmektedir. (Gönüllü, 2022) Descartes, Lavinias gibi düşünürlerin görüşlerinden de beslenen yazar, uç noktadaki bazı tespitlere yer vermekten de geri durmuyor. Sona doğru, “Günümüzün post kartezyen bülbülleri ötekileri kendi bölgelerinden atmak için ötmüyor. Dikkat çekmek için ötüyor yani tweet yolluyor.” diyerek dilin güncel formunu da gözler önüne seriyor.

Rizomatik Şiddet başlığı, “Şiddet sadece katı, baskıcı düzeniyle her türlü özgürlük alanını ortadan kaldıran aşırı kodlamadan yayılmaz. Dünyayı kontrol edilemez olayların, dürtülerin ve yoğunlukların içinde çözen sınırsız bir kodsuzlaşma ve sınırsızlaşmadan da doğar.” cümlesiyle başlıyor. Kodlamanın kendisinin, dünyaya biçim kazandırdığını söyleyen yazar, kodsuzlaşmanın yani sınırsızlaşmanın öze yaptığı etkiyi de inceliyor.

Bu çerçevede bazı örneklerle konuyu netleştirmeye çalışırken dili de ele alıyor. Deleuze'nin görüşlerinden hareketle şizofreni ve kapitalizm arasındaki bağlantıyı konu edinen yazar, şiddeti yalnız infazın ve dışlamanın olumsuzluğu değil ifrat ve aşırılığın olumluluğu olarak da tanımlayan görüşe yer veriyor.

Küreselliğin Şiddeti başlığında konuya Hardt ve Negri'nin küreselleşme tanımlarıyla giriş yapılıyor. Kapitalist iktidar düzeniyle tekilikler toplamını yani çokluğu iki ayrı tarafa konumlandıran yazar Hardt ve Negri'nin görüşlerine ve çokluğu imparatorluğun muhalifi olarak tanımlayan görüşe yer veriyor. Ancak sonraki satırlarda yazarın konuyla ilgili kendi görüşlerini ve bu iki düşünürün görüşlerine yönelik eleştirilerini okuyoruz.

Bu bölümün ve kitabın son başlığı olan Homo Liber ise olağanüstü hâl kavramından bahsederek başlıyor. Agamben'in egemenlik kuramını ele alan yazar, yer yer onun görüşlerini eleştirerek, günümüz toplumunun bir olumsuzluk hali olan olağanüstü hâli mümkün kılamayacak bir olumluluğa sahip olduğu iddiasında bulunuyor. Yazar, “Olumluluk, günümüz toplumundan her türlü olumsuzluğu ve aşkınlığı çalarak olağan hal haline gelmiştir.” diyerek savunuyor görüşünü. Sonrasında da, “Olumluluğun terörü belki de her türlü bağımsızlık tepkisinden azade olduğu için, olumsuzluğun teröründen daha bile ölümcüldür.” tespitini paylaşıyor. Şiddetin olumluluk ve olumsuzluk üzerinden söz konusu olduğunda bu alanda başka düşünürlerin olduğu da biliniyor. Yazarın aksine şiddeti olumsuzlama olarak inceleyen en önemli düşünür, Hegel'dir. Hegel Hukuk Felsefesi eserinde zorlama/baskı ve suç başlığı altında şiddeti ele alır. (Dursun, 2011)

Bölümün devamında günümüz toplumunun egemenlik toplumu olmadığını, bir başarı ve performans toplumu olduğunu vurgulayan yazar, bireyi kendisinin pazarlamacı ve girişimcisi, kendisinin egemeni olarak tanımlıyor. Bir dış merciinin baskısından kurtulan bireyde özgürlüğün ve zorunluluğun örtüştüğünden bahsederek, dışsal iktidar mercilerinin yok oluşunun zorunluluk yapılarını yok etmediğine dikkat çekiyor. Buradan hareketle şu sonuca ulaşılması mümkün görünüyor: İktidar ilişkileri devlet, siyaset alanında olduğu gibi, toplum içerisindeki her türlü mikro yapıda ve ilişkide söz konusudur. (Bozalp & Koyuncu, 2023)

Şiddetin Topolojisi, derinlemesine işlediği şiddet kavramını birbirinden farklı, çok sayıda düşünürün görüşleriyle çok boyutlu olarak ele alıyor. Daha çok olumluluğun şiddeti etrafında dönen fikirlerle şiddetin tarihsel anlamından, geçirdiği evrimlere ve günümüz toplumlarındaki tezahürüne kadar farklı açılardan değerlendirmelerle karşılaşılıyor. Kitabı okurken şiddetin hem toplum ve sistemler hem de birey bazındaki görünümüne şahit oluyoruz. Yer yer ezber bozan kitabın ufuk açıcı ve besleyici bir yanı olduğu, şiddet kavramını çok yönlü olarak değerlendirmek isteyen okuyucuya hitap ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynakça

- Aloğlu, E. (2018). Sosyolojik perspektiften linç ve toplumsal şiddet sarmalı. *Sosyoloji Dergisi*, 38, 219-230.
- Bozalp, M. G. & Koyuncu, A. A. (2023). Byung-Chul Han'da şiddet ve toplumsal şiddetin dönüşümü. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 335-368.
- Dursun, Y. (2011). Şiddetin izini sürmek. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 1-18.
- Gönüllü, C. (2022). Şiddet kavramı üzerine nitel bir araştırma: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencileri örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(3), 488-503.
- Han, B. C. (2015). *Şiddetin Topolojisi*. Metis Yayınları.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim durumunun şiddet biçimiyle ilişkisi: ABD/Avrupa - Türkiye karşılaştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 350-369.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Sağlık Çalışanlarında Mutsuzluk Negatif Örgütsel Davranışlar

Unhappiness and Negative Organizational Behaviors in Healthcare Workers

Oğuz Çam

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Kastamonu, Türkiye,
oguzcam911@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 10.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 11.11.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
06.12.2024

Kitap Bilgileri/Book Information

Editör/Editor: Bünyamin Özgüleş

Yayınevi/Publisher: İksad Yayınevi

Basım Yılı/Year of Publication: 2023

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 216

Bu çalışmanın tipi, kitap incelemesidir. Bu çerçevede Dr. Bünyamin Özgüleş'in editörlüğünü üstlendiği "Sağlık Çalışanlarında Mutsuzluk Negatif Örgütsel Davranışlar" adlı kitap incelenmiştir.

Kitabın editörü Dr. Bünyamin Özgüleş "Ön Söz" bölümünde "Sağlık çalışanlarının iş yaşamlarındaki mutsuzluk sebeplerini örgütsel davranış açısından değerlendiren bölüm yazarlarımızın bakış açısıyla oluşturmaya çalıştığımız bu eserin sağlık çalışanlarına ve sektöre mütevazı bir katkı sağlaması en büyük amacımızdır" demiştir (Özgüleş, 2023, s. 5).

Birinci bölümün ("Negatif Örgütsel Davranış ve Mutsuzluk") yazarlığını Dr. Bünyamin Özgüleş yapmıştır. Bu bölümde negatif örgütsel davranış ve mutsuzluk konusu ele alınmıştır. Çok sayıda negatif örgütsel davranış vardır. Bu tür davranışların sergilenmesi sağlık örgütleri içerisinde istenmeyen bir durum olarak görülmekte ancak zaman zaman bu tür davranışların sağlık örgütleri içerisinde sergilendiği göze çarpmaktadır. Negatif örgütsel davranışların mutsuzluğa kapı araladığı düşünülmektedir.

Ayrıca negatif örgütsel davranışların doğrudan ya da dolaylı olarak hem sağlık hizmetleri verenleri hem de sağlık hizmetleri alanları olumsuz yönde etkileyebildiğinden bahsedilmektedir. Bu olumsuz etkilenmelerden sağlık örgütleri yapısının da kendine düşen payı aldığı düşünülmektedir. Zira olumsuz

yönde gelişen durum ve olaylar sağlık personelinin çalışma motivasyonunu ve verimini azaltmaktadır. Bunların da sağlık personelinin verimli ve etkili sağlık hizmetlerinin sunumlarında çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkmasına ve sağlık hizmetleri alanların beklentilerinin tam anlamıyla karşılanamamasına ve böylelikle de memnun olamamalarına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

İkinci bölümün ("*Stres*") yazarlığını Dr. Ferhat Baş yapmıştır. Bu bölüm çerçevesinde stres konusu üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Stres, sağlık çalışanlarının sıklıkla yaşadıkları bir duygu durumudur. Bu düşünceyi sağlık alanının, stres yoğun bir alan olduğu düşüncesi yardımıyla çıkarsamak mümkündür. Sağlık çalışanlarının verdikleri hizmetlerde çok özenli ve dikkatli davranışlar sergilemeleri önemlidir. Bu durum da sağlık çalışanları üzerinde stres oluşumuna ve gelişimine sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca sağlık kurum ve kuruluşlarına yoğun talep olması ve sağlık alanında iş yükünün, zamanın kullanımının yoğun olması sağlık çalışanlarını ister istemez stres altına sokabilmektedir. Bununla birlikte birtakım zamanlarda sağlık çalışanlarının-örneğin hekimler-hatalı veya yanlış teşhislerden ya da tedavi hizmetlerinden dolayı sağlık tazminatı veya tazminatları ödemek durumunda kaldıkları bilinmektedir. Bu durum da sağlık çalışanlarını doğrudan ya da dolaylı yoldan strese yöneltebildiği düşünülmektedir. Bu bilgilere ilave olarak; stres sağlık çalışanlarının işleriyle ilgili doğru ve etkili kararlar almalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bundan dolayı sağlık çalışanlarının stresi kontrol altında tutmalarına dikkat etmeleri, sağlık örgütlerinin verimli işleyişi, sağlık hizmetleri alanların beklentilerinin tam veya yüksek seviyede karşılanması ve memnun olmaları açısından önemlidir.

Üçüncü bölümün ("*Mobbing*") yazarlığını Dr. Öğr. Üyesi Dursun Boz yapmıştır. Bu bölümde mobbing konusu üzerinde durulmuştur. Mobbing, sağlık çalışanlarının maruz kalabildikleri en ciddi negatif örgütsel davranışlardan biri olarak görülmüştür. İlgili sağlık örgütü içerisinde daha üst statüde çalışanların daha alt statüde çalışanlara mobbing uygulayabildikleri gibi aynı statüde çalışanların da birbirlerine mobbing uygulayabildiklerinden söz edilmiştir. İlgili kişilerin sağlık örgütleri içerisinde çeşitli şekillerde mobbing uygulamalarına maruz kalmalarının hem sağlık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği hem de mobbing uygulamalarına maruz kalan kişilerin olumsuz duygular hissetmelerine, işten ayrılma niyeti taşımalarına hatta işten ayrılmalarına neden olabileceği düşünülmüştür. Negatif örgütsel davranışlardan biri olarak kabul gören mobbingi yapanlar, mobbinge maruz kalanlar ve mobbingi izleyenler bir etkileşim üçgeni oluşturmaktadır. Bu etkileşim içerisinde mobbingi izleyenlerin olan bitenlere çeşitli nedenlerden -istek, yaptırım, ceza, kovulma, izin iptali, mobbing gibi- dolayı kayıtsız kalabildikleri ya da mobbinge uğrayan kişilere yardım etme veya fikir verme girişimi içerisinde bulunabildikleri düşünülmektedir.

Dördüncü bölümün ("*Örgütsel Sinizm*") yazarlığını Öğr. Gör. Dr. Günseli Uzunhasanoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Harika Şen yapmıştır. Bu bölümde örgütsel sinizm konusu üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Örgütsel sinizmin, sağlık personelinin çeşitli unsurlara-işverenler, iş yerleri, işin işleyiş şekilleri, yapıları ve politikaları gibi-karşı geliştirilen olumsuz tutumlarını ve yargulamalarını, umutsuzluk hislerini, hayal kırıklıklarını içerdiği düşünülmüş ve sağlık personelinin bu duygular, tutumlar ve inançlar sebebiyle yönetime karşı direnç geliştirmelerinin mümkün olduğundan bahsedilmiştir. Örgütsel sinizmin sebeplerinin (örgütsel sebepler ve bireysel sebepler), sonuçlarının (sinik kişinin, bu kişinin çalışma arkadaşlarının ve örgüt ikliminin olumsuz yönde etkilenmesi), boyutlarının (davranışsal boyut, duyuşsal boyut, bilişsel boyut) ve türlerinin (meslek sinizmi, örgütsel değişim sinizmi, çalışan sinizmi, toplumsal sinizm, kişilik sinizmi) olduğunun üzerinde durulmuştur. Genel olarak da örgütsel sinizm durumunun sağlık örgütlerinin genel yapısını ve işleyişini negatif yönde etkilediği düşünülmüştür.

Beşinci bölümün ("*Tükenmişlik*") yazarlığını Dr. Serdal Keçeli yapmıştır. Bu bölüm tükenmişlik konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Sağlık alanı çatısı altında sağlık çalışanlarının tükenmişlik duyguları yaşayabilecekleri düşünülmüştür. Zira sağlık çalışanları zaman içerisinde gereğinden fazla şekilde

yıpranabilmektedirler. Bu durumun yaşanmasına neden olan temel etmenlerin, sağlık alanlarında iş yükünün ve zaman kullanımının yoğun olması, bu ekseninde de yüksek düzeyde dikkatli ve etkili kararların alınması ve bu kararların gerçekleştirilmesi fikri, negatif örgütsel davranışlarla karşılaşılması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kişisel hayatta yaşanan ciddi sorunların da insanlar üzerinde tükenmişlik duygusunun oluşmasına ya da bu duygunun daha yoğun hale gelmesine neden olabileceği düşünülenler arasında yer almaktadır. Bundan dolayı tükenmişlik duygusuna neden olabilecek etmenlerden olabildiği ölçülerde uzak durmakta büyük fayda vardır.

Altıncı bölümün ("*İş Yeri Nezaketsizliği*") yazarlığını Dr. Öğr. Üyesi Haşim Çapar yapmıştır. Bu bölüm çatısı altında iş yeri nezaketsizliği konusu üzerine odaklanılmıştır. İş yerinde nezaketsiz olmanın, negatif örgütsel davranışlardan biri olduğu ve hem birey hem de ilgili sağlık örgütü nezdinde olumsuz durum ve olayların yaşanmasına zemin hazırladığı düşünülmüştür. Günlük hayatta olduğu gibi iş hayatında da görgü ve nezaket kurallarına uyulması toplumsal yönden yüksek derecede değer taşımaktadır. Bu kapsamda sağlık alanı üzerine yoğunlaşıldığında hem sağlık hizmetleri verenlerin hem de sağlık hizmetleri alanların birbirlerine karşı görgü ve nezaket kurallarına uygun davranışlar sergilemelerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle birtakım zamanlarda sağlık hizmetleri alanların sağlık hizmetleri verenlere yönelik olumsuz davranışlarda-darp etme, sözlü sataşmada bulunma gibi-bulunabildikleri görülmekte, bu durum da sağlık çalışanlarının çalışma motivasyonlarının ve verimlerinin olumsuz yönde etkilenmesine, bu çalışanların fiziksel ve psikolojik yönden olumsuzluklar yaşamalarına neden olabilmektedir. Tüm bunlar da sağlık çalışanlarının kendilerini güvende hissetmemelerine yol açabilmektedir. Genel olarak; bu tür olumsuzlukların yaşanmaması veya bu tür olumsuzluklardan en az hasarla kurtulunması noktasından sağlık alanında görgü ve nezaket kurallarına uyulması hem sağlık hizmetleri verenler hem de sağlık hizmetleri alanlar nezdinde uygun ve önemli bir toplumsal hareket olarak görülmektedir.

Yedinci bölümün ("*Örgütsel Çatışma*") yazarlığını Dr. Öğr. Üyesi Hacer Canatan yapmıştır. Bu bölüm kapsamında örgütsel çatışma konusuna yoğunlaşmıştır. Örgütsel çatışmaların, sağlık örgütlerinin işleyişini olumsuz yönde etkilediği düşünülmüştür. Zira örgütsel çatışmaların, sağlık çalışanlarının psikolojik durumları üzerinde negatif etki yaparak çalışma motivasyonlarını ve verimlerini azalttığı, sağlık alanının gelişimini sekteye uğrattığı, kişiler arası iletişim ve etkileşim ortamını zayıflattığı düşüncesi zihinlerde canlanmıştır. Bunlara ek olarak; örgütsel çatışma söz konusu olan sağlık örgütleri içerisinde mesleki idaresinde ve işleyişinde, sağlık hizmetleri alanlarının memnuniyet ve sadakatlerinin sağlanması noktasında çeşitli aksamaların, eksikliklerin ve zaman kayıplarının yaşanabileceği düşünülmüştür. Genel olarak; bu tür durumlar da sağlık alanında çeşitli olumsuzlukların gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı söz konusu durumlara ilişkin dikkatli davranışların gösterilmesi sağlık konusu çatısı altında önem taşımaktadır.

Sekizinci bölümün ("*Örgütsel Sessizlik*") yazarlığını Dr. Öğr. Üyesi Levent Yücel yapmıştır. Bu bölüm genelinde örgütsel sessizlik konusu üzerinde durulmuştur. Sağlık çalışanlarının konuşmalarının gereksiz ve sakıncalı olduğunu düşünmelerinin, bilgilerini, kararlarını ve düşüncelerini saklamak amacıyla sessiz kalmalarının, savunmak istenilmesinin, kabul etmek istenilmesinin ve isteğe bağlı hareket edilmesinin örgütsel sessizliğin oluşmasına zemin hazırlayabildiği düşünülmüştür. Bununla birlikte sağlık çalışanlarının bilgilerini, düşüncelerini ve kararlarını ifade etmelerinin ve bu noktada sessiz kalmalarının söz konusu çalışanlar arasında zıt yönlü kutuplaşmalar meydana getirebileceği ileri sürülmüştür. Bu durumun da ister istemez çalışanlar arasında tartışmaların yaşanmasına neden olabileceğini akıllara getirmiştir. Genel olarak; örgüt kültürü ve işin doğası, yöneticilerin seçim ve beklentileri, bireysel sebepler gibi sebeplerin örgütsel sessizliğin meydana gelmesine sebep olabileceği ileri sürülmüştür. Örgütsel sessizliğin güçlü sebepler ekseninde ortaya çıkması ve biçimlenmesi gözle görülür şekilde kendini belli etmektedir.

Dokuzuncu bölümün ("*Örgütsel Yabancılaşma*") yazarlığını Dr. Öğr. Üyesi Emel Filiz yapmıştır. Bu bölüm altında örgütsel yabancılaşma konusu işlenmiştir. Örgütsel yabancılaşma, sağlık kurum ve kuruluşlarının organizasyon yapısını olumsuz etkileyen ciddi bir sorun olarak görülmüştür. Sağlık çalışanları çalıştıkları iş yerlerinde örgütsel yabancılaşma hissedebilmektedirler. Bu da ilgili sağlık örgütü içerisindeki personel arası iletişim ve etkileşimi sekteye uğratabilmektedir. Ayrıca örgüt içi yabancılaşmadan kaynaklanan sorunların gerek ilgili sağlık personeline gerekse ilgili sağlık kurum ve kuruluşlarına olumsuz etkilerinin dokunması mevcut veya muhtemel bir durum olarak ön plana çıkmaktadır.

Onuncu bölümün ("*İşten Ayrılma Niyeti*") yazarlığını Öğr. Gör. Dr. Fatih Orhan ve Öğr. Gör. Fırat Seyhan yapmıştır. Bu bölümde işten ayrılma niyeti üzerine yoğunlaşmıştır. Çeşitli nedenler (maaş yetersizliği, yoğun iş gücü, zaman ve stres yoğunluğu, bireysel istekler, mobbing, tükenmişlik duygusu) dolayısıyla işten ayrılma niyetinde bulunan sağlık çalışanlarının bedenlen ilgili iş yerinde olduğu fakat ruhen ya da mental olarak bu yerde olmadıkları düşünülmüştür. Bunun da çalışanların verimlerini ve mesleki çalışma motivasyonlarını azalttığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca işten ayrılma niyetinin örgütsel olumsuzluk ve mutsuzluklara kapı aralaması mevcut ya da olası bir durum olarak görülmüştür. İşten ayrılma niyeti bulunan sağlık çalışanlarının hem bireysel hem de örgütsel açıdan olumsuz durum ve olaylarla (kişisel psikolojinin bozulması, çalışanlar arası iletişim ve etkileşimin azalması veya aksaması, bireysel-örgütsel iş performansının ve başarısının azalması, stresin artması, zamanın etkili kullanılamaması gibi) karşılaşmalarının söz konusu olabileceği düşünülmüştür. Genel olarak da işten ayrılma niyetinden vazgeçilmesi, bu mümkün değilse de işten ayrılınması durumları söz konusu olabilmektedir.

Kitap üzerinde hem yazım hem de anlam açısından birtakım hatalar veya eksiklikler (noktalama işaretleri ve bilgilerin daha iyi ifade edilmesi konusunda [örneğin; sayfa 209'da birinci paragrafta yer alan '... fazla sayıda çalışmalar...' ibaresi yerine '... fazla sayıda çalışma...' ibaresinin kullanımının daha doğru olabileceği düşünülmekte] vb. konularda hatalar veya eksiklikler gibi) bulunmaktadır. Bununla birlikte kitapta akademik dil kullanımına daha fazla dikkat edilebileceği (örneğin; şahıs ekleri özellikle de birinci çoğul şahıs eklerinin kullanıldığı durumlar [bkz. sayfa 9'da son iki paragraf, sayfa 13'te üçüncü paragraf, sayfa 15'te üçüncü paragraf, sayfa 31'de son paragraftan önceki paragraf, sayfa 68'de son paragraf, sayfa 106'da ikinci paragraf gibi] göze çarpmış, bu kullanımlar olmamış olsaydı çalışmanın akademik anlamda daha iyi bir hal alabileceği) fikrine varılmıştır. Ayrıca birtakım cümlelerin çok uzun olduğu görülmüş (bkz. sayfa 34'te ilk paragraf, sayfa 97'de ikinci derece başlık altında verilen paragraf gibi), bu tür cümlelerin iki veya daha fazla cümleye ayrılmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. Yine atıf ve kaynak gösteriminde de daha fazla dikkat edilmesi gerektiği zihinlerde canlanmıştır. Zira atıf kullanımlarının farklılaşabildiği (bkz. 've', '&', 'vd', 've diğ', 've ark', 'et al' gibi) göze çarpmış, kaynakçalarda da birtakım gösterim hatalarının olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmalara/araştırmalara değinildiği ancak bunlara atıf yapılmadığı durumlar (bkz. sayfa 14'te ikinci paragraf, sayfa 79'da üçüncü paragraf, sayfa 188'de birinci derece başlığın hemen altındaki paragraf, sayfa 207'de üçüncü derece başlığın hemen altındaki paragraf, sayfa 209'da ilk paragraf gibi) göze çarpmış, bunlara atıf yapılmış olsaydı söz konusu çalışmanın daha iyi bir hal alabileceği düşünülmüştür. Buna ek olarak; bölümlerden sonra bir sayfa boşluk bırakılmıştır. Lakin bu kapsamda boşluk bırakılmamış noktalar (üçüncü bölümün sonu, dördüncü bölümün sonu, beşinci bölümün sonu, yedinci bölümün sonu, onuncu bölümün sonu gibi) da vardır. Bu durumlar da ilgili çalışmayı şekilsel açıdan olumsuz etkilemiştir.

Sonuç olarak; sağlık, insan yaşamında olabildiğince önemli bir unsur olarak düşünüldüğünde (Çam & Çılgınoğlu, 2021, 2022; Çılgınoğlu, 2018a, 2018b, 2019, 2021; Dalahmetoğlu & Çılgınoğlu, 2021) sağlık çalışanlarının da yüksek derecede değerli bir meslek icra ettikleri akıllara gelmektedir. Konuyla ilgili olarak; sağlık çalışanlarının mutsuz olmalarına neden olan çok sayıda etken vardır. Stres, mobbing, işe yabancılaşma, nezaketsizlik, örgütsel çatışma gibi etkenler bunlardan bazılarıdır. Bu bilgilerden hareket ederek sağlık alanında faaliyet yürüten kurum ve kuruluşların organizasyon yapılarında negatif

örgütsel davranışların görülebileceğini öne sürmek mümkündür. Bu tür davranışların ortadan kaldırılması veya en aza indirgenmesi noktasında ilgili sağlık paydaşlarının düşüncelerine ve davranışlarına olabildiğinde dikkat etmeleri önemlidir.

Negatif örgütsel davranışların, sağlık alanında olabildiğince ciddi bir sorun oluşturduğu, başta sağlık çalışanları ve sağlık hizmetleri alanlar olmak üzere sağlık paydaşlarına olumsuz etkilerinin dokunduğu düşüncesi açığa çıkmıştır. Sağlık alanında negatif örgütsel davranışların oluşmasının ve yoğunluğunun artmasının çeşitli nedenlerinin (kıskanmak, stres içinde olmak, zamanı iyi yönetmeye çalışmak, işten ayrılma isteği hissetmek, birtakım kişisel sorunların mevcut olması) ve sonuçlarının (mutsuzluk, memnuniyetsizlik, başarının azalması) olabileceği, bunların da sağlık personelinin mesleğiyle ilgili hatalar yapmasına sebep olabileceği düşünülmüştür. Bu bilgilerden hareketle sağlık hizmetleri alan kişilerin-doğrudan veya dolaylı yoldan da olsa-sağlık odaklı olumsuzluklarla karşı karşıya kalmalarının ihtimaller dahilinde olabileceği akıllara gelmiştir.

Sağlık çalışanlarının mutsuz olmalarına neden olabilecek negatif örgütsel davranışların kapsamlı olarak daha iyi anlaşılabilmesi noktasında disiplinler arası yaklaşımlara başvurulabileceği düşünülmüştür. Bu durum da sağlık alanında yaşanan olumsuz durum ve olayların farklı disiplinlerin bakış açısıyla daha iyi irdelenmesine olanak sağlayacağını akıllara getirmiştir. Böylelikle negatif örgütsel davranış sorunlarının önüne geçilmesi veya azaltılması noktasında daha fazla gelişmenin kaydedilebileceği düşüncesi zihinlerde canlanmıştır.

Kaynakça

- Çam, O., & Çılgınoğlu, H. (2021). Sağlık turizmi kapsamında medikal turizmde öne çıkan sağlık uygulamaları. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 197-216.
- Çam, O., & Çılgınoğlu, H. (2022). Sağlık turizmi kapsamında aşı turizmine genel bakış: COVID-19 pandemisi süreci örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 220-254.
- Çılgınoğlu, H. (2018a). *Uluslararası sağlık turizminin ekonomik, hukuki ve idari yönden değerlendirilmesi, Türkiye'deki hastaneler üzerinde örnekleme* [Doktora Tezi, Kastamonu Üniversitesi].
- Çılgınoğlu, H. (2018b). Sağlık turizminin temel özellikleri, eğilimleri ve pazarın küreselleşmesi üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 13(22), 179-192. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14199>.
- Çılgınoğlu, H. (2019). *Uluslararası sağlık turizminin ekonomik, hukuki ve idari yönden değerlendirilmesi Türkiye'deki hastaneler üzerinde örnekleme*. Lambert Academic Publishing.
- Çılgınoğlu, H. (2021). Türkiye'de sağlık turizminin gelişim süreci, Kastamonu ilinin sağlık turizmi potansiyeli. C. Evereklioğlu, S. Seğmenoğlu & A. Gözkaman (Eds.), *Sağlık bilimlerinde araştırma ve değerlendirmeler (Cilt 1)* (Birinci Basım, 141-160). Gece Kitaplığı.
- Dalahmetoğlu, K. B., & Çılgınoğlu, H. (2021). Sağlık turizm değeri: Kastamonu örneği. *Turkish Studies-Social Sciences*, 16(4), 1429-1448. <https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.52017>.
- Özgüleş, B. (Ed.) (2023). *Sağlık çalışanlarında mutsuzluk negatif örgütsel davranışlar*. İksad Yayınevi.

Makale Bilgi Formu

Yazar Onayı: Makale tek yazarlıdır. Yazar, makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir. Bu çalışma CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: "Sağlık Çalışanlarında Mutsuzluk Negatif Örgütsel Davranışlar" başlıklı çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.